

ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ЗВЕРЄВА КАТЕРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 341.1/.8(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ
У СФЕРІ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ**

Спеціальність 293 – міжнародне право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **К. С. Зверєва**

Науковий керівник: **Задорожня Галина Володимирівна**, доктор юридичних наук, професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Зверева К.С. Правові зобов'язання України у сфері договорів міжнародної торгівлі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право». – Державний торговельно-економічний університет, Київ, 2024.

Дисертація є одним із перших національних монографічних досліджень правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі. Питання торговельних угод нашої держави малодосліджене, складність комплексного аналізу зумовлена значною кількістю угод, які прямо та опосередковано впливають на торговельні процеси України. Враховуючи особливості становлення та генези України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, наявну чинну договірну базу нашої держави з торговельних питань, зважаючи сучасну торговельну специфіку, зумовлену спочатку коронакризою, а потім – війною, маючи на увазі європейський шлях розвитку та важливість національної економічної безпеки, виникає необхідність дослідження правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі.

Міжнародні договори у сфері торгівлі є частиною права міжнародних договорів та міжнародного торговельного права, а також – складовою національного законодавства. Розробка досліджуваної теми зможе не лише доповнити освітні програми, допоможе при укладенні майбутніх та виконанні чинних міжнародних торговельних угод, а також у нормотворчій роботі при ратифікації угод у торговельній сфері та реалізації внутрішньої та зовнішньої політики України дасть можливість належним чином надавати згоду на обов'язковість угод даного виду.

Важливою складовою дисертаційного дослідження є аналіз текстів чинних торговельних угод України, а також характеристика особливостей виконання правових зобов'язань України в сфері торгівлі, зокрема детально розглянуто гарантії забезпечення такого виконання. Так, до інститутів нагляду віднесено міжурядові комісії з питань торговельно-економічного співробітництва та

висвітлено специфіку, аргументовано недостатність нормативного врегулювання їх діяльності.

Актуальною є проблема понятійного-категоріального апарату, що регулює досліджувану сферу. Так, в Законі України «Про міжнародні договори України» наявна колізія в термінах «повноваження» та «уповноваження». Разом з тим, глосарій національного законодавства не містить понять термінів «норми», «принципи», «засади», відсутнє чітке розуміння, які саме міжнародні договори вважатимуться торговельними. Доктрина міжнародного права також має ряд малодосліджених тем, зокрема позитивні та негативні зобов'язання держави у сфері договорів міжнародної торгівлі, гарантії забезпечення виконання міжнародних зобов'язань у сфері торгівлі тощо. Таким чином, існує необхідність правового закріплення зазначених вище термінів в контексті правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі.

В дослідженні надана характеристика таким актуальним міжнародно-правовим та науково-практичним аспектам: становленню та генезі України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, виокремлено періоди її розвитку у цій сфері відносин та з'ясовано їх новаторську значимість; засадам правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі; поняттю та специфіці зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, виокремленню їх видів, розкриттю змісту понять «правове регулювання зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі» тощо; організаційно-інституційним моделям укладення та виконання Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі; універсальній організаційно-інституційній моделі укладення та виконання договорів у сфері міжнародної торгівлі, а також критеріям характеризуючим відповідні моделі зарубіжних держав; гарантіям забезпечення виконання правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, класифікації та специфіці таких гарантій; особливостям відповідальності держави у сфері договорів міжнародної торгівлі.

Наукова новизна отриманих нами результатів полягає в тому, що вперше було комплексне монографічне дослідження міжнародних договорів України у сфері

торгівлі, а саме: правових зобов'язань за ними, специфіки укладення та виконання торговельних домовленостей, а також гарантій їх виконання. Крім того, в роботі значна увага приділена інститутам, які забезпечують укладення міжнародних торговельних угод та виконання зобов'язань за ними.

Наступні положення були віднесені до новизни дослідження:

уперше:

- досліджено витоки становлення та генезу України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, виокремлено три періоди такої генези та з'ясовано їх специфіку:

перший – з часів Київської Русі до здобуття незалежності сучасною Україною: це період формування низки нових інститутів у сфері договорів міжнародної торгівлі (порядок укладення, структура договору, спосіб надання згоди на обов'язковість договору, способи розрахунків та ін.) і напрацювання низки дипломатичних зв'язків з іншими державами світу, що надалі сприяло плідній двосторонній торговельній співпраці другого періоду, проте такі торговельні зв'язки історично напряду залежали від рівня політичної незалежності нашої держави та утвердження її державницького суверенітету;

другий – з 1991 року до завершення переговорного процесу щодо вступу до ЄС: характерний взяттям Україною ряду зобов'язань у сфері торгівлі шляхом правонаступництва після розпаду СРСР, а також цей період ознаменувався вступом України в СОТ (2008 р.), набуттям чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їїніми державами-членами, з іншої сторони (2014 р.), припиненням міжнародних зобов'язань України за договорами із державою-агресором. Обгрунтовано, що переговорний процес щодо вступу України до ЄС передбачатиме денонсацію угод України про вільну торгівлю та перегляд низки інших міжнародно-правових зобов'язань в сфері торгівлі відповідно до рамок переговорного процесу, погоджених із Європейською Комісією, що, поряд з іншим, впливатиме з міркувань забезпечення національної безпеки;

третій – об'єктивується з часу набуття Україною членства в ЄС, а його особливість визначатиметься умовами її участі у спільній торговельній політиці ЄС;

- з'ясовано особливості укладення та виконання міжнародних договорів України у сфері торгівлі: необхідність проведення ґрунтовного аналізу економічних наслідків укладення міжнародного договору у сфері торгівлі та врахування інтересів вітчизняних стейкхолдерів, залучення консульських установ, врахування чинних зобов'язань України (насамперед, які випливають із членства в СОТ та із Угоди про асоціацію), чинних економічних санкцій ООН та ЄС, виконання міжнародних зобов'язань з підтримання цілей подолання голоду і забезпечення сталого розвитку;

- визначено, що виконання міжнародних договорів України у сфері торгівлі характеризується таким інституційним підходом як утворення спільних міжурядових комісій з питань торговельно-економічного співробітництва. З'ясовано недоліки правового регулювання функціонування таких комісій та запропоновано шляхи їх подолання;

- проаналізовано особливості сучасних гарантій забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, зокрема «Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів» як вираження політико-економічних гарантій забезпечення правових зобов'язань у досліджуваній сфері. Визначено, що цей багатосторонній договір є особливою формою забезпечення виконання зобов'язань за угодами у сфері торгівлі, який ілюструє політичну волю України в підтриманні гуманітарних цілей ООН, укріпленні її статусу як гаранта світової продовольчої безпеки, що допомогло Україні закріпитися та залишитися вагомим учасником міжнародних торговельних процесів;

дістали подальшого розвитку:

- положення про інститути, які є складовими міжнародних торговельних угод, одним з яких є інститут ратифікації торговельних договорів Україною, який наразі є обов'язковим для легітимізації торговельно-економічних домовленостей;

- розмежування понять «засади» та «принципи» на прикладі сфери договорів міжнародної торгівлі, демонстрації їх співвідношення у торговельних відносинах;

- дослідження про позитивні та негативні зобов'язання держави в торговельних взаємовідносинах України, які впливають з текстів міжнародних договорів у сфері торгівлі;

- аналіз особливостей укладення Україною та виконання нею міжнародних договорів у сфері торгівлі, що властиві нашій державі як-от: специфіка відображення зобов'язань у договорах, обов'язкова ратифікація міжнародних угод даного виду, сумлінне виконання існуючих домовленостей тощо;

- аналіз розмежування повноважень між органами виконавчої влади в контексті виконання Україною договорів у сфері торгівлі та забезпечення їх належного виконання, обгрунтовано предметні законодавчі пропозиції задля належного врегулювання діяльності досліджених інститутів та виявлених прогалин їх правового врегулювання;

- дослідження інститутів вирішення спорів у сфері договорів міжнародної торгівлі шляхом поділу їх на загальні та спеціальні, за неможливості мирного врегулювання спорів, яке є базовим у даному типі взаємовідносин;

- аналіз підстав притягнення держави до міжнародної відповідальності в контексті торговельних відносин;

- положення про склад міжнародного правопорушення державами зобов'язань за договорами міжнародної торгівлі, та правова природа контрзаходів і санкцій у міжнародних відносинах за порушення торговельних домовленостей;

удосконалено:

- розуміння засад правового регулювання зобов'язань шляхом їх виокремлення для України саме у сфері договорів міжнародної торгівлі: свобода міжнародного договору; суверенна рівність; добровільність; добросовісне виконання міжнародно-правових зобов'язань; мирне розв'язання міжнародних спорів; взаємна вигода; лібералізація торговельного режиму; належність підписантів тощо;

- класифікацію правових зобов'язань держави у договорах міжнародної торгівлі: (1) універсальні зобов'язання, (2) загально-торговельні, (3) особливі договірні зобов'язання. Виділено специфіку зобов'язань України у досліджуваній сфері, проаналізовано зобов'язання залежно від кількості сторін угоди тощо;

- розмежування стадій укладення міжнародних договорів у торговельних відносинах, виокремленням п'яти стадій укладення Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі, що аргументовано нормативними документами та офіційними прес-службами державних органів;

- розуміння понять «повноваження» та «уповноваження» щодо процесів укладення та виконання договорів у сфері торгівлі, надано законодавчі пропозиції щодо розмежування зазначених дефініцій;

- підхід до моделей укладення і виконання міжнародних договорів, а саме: виокремлено «універсальну» та «національну» модель укладення і виконання міжнародних договорів, де перша характеризується наявністю елементів диспозитивності, що об'єктивує висхідну можливість для формування другої («національної») моделі;

- класифікацію міжнародної публічної відповідальності держави у сфері міжнародної торгівлі, запропоновано авторське бачення різновидів відповідальності у цій сфері правовідносин;

- визначення низки понять («міжнародні зобов'язання держави у сфері торгівлі», «правове регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі», «засади правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі», «загальноприйнята універсальна модель укладення і виконання міжнародних договорів», «національна модель укладення і виконання міжнародних договорів», «модифікація моделі укладення та виконання договорів державами», «гарантії забезпечення виконання правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі»), завдяки чому сформовано предметний понятійно-категоріальний апарат, використання якого є доцільним у законодавчому процесі.

Вищевказані тези мають не лише теоретичне, але і практичне значення, оскільки можуть бути враховані в:

– *науково-дослідній роботі* – при формуванні наукового підходу щодо формування концепту міжнародно-правових зобов'язань України у сфері відносин міжнародної торгівлі;

– *правотворчій діяльності* – при проведенні та укладенні міжнародних договорів України з іншими державами у сфері торгівлі;

– *правозастосовній сфері* – в процесі практичної діяльності органів державної влади, функціонал яких пов'язаний з правовим регулюванням відносин або/чи застосуванням норм міжнародних договорів у сфері торгівлі України з іншими суб'єктами міжнародного права;

– *навчальному процесі* – при підготовці навчальних посібників, підручників з дисциплін «Міжнародне торгове право», «Міжнародне економічне право», «Міжнародне договірне право», «Міжнародний договірний процес», «Теорія і практика застосування міжнародних договорів», а також в процесі викладання лекційних курсів, проведенні інших практичних занять з означених дисциплін.

Ключові слова: міжнародний договір, правові зобов'язання держави, міжнародна торгівля, укладення міжнародних договорів державою, виконання міжнародних договорів державою, правове регулювання зобов'язань держави, гарантії, гарантії забезпечення виконання зобов'язань, відповідальність держави, валюта, розрахунки, угода про вільну торгівлю, торговельно-економічні спори, СОТ.

ABSTRACT

Zvierieva K. Legal obligations of Ukraine in the field of international trade agreements. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 293 “International Law”. – State University of Trade and Economics, Kyiv, 2024.

The dissertation is one of the first national monographic studies of legal obligations of Ukraine in the field of international trade agreements. The issue of trade agreements of our country is poorly researched, the complexity of a comprehensive study is caused

by a significant number of agreements that directly and indirectly affect the trade processes of Ukraine. Taking into account the peculiarities of the formation and genesis of Ukraine as a subject of legal obligations in the field of international trade agreements, the current existing contractual framework of our state on trade issues, taking into account the modern trade specifics caused first by the corona crisis and then by the war, bearing in mind the European path of development and the importance of national economic security, there is a need to study Ukraine's legal obligations in the field of international trade agreements.

International agreements in the field of trade are part of the law of international agreements and international trade law, as well as a component of national legislation. The development of the researched topic will not only be able to supplement educational programs, it will help in the conclusion of future and implementation of current international trade agreements, as well as in the rule-making work in the ratification of agreements in the trade sphere and the implementation of the internal and foreign policy of Ukraine, it will give the opportunity to properly give consent to the binding nature of agreements of this type.

An important component of the dissertation research is the analysis of the texts of the current trade agreements of Ukraine, as well as the description of the peculiarities of the fulfillment of legal obligations of Ukraine in the field of trade, in particular, the guarantees of ensuring such fulfillment are considered in detail. Thus, the intergovernmental commissions on trade and economic cooperation are classified as supervisory institutions and the specifics are highlighted, the insufficiency of regulatory regulation of their activities is argued.

The problem of the conceptual-categorical apparatus that regulates the researched area is relevant. Thus, in the Law of Ukraine "On International Treaties of Ukraine" there is a conflict between the terms "powers" and "authorization". At the same time, the glossary of national legislation does not contain the concepts of the terms "norms", "principles", "fundamentals", there is no clear understanding of which international agreements will be considered trade agreements. The doctrine of international law also has a number of understudied topics, in particular positive and negative obligations of the

state in the field of international trade agreements, guarantees of ensuring the fulfillment of international obligations in the field of trade, etc. Thus, there is a need to legally consolidate the above-mentioned terms in the context of Ukraine's legal obligations in the field of international trade agreements.

The study provides a description of the following relevant international legal and scientific and practical aspects: the formation and genesis of Ukraine as a subject of legal obligations in the field of international trade agreements, the periods of its development in this field of relations are highlighted and their innovative significance is clarified; principles of legal regulation of Ukraine's obligations in the field of international trade agreements; the concept and specifics of Ukraine's obligations in the field of international trade agreements, the identification of their types, the disclosure of the meaning of the concepts "legal regulation of obligations in the field of international trade agreements", etc.; organizational and institutional models of conclusion and execution of agreements by Ukraine in the field of international trade; the universal organizational and institutional model of concluding and executing agreements in the field of international trade, as well as the criteria characterizing the corresponding models of foreign states; guarantees of ensuring the fulfillment of legal obligations of Ukraine in the field of international trade agreements, classification and specificity of such guarantees; features of the state's responsibility in the field of international trade agreements.

The scientific novelty of the results we obtained lies in the fact that for the first time there was a comprehensive monographic study of international agreements of Ukraine in the field of trade, namely: legal obligations under them, the specifics of concluding and implementing trade agreements, as well as guarantees of their implementation. In addition, the work pays considerable attention to institutions that ensure the conclusion of international trade agreements and the fulfillment of obligations under them.

The following provisions were attributed to the novelty of the study:

for the first time:

- the origins of the formation and genesis of Ukraine as a subject of legal obligations in the field of international trade agreements were investigated, three periods of such genesis were singled out and their specifics clarified:

the first – from the time of Kyivan Rus until the independence of modern Ukraine: this is the period of the formation of a number of new institutions in the field of international trade agreements (order of conclusion, structure of the agreement, method of giving consent to the binding nature of the agreement, methods of calculations, etc.) and development of a number of diplomatic relations with other states of the world, which further contributed to fruitful bilateral trade cooperation of the second period, however, such trade relations historically directly depended on the level of political independence of our state and the establishment of its state sovereignty;

the second – from 1991 until the end of the negotiation process regarding EU accession: characterized by Ukraine taking a number of obligations in the field of trade through legal succession after the collapse of the USSR, and this period was also marked by Ukraine's accession to the WTO (2008), the entry into force of the Association Agreement between Ukraine and the EU, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand (2014), termination of Ukraine's international obligations under agreements with the aggressor state. It is justified that the negotiation process regarding Ukraine's accession to the EU will involve the denunciation of Ukraine's free trade agreements and the revision of a number of other international legal obligations in the field of trade in accordance with the framework of the negotiation process agreed with the European Commission, which, among other things, will result from considerations ensuring national security;

the third – is objectified since Ukraine becomes a member of the EU, and its particularity will be determined by the terms of its participation in the common trade policy of the EU;

- the peculiarities of the conclusion and implementation of international agreements of Ukraine in the field of trade are clarified: the need to conduct a thorough analysis of the economic consequences of the conclusion of an international agreement in the field of trade and taking into account the interests of domestic stakeholders, the involvement of consular institutions, taking into account the current obligations of Ukraine (primarily those arising from membership in the WTO and from the Association Agreement), current economic sanctions of the UN and the EU, fulfillment of

international obligations to support the goals of overcoming hunger and ensuring sustainable development;

- it was determined that the implementation of Ukraine's international agreements in the field of trade is characterized by such an institutional approach as the formation of joint intergovernmental commissions on trade and economic cooperation. The disadvantages of the legal regulation of the functioning of such commissions are clarified and ways to overcome them are proposed;

- the features of modern guarantees of ensuring the fulfillment of Ukraine's obligations in the field of international trade agreements are analyzed, in particular "Initiatives for the safe transportation of grain and food products from Ukrainian ports" as an expression of political and economic guarantees of ensuring legal obligations in the studied area. It was determined that this multilateral agreement is a special form of ensuring the fulfillment of obligations under agreements in the field of trade, which illustrates the political will of Ukraine in supporting the humanitarian goals of the UN, strengthening its status as a guarantor of world food security, which helped Ukraine to establish itself and remain a significant participant in international trade processes;

the further development was received by:

- regulations on institutions that are components of international trade agreements, one of which is the institution of ratification of trade agreements by Ukraine, which is currently mandatory for the legitimization of trade and economic agreements;

- distinguishing the concepts of "fundamentals" and "principles" using the example of the field of international trade agreements, demonstrating their ratio in trade relations;

- research on the positive and negative obligations of the state in the trade relations of Ukraine, which arise from the texts of international agreements in the field of trade;

- analysis of the peculiarities of Ukraine's conclusion and implementation of international agreements in the field of trade, which are peculiar to our state, such as: the specifics of reflecting obligations in agreements, mandatory ratification of international agreements of this type, conscientious implementation of existing agreements, etc.;

- analysis of the separation of powers between executive authorities in the context of Ukraine's implementation of trade agreements and ensuring their proper

implementation, substantive legislative proposals for the proper regulation of the activities of the investigated institutes are substantiated and gaps in their legal regulation are identified;

- study of dispute resolution institutes in the field of international trade agreements by dividing them into general and special, in case of the impossibility of peaceful settlement of disputes, which is basic in this type of relationship;

- analysis of the reasons for bringing the state to international responsibility in the context of trade relations;

- provisions on the composition of an international offense, by studying it in the context of violations by states of obligations under international trade agreements, and the legal nature of countermeasures and sanctions in international relations for violations of trade agreements;

improved:

- understanding the principles of legal regulation of obligations by distinguishing them for Ukraine specifically in the field of international trade agreements: freedom of international agreement; sovereign equality; voluntariness; conscientious fulfillment of international legal obligations; peaceful resolution of international disputes; mutual benefit; liberalization of the trade regime; affiliation of signatories, etc.;

- the types of legal obligations of the state in international trade agreements are distinguished: (1) universal obligations, (2) general commercial obligations, (3) special contractual obligations. The specifics of Ukraine's obligations in the researched area are highlighted, obligations are analyzed depending on the number of parties to the agreement, etc.

- understanding the stages of concluding international agreements in the context of trade relations, distinguishing the stages of concluding agreements by Ukraine in the field of international trade, which was confirmed by regulatory documents and official press services of state bodies;

- understanding the concepts of "powers" and "authorization" in relation to the processes of conclusion and execution of agreements in the field of trade, legislative proposals on the delimitation of these definitions are provided;

- the “universal” model of conclusion and execution of international agreements and the “national” model of conclusion and execution of international agreements are distinguished, where the first is characterized by the presence of elements of dispositivity, which objectifies the upward possibility for the formation of the second (“national”) such model;

- the classification of international public responsibility of the state in the field of international trade, the author’s vision of types of responsibility in this field of legal relations is proposed;

- definition of a number of concepts (“international obligations of the state in the field of trade”, “legal regulation of obligations of Ukraine in the field of international trade agreements”, “principles of legal regulation of obligations of Ukraine in the field of international trade agreements”, “generally accepted universal model of conclusion and implementation of international agreements”, “national model of conclusion and implementation of international agreements”, “modification of the model of conclusion and implementation of agreements by states”, “guarantees of ensuring the fulfillment of legal obligations in the field of international trade agreements”), due to which a substantive conceptual and categorical apparatus was formed, the use of which is appropriate in the legislative process.

The above theses have not only theoretical, but also practical significance, as they can be taken into account in:

– *science and research work* – in the formation of a scientific approach to the formation of the concept of international legal obligations of Ukraine in the field of international trade relations;

– *law-making activities* – when conducting and concluding international agreements of Ukraine with other states in the field of trade;

– *law enforcement sphere* – in the process of practical activity of state authorities, the functionality of which is related to the legal regulation of relations and/or the application of norms of international agreements in the sphere of trade of Ukraine with other subjects of international law;

– *educational process* – during the preparation of training manuals, textbooks on the disciplines “International Trade Law”, “International Economic Law”, “International Agreement Law”, “International Agreement Process”, “Theory and Practice of Application of International Treaties”, as well as in the teaching process of lecture courses, conducting other practical classes in the specified disciplines.

Key words: international agreement, legal obligations of the state, international trade, conclusion of international agreements by the state, implementation of international agreements by the state, legal regulation of state obligations, guarantees, guarantees for ensuring the fulfillment of obligations, state responsibility, currency, settlements, agreement on free trade, trade and economic disputes, WTO.

Список публікацій здобувача за темою дисертації,

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації, та ті, що додатково відображають наукові результати дисертації:

Зверєва К. С. Актуальні питання участі держави у зовнішньоекономічних відносинах в сучасних умовах. *Альманах науки*. 2021. № 1. С. 36–39.

Зверєва К. С. Інститут форс-мажорних обставин у міжнародному публічному та приватному праві: практичні аспекти. *Slovak international scientific journal*. 2021. Т. 3, № 49. С. 35–44.

Зверєва К. Відповідальність України як спосіб забезпечення виконання її правових зобов’язань у сфері торгівлі. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 8(14). С. 440-449.

Зверєва К. С. Принципи правових зобов’язань України при укладенні міжнародних торговельних договорів. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2023. № 13(147). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2023-13-9053>

Задорожня Г. В., Зверєва К. С. Становлення України як суб’єкта правових зобов’язань у сфері міжнародної торгівлі. *Альманах міжнародного права*. 2023. № 30. С. 14–21 (0,499 а.а.; дисертанту належить 0,25 а.а., особистий внесок автора – аналіз результатів запровадження зони вільної торгівлі «Україна-ЄС»).

Зверєва К. С. Зобов'язання держави у сфері торгівлі. *Правова політика України: історія та сучасність* : Матеріали I Всеукр. науково-практ. семінару, м. Житомир, 8 жовт. 2020 р. Житомир, 2020. С. 38–41.

URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/pravova-polityka.pdf>

Зверєва К. С. Відображення обставин непереборної сили у торговельних угодах України. *Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів та права в Україні та світі* : Зб. тез доп. Міжнар. науково-практ. конф., м. Полтава, 18 листоп. 2020 р. Полтава, 2020. С. 84–85.

Зверєва К. С. Міжнародна торгівля – «невидима рука» міжнародного права. *Глобалізаційні виклики розвитку національних економік* : Тези доп. II Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 19 жовт. 2021 р. / ред. А. А. Мазаракі. Київ, 2021. С. 100–105. URL: <https://doi.org/10.31617/k.knute.2021-10-19>.

Kateryna Z. What Domestic Policies Facilitate Fruitful Participation of Countries in GVCS?. *Шістдесяті економіко-правові дискусії* : онлайн-конференція, 27 жовт. 2021 р. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3822/>.

Зверєва К. С. Міжнародні договори в сфері торгівлі: проблеми перекладу. *Юридична техніка у правотворчості та правозастосуванні* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 10 груд. 2021 р. Івано-Франківськ, 2021. С. 51–57. URL: <https://drive.google.com/file/d/1qk4f3NUqSUyXaSh6LDpys-0zaY1GfgeP/view>.

Зверєва К. С. Економічні санкції стосовно держави-агресора у XXI ст. *Деокупація. Юридичний фронт* : матеріали Міжнар. експерт. круглого столу, м. Київ, 18 берез. 2022 р. Київ, 2022. С. 69–70. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/27cc38a6612c0cbea72be02ece330fa5.pdf>.

Сударенко О., Зверєва К. С. Актуальні питання захисту прав держави як суб'єкта міжнародного права (на прикладі України). *Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 12 трав. 2022 р. / ред.: О. П. Орлюк, Г. З. Остапенко, А. В. Айдинян. Київ, 2022. С. 59–60 (0,135 а.а.; дисертанту належить 0,068 а.а., особистий внесок автора –

дослідження реакції міжнародної спільноти, зокрема міжнародних економічних інститутів на порушення міжнародних прав України).

Зверєва К. С. Сучасні технології, як можливості міжнародного публічного права. *Актуальні проблеми міжнародного права* : Всеукр. науково-практ. конф., м. Харків, 10 берез. 2023 р. / ред.: Т. Л. Сироїд, О. А. Гавриленко, В. М. Шамраєва. Харків, 2023. С. 143–144.

Зверєва К. С. Поняття вільноконвертованих та конвертованих валют у міжнародних торговельних угодах. *Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах* : матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 20 квіт. 2023 р. Дніпро, 2023. С. 122–124. URL: <http://umsf.dp.ua/component/content/article/2-uncategorised/1839-shanovni-naukovtsi-dear-scientists?Itemid=101> .

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	19
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. УКРАЇНА ЯК СУБ'ЄКТ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЇЇ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ.....	33
1.1. Становлення та генеза України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі.....	33
1.2. Засади правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі.....	58
Висновки до розділу 1.....	80
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УКРАЇНИ У СФЕРІ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТА МОДЕЛІ ЇХ УКЛАДЕННЯ І ВИКОНАННЯ.....	85
2.1. Поняття, види і специфіка зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі.....	85
2.2. Організаційно-інституційна модель укладення та виконання договорів Україною у сфері міжнародної торгівлі.....	106
2.3. Організаційно-інституційні моделі укладення та виконання договорів зарубіжними державами у сфері міжнародної торгівлі.....	138
Висновки до розділу 2.....	157
РОЗДІЛ 3. ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УКРАЇНИ У СФЕРІ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ.....	163
3.1 Поняття, види та специфіка гарантій забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі.....	163
3.2. Відповідальність держави як спосіб забезпечення виконання її правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі.....	194
Висновки до розділу 3.....	225
ВИСНОВКИ.....	231
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	240
ДОДАТКИ.....	287

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Віденська конвенція 1969 року	Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року
Віденська конвенція 1986 року	Віденська конвенція про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями від 21 березня 1986 року
ЄС	Європейський Союз
Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»	Закон України № 2411-VI від 1 січня 2010 р. «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»
Закон України «Про міжнародні договори»	Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV «Про міжнародні договори України»
КМУ	Кабінет Міністрів України
комісії	Спільні міжурядові комісії або комітети
КСУ	Конституційний Суд України
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ООН	Організація об'єднаних націй
СОТ	Світова організація торгівлі
Статі про відповідальність держав	Текст статей про відповідальність держав, затверджений на 53 сесії Генеральною Асамблеєю ООН, відображених у доповіді Комісії з міжнародного права (23 квітня – 1 червня та 2 червня – 10 серпня 2001 року)
Угода про асоціацію	Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони
Угода про СОТ	Угода про заснування Світової організації торгівлі
ЮНІДО	Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку
ЮНКТАД	Конференція ООН з торгівлі і розвитку
ЮНСІТРАЛ	Комісія ООН з права міжнародної торгівлі

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Міжнародним договорам традиційно належить одне із визначальних місць у правовій системі будь-якої держави. Стабільність економічного розвитку країни здебільшого залежить і від успішності її міжнародно-економічної співпраці із зарубіжними державами та іншими суб'єктами міжнародного права, що ґрунтується на предметних домовленостях, унормованих у міжнародних договорах, зокрема й торговельних.

Укладення міжнародних торговельних угод є одним із важливих напрямів економічної політики України, важливою геополітичною тенденцією, що отримує свій вияв у національному регулюванні міжнародних відносин. Основними цілями держави у міжнародно-торговельних зносинах має бути забезпечення розвитку економіки, сприяння експорту та імпорту, розширення міждержавної співпраці з метою гарантування миру та безпеки, а також досягнення цілей сталого політичного та економічного її розвитку тощо.

Україна у сфері торговельно-економічних міжнародних відносин активно співпрацює з абсолютною більшістю держав світу і продовжує активне розширення торговельної співпраці. Міжнародна торгівля є важливим предметом міжнародно-правового регулювання. Національні держави роблять власний внесок у розвиток світової торгівлі, переслідуючи цілі забезпечення власних економічних інтересів. Відповідно до статті 17 Конституції України найважливішою функцією держави, справою всього Українського народу, є захист суверенітету і територіальної цілісності, забезпечення економічної та інформаційної безпеки. Відповідно такі відносини потребують належного законодавчого супроводу, державного забезпечення та системного контролю, зокрема й конституційного, тому що розвиток міжнародних відносин має слугувати зміцненню державного, політичного, економічного суверенітету національної держави, інакше втрачається конституційно-правова основа і логіка розвитку для неї таких міжнародно-правових відносин.

Актуальність теми пропонованого дисертаційного дослідження зумовлена низкою чинників. Наразі існує необхідність ґрунтовної «ревізії» міжнародно-

правових договорів, зокрема й торговельних, стороною в яких є Україна. Наша держава протягом власного державорчого періоду уклала низку торговельно-економічних угод з десятками країн світу, з огляду на що взяла на себе значний обсяг міжнародно-правових зобов'язань (у тому числі і гуманітарних) у сфері торгівлі, які мають бути взаємоузгодженими і не створювати правову колізію чи суперечність. Вони повинні беззаперечно слугувати захисту інтересів національної економіки, державної безпеки та оборони. Проте протягом крайнього десятиріччя суттєво змінилася політико-правова ситуація в світі і в Україні. На території нашої держави вже понад десять років поспіль тривають військові дії, порушені її територіальна цілісність і державний суверенітет, існує реальна загроза економічному суверенітету нашої держави, від обстрілів російської держави гинуть громадяни України, які перебувають на її території, руйнуються звичні логістичні торговельні шляхи, завдається шкода промисловому та аграрному сектору, що ускладнює, а інколи й унеможлиблює звичне забезпечення виконання міжнародних торговельних договорів, стороною в яких є Україна. Крім того, вперше на конституційному рівні в 2016 році унормований і підтверджений формат європейської ідентичності Українського народу і визначена незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, що, поряд з іншим, зумовило торговельно-економічну векторність зовнішньої політики нашої держави та укладення низки нових міжнародних договорів у сфері торгівлі, що зумовило поповнення існуючої системи таких договорів.

Разом з тим, спектр міжнародних договорів, зокрема й у сфері торгівлі, стороною в яких є Україна, залишається розбалансованим, тому що: окремі з них є чинними, проте недіючими; чинність таких торговельних договорів – невизначена; натомість інші договори – донедавна продовжували або й продовжують фактично діяти, незважаючи на безпекові, військові та інші виклики сьогодення тощо. З огляду на це, актуальним є питання: чи має право на «життя» міжнародний договір, зокрема торговельний, якщо він переслідує певний економічний інтерес України, проте може слугувати загрозою для втрати нею політичного, державного

суверенітету тощо. Вивчення такого спектру питання потребує системного державницького і наукового підходу.

Необхідність дослідження теми пропонованого дослідження зумовлена й тим, що в правовій науці наразі фактично відсутні комплексні дослідження безпосередньо текстів міжнародних торговельних правочинів, укладених Україною як стороною договору, що ускладнює вирішення проблем у цій сфері правовідносин. Без системного підходу до вирішення цих питань складно прогнозувати успішне економічне майбутнє нашої держави.

Крім того, дослідження у сфері міжнародної торгівлі переважно зосереджені на приватно-правовому аспекті, залишаючи поза увагою роль держави в визначенні умов торговельно-економічної співпраці. Інститут укладення міжнародних договорів постійно розвивається і вдосконалюється. Україна не стоїть осторонь цих процесів. Відповідно при належному аналізі існуючих домовленостей очевидними є ряд прогалин, зокрема: відсутність єдиної термінології, підміна понять, помилки у текстах торговельних угод та супутніх документах, неправильне визначення повноважень інститутів забезпечення виконання цих угод, некоректне тлумачення підписаних угод та виконання зобов'язань, помилки в офіційних перекладах міжнародних договорів тощо.

Тематика правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі залишається малодослідженою. Однак ці відносини інтенсивно розвиваються, і держави вимушені швидко адаптуватися до політичних, економічних та інших викликів сучасності, які впливають на характер економічної взаємодії між країнами.

Теоретичну основу дисертації становлять дослідження українських та зарубіжних вчених з різних галузей науки. В основу дисертаційного дослідження покладено праці таких вітчизняних учених-юристів, як: М.М. Антонович, М.О. Баймуратов, Х.Н. Бехруз, В.Г. Буткевич, Н.В. Дараганова, І.І. Дахно, О.В. Задорожний, Г.В. Задорожня, Д.М. Киценко, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, В.М. Корецький, Н.А. Мазаракі, О.О. Мережко, С.С. Мороз, О.А. Музика-Стефанчук,

А.С. Овчаренко, В.Ф. Опришко, В.Е. Теліпко, Л.Д. Тимченко, Ю.В. Тищенко, В.О. Серьогін, Т.Л. Сироїд, Г.О. Христова та інші.

Процеси генези та становлення України як суб'єкта міжнародних відносин та зобов'язання України за міжнародними договорами досліджували юристи-міжнародники (О. В. Буткевич, В. Е. Грабар, О.В. Задорожний, Н.А. Мазаракі, Т.І. Стрибко, Ю.С. Шемшученко та інші), історики (О.І. Гуржій, І.О. Овсій, І.А. Логвиненко та інші), економісти (Г.В. Дугінець, І.В. Ус тощо).

Предметним дослідженням міжнародних договорів займалися В.А. Василенко, Є.О. Зверєв, О.О. Мережко, О.А. Назаренко, Т.І. Стрибко. Окремі групи та/або види міжнародних договорів України у сфері міжнародної торгівлі досліджували такі вчені як А.В. Гандзюра, В.Г. Зулгарін, К.А. Рагуліна, М.С. Резнічук та ін. Гарантії держави у міжнародному праві аналізували Емер де Ваттель, Ф.В. Веніславський, С.М. Задорожна, Б.Ю. Задорожний, В.І Ковтун, О.Г. Кушніренко, Л. Р. Наливайко, К. П'єрагостіні, В.Ф. Погорілко, Ю. Попов, Т. Слінько, Ю.М. Тодика, Райан С. Уільямс, О.Ф. Фрицький; особливостям відповідальності держави приділена увага у наукових працях таких учених як Д. Анцилотті, М.М. Антонович, В.А. Василенко, Ю.А. Гончарова, Т.А. Грабович, К. Іглтон, Г. Кельзен, Т.В. Комарова, Н.А. Мазаракі, К.Е. Маїлунц, Ю.В. Тищенко, Кансаду Тріндаді, А. Фердросс та ін.

Серед останніх досліджень в сфері договорів міжнародної торгівлі відзначимо дисертацію В.Г. Зулгаріна «Особливості міжнародних договорів у галузі регулювання міжнародних торгових відносин», де досліджено окремі торговельні угоди України, але низка питань теоретичного і практичного змісту залишилися не висвітленими. Важливими для науки права є праці А. В. Гандзюри «Міжнародно-правове регулювання відносин України та Китаю», М.С. Резнічука «Міжнародно-правовий механізм функціонування зони вільної торгівлі в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС», проте предмет їхніх досліджень має інше наукове спрямування і не розкриває завдань, поставлених у пропонованій нами дисертації.

Праці згаданих науковців є важливим теоретико-правовим підґрунтям для предметного дослідження теми пропонованого дисертаційного дослідження. І все

ж, низка питань в аспекті висвітлення правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі не піддавалися системному аналізу, йдеться про предметний понятійно-категоріальний апарат, про зобов'язання України за групами торговельних угод у контексті становлення інститутів, які є невід'ємними складниками процесу формування таких договорів (уповноваження на переговори, внесення правок, підписання договору, його ратифікація і т.д.), про організаційно-інституційні моделі укладення та виконання договорів Україною у сфері міжнародної торгівлі. Поза предметною увагою вчених залишилися питання щодо видів і специфіки зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, не піддавалися системному дослідженню питання гарантій виконання державою цих договорів, що зумовило актуальність теми пропонованого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дисертаційного дослідження узгоджується з вимогами Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що затверджена Законом України № 161639-IV від 18 березня 2004 р. «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України №722/2019 від 30 вересня 2019 р., та виконана в межах теми науково-дослідної роботи кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права «Публічне право в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0120U103029), включеної до планів науково-дослідної роботи Державного торговельно-економічного університету на 2020/2024 роки.

Мета і завдання дослідження полягають в тому, щоб крізь формат предметного аналізу договорів у сфері міжнародної торгівлі, дослідження становлення та генези України як суб'єкта правових зобов'язань у цій сфері правовідносин, окреслення відповідних засад, аналіз моделей укладення та виконання договорів у сфері торгівлі Україною та національні модифікації укладення і виконання торговельних угод зарубіжними країнами, дослідження забезпечення виконання зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, що

виражаються у системі гарантій та відповідальності держав за міжнародні протиправні діяння, здійснити «ревізію» міжнародно-правових договорів у сфері торгівлі, стороною в яких є Україна, а також з'ясувати комплекс правових зобов'язань України в сфері договорів міжнародної торгівлі та з урахуванням означених предметних узагальнень запропонувати змістовний концепт їх усунення засобом формування відповідних узагальнень, висновків, пропозицій та законодавчих рекомендацій.

Відповідно до цієї мети в дослідженні зроблено спробу вирішити такі **завдання:**

- з'ясувати становлення та генезу України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, виокремити періоди її розвитку у цій сфері відносин та з'ясувати їх новаторську значимість;
- визначити і охарактеризувати засади правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі;
- розкрити поняття та специфіку зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, виокремити види зобов'язань та розкрити їх зміст, розкрити зміст поняття «правове регулювання зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі»;
- охарактеризувати організаційно-інституційні моделі укладення та виконання Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі;
- надати характеристику організаційно-інституційної моделі укладення та виконання договорів зарубіжними державами у сфері міжнародної торгівлі;
- розкрити гарантії забезпечення виконання правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, здійснити класифікацію таких гарантій, розкрити їх специфіку;
- визначити особливості відповідальності держави у сфері договорів міжнародної торгівлі.

Об'єктом дисертаційного дослідження є правовідносини, що пов'язані із зобов'язаннями держави у сфері міжнародних договорів.

Предметом дисертаційного дослідження є правові зобов'язання України у сфері договорів міжнародної торгівлі.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає система методів, використання яких зумовлено об'єктом та предметом дисертаційного дослідження, а також завданнями, визначеними у цій науковій праці.

Дисертаційне дослідження базується на *діалектичному методі*, що дозволив дослідити договори у сфері торгівлі як складову матеріального світу, що постійно змінюється та розвивається, тобто розгляд дійсності у постійній динаміці. На базі цього підходу проаналізовано стан торговельних відносин з урахуванням економічних, юридичних, політичних аспектів укладення та виконання договорів у сфері торгівлі. У процесі дослідження генези України як суб'єкта торговельних відносин та під час аналізу розвитку інституту відповідальності держави у торговельних відносинах застосовувався *історико-правовий* метод (підрозділи 1.1 і 3.2). *Порівняльно-правовий метод* використовувався при співставленні норм конституційного законодавства різних країн (підрозділ 2.4). *Формально-юридичний та логіко-семантичний методи* застосовувалися для формування понять, виявлення наявних колізій і прогалин у чинному законодавстві України, формулюванні пропозиції щодо удосконалення предметного понятійно-категоріального апарату (підрозділи 2.1-2.4, 3.1). *Структурно-функціональний метод* використовувався при дослідженні місця і ролі вищих органів державної влади у відносинах, що виникають під час укладення і виконання договорів у сфері торгівлі (підрозділи 2.3, 3.1-3.2).

Теоретичним підґрунтям для вивчення теми пропонованого дослідження стали наукові джерела міжнародного права, конституційного права, теорії держави і права, історії України, а також праці філологів та економістів. Досліджено праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, енциклопедична література, конституції понад тридцяти іноземних країн, національне та міжнародне законодавство, тексти близько 200 міжнародних договорів у сфері торгівлі, статутні документи міжнародних інститутів, що прямо чи опосередковано мають відношення до процесів укладення чи виконання договорів у сфері міжнародної торгівлі.

Досліджено судову практику у торговельних спорах, повідомлення щодо торговельної діяльності держави на офіційних сайтах органів законодавчої та виконавчої влади, сайти міжнародних організацій, а також повідомлення у ЗМІ з метою підкріплення теоретичних досліджень реальними фактами.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці міжнародного права монографічним дослідженням правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, доктринальних досліджень, у якому досліджено і сформульовано специфіку договірних процесів у торговельній діяльності України з урахуванням поточного стану війни, норм національного та міжнародного законодавства та зважаючи на євроінтеграційний вектор розвитку нашої держави, окреслено особливості гарантій забезпечення виконання зобов'язань за договорами міжнародної торгівлі.

В межах дослідження одержані такі науково значимі результати:

уперше:

- досліджено витoki становлення та генезу України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, виокремлено три періоди такої генези та з'ясовано їх специфіку:

перший – з часів Київської Русі до здобуття незалежності сучасною Україною: це період формування низки нових інститутів у сфері договорів міжнародної торгівлі (порядок укладення, структура договору, спосіб надання згоди на обов'язковість договору, способи розрахунків та ін.) і напрацювання низки дипломатичних зв'язків з іншими державами світу, що надалі сприяло плідній двосторонній торговельній співпраці другого періоду, проте такі торговельні зв'язки історично напряду залежали від рівня політичної незалежності нашої держави та утвердження її державницького суверенітету;

другий – з 1991 року до завершення переговорного процесу щодо вступу до ЄС: характерний взяттям Україною ряду зобов'язань у сфері торгівлі шляхом правонаступництва після розпаду СРСР, а також цей період ознаменувався вступом України в СОТ (2008 р.), набуттям чинності Угоди про асоціацію між Україною та

ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014 р.), припиненням міжнародних зобов'язань України за договорами із державою-агресором. Обґрунтовано, що переговорний процес щодо вступу України до ЄС передбачатиме денонсацію угод України про вільну торгівлю та перегляд низки інших міжнародно-правових зобов'язань в сфері торгівлі відповідно до рамок переговорного процесу, погоджених із Європейською Комісією, що, поряд з іншим, впливатиме з міркувань забезпечення національної безпеки;

третій – об'єктивується з часу набуття Україною членства в ЄС, а його особливість визначатиметься умовами її участі у спільній торгівельній політиці ЄС;

- з'ясовано особливості укладення та виконання міжнародних договорів України у сфері торгівлі: необхідність проведення ґрунтовного аналізу економічних наслідків укладення міжнародного договору у сфері торгівлі та врахування інтересів вітчизняних стейкхолдерів, залучення консульських установ, врахування чинних зобов'язань України (насамперед, які впливають із членства в СОТ та із Угоди про асоціацію), чинних економічних санкцій ООН та ЄС, виконання міжнародних зобов'язань з підтримання цілей подолання голоду і забезпечення сталого розвитку;

- визначено, що виконання міжнародних договорів України у сфері торгівлі характеризується таким інституційним підходом як утворення спільних міжурядових комісій з питань торговельно-економічного співробітництва. З'ясовано недоліки правового регулювання функціонування таких комісій та запропоновано шляхи їх подолання;

- проаналізовано особливості сучасних гарантій забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, зокрема «Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів» як вираження політико-економічних гарантій забезпечення правових зобов'язань у досліджуваній сфері. Визначено, що цей багатосторонній договір є особливою формою забезпечення виконання зобов'язань за торговельними угодами, який ілюструє політичну волю України в підтриманні гуманітарних цілей

ООН, укріпленні її статусу як гаранта світової продовольчої безпеки, що допомогло Україні закріпитися та залишитися вагомим учасником міжнародних торговельних процесів;

дістали подальшого розвитку:

- положення про інститути, які є складовими міжнародних торговельних угод, одним з яких є інститут ратифікації торговельних договорів Україною, який наразі є обов'язковим для легітимізації торговельно-економічних домовленостей;

- розмежування понять «засади» та «принципи» на прикладі сфери договорів міжнародної торгівлі, демонстрації їх співвідношення у торговельних відносинах;

- дослідження про позитивні та негативні зобов'язання держави в торговельних взаємовідносинах України, які випливають з текстів міжнародних договорів у сфері торгівлі;

- аналіз особливостей укладення Україною та виконання нею міжнародних договорів у сфері торгівлі, що властиві нашій державі як-от: специфіка відображення зобов'язань у договорах, обов'язкова ратифікація міжнародних угод даного виду, сумлінне виконання існуючих домовленостей тощо;

- аналіз розмежування повноважень між органами виконавчої влади в контексті виконання Україною договорів у сфері торгівлі та забезпечення їх належного виконання, обгрунтовано предметні законодавчі пропозиції задля належного врегулювання діяльності досліджених інститутів та виявлених прогалин їх правового врегулювання;

- дослідження інститутів вирішення спорів у сфері договорів міжнародної торгівлі шляхом поділу їх на загальні та спеціальні, за неможливості мирного врегулювання спорів, яке є базовим у даному типі взаємовідносин;

- аналіз підстав притягнення держави до міжнародної відповідальності в контексті торговельних відносин;

- положення про склад міжнародного правопорушення державами зобов'язань за договорами міжнародної торгівлі, та правова природа контрзаходів і санкцій у міжнародних відносинах за порушення торговельних домовленостей;

удосконалено:

- розуміння засад правового регулювання зобов'язань шляхом їх виокремлення для України саме у сфері договорів міжнародної торгівлі: свобода міжнародного договору; суверенна рівність; добровільність; добросовісне виконання міжнародно-правових зобов'язань; мирне розв'язання міжнародних спорів; взаємна вигода; лібералізація торговельного режиму; належність підписантів тощо;

- класифікацію правових зобов'язань держави у договорах міжнародної торгівлі, виокремлено: (1) універсальні, (2) загально-торговельні, (3) особливі договірні зобов'язання. Виділено специфіку зобов'язань України у досліджуваній сфері, проаналізовано зобов'язання залежно від кількості сторін угоди тощо;

- розмежування стадій укладення міжнародних договорів у торговельних відносинах, виокремленням п'яти стадій укладення Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі, що аргументовано нормативними документами та офіційними прес-службами державних органів;

- розуміння понять «повноваження» та «уповноваження» щодо процесів укладення та виконання договорів у сфері торгівлі, надано законодавчі пропозиції щодо розмежування зазначених дефініцій;

- підхід до моделей укладення і виконання міжнародних договорів, а саме: виокремлено «універсальну» та «національну» модель укладення і виконання міжнародних договорів, де перша характеризується наявністю елементів диспозитивності, що об'єктивує висхідну можливість для формування другої («національної») моделі;

- класифікацію міжнародної публічної відповідальності держави у сфері міжнародної торгівлі, запропоновано авторське бачення різновидів відповідальності у цій сфері правовідносин;

- визначення низки понять («міжнародні зобов'язання держави у сфері торгівлі», «правове регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі», «засади правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі», «загальноприйнята універсальна модель укладення і виконання міжнародних договорів», «національна модель укладення і

виконання міжнародних договорів», «модифікація моделі укладення та виконання договорів державами», «гарантії забезпечення виконання правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі»), завдяки чому сформовано предметний понятійно-категоріальний апарат, використання якого є доцільним у законодавчому процесі.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації висновки, узагальнення і рекомендації можуть бути використані в:

– *науково-дослідній роботі* – при формуванні наукового підходу щодо формування концепту міжнародно-правових зобов'язань України у сфері відносин міжнародної торгівлі;

– *правотворчій діяльності* – при проведенні та укладенні міжнародних договорів України з іншими державами у сфері торгівлі;

– *правозастосовній сфері* – в процесі практичної діяльності органів державної влади, функціонал яких пов'язаний з правовим регулюванням відносин або/чи застосуванням норм міжнародних договорів у сфері торгівлі України з іншими суб'єктами міжнародного права;

– *навчальному процесі* – при підготовці навчальних посібників, підручників з дисциплін «Міжнародне торгове право», «Міжнародне економічне право», «Міжнародне договірне право», «Міжнародний договірний процес», «Теорія і практика застосування міжнародних договорів», а також в процесі викладання лекційних курсів, проведенні інших практичних занять з означених дисциплін.

Особистий внесок здобувачки. Дисертаційне дослідження виконане здобувачкою самостійно, всі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі власних досліджень автора. Нові наукові результати дисертації отримані дисертанткою особисто. Усі наукові публікації за темою цієї наукової розвідки опубліковано авторкою дисертації, у публікаціях в співавторстві додатково зазначено внесок здобувачки. Із написаних у співавторстві робіт використовуються лише ті результати, що були отримані авторкою.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Результати досліджень дисертаційної роботи було оприлюднено на дев'яти міжнародних,

всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах: всеукраїнський науково-практичний семінар «Правова політика України: історія та сучасність» (м. Житомир, 8 жовтня 2020 року); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів та права в Україні та світі» (м. Полтава, 18 листопада 2020 року); тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Глобалізаційні виклики розвитку національних економік» (м. Київ, 19 жовтня 2021 року); Шістдесяті економіко-правові дискусії: онлайн-конференція, 27 жовтня 2021 року); Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (м. Івано-Франківськ, 10 грудня 2021 року); матеріали Міжнародного експертного круглого столу «Деокупація. Юридичний фронт» (м. Київ, 18 березня 2022 року), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики» (м. Київ, 12 травня 2022 року); Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми міжнародного права» (м. Харків, 10 березня 2023 року); III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах» (м. Дніпро, 20 квітня 2023 року).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження опубліковані в 14 наукових працях, з них: 5 наукових статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, зареєстрованих та проіндексованих у міжнародних наукометричних базах даних (Index Copernicus), 9 тезах доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, а також додатків. Загальний обсяг дисертації становить 303 сторінки, з яких основний текст на 220 сторінках. Список використаних джерел складається із 377 найменувань і займає 47 сторінок, додатки містяться на 16 сторінках.

Розділ 1. УКРАЇНА ЯК СУБ'ЄКТ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЇЇ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

1.1. Становлення та генеза України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі

Договори у сфері міжнародної торгівлі укладаються державою з метою досягнення власних інтересів як стороною такого договору. Загалом держава є основним і найважливішим суб'єктом міжнародних відносин, і відповідно основним суб'єктом міжнародного торговельного права. Інтереси держави у міжнародних відносинах чітко окреслила Н. В. Дараганова, зауваживши, що «публічне право захищає загальні, державницькі, суспільні інтереси, загальносуспільні блага, які важливі не для однієї окремої людини, а для громади, суспільства, країни, у цілому». [49, с. 12] Дійсно, держава є найорганізованішою соціальною організацією, якій здебільшого підпорядковані інші суб'єкти, і таке підпорядкування має обов'язковий примусовий характер, виходячи з країни резидентства суб'єкта. Виключно на рівні держави приймаються рішення та вчиняються дії при встановленні міжнародних відносин та у разі прийняття нормативно-правових актів, у тому числі й ратифікації міжнародних нормативних документів, тоді як інші суб'єкти підприємницької діяльності діють здебільшого за мовчазною згодою. Тому можна стверджувати, що саме міждержавні відносини є фундаментом міжнародних відносин, зокрема й торговельних.

Можливість укладення державою міжнародних правочинів є одним з основних проявів суверенітету. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. № 55-ХІІ визначила «державний суверенітет України» як «верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах» [50], що спрямовує економічну активність України й у міжнародно-торговельних відносинах.

Генезу України, як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, з огляду на її темпоральну тривалість, доцільно

структурувати. Критерієм установлення історичної періодизації міжнародного права може слугувати фактор укладання найбільш значних міжнародно-правових актів. Професор О. В. Буткевич у зв'язку з цим зазначає, що «на виникнення такого критерію наприкінці XIX століття вплинув авторитет позитивістсько-правової школи, яка розглядала позитивно-правовий договір як основу, прояв і мету міжнародно-правового регулювання. Відтак, за відсутності інших критеріїв періодизації міжнародного права, коли на зміну загальноісторичній періодизації потрібно було визначити ту, яка властива саме міжнародному праву, позитивісти взяли критерій договірний» [73, с. 39]. Ми вважаємо, що означений критерій є прийнятним і в контексті дослідження тематики цього підрозділу дисертації.

Становлення і генезу України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі доцільно поділити на три знакові періоди:

1) перший період: з IX століття (Київська Русь) – до 1991 року (до набуття Україною незалежності);

2) другий період: з 1991 року (набуття Україною незалежності) і донині, який умовно можна поділити на такі послідовні віхи в історії нашої держави як: до членства України в Світовій організації торгівлі (далі – «СОТ») (з 24.08.1991 до 04.02.2008); з часу вступу України в СОТ і до підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [288] (далі – «Угода про асоціацію») (з 05.02.2008 до 20.03.2014); після підписання Угоди про асоціацію – як однозначний євроінтеграційний вектор подальшого розвитку України (з 21.03.2014 і донині);

3) третій період розпочнеться з набуттям Україною статусу члена ЄС.

Отже, узагальнене опрацювання джерел права означеного часового проміжку уможливить структуроване предметне вивчення формату становлення і генези нашої держави як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі.

Маємо вказати, що дослідження архітекtonіки становлення і генези України як суб'єкта правових зобов'язань у цій сфері правовідносин ми вбачаємо за

доцільне здійснювати й з урахуванням того, який саме внесок здійснила наша держава як суб'єкт правових зобов'язань у сферу договорів міжнародної торгівлі, стороною в яких (прямо чи опосередковано) вона була, і що саме Україна привнесла з міжнародного права у практику власного розвитку міждержавних торговельних відносин.

Проаналізуємо перший період (з IX століття до 1991 року) становлення і генези України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, початковий відлік якого ми виокремлюємо з IX століття, тобто з часів Київської Русі. Водночас постає питання: що дає нам підстави висновувати початок означеного періоду з часів Давньоруської держави. Наша позиція ґрунтується на таких базових факторах: по-перше, Україна є спадкоємицею держави «Київська Русь» з таким політико-економічним центром як місто-столиця Київ, який у понад тисячу років тому укладав і забезпечував виконання ряду договорів у сфері міжнародної торгівлі; по-друге, давньоруська система джерел права надає нам зразки торговельних договорів, що були укладені на міждержавному рівні.

Професор О. В. Задорожний зазначав, що міжнародно-правові акти цього періоду «дозволяють встановити особливості тогочасного міжнародного права європейського континенту, де однією з наймогутніших держав була Київська Русь. [72, с. 173-174]

Відтак, ми усвідомлюємо, що міжнародне право сягає своїми коренями давніх цивілізацій (інститут міжнародної правосуб'єктності, дипломатичні прийоми, основні умови договору тощо). З'ясування того, які з основоположних засад давнього міжнародного права або його окремих інститутів (права міжнародних договорів, дипломатичного права, мирного вирішення конфліктів, морського права, статусу іноземців тощо) стали фундаментальними складовими його сучасної системи, а які з них не збереглися до нашого часу і чому, – надасть можливість визначити характерні особливості цього права, його природу і специфіку. [28]

Академік Ю. С. Шемшученко правильно зауважує, що виникнення міжнародного права історично тісно пов'язане з процесами становлення

державності [28]. Дійсно, становлення і розвиток Давньоруської державності та утвердження міжнародної торгівлі за її участю здійснювалося в нерозривній сув'язі, тому що зовнішньо-економічні відносини держави були нерозривні від зовнішньої її політики, зокрема торговельної.

Торгівля є невід'ємним складником буття спочатку суспільства, а потім і держави, яка з утвердженням цивілізаційного розвитку набуває статусу міжнародної. Відомий вітчизняний учений, фахівець у галузі міжнародного права, професор В. Е. Грабар (1865 – 1956) справедливо зазначав, що вже з часів сивої давнини скрізь, де люди проживали окремими громадами у більш або менш близькому сусідстві, між цими громадами підтримувалися різноманітні відносини, на основі яких поступово формувалася система правил, що набували зовнішньообов'язкового юридичного значення [1, с. 378]. Це й були первинні прообрази норм міжнародного права. До прикладу, в «Руській правді» Ярослава Мудрого договір найчастіше був словесним актом, не пов'язаним з якоюсь усталеною письмовою формою. Взагалі у староруському праві були більш поширені договори, так би мовити, усного характеру. [218] Проте сьогодні договори мають уже письмову форму. Але, як справедливо зазначає професор М.В. Буроменський, форма договору критичного значення не має: «те, що дійсно завжди має значення - чи бажали сторони укласти договір міжнародного публічного права. Якщо бажали, то зрозуміло дадуть знати про це. Якщо ні, то зрозуміло покажуть, що не бажали». [12]

Добросовісне виконання приписів міжнародних договорів, як визнання державою укладеного договору і вияв бажання сторони дотримуватися взятих на себе зобов'язань, сьогодні є одним із найважливіших принципів міжнародного права. Договори повинні дотримуватися – цей принцип був проголошений на одному з Карфагенських соборів ще в 438 р. Про клятву дотримання умов угоди йшлося і в першому відомому історії договорі, який уклали фараон Єгипту Рамзес II і Хеттський цар Хаттушіл III в 1296 р. до Р. Х.: «Все, накреслене на срібній дощечці, тисячі богів і богинь країни хеттів зобов'язуються виконувати по відношенню до тисячі богів і богинь Єгипту. Вони свідки моїх слів». [218]

Міжнародне правило щодо дотримання договорів відображено і в документах Київської Русі. Із закликом «обіцяного дотримуйтеся, інакше порушивши, ви занапастите душу свою». [218]

Примітно, що з часів Київської Русі міжнародні домовленості, поряд з іншим, містили принципи миру та безпеки. До прикладу, Договір між Київською Руссю та Візантією 911 року унормував гарантії забезпечення виконання міжнародних зобов'язань держави. Крім того, в означеному договорі фактично знайшов відображення інститут експортно-імпортних відносин. Вказаний правочин містив правила викупу і формування ціни на товари, що також має місце і в сучасних експортно-імпортних торговельних відносинах як щодо товарів, так і щодо послуг. У той час купцям було надано право безмитної торгівлі у Візантійській імперії, проте Договір 911 року створив сприятливі умови і для русько-візантійської торгівлі. [9, с. 97-98]

Також варто відмітити і діяльність князя Ігоря, до прикладу, в 944 році він уклав торговельну угоду, яка позиціонувала свободу міждержавних торговельних зносин. Найважливішою новелою для міжнародних правовідносин тогочасної Русі, яка і сьогодні активно використовується Україною при укладенні торговельних правочинів, – зобов'язання ратифікації у Києві такої угоди. [160, с. 21-22]

Водночас і більш пізні віки зробили вагомий внесок у становлення та генезу нашої держави у сфері договорів міжнародної торгівлі. Йдеться, до прикладу, про створення фактично перших міждержавних комісій. Як доказ, наведемо норми Люблінської унії від 1 липня 1569-го року: «Хоч які виникли б суперечності, ми, всі стани обох народів, маємо одні одним допомагати всіма силами та способами, які видаються у спільній раді корисними й потрібними. За спільною варшавською домовленістю, у майбутньому ніякі foedera aut pacta, або змови і союзи з чужими народами не можуть бути вчинені і схвалені, ніякі послы не мають бути вислані до чужих країв у важливих справах без відома і спільної ради обох народів, а раніше створені союзи чи укладені угоди з хоч яким народом, які чимось шкодять іншій стороні, не мають зберігати свою силу» (пункт 11). [318; 312, с. 44] Вважаємо, що ця норма змістовно перегукується з сучасною практикою створення міждержавних

комісій, функціональна діяльність яких, зокрема, слугує одним із способів цивілізованого вирішення непорозумінь, суперечок чи колізій на міждержавному рівні в аспекті зовнішньо-торговельних відносин.

Не менш знаковим фактором активного розвитку зовнішньо-торговельних відносин на тогочасному міждержавному рівні стала політико-економічна узгодженість і визначеність у монетарному аспекті. До прикладу, Люблінська унія 1569 року унормувала такий аспект: «Монета, за рішенням спільної ради, і в Польщі, і в Литві має бути *uniformis et aequalis in pondere et grano et numero petiarum et inscriptione monetae* [уніфікована і тотожна за вагою, пробою, лічбою, цінністю та номінальною вартістю], а обов'язок це забезпечувати має Його Королівська Милість» (пункт 12) [318]. Цей нормативний припис є важливим і в контексті пропонованого дослідження, тому що лєвова частка території сучасної України перебувала під політичною юрисдикцією означених вище держав, що так чи інакше вплинуло на архітектоніку утвердження торгово-економічних відносин і на теренах нашої держави. Саме способи і валюта розрахунків, на наш погляд, є одним з найважливіших інститутів міжнародних договорів у сфері торгівлі.

Не менш важливим інститутом можна вважати мову укладення правочину, як засіб вирішення вираження волевиявлення договірних сторін. Правник О. Мацько зауважує, що дипломатичний підстиль української мови виділяється мовними формулами із цільовими настановами дипломатичної сфери: установлення та підтримання контакту, пошук прямих і обхідних шляхів виходу з прогнозованих і непередбачуваних ситуацій тощо. [139, с. 195] «У його становленні і нормуванні, – як стверджує Н. Медвідь, – значна роль належить урядові Гетьманщини». [142, с. 26]

Дипломатичні листи і проекти договорів до утворення Гетьманської військової канцелярії Богдан Хмельницький складав особисто. Враховуючи досвід Речі Посполитої та московського царства зазначена канцелярія створила унікальну на той час систему зовнішньополітичного діловодства, яка дозволила козацькій Україні виступати суб'єктом зовнішньої політики в Європі, не поступаючись європейським монархіям, які були лідерами в дипломатії. [157, с. 112] Та ж

канцелярія готувала проекти договорів з іншими державами, що подавалися на розгляд гетьману у вигляді окремих статей, які після узгодження з'єднувалися в один документ. Варто зауважити і про широке використання іноземних мов у тогочасній дипломатії, а також наявність термінології, якою послуговувалася тогочасна українська писемна мова (в тогочасних документах вживалися стереотипні звороти і штампи, які надавали їм специфічного канцелярсько-ділового забарвлення). [142, с. 26-27]

Важливе значення у зовнішньополітичному діловодстві періоду гетьманування Б. Хмельницького мали реквізити документів [157, с. 107]. На листах в обов'язковому порядку вказувалася дата його підпису, місце написання документа (проте вони не мали чіткої локації), власноручний підпис гетьмана проставлявся з лівого боку документа. [157, с. 115] Примітно, що означені реквізити досі використовуються у міжнародних договорах у сфері торгівлі, а підпис української сторони в українській версії і досі проставляється зліва. Так, це не є особливістю виключно українських торговельних угод, тут йдеться про певну традицію, притаманну підписанню майже усіх міжнародних домовленостей (специфічні особливості мають домовленості з арабськими країнами).

Структура договірних документів Гетьманщини переважно є аналогічна сучасним подібним документам: преамбула чи вступна частина (де окрім назви договору зазначаються сторони, формулюється мета договору), основна частина (ділиться на статті, які можуть мати найменування, чітка цифрова рубрикація, кожна стаття договору містить згоду між договірними сторонами) і заключна частина (викладаються положення про умови вступу в силу і припинення договору). [142, с. 27]

Дипломатична діяльність Гетьманщини припинилася із гетьманування Івана Скоропадського (на посаді гетьмана 1708 – 1722), Павла Полуботка (наказний гетьман Війська Запорізького 1722-1724), Данила Апостола (на посаді голови Гетьманщини на Лівобережній Україні у 1727-1734 роках), Кирила Розумовського (останній гетьман Війська Запорізького, який був на цій посаді 1750-1764 роки). Варто відзначити, що в післямазепинський період, тобто після 1709 року,

правочини мали назву не договори, а розпорядження, водночас відбувся перехід від договірної форми до указової. [158, с. 39].

Отже, без перебільшення можна стверджувати, що жодна інша влада українських визвольних змагань не зробила в царині зовнішніх зносин у першому періоді стільки, скільки зробив гетьманський уряд, тісні дипломатичні зносин якого утвердилися з дванадцятьма країнами Європи.

У різні роки XVIII – початку XX століття сьогочасні українські землі перебували в складі Речі Посполитої, Молдавського князівства, Кримського ханства, Османської імперії, російської імперії, Австрії (з 1867 – Австро-Угорщина). Відповідно на підконтрольних територіях діяло законодавство означених імперій. Тобто до 1917 року відсутні міжнародні договори у сфері торгівлі, укладені Україною. Хоча, як зазначав І. Я. Франко, товарне виробництво у той час розвивалось і саме з ним було пов'язане посилення кріпацтва у галицькому селі у першій половині XIX століття [70, с. 4] Однак загалом «участь західноукраїнських земель у зовнішньоторговельних стосунках була обмеженою, оскільки вони залишалися колоніально-сировинним придатком Австрійської імперії» [70, с. 138], а східно-українські землі виконували аналогічну функцію для російської імперії.

Проте «з поваленням самодержавства у тодішніх, так званих, «національних окраїнах імперії», серед яких була і Україна, націонал-патріотичні сили активно включилися у боротьбу за владу. 7 березня 1917 року була створена Українська Центральна Рада (далі – УЦР), яка 10 червня своїм I Універсалом проголосила автономію України [134, с. 120]. «На жаль, керманічі УЦР не зуміли виявити твердість та відстояти автономію України. Прийнятий Радою 3 липня 1917 року II Універсал по суті являв собою договір між УЦР та Тимчасовим урядом. Національні лідери відмовлялися від самостійного вирішення питання про автономію України» [134, с. 121].

Європа і світ почали ідентифікувати Україну як незалежну, самостійну гетьманську державу у період здійснення зовнішньої політики і дипломатії урядом Павла Скоропадського. Варто відмітити національне законодавство того періоду,

що регулювало питання зовнішньо-економічних відносин, зокрема «Закони про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 року. Цей документ підписаний Гетьманом всієї України Павлом Скоропадським, пункт 4 якого встановив: «Гетьман є вищий керівничий всіх зносин Української Держави з закордонними державами». [78] Отже, юридично Гетьман за зовнішньо-політичними повноваженнями був близький до статусу Президента України за Конституцією України.

І все ж, хоча в перші повоєнні роки після Першої світової війни українська дипломатія мала певний суверенітет, однак поступово низка угод радянської російської держави, що були нею укладені від імені всіх територіальних складових частин колишньої російської імперії, призвели до фактичної та юридичної втрати Україною власного суверенітету, зокрема й персонального політичного впливу у міжнародних відносинах. Загальне керівництво тогочасною зовнішньою політикою та укладення торговельних домовленостей здійснювалося загальноросійським з'їздом рад та його виконавчим комітетом.

Прибічники жовтневого перевороту початково пропагували право націй на самовизначення, проте після приходу їх до влади вони активно втручалися в українські справи, оскільки були переконані, що існування радянської системи в Росії не можливе без України. [134, с. 121] «... нам необхідно повернути Україну Росії, – наставляв Л. Троцький – без українського вугілля, заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря Росія існувати не може». [134, с. 121] Відповідно «нерішучість та неоднозначність у поглядах тогочасних політиків на майбутнє України знайшла своє відображення у ... збереженні федеративного зв'язку з Росією». [134, с. 122]

Отже, суверенітет держави становить висхідну основу становлення та генези держави як суб'єкта правових зобов'язань у сфері міжнародного права та договорів міжнародної торгівлі, зокрема. І все ж, хоча й загарбання Української держави російськими військами у 1917-1920-х роках фактично призвело до втрати суверенітету нашої держави, проте вказаний період все ж таки ознаменувався появою низки торговельних договорів України.

Неоднозначною була архітектоніка утвердження і розвитку міжнародних, дипломатичних, торговельних та інших взаємин, що складалася в цей період між Україною та іншими країнами світу. Звичайно, що після Першої світової війни в налагодженні торговельних зав'язків було зацікавлено багато країн, більшість з них переживала тяжку економічну кризу. Тому, попри всі ідеологічні незгоди, країни світу бажали відновити хоча б довоєнні торговельні зносини. Країни тогочасної Європи по-різному вибудовували відносини з Україною, наприклад: Польща зволікала з виконанням статті Ризького договору про встановлення з Україною дипломатичних відносин, Німеччина уклала з Центральною Радою договір ще 1918 року і з того часу вважала дипломатів УНР, які перебували в Берліні, за офіційних дипломатичних представників України, а от з країнами Балтії договори підписати вдалося у 1921 році, одночасно розпочалися переговори про укладення торговельних угод з Чехословаччиною, Австрією, Італією, про підписання договору про дружбу з Туреччиною, у 1922 році у Відні підписано тимчасову угоду між урядами РСФРР, УСРР та Австрії, в якій передбачався обмін торговельними та консульськими (тобто юридичними) представниками. Цього ж року було підписано українсько-італійську угоду, за якою Україна визнавалася де-факто ще однією західною країною. Тривалий час Українську РСР не визнавала Чехословаччина, проте пізніше українська сторона подала проект торговельної угоди, який дуже довго розглядався, але професіоналізм української дипломатії взяв гору і згодом було підписано з Україною «Тимчасовий договір». [160]

Усе вищезазначене ілюструє проактивну двосторонню договірну політику України в процесі становлення її як суб'єкта договорів у сфері міжнародної торгівлі у післявоєнний період та відмінну роботу українських дипломатів, які змогли заявити про Україну як про самостійного гравця на міжнародній торговельній арені, створивши передумови для укладення торговельних домовленостей безпосередньо з Україною, що встановлювало де-юре її визнання.

Ще однією спільною рисою, яка була притаманна угодам 1922 – 1923 років і сучасним двостороннім торговельним домовленостям, можна назвати появу численних товариств і компаній, створених для торгівлі з Україною (наприклад:

Змішане навігаційне франко-українське товариство, Загальна електрична компанія тощо) [160], функціональна діяльність яких слугувала розвитку міждержавних торговельних відносин.

Отже, поступову втрату державного суверенітету на міжнародному рівні, зокрема й у сфері міжнародної торгівлі, Україна намагалася компенсувати торговельними угодами, укласти які було вкрай важко, проте факт їх появи вказував на професійність українських дипломатів, які досягали мети визнання міжнародної правосуб'єктності саме за Україною.

Не менш значимим досягненням цього часу можна вважати появу спільних підприємств, що є одним з аспектів гарантій забезпечення виконанням зобов'язань у сфері міжнародної торгівлі та тією гарантією, що притаманна чинним двостороннім торговельним домовленостям України.

У тих державах, де Україна мала особливі інтереси, що переважали над інтересами інших союзних республік, до складу представництва чи місії або до їхнього керівництва обов'язково вводили представників від України, фахівців, який добре знали Україну. Відповідно до цього положення останні були призначені повноважними представниками СРСР в Англії й Австрії, а в Німеччині, Польщі, Чехословаччині та інших країнах — радниками представництв тощо. Проте в липні 1923 року усім іноземним представникам було вручено ноти, у яких вказано, що віднині на «НКЗС СРСР покладено ведення від імені Союзу всіх його міжнародних відносин» [160], що призвело до втрати будь-якого формату самостійності нашої держави у міжнародних відносинах, зокрема й торговельних.

Варто відзначити, що для України це вкотре стало гірким досвідом і прикладом правових наслідків її інтеграції в напрямі вибору «східного партнерства» з російською державою. У таких складних умовах недовіри і неприязні радянського союзу до України, що охопили період 70-ти років ХХ століття, українська державність і дипломатія фактично були позбавлені можливості бути самостійним суб'єктом міжнародного права і правовідносин у сфері договорів міжнародної торгівлі.

Цю ситуацію не було змінено навіть з підписанням 24 жовтня 1945 року Статуту Організації об'єднаних націй (далі – ООН). Однією з держав-засновниць ООН стала Україна, яка з 1945 по 1991 роки брала участь в роботі цієї міжнародної організації як УРСР, а з моменту проголошення незалежності – як Україна. Відзначається вагомий внесок нашої країни у розробку Статуту ООН, вона, зокрема, координувала процес підготовки Преамбули та Цілей і Принципів Статуту ООН [54].

Наприкінці 50-х років ХХ століття для України здавалося б з'явилася можливість «відкрити» зовнішній світ і потужно відновити свою міжнародну правосуб'єктність. Цьому сприяло відкриття 1957 року Постійного представництва Української РСР при ООН. До плюсів тогочасної міжнародної активності України треба віднести розширення чисельності міжнародних організацій, здебільшого, спеціалізованих організацій системи ООН, в яких Україна отримала членство. [133] УРСР як складова союзної держави приєднувалася до міжнародних угод у рамках Європейської економічної комісії ООН 28 березня 1947 року, але не брала участі в роботі комітету з розвитку зовнішньої торгівлі. [62] Міжпарламентський Союз, до якого вона вступила в 1955 р., також був важливим. Це було зумовлене необхідністю «встановлення безпосередніх зв'язків між парламентами, обміну парламентськими делегаціями, виступами парламентських делегацій однієї країни у парламентах інших країн...». [149].

Водночас не менш показовою стала подія 1955 року. Конгрес США опублікував документи, які аргументували відсутність міжнародно-правових підстав для членства в ООН УРСР. У них стверджувалось, що Українська РСР не є незалежною та суверенною державою, тому що набула членства ООН внаслідок політичних торгів і домовленостей. [133]

На заваді утвердженню України як самостійного суб'єкта міжнародних відносин і суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі стояв тоталітарний радянський режим. Було зроблено все для того, аби не допустити утвердження України як самостійного суб'єкта міжнародних відносин і суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі і не тільки.

Юридичне підпорядкування України радянському союзу не лише зумовлювали «внутрішньодержавні» перешкоди формуванню міжнародної правосуб'єктності України, а й поставали «зовнішні» перешкоди, пов'язані з міжблоковим протистоянням СРСР і США.

Хоча питома вага України в зовнішньо-торговельному обігу СРСР, як зазначають історики О.С. Кучик та О.А. Заяць, в 1965 році становила 23 %, проте це ніяк не корелювалося з її суверенною правосуб'єктністю у сфері міжнародних торговельних правовідносин. [133] На жаль, не Україна обирала з ким будувати торговельні відносини і куди експортувати продукцію, а СРСР торгував товарами українського виробництва.

Друга половина ХХ століття ознаменувалася прийняттям Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969-го року (далі – Віденська конвенція 1969 року) і Віденської конвенції про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями 1986-го року (далі – Віденська конвенція 1986 року, разом – Віденські конвенції 1969 і 1986 років, договори про договори). Ці документи про право міжнародних договорів, які визначили загальні умови укладення домовленостей на міждержавному рівні. Заслуга таких міжнародних актів полягає в тому, що вони сформували усталений понятійно-категоріальний апарат у сфері міжнародного права, визначили принципи міжнародного співробітництва держав, зокрема й у сфері торгівлі, унормували механізм і гарантії реалізації торговельних та інших домовленостей держав. Зокрема, на Віденській конференції 1968–1969 років делегація Української РСР представила проект визначення загального багатостороннього договору як спільний інтерес для міжнародного співтовариства. Крім того, вона запропонувала сформулювати ще один проект доповнення до такого договору: «Усі держави мають право приєднуватися до загальних багатосторонніх договорів відповідно до принципу суверенної рівності». [146, с. 45]. Отже, Україна була достатньо проактивною на міжнародному рівні.

У Віденських конвенціях 1969 і 1986 років використовується низка наріжних понять і правових категорій, які є важливими й для нашого дослідження, до

прикладу: «держава, яка бере участь у переговорах», «організація, що бере участь у переговорах», «договірна держава», «договірна організація», «учасник», «третя держава» і «третя організація» тощо. Зауважимо, що суб'єктами міжнародного права можуть бути, зокрема й міжурядові організації, а також нації, які борються за національне звільнення, національну чи навіть державну незалежність.

«Кожна держава», згідно зі статтею 6 Віденської конвенції 1969 року, має «правоздатність укладати договори». Своєю чергою, правоздатність міжнародної організації укладати договори «регулюється правилами цієї організації» (стаття 6 Віденської конвенції 1986 р.). Під такими правилами розуміються, зокрема, «установчі акти організації, прийняті відповідно до них рішення і резолюції, а також сталого практика цієї організації» (частина 1 статті 1 Віденської конвенції 1986 р.). Україна, опираючись на змістовний формат таких універсальних актів міжнародного права, упрактикувала певний нормативний формат сучасних двосторонніх і навіть багатосторонніх міждержавних домовленостей: «Платежі за операції, проведені в рамках [цієї] Угоди, здійснюватимуться у вільно конвертованій валюті, за винятком випадків, коли Сторони, залучені до приватних операцій, дійшли іншої домовленості згідно з чинним законодавством кожної країни» [265] тощо.

Отже, зважаючи на тисячолітній період становлення України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, в якому наша держава прямо чи опосередковано приймала участь, очевидно, що зародження низки інститутів торговельних угод (способи розрахунків, структура, спосіб надання згоди на обов'язковість договору та інші) відбувалося саме на першому етапі.

Водночас важливо, що Віденські конвенції 1969-го і 1986-го років визначили загальні умови та механізми укладення міждержавних домовленостей. Актуальність цих документів, як доведено далі, має місце і донині, тому що держави саме ними керуються при розробці національної нормативної бази з питань міжнародних договорів (до прикладу, Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV «Про міжнародні договори України» (далі – «Закон України «Про

міжнародні договори») [195] при безпосередньому укладенні торговельних домовленостей України тощо.

Разом з тим, існує ряд торговельних договорів, стороною в яких Україна стала шляхом правонаступництва. Науковець І. О. Мамонтов підтримує думку, що « правонаступництво держав виникає у тому разі, якщо відбувається остаточна і безповоротна заміна суверенітету однієї держави над тією або іншою територією суверенітетом іншої держави». [138] Свідками чого ми стали у 90-ті роки минулого століття (наприклад: Угода між Урядами Української РСР і Естонської РСР про економічне і культурне співробітництво на 1991 - 1995 роки [253]; Декларація про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин [52], а 4 жовтня 1991 року країни уклали Угоду про торгівлю та економічне співробітництво [262], яка, до речі, не була ратифікована, проте досі чинна. І згадані вище конвенції «дісталися» Україні саме таким шляхом. Відповідно до Закону України № 1543-ХІІ від 12 вересня 1991 року «Про правонаступництво України» [197] наша держава підтверджувала свої зобов'язання за міжнародними договорами, що були укладені Українською РСР до проголошення незалежності України (стаття 6) і проголошувала себе правонаступницею тих прав та обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України й інтересам республіки (стаття 7).

Отже, період становлення і розвитку України як суб'єкта правових зобов'язань у міжнародній торгівлі у складі радянського союзу початково був украй ускладненим, а згодом фактично унеможливлений, проте українська дипломатія докладала колосальних зусиль для ідентифікації правосуб'єктності України у сфері міждержавних відносин, зокрема й торговельних.

Зазначене вище ілюструє «спадок» України у сфері міжнародної торгівлі і підтверджує слова, сказані 22 січня 1992 року під час формального складання повноважень президентом УНР в екзилі на користь повноважного на той час президента Л.Д. Кравчука [95]: «Цей акт має нагадати усім, що Україна веде свій родовід, свою політичну, державницьку біографію від історичних часів, які

надають силу і велич нашому народові, – від часів Київської Русі, Козацько-Гетьманської держави й Української Народної Республіки». [316]

Загалом наведене та й інше доводить, що для першого періоду становлення і генези України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, характерно закладення основних інститутів міжнародних договорів у сфері торгівлі та отримання нашою державою досвіду, необхідного для її розвитку у сфері торгово-економічної співпраці шляхом укладення відповідних угод. До зазначених інститутів можна віднести такі, як письмова форма укладення договору (угоди), офіційне представництво держави у складі певних делегацій у якійсї роботі української дипломатії, місце укладення документа, його структура тощо.

Проте нова геополітична ситуація, яка склалася в Центрально-Східній Європі у 80-х – 90-х роках ХХ століття кардинально змінила державно-політичний устрій в Україні та сусідніх із нею державах. Крах комуністичного тоталітаризму зумовив виникнення низки незалежних держав, зокрема й України [353, с. 6] і відповідно для неї ознаменував другий період становлення і генези України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі (з 1991 року і донині). Структурно його можна поділити на певні етапи, які пов'язані з набуттям Україною членства в СОТ та підписанням Угоди про асоціацію, що кореспондує політиці європейського та євроатлантичного курсу, імперативність якого унормована Конституцією України та витребувана гострою потребою забезпечення національної безпеки і збереження Української державності.

Загалом цей період генези України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері міжнародної торгівлі ознаменувався плідною співпрацею на міжнародному рівні, доказом чого стало укладення понад 80 торговельних двосторонніх угод, чинність яких не втрачена й донині. Саме ці угоди заклали підвалини торговельно-економічного співробітництва України з іншими державами. Вказаними домовленостями було встановлено гарантії економічної, політичної, правової співпраці між державами, які прагнуть розвивати торговельно-економічне співробітництво, на основі рівноправності та взаємної вигоди, виходячи з того, що

торговельно-економічні зв'язки є важливим та необхідним елементом у зміцненні двосторонніх відносин.

Предметний аналіз змісту означених договорів доводить, що вони є дуже схожими за своїм змістом. Період характеризується переважанням двосторонніх угод із такою структурною архітектонікою: 1) вступна частина: 1.1) назва; 1.2) преамбула, у якій вказуються: сторони, мета і цілі угоди, гарантії; 2) основна частина: 2.1) торговельний режим та обмеження щодо нього; 2.2) домовленості щодо можливості співпраці резидентів; 2.3) механізми вирішення спорів; 2.4) порядок внесення змін до цих домовленостей; 2.5) способи розрахунку між фізичними і юридичними особами договірних сторін; 2.6) особливості експортно-імпортних відносин; 2.7) інше; 3) заключна частина: 3.1) строк дії угоди; 3.2) дата і місце підписання угоди; 3.3) кількість примірників і мови укладання угоди.

Отже, двосторонні торговельні угоди характерні переважно для першого десятиліття незалежності України. Вважаємо, що ці документи займають надважливе місце у визнанні України як незалежної держави та в її генезі як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі.

У цей період також відбулися важливі зміни у нормативному регулюванні порядку укладення торговельних угод, що викликані прийняттям ряду нормативно-правових актів, зокрема Конституції України 28 червня 1996 року. До того діяли Конституція СРСР 1977 року, стаття 80 якої надавала право союзним республікам вступати у міжнародні відносини. [123] З 8 червня 1995 року до прийняття чинної Конституції України діяв Конституційний Договір, де пунктом 9 статті 17 передбачалося, що Верховна Рада України «ратифікує, денонсує міжнародні договори України чи оголошує про їх укладення або приєднання України до них». Підписує міжнародні договори України того періоду Президент України (пункт 14 статті 24 Конституційного договору) [122]. Конституційним Договором встановлено, що до прийняття нової Конституції України норми чинної Конституції України діють лише в частині, що узгоджується з цим Конституційним Договором. Отже, Конституційним Договором було встановлено, що норми Конституції УРСР [124] та Конституції СРСР, починаючи з 8 червня 1995 року, не

застосовуються щодо укладення міжнародних договорів (заключні положення стаття 61).

Варто відзначити, що діюча Конституція України не передбачає поняття «ратифікація», а послуговується словосполученням надання згоди на обов'язковість Верховною Радою України (стаття 9 Конституції України). Незрозумілими залишаються причини нератифікації ряду чинних торговельних угод, укладених до 1996 року. При цьому, важко ідентифікувати причини чому одні угоди того ж періоду ратифіковані, а інші – ні. Слід наголосити, що усі договори у сфері торгівлі, укладені після 1996 року – ратифіковано.

Разом з тим, не можуть бути застосовані торговельні угоди, якщо вони суперечать Конституції України (пункт 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя») [188].

У контексті становлення України, як суб'єкта правових зобов'язань у сфері торгівлі, варто відзначити закони України «Про міжнародні договори» [200; 201]. При цьому, у статті 7 Закону України «Про міжнародні договори України» № 3767-ХІІ від 22 грудня 1993 року [194] визначено, що саме Голова Верховної Ради України підписує закони про ратифікацію міжнародних договорів України. Проте Конституційний Договір від 8 червня 1995 року визначив таке: «Верховна Рада України передає на підпис Президентові України прийняті нею закони для наступного обнародування» (частина 2 статті 17), що привнесло колізію у правове регулювання процедурної легітимізації таких правових актів. Після прийняття Конституції України 1996 року також не було приведено у відповідність статтю 7 Закону України «Про міжнародні договори України» 1993 року. І лише 12 липня 2000 року Конституційний Суд України вказав на це у своєму рішенні № 9-рп/2000 [214], визнавши неконституційним положення статті 7 Закону України «Про міжнародні договори України» 1993 року. [196]

Сьогодні діє Закон України «Про міжнародні договори України» від 2004 року, який в згаданому контексті відповідає Конституції України в частині підписання законів про ратифікацію Президентом України. Водночас важливо

відзначити, що чинним законом легалізовано торговельні договори про економічне і науково-технічне співробітництво. Такі угоди згідно вимог національного законодавства підлягають ратифікації. На практиці загальноекономічні договори уклалися ще з 1991 року (наприклад, Угода між Урядом України і Урядом Грецької Республіки про економічне, промислове і науково-технічне співробітництво від 25 липня 1991 року [256]). Тому, договори даного виду нині прямо передбачені законом і підлягають ратифікації.

Закономірно, що світ змінюється і розвивається, утворюються нові способи торгівлі та платежів, укладаються додаткові домовленості і розробляються принципово нові предмети міжнародних договорів у галузі міжнародної торгівлі, що проектує певні зміни і в контексті міжнародних торговельно-економічних відносин національних держав. Хоча сама процедура укладення міжнародного торговельного договору, як зауважив англійський юрист-міжнародник, член Комісії міжнародного права ООН, королівський адвокат Ян Браунлі, є своєрідною константою. Проте він доводив, що незважаючи на очевидні зміни в політичній конфігурації світу, такі зміни не мали впливу на національний закон, тому що інтереси окремих держав залишаються незмінними.[334]

Упродовж другого періоду становлення і генези України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі сталися надважливі зміни для нашої держави, зокрема йдеться про набуття з 5 лютого 2008 року Україною членства в СОТ. [74]

Цей факт став знаковим для України та її історії в міжнародних торговельних відносинах, тому що він передбачає співпрацю України з іншими державами під егідою міжнародної організації СОТ. Особливістю міжнародних інституцій як суб'єктів правових зобов'язань у сфері торгівлі є те, що вони в односторонньому порядку своїми нормативними актами встановлюють правила та умови, яких повинні дотримуватися учасники таких організацій.

Формально можемо стверджувати, що даний етап розпочався ще в кінці 1993 року, коли український уряд подав заяву про приєднання України до СОТ. Завершення цього процесу довелося чекати 15 років, тому що лише 5 лютого 2008

р. на засіданні Генеральної ради СОТ було підписано Протокол про вступ України до СОТ [223, с. 16]. Українська держава, як активний учасник міжнародних відносин, має низку міжнародних правових зобов'язань у сфері торгівлі. Україна, з 16 травня 2008 року ставши членом СОТ, взяла на себе зобов'язання у сфері торгівлі, яких повинна дотримуватися, зокрема йдеться про тарифні і нетарифні бар'єри, правила щодо визначення країни походження товарів, захист інтелектуальної власності тощо.

Важливо розуміти, що в підходах цього перехідного періоду з 1993 до 2008 року договірні сторони прописували норми, згідно з якими вони зобов'язувалися керуватися принципами СОТ (стаття 2 Угоди між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Бразилія про торговельно-економічне співробітництво від 25 жовтня 1995 року «після приєднання України до СОТ. Сторони нададуть одна одній режим найбільшого сприяння в усіх галузях торговельно-економічного співробітництва» [264]. Це ілюструє зацікавленість договірних сторін не лише у співпраці, а й у залученні України до СОТ.

Вказаний рубіж 2008 року був знаковим не лише для України. Дослідниці Г.В. Дугінець та Н.А. Мазаракі зазначають, що у міжнародній торгівлі у 2008-2009 роках виникає розлад або принаймні новий тип світового порядку. [61]

Отже, вступ України в СОТ був важливою подією у генезі України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері міжнародної торгівлі. Саме він переорієнтував двосторонній характер торговельної співпраці на слідування спільним правилам, визначеним торговельною організацією. Також даний період можна вважати періодом зупинення укладення торговельних угод нашою державою, оскільки держави-учасниці СОТ при співпраці користуються правилами організації, що нівелює необхідність в укладенні додаткових домовленостей у сфері торгівлі.

Не менш важливим фактором становлення і генези України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі є підписання політичної частини угоди про асоціацію з ЄС. Зазначений факт є одним із рішучих кроків в європейському векторі України, який закріплено в Конституції України.

Саме Угода про асоціацію з ЄС однозначно яскраво засвідчує європейський напрям політичного розвитку нашої держави, зокрема й у сфері міжнародної торгівлі. Так, Конституція України визначила: «Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» (частина 3 статті 102).[125]

Варто звернути увагу на Угоду про асоціацію. Так, 27 червня 2014 року на засіданні Ради ЄС Президентом України та керівництвом ЄС і главами держав та урядів 28 держав – членів ЄС було підписано економічну частину Угоди: розділи III «Юстиція, свобода та безпека», IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», V «Економічне та галузеве співробітництво» та VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством», що стало надважливою віхою в розвитку міжнародних торговельних відносин за участі України.

1 вересня 2017 року після тривалого процесу ратифікації усіма державами-членами, Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності у повному обсязі. [288] Цю Угоду можна розглядати як важливий крок на шляху наближення України до укладення договору про її вступ до ЄС.

Означена Угода за своїм обсягом і тематичним охопленням є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним ЄС. [184] Наразі ведуться активні переговори щодо вступу України в ЄС. Нашою державою подано заявку на членство в ЄС, яка з часом, сподіваємося, дозволить стати частиною вказаного об'єднання. Маастрихський договір про створення ЄС, в тому числі ставить завданням запровадити спільний економічний та валютний союз, збалансований і стабільний розвиток економічної діяльності, високий рівень конкурентоспроможності й конвергенції економічних показників. Державам-членам належить вживати усіх належних заходів, окремих чи загальних, щоб забезпечити виконання зобов'язань, що випливають із цього Договору чи є наслідком заходів, що їх вживають інституції Спільноти. [57]

На наш погляд, зазначений міжнародний документ є підтвердженням того, що Україна на світовій арені визнана надійним партнером, та засвідчила свій європейський вектор розвитку. З Україною, як зазначив Президент України, Європейський Союз стане міцнішим. [137] Проте наразі остаточне рішення не прийнято і ми не можемо робити однозначні висновки щодо того, чи корисною є така співпраця для України і які саме наслідки для торговельних відносин нашої держави вона матиме, проте Україна серйозно налаштована на західноєвропейську інтеграцію і виконання вимог до імплементації Угоди про асоціацію Україною, що безумовно є гарантією забезпечення виконання нею взятих зобов'язань, зокрема й у сфері торгівлі, і в майбутньому.

Зазначене відповідає пункту 207 Стратегії зовнішньоекономічної діяльності України, затвердженої Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України»» від 26 серпня 2021 року N 448/2021 [202], а саме: «Мета щодо представлення українських товарів (робіт, послуг) на ключових світових ринках, забезпечення захисту українських економічних інтересів буде досягатися, зокрема, шляхом: підтримання функціонування багатосторонніх договірно-правових систем ..., опрацювання питання щодо перегляду чинних та укладення нових угод про вільну торгівлю товарами та послугами з урахуванням тенденцій лібералізації міжнародної торгівлі» .

Ще одну особливість періоду відзначили Г.В. Дугінець та Н.А. Мазаракі. Дослідниці вказують, що «в ХХІ столітті відбувається формування нового типу преференційної торговельної угоди, яка передбачає, з одного боку, зобов'язання на договірних засадах щодо прискорення проходження митно-прикордонних процедур, а з іншого – зобов'язання щодо інституційних та законодавчих перетворень у національних економіках, а саме: у сферах інвестицій, послуг, конкуренції, прав інтелектуальної власності, праці та навколишнього середовища. Зазначимо, що саме таким типом є Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС, яка набула чинності 1 січня 2016 р.» [61, с. 21]

На даному етапі укладалися виключно договори про вільну торгівлю, зокрема з Канадою [290], Ізраїлем [289] та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії [294] (перелік вичерпний). На наш погляд, ці угоди можна віднести до тих, які Г.В. Дугінець та Н.А. Мазаракі окреслюють, як угоди «СОТ +», тобто такі, що «охоплюють, крім тарифних преференцій при торгівлі товарами, також питання регулювання торгівлі послугами, проведенням спільних інвестиційних проектів, гармонізацією підходів у сфері прав людини, умов праці тощо». [61, с. 22] Ще однією з характерних особливостей цього періоду є зміна структури та обсягу торговельних домовленостей. До прикладу, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [287] і Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії [294] є надзвичайно подібними. Зазначені міжнародні договори містять однакову структуру, однакові назви статей та близький зміст. Саме це підтверджує глобальну європеїзацію. Зауважимо, що термін «європеїзація» має набагато ширше значення аніж прийняття на себе норм ЄС.

Так, навіть залишивши ЄС, колишні держави-члени продовжують підтримувати цінності зазначеного об'єднання, які безумовно відображається у їх нормативному вираженні торговельно-економічної співпраці з іншими країнами, що додатково підтверджує аксіологію євроінтеграційного тренду і його значимість у міжнародній політиці та економіці, а саме: (1) посилення на ідеї чи цінності ЄС в межах договору, (2) країни орієнтуються на європейські цінності і укладають не типові домовленості, (3) вихід країни з ЄС не означає переорієнтацію та відхід від європейських цінностей тощо.

Отже, міжнародне торговельне право не лише розвивалося під впливом міжнародних політичних відносин та мінливих економічних викликів, а й відповідним чином впливало на ці відносини. При цьому, його роль постійно зростала: з його допомогою держави встановлювали загальноприйнятні стандарти

поведінки, міжнародне торговельне право стало засобом міжнародного співробітництва у різних галузях суспільного життя.

Очевидно, що другому періоду генези становлення України як суб'єкта торговельних відносин властивий певний формат співпраці в сфері міжнародної торгівлі. Так, з моменту здобуття незалежності України до вступу її в СОТ переважно більшість торговельних угод становить двосторонні домовленості України, натомість з часу вступу України в СОТ і до підписання угоди про асоціацію (з 05.02.2008 до 20.03.2014) кількість договірної двосторонньої співпраці значно скоротилася, проте після підписання Угоди про асоціацію (з 21.03.2014 і донині) країни укладають виключно домовленості з питань вільної торгівлі, та укладені правочини є детальнішими та значно більшими за змістом, що дає можливість охопити значно більше коло питань пов'язаних з торговельними відносинами між країнами.

Так, на кінець березня 2021 року Україна уклала 19 угод про вільну торгівлю [169], які охоплюють ринки 47 країн світу, враховуючи 27 країн-членів ЄС [89] та наразі веде переговори ще з 4 країнами [307]. Україна також уклала низку угод про сприяння та взаємний захист іноземних інвестицій (наприклад, з державою Катар [296]) і двосторонніх правочинів у сфері науково-технічного [170], торговельно-економічного співробітництва та інших двосторонніх торговельних угод, які роблять її більш привабливою для інвесторів.

Проте, є підстави визначати наступний, третій період становлення та генези України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі. Даний період розпочнеться у момент набуття Україною членства в ЄС та характеризуватиметься особливостями участі у спільній торговельній політиці ЄС. Ми можемо прогнозувати зазначений через об'єктивні причини (Конституція України преамбулою декларує європейський курс, Угода про асоціацію виконується, Україною подано заявку на вступ до ЄС) – Україна максимально однозначно ілюструє свої наміри щодо членства у Європейському Союзі.

Узагальнюючи викладений вище матеріал, доходимо висновків про те, генеза України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі ознаменувалася таким:

1) перший період – генеза нашої держави в означених правовідносинах була не системною і не послідовною, тому що розвиток української державності від IX століття і до 1991 року був неодноразово перерваним і як наслідок – на теренах Української державності мало місце насадження юрисдикційних правил і вимог держав-загарбників (до прикладу, Австро-Угорська імперія, російська імперія, радянський союз), які привносили свої правові традиції, імперативи, вимоги та акцептували на норми міжнародного права, послуговуючись своїми імперськими інтересами, бажаннями та перевагами;

2) другий період – генеза України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі охоплює період її незалежного державницького розвитку, що зумовлено об'єктивною реальністю і нагальною потребою відстоювання Україною власної правосуб'єктності та інтересів на міжнародному і міждержавному рівні, зокрема й у сфері торговельно-економічних відносин. Відновлення та розбудова Української державності неможливі без розвитку власної економіки, що, своєю чергою, вимагає розширення ринків збуту та зростання експорту національних товарів тощо. З огляду на це, Україна докладала чимало зусиль для доступу до іноземних ринків й інвестицій, розширювала їх, домовляючись та системно співпрацюючи з іншими державами світу. Водночас генеза України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі в означений період була суперечливою, через вагання векторного («схід» - «захід») утвердження її політичного, а відповідно й економічного спрямування, невід'ємним складником якого є торгівля.

3) третій період – розпочнеться у момент набуття Україною членства в ЄС.

Отже, жоден міжнародний договір у сфері торгівлі за участю нашої держави не може ні за змістом, ні за порядком укладення суперечити Конституції України, інакше – він має бути визнаний органом конституційної юрисдикції таким, що є не конституційним.

1.2. Засади правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі

Правове регулювання зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі ґрунтується на взаємоузгодженій засадничій основі міжнародного права, що висновується, утверджується та розвивається з усталених концептуальних суспільно-світоглядних позицій, осьовим центром яких є справедливість, добровільність, свобода договору тощо. Один з фундаторів міжнародного права, засновник Саламанської школи права, правник епохи Відродження Франціско де Віторія (1480–1546) вважав, що світ, як і кожна окрема держава, вправі створювати справедливі та ухвалені для всіх закони (міжнародне право) [334, с. 15]. Дійсно, міжнародне право наразі становить універсальну правову канву, в межах якої толерується і забезпечується міжнародна співпраця країн світу у різних сферах цивілізаційного буття, що охоплює й торговельну.

Засади правового регулювання таких міжнародних взаємин формують архітекtonіку та зміст міжнародного права і міжнародного економічного правопорядку, невід'ємним складником якого є міждержавна торгівля. Засади правового регулювання такої співпраці різних країн світу здебільшого виснутвані з усталених традицій звичаєвого права, які згодом через свою універсальність, наднаціональну суспільну прийнятність і практичну витребуваність, здобули об'єктивізацію в низці джерел міжнародного права.

До прикладу, «Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН», прийнятої резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року, унормувала заборону втручання іншої держави у справи, що «входять у внутрішню компетенцію будь-якої іншої держави», а саме: «Жодна держава або група держав не має права втручатися прямо чи опосередковано з будь-якої причини у внутрішні та зовнішні справи будь-якої іншої держави. Внаслідок цього збройне втручання та всі інші форми втручання або будь-які загрози, спрямовані проти правосуб'єктності держави або проти її політичних, економічних та культурних засад, є порушенням міжнародного права» [51]. Іншими правовими

засадами політичного та економічного міждержавного співробітництва, унормованими в цій декларації, є такі як:

– «принцип, згідно з яким держави утримуються у своїх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином»;

– «принцип, згідно з яким держави вирішують свої міжнародні суперечки мирними засобами таким чином, щоб не наражати на загрозу міжнародний мир, безпеку і справедливість»

– «обов'язок держав співпрацювати одна з одною відповідно до Статуту»;

– «принцип сумлінного виконання державами зобов'язань, прийнятих ними відповідно до Статуту» [51] тощо.

Цитовані та й інші висхідні засади міжнародного права здебільшого дістають свою предметну конкретизацію на міждержавному рівні або ж можуть бути імplementовані у національне законодавство, тому що вони є визнаними і прийнятними для країни, що розвиває свою міжнародну економічну діяльність, юридичний вияв якої об'єктивується, до прикладу, засобом укладення договорів у сфері міжнародної торгівлі або приєднання до них. Так, Конвенція про спрощення формальностей у торгівлі товарами від 20 травня 1987 року (з 1 жовтня 2022 року набрала чинності для України), яка встановила універсальні інструменти для «спрощення формальностей у торгівлі товарами між Договірними сторонами, зокрема шляхом запровадження єдиного адміністративного документа, який необхідно використовувати для будь-якої процедури імпорту чи експорту, а також для процедури спільного транзиту, застосовного у торгівлі між Договірними сторонами незалежно від виду та походження товарів», визначила, що «жодне із положень цієї Конвенції не можна тлумачити як таке, що звільняє Договірні сторони від їхніх зобов'язань за іншими міжнародними угодами» [117].

Міжнародні договори у сфері торгівлі укладаються з гарантією заохочувати «двостороннє співробітництво на засадах рівноправності і взаємовигоди в галузях економіки і промисловості» [291], або ж з «метою сприяння їх економічному,

науковому, технічному та промислового співробітництву на взаємовигідних засадах» [281]. Деякі домовленості передбачають зобов'язання договірних сторін вживати «всі необхідні заходи для розвитку і розширення торговельно-економічних стосунків на довгострокових, стабільних і збалансованих засадах ...» [263], а от «товарообмін, а також економічне, промислове, технічне та науково-технічне співробітництво ... здійснюватиметься на комерційних засадах». [252]

Очевидно, що засади правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі відображаються в актах міжнародного та національного права, та пролонговані і конкретизовані у договорах міжнародної торгівлі. Таким чином, засадам правового регулювання зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі та засадам міжнародного права характерна узгоджена системність, тому що вони фактично співвідносяться між собою як частина і ціле. Спільним знаменником такої їхньої системності для національної держави є, на нашу думку, національне конституційне законодавство. Для підтвердження такого узагальнення звернемося до тексту Конституції України: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» (стаття 9) [125].

Водночас засади правового регулювання зобов'язань держави у сфері зовнішньої політики, які водночас становлять правове підґрунтя векторного розвитку міжнародної торгівлі нашої держави, дістають нормативну об'єктивізацію й на рівні законів цієї держави. Так, Закон України № 2411-VI від 1 січня 2010 р. «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» визначив: «Засади внутрішньої і зовнішньої політики» (далі – Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики») базуються на безумовному додержанні Конституції України, забезпеченні в Україні прав і свобод людини і громадянина та гарантуванні прав і свобод, проголошених Конституцією України, на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права, забезпеченні соціальної спрямованості економіки України та сталого соціально-економічного

розвитку України, зміцненні демократичних засад суспільного і державного життя, забезпеченні верховенства права, економічної і політичної незалежності держави, захисту її національних інтересів, утвердження України як повноправного і авторитетного члена світового співтовариства» [187]. При цьому, означений Закон унормував уточнення: «Засади ... зовнішньої політики визначають принципи та пріоритети державної політики у відповідних сферах» (стаття 1) [187].

Проте профільний Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV «Про міжнародні договори України» не оперує терміном «засади», натомість лише послуговується словосполученням «принципи» в контексті правового регулювання зовнішньої політики України [195].

Відтак, навіть побіжний предметний аналіз національних і міжнародних правових актів, зокрема й договорів у сфері міжнародної торгівлі, свідчить, що тексти міжнародних, міждержавних і національних правових актів нерідко оперують різними означеннями, до прикладу: «правові засади міжнародного співробітництва», «засади зовнішніх зносин», «принципи міжнародного права», «засади зовнішньоекономічної діяльності», «принципи міжнародного співробітництва» та інші, що привносить певний дисонанс з позицій змістовного розуміння таких означень як «засади» і «принципи», об'єктивованих у цих правових актах, та їх сутнісного сприйняття в контексті тематично окресленого понятійно-категоріального апарату.

Десятиліттями міжнародній торгівлі належала основна роль в економічному зростанні та підвищенню рівня життя народів та регіонів світу. Для більшості країн, які інтегрувалися в глобальну економіку, торгівля підвищила рівень життя населення. Усе це стимулює розвиток відповідного законодавства, яке регулює торгівлю. Часто нормативне закріплення торговельних відносин здійснюється міжнародними договорами, які містять засади правового регулювання зобов'язання країн у сфері міжнародної торгівлі. У більшості країн, в тому числі й Україні, такі зобов'язання в подальшому відображаються в національному законодавстві, що визначає правову базу для їх виконання.

У своєму підручнику В. Е. Теліпка та А. С. Овчаренко зазначають, що «ще всередині XIX століття вчені запропонували вважати міжнародним правом сукупність загальних засад і правил, якими визначаються взаємовідносини самостійних держав і розв'язуються спори в законах і звичаях окремих народів, для зміцнення і розвитку всесвітнього цивільного обороту» [230, с. 11].

У першу чергу варто розпочати зі з'ясування змісту поняття «засади». Так, засадами є фундаментальні ідеї, згідно з якими здійснюється регулювання відносин, що становлять предмет дослідження. Тлумачний словник визначає їх як основи чогось, те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь. [222]

Схожі погляди відображені у доктрині права, наприклад у підручнику А.С. Васильєва вказано, що «засада - першооснова, принцип, провідна ідея, головне правило поведінки». Не можна не погодитися і з тим, що «у логічному сенсі засада є центральним поняттям, основою системи, що становить узагальнення та поширення якого-небудь положення на всі явища тієї галузі, з якої ця засада абстрагована». [17]

У свою чергу, одеська школа права характеризує засади права, як «вихідні, визначальні ідеї, положення, установки, які складають етичну й організаційну основу виникнення, розвитку й функціонування права. Засади права є тим, на чому ґрунтуються формування, динаміка й дія права, що дозволяє визначити суть цього права. Засади права виражають головне, основне в праві, тенденції розвитку, те, на що право повинно бути орієнтовано, спрямоване». [231, с. 49]

Звертаючись до доктрини як джерела права, очевидно, що доктринальне бачення трактування засад різниться. В свою чергу вважаємо, що засади права є визначальними ідеями, які лежать в основі будови системи права. Можна вирізнити два підходи в розкритті сутності засад. Перший - через розкриття аспектів (першооснова, принцип, провідна ідея, головне правило поведінки), другий, – як системний погляд на ці аспекти, їх вплив на розвиток і функціонування права. Проте ми переконані, що в процесі дослідження варто враховувати обидва підходи. Цей підрозділ присвячено розкриттю змістовних аспектів засад правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі.

Відповідно слід дослідити поняття «засади правового регулювання зобов'язань держави у сфері міжнародного права» з урахуванням цих підходів. Розпочнемо з суміжних понять, зокрема понять «правові засади», «правове регулювання», «норми-принципи», «принципи».

Отримавши нормативне закріплення, правові засади покликані здійснювати правове регулювання, зокрема того чи іншого типу відносин, та відповідно створюють зобов'язання для суб'єктів цих правовідносин.

Під правовим регулюванням розуміють впорядкування суспільних відносин за допомогою юридичних засобів (норм права, нормативно-правових актів, актів застосування права, актів реалізації прав та обов'язків тощо). [172, с. 516] У свою чергу, І. Д. Ваньчук проаналізувавши юридичну конструкцію «правове регулювання» дійшов висновку, «що правове регулювання надалі має розглядатися як специфічна система нормативного впливу на суспільно значущі, свідомовольові, повторні та стійкі суспільні відносини з метою їх упорядкування, яка реалізується через визначення базових складових зазначених відносин і з використанням спеціальних юридичних засобів». [14] Крім того, науковець відзначив, що «в результаті здійснення правового регулювання ті суспільні відносини, які входять до предмета його регулювання, набувають юридичної форми, тобто стають такими, що є максимально наближеними до визначеної чинним законодавством універсальної моделі відповідних правовідносин». Дослідник влучно вказав, що «визначення чіткого переліку інструментів, які зараховуються до заходів правового впливу, у кожного з авторів різне». Тому він пропонує виходити з того, що до зазначених заходів потрібно зарахувати ті інструменти, за допомогою яких суспільні відносини, що утворюють предмет правового регулювання, набувають юридичної форми, а отже, відбувається регламентація діяльності суб'єктів відповідних правовідносин. [14]

Предметом нашого дослідження є правове регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, де останні виступають юридичним засобом, за допомогою якого таке регулювання здійснюється. Предметом правового регулювання є такі суспільні відносини, впорядкування яких є

можливим і водночас доречним саме за допомогою юридичних засобів. Адже слід мати на увазі, що право є важливим соціальним регулятором, проте не єдиним і не всеохоплюючим. [182] Обов'язковими стадіями правового регулювання є формування нормативно-правової основи (об'єктивного права), виникнення суб'єктивного права та реалізація права. [182]

Специфічною особливістю правового регулювання є його забезпеченість публічною владою, передусім державною. Вона уповноважує органи публічної влади на створення нормативно-правових актів та інших формальних джерел права, здійснення їхнього постійного оновлення та однакового застосування, встановлення санкцій за їх невиконання, забезпечення їхньої охорони засобами примусу тощо. Породжуючи навіть деяку колізійність, де суб'єкт одночасно створює зобов'язання і контролює їх виконання, регламентує діяльність і діє у легалізованій нею площині на однакових умовах з суб'єктами, що значно нижчі за ієрархією, а останні в свою чергу не наділені означеною регулятивною компетенцією. [82]. На нашу думку, належним вирішенням даної проблеми могло б стати залучення суб'єктів господарювання та громадськості до розробки та обговорення проектів договорів та до нормотворчої діяльності в результаті їх імплементації.

Під механізмом міжнародно-правового регулювання» потрібно розуміти цілеспрямований владний вплив на міжнародні відносини, здійснювані державами спільно і індивідуально за допомогою міжнародно-правових принципів і норм [135]. Доктрина сформулювала дещо розширений підхід до трактування сутності юридичних особливостей механізму міжнародно-правового регулювання. Сутність цих відносин обумовлена наявністю таких складових елементів як: а) двосторонні та багатосторонні угоди, договори, конвенції, метою яких є регулювання міжнародних відносин; б) наявність політичної волі учасників на виконання міжнародних договірних зобов'язань; в) існуючий баланс політичних взаємних інтересів «акторів» міжнародних відносин, який виступає у формі рівнозначних прав та зобов'язань; г) наявність міждержавних організаційно-правових, судових та

інституційних механізмів, які виступають юридичною основою для впровадження політичних домовленостей. [135]

Спробуємо встановити, що включає в себе правове регулювання зобов'язань держави, виходячи із зазначеного вище взаємозв'язку. Професор Б.Я. Кофман стверджує, що (і) міжнародне право мусить брати до уваги суспільно-політичний устрій держав, специфіку органів державної влади, які правомочні виражати волю конкретної держави в її відносинах з іншими державами й іншими суб'єктами міжнародних відносин, а також з наявністю суспільних відносин, що входять у внутрішню компетенцію будь-якої держави і, як правило, не підлягають міжнародно-правовому регулюванню – міжнародне право відсилає в таких випадках до правил національного права; (ii) натомість, національне право змушене брати до уваги міжнародно-правові зобов'язання своєї держави, що реалізуються у національному праві. [6]

Особливістю норм міжнародного публічного права є те, що засоби створення норм міжнародного права мають координаційний характер, тобто норми міжнародного права створюються самими суб'єктами міжнародного права в результаті взаємних компромісів і поступок, що мають наслідком відповідні міжнародні договори. Тому норми міжнародного права є результатом узгодження волі держав. Особливості укладення та виконання договорів Україною у сфері міжнародної торгівлі буде детально розглянуто у підрозділі 2.2 даного дисертаційного дослідження.

Засади правового регулювання зобов'язань держави у сфері міжнародного права виражають головне в праві, тенденції його розвитку, те, на що право має бути орієнтоване, спрямоване сучасне законодавство, зокрема й у торговельній сфері. Порівняно з правовими нормами, характерними відповідній епосі, правлячій еліті, сучасній судовій практиці, засади правового регулювання є більш стійкими і залишаються незмінними протягом тривалого часу. Засади правового регулювання, як і засади права, можуть бути як «прямо закріплені в нормах права, збігатися з їх змістом, так і логічно впливати із загального контексту, змісту низки правових норм і духу права тієї чи іншої держави». [17] Отже, засади правового регулювання

є «живим правом», оскільки не вичерпуються буквальним змістом норм права, а також впливають з контексту, змісту, з духу права.

Для міжнародного права характерна не лише необхідність домовлятися, а й враховувати волю усіх суверенів, адже кожен з них є представником окремого народу. Відповідно усталена стійкість є гарантією для резидентів і запорукою можливості торговельної зовнішньоекономічної співпраці. Саме цим у певній мірі пояснюється повага до міжнародного права, його постулатів і засад, як до механізму, який може діяти без елементів примусу, виходячи з принципу взаємоповаги до суверенітету.

Засади міжнародного права у сфері цих зобов'язань відображають базові міжнародні стандарти, які держави-учасниці зобов'язані імплементувати до національного права, і ці засади стають основою для укладення договорів у сфері міжнародної торгівлі і одночасно дотримання цих стандартів є гарантіями забезпечення виконання зобов'язань держави за такими договорами.

Актуальною є думка правознавця-міжнародника В. О. Василенка, що «у реальній практиці між національним і міжнародним правом і їхньою об'єктивною основою існують дуже складні закономірні зв'язки». [16] Дійсно, абсолютно логічним є те, що в умовах сучасних глобалізаційних процесів спостерігається зближення національного й міжнародного права. Таке зближення відповідно дозволяє врахувати новітні підходи до визначення основ взаємодії щодо укладення і виконання договорів у сфері міжнародної торгівлі, взаємозбагачення і взаємообміну національного і міжнародного права. Варто наголосити, що одним з беззаперечних прав держави, є можливість укладення міжнародних договорів, а зобов'язанням, відповідно до принципів міжнародного права, – ці договори виконувати (*Pacta sunt servanda* з латинської договори повинні виконуватися). Відповідно до цього принципу кожна держава добросовісно та повністю зобов'язана виконувати свої міжнародні зобов'язання. Індійський професор Р. Ананд вважав, що «суверенітет створює міжнародне право, і це право визнає суверенітет, як свою основу та фундаментальний принцип».[331, с. 95]

До джерел міжнародного права відносяться зокрема міжнародні договори, проте не можна стверджувати, що нормативне закріплення будь-якого поняття є неоспорюваним доказом його теоретичної обґрунтованості. Проте не варто нехтувати і тим, що «об'єктивне право — це продукт тривалого історичного і культурного розвитку людства, а тому неможливо заперечувати значення легальних понять, що містяться в ньому. Вони найважливіший і, мабуть, первинний засіб аргументування в юридичній науці, їх можна розглядати як самостійно, так і в сукупності з іншими додатковими джерелами аргументування». [37] Не слід забувати про міжнародний звичай, як важливе джерело міжнародного права у сфері торгівлі, що теж визначає засади взаємодії суб'єктів в відносинах міжнародної торгівлі. Наприклад, Міжнародні правила інтерпретації комерційних термінів — ІНКОТЕРМС; Уніфіковані правила по інкасо; Принципи міжнародних комерційних контрактів (Принципи УНІДРУА); Уніфіковані правила і звичаї для документарних акредитивів. Іншу природу мають рекомендаційні документи, такі як: загальні умови (поставок, виконання робіт, надання послуг) і типові контракти, які розробляються як самими учасниками господарського обороту, так і міжнародними організаціями, що ставлять своїм завданням сприяти міжнародній торгівлі. Зокрема, вони розробляються Європейською економічною комісією ООН, Асоціацією з торгівлі зерном і кормами та іншими — ці документи відображають існування звичаїв, що склалися в тій чи іншій сфері комерційної діяльності (щодо умов, що включаються в контракти, чи виконання сторонами своїх зобов'язань).

Не менш важливими в контексті дослідження, є міжнародні угоди, які не мають обов'язкової юридичної сили. Саме вони сьогодні активно обговорюються Комісією ООН (зокрема в контексті обов'язковості їх виконання та розширення поняття «міжнародний договір» у Віденській конвенції про право міжнародних договорів) та стають предметом змін деяких національних правових систем. [353] До них ми відносимо «неформальні домовленості», «політичні домовленості», «джентльменські домовленості», які мають місце в торговельних відносинах, проте не завжди завершуються укладеною та чинною торговельною угодою.

Суспільні відносини, які складаються у реальному житті, в тому числі й у сфері міжнародної торгівлі, отримують пізніше регламентацію і захист з боку держави у комплексах суб'єктивних прав учасників правовідносин, які виражаються в тому числі й в торговельних угодах чи інших економічних домовленостях незалежно від їх назви. «Виникнення принципів права як загальносоціальних є необхідною умовою наступного їх закріплення у вигляді юридичних принципів і норм, що свідчить про актуальність їх для суспільства і необхідність їх юридичного оформлення». [107, с. 18]

Отже, логічним продовженням розкриття засад є з'ясування поняття «норми-принципи». Звертаємо увагу на помилкове їх ототожнення, що призводить до підміни понять. Наприклад, О. Г. Широкова-Мурараш відмічає, що науковці-міжнародники «ототожнюють поняття «норма» і «принципи». Дослідниця посилається на тезу В. Г. Буткевича, що будь-який «загальновизнаний принцип міжнародного права є загальновизнаною нормою, але не кожна загальновизнана норма міжнародного права є загальновизнаним принципом». Вона переконана, що «між поняттями «принципи» і «норми» є достатньо суттєва різниця, зокрема, поняття «принцип» можна розглядати як основоположна, вихідна правова ідея, положення, тоді як «норма» – загальнообов'язкове правило» [99, с. 132-133].

В аспекті проблеми підміни понять розмежування їх є особливо важливим на практиці. Верховний Суд звертає увагу: «норми-принципи - найбільш загальні, стабільні та імперативні вимоги, закріплені у праві, які є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні системі права і визначають її характер та напрямки подальшого розвитку. Галузеві принципи лежать в основі тієї чи іншої галузі права і виражають особливості конкретної галузі права. Як фундаментальні засади, вони відіграють значну роль у побудові галузевого законодавства, визначаючи основні вектори його розвитку». [180]

Дані поняття є різними і проблема ототожнення частково міститься в неправильному перекладі на українську мову положень міжнародних договорів. На нашу думку, таке ототожнення понять викликано тим, що на англійську мову засади та принципи перекладаються однаково – «principles», тобто немає

розмежування взагалі. Проте в межах домовленостей перекладене українською поняття засади може звучати, як background або вживатися виключно в українському перекладі без аналогічного терміну в угоді іншою мовою (стаття 142). [294] Проте це не виправдовує відсутність нормативного розмежування зазначених категорій. Ю. В. Тищенко помітила, що науковці здебільшого зазначають, що для єдності юридичної термінології в нормативному документі певного поняття варто послідовно використовувати той самий термін, а не подібні між собою поняття позначати різними термінами. Закони, що прийняті, мають термінологічно стикуватися між собою та містити бездоганні, єдині, наскрізні для всієї галузі законодавства дефініції [235, с. 43].

В свою чергу, в законодавстві України зустрічаються поняття «засади» і «принципи». Законодавець у частині 1 статті 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» констатує, що Україна як європейська держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне рівноправного взаємовигідного співробітництва з усіма зацікавленими партнерами, виходячи з необхідності гарантування безпеки, суверенітету та захисту територіальної цілісності України [187]. Відповідно до пункту 8 частини 3 статті 2 згаданого Закону зовнішня політика України ґрунтується на таких принципах як: (1) суверенна рівність держав; (2) утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави; (3) повага до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів; (4) вирішення міжнародних спорів мирними засобами; (5) повага до прав людини та її основоположних свобод; (6) невтручання у внутрішні справи держав; (7) взаємовигідне співробітництво між державами; (8) сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань; (9) пріоритет загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права; (10) застосування Збройних Сил України лише у випадках актів збройної агресії проти України, будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність і недоторканність державних кордонів, боротьби з міжнародним тероризмом та піратством або в інших випадках, передбачених міжнародними договорами

України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; (11) застосування міжнародних санкцій, контрзаходів та заходів дипломатичного захисту відповідно до міжнародного права у випадках міжнародних протиправних діянь, які завдають шкоди Україні, її громадянам і юридичним особам; (12) своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам. [187]

Разом з тим стаття 1 цього Закону одночасно оперує поняттями «засади», «принципи» і «норми». Відповідає законодавець розмежовує ці поняття.

Натомість юридичний словник трактує поняття «засади» у контексті поняття «принципи». [24, с. 110-111] Принципи в юридичній літературі визначаються як «основні засади, вихідні ідеї, що характеризується універсальністю, загальною значимістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, система внутрішнього та міжнародного права...» [24, с. 110-111]. Відповідно слід з'ясувати, чи дійсно поняття «засади» та «принципи» є тотожними.

Як зазначається в літературі, принципи в праві можуть бути закріплені в різних формах: у формі самостійної правової норми загального характеру; у формі основної ідеї, що пронизує групу норм, інститут, галузь або навіть усю систему права загалом; і у формі правових розпоряджень ненормативного характеру, наприклад, шляхом формулювання правового принципу в преамбулі закону. Принципи стають загальнообов'язковими через правове їх закріплення, що дає їм силу правових принципів [231, с. 210].

Зрозуміло, що міжнародне право має ієрархічну структуру, відповідно доцільно виділити основні принципи міжнародного права, які В. Е. Теліпка та А. С. Овчаренко справедливо називають головними правостворюючими засадами цієї системи права. «Поza основними принципами не може функціонувати жоден інститут чи галузь, і навіть система міжнародного права в цілому», зазначає науковець. [230, с. 22]

Принципи міжнародного права — це керівні правила суб'єктів, що виникають як результат суспільної практики, юридично закріплені засади міжнародного права. [230, с. 37] Принципи міжнародного права формуються

звичайним і договірним шляхом. Вони виконують дві важливі функції: сприяють стабілізації міжнародних відносин, обмежуючи їх певними нормативними рамками, і закріплюють усе нове, що визначається в практиці міжнародних відносин, і таким чином сприяють їх розвитку. [230, с. 38]

Український юрист-міжнародник, суддя міжнародного суду ООН В.М. Корецький описував спроби представників західної юридичної науки розробити проекти відповідних кодифікацій, проте жоден з них міжнародним договором не став. [127, с. 239–305]. Серед більшості науковців соціалістичних країн у ХХ столітті вчення про права та обов'язки держав не отримало визнання, натомість вони приділяли значну увагу «альтернативі» у вигляді основних принципів міжнародного права. Так, на думку академіка В. М. Корецького, доктрину основних прав та обов'язків держав часто протиставляють «принципам мирного співіснування держав з різними суспільно-політичними системами» [127, с. 239].

Нажаль, українські науковці не мають єдності у визначенні змісту поняття «засади» та «принципи права». Так, наприклад, під «принципами права» М. Кельман та інші вчені розуміють керівні ідеї, які характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві [98].

У підручнику «Загальна теорія права» за редакцією професора М.І. Козюбри вказано, що під принципами (від лат. *principium* – первинне, визначальне) права зазвичай розуміють відправні ідеї, основні засади, що визначають зміст і спрямованість правового регулювання. [66, с. 66]

Натомість Н. Ю. Гуть у своїй статті «До питання щодо співвідношення змісту понять «засади» та «принципи» в законодавчих актах України» зазначає схожу з нашою позицію, що «сьогодні українська юриспруденція немає чіткої та єдиної відповіді щодо розкриття змісту понять «засади» та «принципи» права України». [48, с. 40]. Таких прикладів можна наводити багато, що свідчить про вживання цих понять законодавцем як тотожних чи про відсутність єдиних правил законодавчої техніки. Проаналізувавши позиції науковців, норми правових актів України, судову практику щодо змісту понять «засади» та «принципи» науковиця вважає, що

«поняття «засади» є ширшим та означає найважливіші основи правових явищ, ніж «принципи», як керівні ідеї правового явища. Їх зміст розкрито лише в наукових роботах дослідників, законодавство України, переважно, використовує їх нормах як різні за змістом терміни, хоча не розкриває їх змісту».[48]

Погоджуємося з цією позицією. І також вважаємо, що «деякі норми законодавчих актів України, в якій використано правову конструкцію «засади (принципи)», потребують доопрацювання в частині розмежування засад та принципів правового явища» та введення трактовки термінів нормотворцем для розмежування значень зазначених дефініцій. Неузгодженість доктринального окреслення і відсутність нормативного закріплення понять дає підстави для різного тлумачення, тому часто відбувається підміна одних категорій іншими, що має наслідком маніпулювання нормами та хибні висновки.

На наш погляд, принципи та засади права безумовно потребують розмежування. В юридичному розумінні принципом є певна правова ідея, яка у вигляді думок експертів в галузі, наукових напрацювань дослідників, процесуального досвіду юристів-практиків, позиції судової влади, поглядів політичних та громадських діячів тією чи іншою мірою впливає на законодавця. В свою чергу, загальні засади права є нормативним узагальненням абстрактних ідей, наукових парадигм, юридичних позицій та поглядів фахівців та експертів у галузі права, які систематизовано законодавцем та виражено в формі матеріального права. Тобто засади права є категорією живого права, яка формується в результаті розвитку правової думки та практики. Натомість принципи є тією категорією, що перебуває між юридичною теорією та правом в розумінні закону, вони стають правовими постулатами в результаті їх юридичного закріплення. Останнє і дає їм право вважатися одним з елементів правових засад.

Законодавством України визначені основи взаємодії держави у сфері міжнародної торгівлі, які є базовими у визначенні поняття «засади правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі». Слід вказати на зміст статті 3 Закону України «Про засади зовнішньої і внутрішньої політики», де вказано, що основними засадами зовнішньої політики, як елементу

правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, є в тому числі: «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі; підтримка розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди; забезпечення з метою повноцінного економічного розвитку, підвищення добробуту народу інтеграції економіки України у світову економічну систему; розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського досвіду в національну економіку в інтересах її реформування, модернізації та інноваційного розвитку».[187]

Попередньо згадана, стаття 1 вищезазначеного Закону регламентує, що «засади внутрішньої і зовнішньої політики визначають принципи та пріоритети державної політики у відповідних сферах.» [187] Відповідно логічним буде припустити, що законодавець до засад зовнішньої і внутрішньої політики відносить принципи і пріоритети державної політики, розмежовуючи поняття «засади» та «принципи», де останні є складовою перших.

Зважаючи на те, що нормативне закріплення зовнішньої діяльності держави зазвичай відбувається шляхом укладення міжнародних торговельних домовленостей, що стають частиною національного законодавства, варто звернутися до їх текстового викладу. Аналіз відповідності міжнародних договорів у сфері торгівлі конституційним засадам (зокрема: стаття 9, частина 1 статті 15, частина 1 статті 17, стаття 18, частини 1 і 4 статті 42, стаття 85, стаття 106 та інші Конституції України [125]) можемо зробити висновок про змістовну відповідність відносин України у сфері договорів міжнародної торгівлі засадам визначеним Конституцією України.

Разом з тим, проаналізувавши міждержавні домовленості України у сфері торгівлі, необхідно вказати, що вони ґрунтуються на таких засадах правового регулювання.

Першою і основною засадою у даних взаємовідносинах є свобода міжнародного договору. Кожна держава вільна у виборі контрагенту і змісту договору. І варто відзначити, що за відсутності свободи договору відповідно до Віденської конвенції 1969 року (статті 46-53 положення внутрішнього права, які стосуються суб'єктної компетенції укласти договори; спеціальні обмеження правомочності на вираження згоди держави; помилка; обман; підкуп представника держави; примус представника держави; примус держави шляхом погрози силою або її застосування; договори, які суперечать імперативній нормі загального міжнародного права (*jus cogens*)) міжнародний договір має наслідком визнання його недійсним.

Це і відповідає ідеї Г.В. Гегеля, який «проголошував ідею абсолютного суверенітету, заперечуючи можливість існування міжнародного права, не обумовленого суверенною волею держав» [10, с. 76]. Суверенна воля сучасної держави проявляється в засадах державної політики зокрема у сфері договорів міжнародної торгівлі. Окреслені засади визначаються законодавством, договорами у цій сфері, концепціями, стратегіями у сфері зовнішньоекономічної політики.

Вище зазначений імператив неможливо розглядати відокремлено від другого висхідного засадничого імперативу – суверенної рівності держав, що слугує провідною ідеєю і відображається у преамбулі торговельних угод, та виражається в тому, що всі торговельні угоди укладаються договірними сторонами на основі рівності (наприклад, договори у сфері торгівлі між Україною та Королівством Таїланд [242], Республікою Індонезія [245], Малайзією [243], Арабською Республікою Єгипет [238] тощо). Відповідно до декларації демократичних засадничих вимог утвердження і функціонування міжнародного права усі держави мають суверенну рівність, вони мають однакові права та обов'язки і є рівноправними членами міжнародного співтовариства, незалежно від відмінностей економічного, соціального, політичного чи іншого характеру. [51]

Норми міжнародного права створюються на засадах добровільних угод між його суб'єктами. У результаті компромісів, поступок та узгоджень держави приходять до взаємно погодженого рішення про певні правила взаємовідносин.

Закріплені в загально визнаних юридичних формах, джерелах міжнародного права (міжнародних договорах та звичаях, певних актах міжнародних організацій), вони визнаються нормами міжнародного права, які мають «погоджувальний», «координаційний» характер. [230, с. 29]

Наступною, тобто четвертою засадничою основою правового регулювання міжнародних домовленостей держав у сфері торгівлі, без якої втрачається будь-який сенс міждержавної взаємодії, є добросовісне виконання міжнародно-правових зобов'язань. У статті 26 (*Pacta sunt servanda*) Віденських конвенцій цим принципом обґрунтовано основні засади забезпечення дії договірних норм міжнародного права – кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і має добросовісно виконуватися. [230, с. 182]. Дана вимога є ключовою для гарантування виконання міжнародних договорів України у сфері міжнародної торгівлі.

П'ятий – не менш значущий складник засад правового регулювання договорів у сфері міжнародної торгівлі є мирне розв'язання міжнародних спорів. Переважна більшість торговельних двосторонніх угод передбачає вирішення спорів щодо тлумачення і застосування положень угоди шляхом переговорів (наприклад, угоди у сфері торгівлі між Україною та Грузією [279], Соціалістичною Республікою В'єтнам [300], Республікою Таджикистан [250]). Проте деякі домовленості, крім переговорів, містять можливість вирішення спорів шляхом консультацій (зокрема: чинна Угода між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про торговельно-економічне співробітництво [275], торговельні угоди Україною та Королівством Таїланд [242], Королівством Марокко [239], Демократичною Республікою Конго [35], Республікою Кіпр [281] та інші), Або виключно шляхом консультацій (Угода між України і Урядом Фінляндської Республіки про торгівлю і економічне співробітництво [265]), чи визнаними міжнародно-правовими засобами (наприклад, торговельна угода між Україною і Арабською Республікою Єгипет [238], Хашимітським Королівством Йорданія [286]). Як варіант сторони завчано погоджуються вирішувати можливі спірні ситуації з залученням арбітражів (торговельна домовленість між Україною та

Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамагірією про сприяння та взаємний захист інвестицій [266], Республікою Сінгапур [282]) тощо.

Статутом ООН закріплено універсальне зобов'язання щодо першочергового мирного врегулювання конфліктів, які загрожують підтримці міжнародного миру й безпеки. Відповідно до статті 33 воно проводитиметься шляхом «переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звертання до регіональних органів або угод чи інших мирних засобів на власний вибір». Згідно зі статтею 38 Статуту ООН всі сторони-учасники будь-якого конфлікту можуть звернутися до Ради Безпеки ООН за рекомендаціями з метою мирного розв'язання конфлікту. [226] Такі спори, за згодою сторін-членів ООН, вирішуватимуться саме Судом ООН. Також держави-учасниці торговельних відносин можуть звернутися до органу вирішення спорів у межах СОТ, що вони і роблять [219].

Шостий складник засад правового регулювання договорів у сфері міжнародної торгівлі є взаємна вигода. Держави, укладаючи міжнародні договори, реалізують власні економічні та політичні інтереси та цінності, відображені в конституції, національному законодавстві та стратегічних документах. Наприклад, відповідно до Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року розвиток міжнародної торгівлі здійснюється на основі рівності та взаємної вигоди, що сприяє розвитку дружніх відносин між державами. [111] Україна, укладаючи торговельні договори, декларує дану засаду, бо рівність впливає з суверенної рівності, а взаємна вигода з природи торгівлі.

Наступна сьома з основних засад - ліберальність торговельного режиму, що визначено пунктом 205 Стратегії зовнішньоекономічної діяльності України, затвердженої Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України»» від 26 серпня 2021 року N 448/2021. «Україна є учасницею більшості ключових міжнародних економічних організацій та має в цілому ліберальний торговельний режим, суттєвим елементом якого є

угоди про вільну торгівлю, укладені як з окремими державами, так і з регіональними інтеграційними об'єднаннями». [202]

З урахуванням генези, розглянутої у попередньому підрозділі, очевидно, що наша держава привнесла у сучасну договірну практику міждержавних торговельних відносин ряд правил, які стали засадами укладення торговельних правочинів. Для належного укладення торговельної угоди важлива належність підписантів, в першу чергу, необхідно аби обидва учасники правочину були визнаними державами (зауважимо, що Україна не укладає торговельні домовленості з окупованими територіями, не визнає їх та вважає такі дії незаконними, зокрема з територіями Північного Кіпру [80], Південної Осетії тощо [81]). Дана засада дещо резонує зі статтею 6 Віденської Конвенції 1969 року, де вказано, що «кожна держава володіє правоздатністю укладати договори». [22]

Отже, засади правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі значною мірою співпадають з загальними засадами укладення міжнародних договорів, однак не вичерпуються ними в аспекті предмету договору, оскільки визначаються політикою держави у сфері економічних відносин. Означений вище перелік висхідних засад правового регулювання договорів у сфері міжнародної торгівлі, безумовно, не є вичерпним, і може бути продовжений.

Важливо, щоб правозастосування засад правового регулювання зобов'язань України в сфері договорів міжнародної торгівлі здійснювалося в їх сув'язній сукупності, тому що дотримання одних засад, проте порушення інших – призводить до втрати ними узгодженої системності, а, відтак, і їх правозастосовної дієвості, гарантованості, сталості, передбачуваності тощо. Важливо відзначити, що саме до повноважень Міністерства закордонних справ України віднесено забезпечення єдності зовнішньо-політичного курсу держави (пункт 4² Положення про Міністерство закордонних справ України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 281). [195]

Загалом країні десятиліття засвідчили надважливість наявності для країн світу, зокрема й України, чітко регламентованих усталених правил у сфері міжнародної торгівлі і необхідність їх належного виконання.

Звичайно, що засади правового регулювання зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі розраховані на стандартні правовідносини і особливо мирні часи, проте в нестандартних умовах (ковідна криза 2020 року; повномасштабна війна, яка з 24 лютого 2022 року змінила політичне, безпекове, економічне життя України, і не тільки її) такі засади допомагають багатьом учасникам-державам долати потрясіння міждержавного формату і залишатися належним суб'єктом в правовому полі міждержавних торговельних відносин і належно виконувати свої міжнародні зобов'язання.

Зобов'язання, як стверджував болгарський академік Петко Стоянов, є універсальним феноменом формальної якості, єдиним поняттям загальної правової науки. [224] У консультативному висновку щодо прийняття держави в ООН Міжнародний Суд ООН підкреслив такі якості держави, як спроможність приймати та виконувати міжнародні зобов'язання.

Ураховуючи та узагальнюючи наведені вище наші тематичні міркування, вважаємо, що «міжнародні зобов'язання держави у сфері торгівлі» – це добровільне, під свою відповідальність взяте державою завдання виконати умови міжнародного договору, що узгоджуються з імперативними вимогами міжнародного права, торговельних угод та її внутрішнього національного законодавства з метою забезпечення, передусім, власних торговельних інтересів.

Зважаючи на те, що останнє є однією з базових юридичних категорій, інтерес до нього виникає як з боку нормотворців, так і науковців. Саме тому вкрай значущим є необхідність визначення засад правових зобов'язань у сфері міжнародної торгівлі.

У першу чергу, визначимося з понятійно-категоріальним апаратом. Ми вважаємо, що поняття «правове регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі» потрібно трактувати як впорядкування суспільних відносин за допомогою норм національного і міжнародного права, в тому числі й договорів у сфері міжнародної торгівлі, що формалізують, стабілізують основні міждержавні зобов'язання у цій сфері правовідносин.

Дефініція «правове регулювання зобов'язань України у сфері міжнародної торгівлі» є ширшим за сформульоване нами нижче поняття, оскільки охоплює також політичну складову, яка є висхідною основою, що уможлиблює практичну реалізацію наміру держави укласти торговельний договір, яка реалізовуються через конкретні дії держави, зокрема, пов'язані з наміром укладення міжнародних договорів у сфері торгівлі, політичні цілі держави і впливає на успіх подальшої реалізації украдених домовленостей і співпрацю між державами.

Тому, керуючись вищезазначеним, ми дійшли висновку, що засади правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі – це категорія «живого права», яка відображає керівні постулати (лат. *postulatum* – те, що вимагається) в діяльності України, регламентована нормами національного і міжнародного права, в тому числі й договорами у сфері міжнародної торгівлі, та окреслює основні міжнародні зобов'язання у зазначеній площині з метою впорядкування суспільних відносин у цій сфері.

Отже, з огляду на пропоноване нами дослідження, слід виокремити такі засади правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі: (1) свобода міжнародного договору; (2) суверенна рівність; (3) добровільність угод між суб'єктами; (4) добросовісне виконання міжнародно-правових зобов'язань; (5) мирне розв'язання міжнародних спорів; (6) взаємна вигода; (7) лібералізація торговельного режиму; (8) належність підписантів тощо.

Водночас наша прихильність до концепції «живого права» підштовхує нас до висновку про те, що означений перелік засад правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, не є вичерпним.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи аналіз становлення та генези України як суб'єкта договорів міжнародної торгівлі та засад правового регулювання її зобов'язань у цій сфері правовідносин, доцільно сформулювати такі узагальнення:

1. Генеза України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі займає тривалий шлях становлення (від усних торговельних домовленостей і до сучасних угод, що охоплюють широке коло торговельних питань), який триває й донині. Виокремлено два періоди такої генези, визначальною межею між якими слугує факт здобуття Україною в 1991 році державного суверенітету та незалежності: (1) перший період: з IX століття (Київська Русь) – до 1991 року (до набуття Україною незалежності); (2) другий період: з 1991 року (набуття Україною незалежності) і донині, який умовно можна поділити на такі послідовні віхи в історії нашої держави як: до членства України в Світовій організації торгівлі (з 24.08.1991 до 04.02.2008); з часу вступу України в СОТ і до підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (з 05.02.2008 до 20.03.2014); після підписання Угоди про асоціацію – як однозначний євроінтеграційний вектор подальшого розвитку України (з 21.03.2014 і донині); (3) третій період – розпочеться з моменту вступу України в Європейський Союз.

2. Перший період становлення та генези України як суб'єкта досліджуваних правовідносин характеризується таким:

2.1. започаткування унормування гарантій забезпечення виконання державами (Київська Русь та Візантійська імперія) своїх міжнародних зобов'язань, налагодження стійких експортно-імпортних відносин завдяки створенню сприятливих, передусім, політичних умов для утвердження і розвитку русько-візантійської торгівлі (Договір між Київською Руссю та Візантією 911 р.);

2.2. укладення міжнародних торговельних угод, що передбачав прообраз їх ратифікації як способу надання державою згоди на їх виконання (Торговельна угода князя Ігоря 944 р.);

2.3. запровадження інституції, подібної до сучасних міжурядових комісій з питань торговельно-економічного співробітництва, а також унормування правил щодо способів і вимог здійснення валютних розрахунків за торговельними операціями (Люблінська унія 1569 р.);

2.4. запровадження урядом Гетьманщини, зокрема канцелярією гетьмана Б. Хмельницького, системного дипломатично-торговельного процесуального діловодства: підготовка проектів договорів, які погоджували з іншою стороною, з метою формування їх остаточного варіанту; вироблення структурного формату документа, подібного до сучасного міжнародного договору; введення усталеної термінології; запровадження характерних сучасним торговельним договорам реквізитів (підписи, дата та ін.); використання іноземних мов при укладенні торговельних міжнародних договорів, що підкреслювало професіоналізм тогочасних гетьманських дипломатів;

2.5. етап припинення самостійного розвитку дипломатично-торговельної діяльності України, який тривав з другої чвертини XVIII до 1918 р., що зумовлено її перебуванням під політичною владою імперських держав, внаслідок чого Україна втратила свою суб'єктність у міжнародних політико-економічних відносинах і фактично стала їхнім колоніально-сировинним придатком;

2.6. з 1918 року розпочався етап переговорів та укладення торговельних міждержавних домовленостей, де УНР виступала самостійним суб'єктом міжнародних відносин, що створювало підґрунтя для розвитку торговельного партнерства та утвердження майбутньої міжнародної правосуб'єктності України. У той час торговельні угоди країн уже передбачали можливості для розвитку спільних підприємств, що було також характерно для двосторонніх угод про торговельно-економічне співробітництво незалежної України в перший етап другого періоду. Проте в 1923 році самостійність України в міжнародних відносинах була фактично завершена;

2.7. активна спроба відновлення Україною своєї суб'єктності в міжнародних організаціях та інституціях мала місце в післявоєнний період (як-от: ООН, де Україна була не лише засновницею, а й координувала процес підготовки

Преамбули, Цілей і Принципів Статуту ООН; Міжпарламентський союз, що давав змогу налагоджувати міжпарламентські зв'язки), а також при розробці важливих міжнародних актів, засобом участі у формуванні понятійно-категоріального апарату Віденських конвенцій 1969 і 1986 років, які й унормували універсальну модель укладення міжнародних договорів у сфері торгівлі (про неї йтиметься далі).

3. Другий період становлення та генези України як суб'єкта договорів у сфері міжнародної торгівлі, який розпочався з часу проголошення незалежності України і триває й донині, ознаменувався таким, зокрема:

3.1. у проміжок часу від проголошення незалежності України і до набуття нею членства в СОТ (з 24.08.1991 до 04.02.2008) – політичне визнання України іншими державами світу, що, своєю чергою, зумовило укладення низки двосторонніх торговельно-економічних угод про співробітництво. Було легалізовано значну кількість двосторонніх торговельних угод (у результаті правонаступництва) та укладено нові, більшість з яких досі чинні. Особливістю цього етапу є те, що частина таких торговельних угод ратифікована, а інша – ні, нормативні причини відсутності ратифікації нами не виявлені;

3.2. з набуттям Україною у 2008 році членства в СОТ, що відбулося під час наступного етапу її генези як суб'єкта договорів у сфері міжнародної торгівлі (з 05.02.2008 до 20.03.2014), утвердилася її активна торговельна співпраця в рамках СОТ з іншими державами світу, відповідно до нових норм і вимог, регламентованих цією торговельною організацією;

3.3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони однозначно утвердила європейський вектор подальшого розвитку торговельного співробітництва України та встановила пріоритет «європеїзації», що прослідковується і в текстах угод, які регламентують торговельні відносини України, до прикладу, в Угоді 2020 року між Україною та Великою Британією.

4. Третій період ознаменується вступом України в Європейський Союз.

5. Засади правового регулювання правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі формують архітектоніку та зміст міжнародного права і міжнародного економічного правопорядку, невід'ємним складником якого є міждержавна торгівля. Згадані засади співпраці держав світу висунувані з традицій звичаєвого права, які завдяки універсальності, наднаціональній суспільній прийнятності і практичній витребуваності, об'єктивовано в низці джерел міжнародного права. Серед таких джерел нами виокремлено такі: Декларація про принципи міжнародного права, Статут ООН, Конвенція про спрощення формальностей у торгівлі товарами, Конституція України, Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», Закон України «Про міжнародні договори» та інші.

6. Національна доктрина міжнародного права та нормативно-правові акти не містять чіткого розмежування понять «правові засади», «правове регулювання», «норми-принципи», «принципи», що привносить дисонанс у їх змістовне розуміння і зумовлює підміну одних категорій іншими.

7. Засади права є визначальними ідеями, які лежать в основі сутності системи права. Вирізняємо два підходи в розкритті сутності таких засад: (1) через розкриття аспектів (першооснова, принцип, провідна ідея, головне правило поведінки), (2) як системний погляд на ці аспекти, їх вплив на розвиток і функціонування права. Засади правового регулювання є «живим правом», оскільки не вичерпуються буквальним змістом норм права, а також впливають з контексту, змісту, з духу права.

8. Засади правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі значною мірою співпадають з загальними засадами укладення міжнародних договорів, однак не вичерпуються ними.

9. «Міжнародні зобов'язання держави у сфері торгівлі» – це добровільне, під свою відповідальність, взяте державою завдання виконати умови міжнародного договору, що узгоджуються з імперативними вимогами міжнародного права, торговельними угодами та її внутрішнім національним законодавством з метою забезпечення, передусім, власних торговельних інтересів.

10. «Правове регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі» – впорядкування суспільних відносин за допомогою норм національного і міжнародного права, в тому числі й договорів у сфері міжнародної торгівлі, що формалізують, стабілізують основні міждержавні зобов'язання у цій сфері правовідносин.

11. «Засади правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі» – це категорія «живого права», яка відображає керівні постулати в діяльності України, регламентована нормами національного і міжнародного права, в тому числі й договорами у сфері міжнародної торгівлі, та окреслює основні міжнародні зобов'язання у зазначеній площині з метою впорядкування суспільних відносин у цій сфері. До них відносимо: (1) свободу міжнародного договору; (2) суверенну рівність сторін; (3) добровільність угод між суб'єктами; (4) добросовісне виконання міжнародно-правових зобов'язань; (5) мирне розв'язання міжнародних спорів; (6) взаємну вигоду; (7) лібералізацію торговельного режиму; (8) належність підписантів. Перелік не є вичерпним.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УКРАЇНИ У СФЕРІ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТА МОДЕЛІ ЇХ УКЛАДЕННЯ І ВИКОНАННЯ

2.1. Поняття, види і специфіка зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі

Україна має тісні зовнішньо-торговельні зв'язки, наприклад, у 2021 році наша держава імпортувала товари з 217 країн світу та експортувала – до 197 країн. [367] Індекс Гіршмана-Герфіндаля¹ у вказаний період становив 0,04 [367], що говорить про відсутність концентрації на певному ринку та засвідчує, що експорт чи імпорт країни більш рівномірно розподілений між товарними групами [29, с. 11]. Вітчизняні економісти відзначають, що «високий ступінь відкритості української економіки не сприяє ефективній інтеграції нашої держави у систему глобальних зовнішньоторговельних зв'язків». Причини цього вони вбачають у впливі політичних та економічних криз, анексії, тривалій окупації частини території України, виробництвом товарів низької якості та перевищенням товарного імпорту над експортом. [29, с. 14]. Політологи та економісти у експертній рекомендації щодо концепції зовнішньої політики України відмічають, що у 2019 році «маючи багаті природні ресурси, Україна займає лише 55 місце у світовій торгівлі, що, за висновками міжнародних організацій та фінансових інституцій, свідчить про неефективне використання існуючого потенціалу та можливостей». [2, с. 5]

Зазначене ілюструє, що сьогодні наша держава ще не досягла піку економічного розвитку. Враховуючи внутрішні та зовнішні перешкоди, вона активно вступає в зовнішньо-торговельні зносини. Важливо, аби країна виконувала зобов'язання у сфері торгівлі належним чином, що сприятиме розширенню міжнародного співробітництва.

Зобов'язання держави в сфері міжнародної торгівлі – складне юридичне явище, яке безумовно розвивається якісно та кількісно. Також варто говорити і про

¹ Індекс Гіршмана-Герфіндаля є мірою розсіювання вартості торгівлі між партнерами експортера. Країна з торгівлею (експортом чи імпортом), яка зосереджена на дуже небагатьох ринках, матиме значення індексу, близького до 1. Подібним чином, країна з ідеально диверсифікованим торговим портфелем матиме індекс, близький до нуля.

якісні зміни самих зобов'язань, що були частково відображені у попередньому розділі. Етимологія змістовного розуміння зобов'язання держави в сфері міжнародної торгівлі в правовій науці висновується з поняття «зобов'язання». Відповідно логіка конструкції їх відображення запозичена з теорії права і відповідно норм національного законодавства та направлена на унормування публічних взаємовідносин держави.

Так, створення концепції зобов'язань та їх систематизації беруть початок у римському праві. Власне, йшлося не про «зобов'язання» як такі, а про способи придбання речей та захист прав, що виникали у процесі вчинення зазначених дій (*actio*). Лише з часом, вже у добу класичного римського приватного права, було сформовано поняття «зобов'язання» (*obligatio*) як правовий зв'язок між конкретно визначеними суб'єктами (персонами), що спричинило дослідження зобов'язань як окремої правової категорії. [100] Найбільш відомим і досі актуальним визначенням зобов'язань є те, яке запропонував Папініан: «Зобов'язання – це правові ланцюги, якими ми примушуємося щось виконувати за законами нашої держави» [100; 96, с. 73]. Очевидним є верховенство права та примус до виконання чогось шляхом обов'язковості додержання законів.

Загалом поняття «зобов'язання» римськими правознавцями розумілося як правові відносини, в яких сторонами є кредитор і боржник, а змістом — право вимоги кредитора та відповідний обов'язок боржника. При цьому, усі господарсько-економічні дії поділялися на три групи: *dare* — дати, *praestare* — надати, *facere* — зробити. Таким чином, будь-яка дія боржника могла бути зумовлена однією з вимог кредитора: дати, надати або зробити [174, с. 360].

Відповідно до академічного тлумачного словника української мови «зобов'язання» – це поставлене перед собою завдання, обіцянка, які неодмінно повинні бути виконані; грошовий позиковий документ.[222] Цікавим є перше тлумачення слова, яке відображає активну поведінку суб'єкта відносно себе самого, щодо поставлених завдань укладених домовленостей. Проте слід уточнити, що поставлене перед собою завдання передуює поставленому угодою зобов'язанню. Отже, держава політично визначає власні наміри, а потім добровільно бере на себе

обов'язки щодо їх реалізації шляхом укладення і виконання міжнародних договорів, зокрема й у сфері торгівлі.

Визначення досліджуваного нами поняття надано і в юридичному науково-практичному словнику: «зобов'язання» (анг. obligation) означає правову конструкцію відносин, які частіше зустрічаються в цивільному обігу, де одна сторона (боржник) зобов'язана виконати на користь іншої (кредитора) певні дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання цих дій. [221] Таке визначення демонструє актуальність твердження професора цивільного права Страсбурзького університету Є. Годеме, що право – це регламентоване громадське життя, а еволюція останнього супроводжується еволюцією права [38, с. 19]. Отже, поняття «зобов'язання» в процесі розвитку почало включати не лише право кредитора вимагати виконання обов'язку боржником, а й обов'язкову наявність суб'єктного складу сторін, які наділені кореспондуючими правами та обов'язками. Таким чином, розвиток суспільних відносин призводить до розвитку права.

Загалом, змістовна сутність зобов'язання, виходячи з етимології чинного тлумачення цього слова, передбачає попередні наміри і добру волю щодо належного виконання зобов'язання, а не лише юридичний обов'язок перед іншою стороною. Договір тут виступає документом фіксації належної поведінки суб'єктів. Із договору випливають правомірні очікування сторін, що слідує з змісту зобов'язань, метою яких є забезпечення власних торговельних інтересів сторін.

В юридично-практичному словнику категорія «зобов'язування» (веління) (англ. command) трактується як простий правовий засіб, що виражається в покладанні на особу обов'язку активної поведінки (роби тільки так). Безпосередньою юридичною формою зобов'язування є юридичний обов'язок» [221]. Звідси можна виявити основну гносеологічну парадигму зобов'язання – здійснення зобов'язаним суб'єктом активної поведінки з метою реалізації взятого на себе обов'язку державами та/або міжнародними організаціями.

На нашу думку, юриспруденція – достатньо точна наука, проте в ній, як і в математиці, існують теорії, які спростовуються чи доводяться. Цим зазвичай займаються спільно практики-фахівці в галузі права та дослідники права. Перші –

за допомогою судової системи у результаті розгляду конкретних справ визначають сутність понять та/або характеристики відносин, другі – науковці, що систематизують знання, закономірності, виводять ідеї, концепції, поняття тощо. Так, практики-фахівці в галузі права та дослідники права спільно формують теорії, визначають закономірності складних юридичних питань. Отже, поняття «зобов'язання у сфері договорів міжнародної торгівлі» визначається теорією, практикою, правовою дійсністю тощо.

Стабільність правових понять відносна, однак закономірності, завдяки яким уможлиблюється формування теорій, концепцій понять є об'єктивною реальністю. Поняття рухливі, динамічні. Еволюція поняття «зобов'язання» свідчить про його змістовне оновлення в результаті об'єктивних і суб'єктивних факторів. Зобов'язання в сфері торгівлі розвиваються одночасно з правовою дійсністю: внаслідок посилення економічних зв'язків, економічної інтеграції, припинення відносин тощо. Відповідно і поняття «зобов'язання» видозмінюється і розвивається, що дає підстави ідентифікувати його як категорію «живого» права.

Поняття «зобов'язання» визначається як на національному, так і на міжнародному рівнях. Так, «зобов'язання» відповідно до приписів Закону України від 16 липня 1999 року № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» означає «заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди». [232] Відтак, законодавець пов'язує категорію «зобов'язання» лише з боржником і вважає його таким, що може впливати на зміну кількісних показників ресурсів. На наше переконання, пропонуване визначення «зобов'язання» є невдалим, оскільки не виправдано звужує його зміст і не розкриває суті.

Більш предметне визначення поняття «зобов'язання», яке імпонує нашим правовим поглядам, міститься в Цивільному кодексі України від 16 січня 2003 р. № 435-IV зі змінами (далі – ЦК України). Сучасна вітчизняна концепція зобов'язань втілена у статті 509 ЦК України: «Зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора)

певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку» [315].

Пропоноване визначення, на наш погляд, є більш змістовним завдяки ширшому спектру застосування (вчинити дію чи утриматися) і через його абстрактність, що дозволяє наповнювати змістом зобов'язання відповідно до тих відносин, в результаті яких вони виникають. Підтвердженням цього слугує Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV зі змінами (далі – ГК України), який визначив поняття «господарські зобов'язання» (стаття 173) на основі цивілістичного, лише уточнивши, що такі зобов'язання виникають «між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених цим Кодексом». [40]

Відтак, феномен законодавчої універсальності правової природи зобов'язання є очевидним. Німецький філософ Г.В. Гегель свого часу зауважив, що взаємовідносини, на яких тримається держава, є об'єктивними, необхідними та не залежать від волі чи бажання окремих індивідів. [102, с. 8] Зобов'язання держави у сфері договорів міжнародної торгівлі аналогічно тримаються на об'єктивних взаємовідносинах, до прикладу саме від рівня, особливостей взаємодії України з певною державою залежать особливості укладення і виконання договорів у зазначеній сфері.

Поділяємо позицію правознавця Ю.Ю. Попова в тому, що для правової системи країн континентального права кодифіковані акти, на зразок Цивільного кодексу, повинні мати достатній ступінь абстрактності, щоб бути відкритими для доктринального тлумачення та формування права судовою практикою [179, с. 37], бо саме це запобігає «застаріванню» закону, робить закон придатним для використання протягом тривалого часу без внесення істотних змін до нього. Отже, наведене фактично свідчить про тенденцію законодавчої універсалізації поняття «зобов'язання».

Водночас науковці перманентно докладали і докладають зусиль для видового, галузевого розмежування зобов'язань як правової категорії. Крім того,

доктрина права обґрунтовує доцільність доповнення спектру чинників щодо виокремлення галузей права такою категорією як «зобов'язання». Так, правознавець О. П. Подцерковний, здійснивши аналіз поняття «зобов'язання» як універсального фактору розвитку галузей права, визначив такі види зобов'язань: немайнові зобов'язання, організаційно-господарські та соціально-комунальні зобов'язання (статті 173, 175, 176 ГК України), територіально-господарські зобов'язання в рамках адміністративного договору; зобов'язання з виплат заробітної плати; фінансові зобов'язання; податкові зобов'язання; митні зобов'язання» міжнародні зобов'язання тощо [175]. Отже, поняття «зобов'язання» використовується у певному контексті в конкретних правовідносинах, включає специфіку і особливості.

Проте ми згодні з висновком дослідника О. П. Подцерковного, що універсалізація терміну «зобов'язання» демонструє, що «поняття утворені в певних галузях набувають загально-правового значення та у модифікованому та пристосованому до потреб певних галузей права вигляді постають новими інститутами права, здатними вирішувати нові соціально-економічні завдання шляхом запровадження ефективних та апробованих інструментів». [175]

У контексті тематики пропонованого дисертаційного дослідження необхідно зосередити увагу на такі категорії як «міжнародні зобов'язання», скеровані до держави у сфері договорів міжнародної торгівлі. Йдеться про публічне право, де досліджувана дефініція має дещо інший зміст.

Міжнародні зобов'язання держави об'єктивовані в міжнародних актах. Так, Хартія економічних прав і зобов'язань держави (1974 рік) у статті 6 визначила, що держави зобов'язані сприяти розвитку міжнародної торгівлі товарами, зокрема шляхом угод та укладення довгострокових багатосторонніх товарних домовленостей, коли це доцільно. Натомість у статті 9 цієї Хартії вказано, що на всі держави покладається зобов'язання співпрацювати в економічній, соціальній, культурній, науковій та технічній сферах з метою сприяння економічному та соціальному прогресу всіх країн світу. [311] Зазначене підтверджує, що категорія

«зобов'язання» має належну універсальність і в сфері міжнародного права, важливим складником якої є міжнародна торгівля.

Науковець М.А. Абдалказим у своїй праці «Міжнародні зобов'язання держави та їх роль у взаємовідносинах національного права держави з міжнародним правом» проаналізував значну кількість наукових досліджень та здійснив аналіз термінологічного спектру понять шляхом конституційної та міжнародно-правової інженерії, що уможливило виокремлення ним наступних дефініцій міжнародних зобов'язань, а саме: «міжнародно-правові зобов'язання держав», «міжнародні зобов'язання держав», «зобов'язання держав з міжнародного права», «зобов'язання, що випливають з міжнародних договорів», «зобов'язання, що випливають зі статуту ООН», «зобов'язання, що випливають із загальновизнаних норм і принципів міжнародного права» і т.д.» [1]. Як результат М. А. Абдалказим дійшов висновку, що міжнародні зобов'язання держави випливають зі Статуту ООН, загальновизнаних норм та принципів міжнародного права і дійсних міжнародних договорів. На випадок суперечностей між зобов'язаннями за міжнародними договорами і зобов'язаннями як членів ООН за його Статутом, перевага надається статутним зобов'язанням ООН.

Такої ж позиції дотримуються В. Г. Буткевич, О. В. Задорожний, В.В. Мицик [73] та інші. Так, існує багато випадків, коли зобов'язання встановлює певний стандарт поведінки.

Так, у міжнародній практиці використовується різна термінологія. Міжнародний Суд ООН використав, наприклад, такі висловлювання, як: діяння, «які не відповідають цій нормі», «недотримання ... договірних зобов'язань», «невідповідність зобов'язанням». Натомість Комісія міжнародного права ООН вважає за краще використовувати термін «міжнародні зобов'язання». Цим терміном позначаються всі міжнародно-правові зобов'язання, незалежно від їхнього джерела походження. Міжнародні зобов'язання можуть впливати зі звичайної або договірної норми, рішення міжнародної організації, міжнародного суду або арбітражу, а також з одностороннього акта суб'єкта.

В основі виконання міжнародних зобов'язань держав лежить те, що норми міжнародного права є юридично обов'язковими правилами поведінки, передбачених цими нормами суб'єктів міжнародного права, охоронюваними в разі потреби примусом до їх дотримання [7]. Звідсіля, дотримання міжнародних зобов'язань державами, тобто їх виконання належним чином та в повному обсязі, забезпечено можливістю вжиття примусових заходів з боку держави (держав) – контрагента, міжнародних організацій чи всього світового співтовариства. Детально питання відповідальності буде розкрито в підрозділі 3.2 цього дисертаційного дослідження.

Водночас зауважимо, що жоден нормативно-правовий акт не містить визначення поняття «міжнародне торговельне зобов'язання», з огляду на що ми запропонували авторське його визначення в попередньому підрозділі. Зауважимо, що такі зобов'язання регулюються торговельними угодами, конкретизовані відповідними звітами по роботі міжурядових комісій з питань торгово-економічного співробітництва та урядовими стратегіями. Вони є важливим інструментом розвитку міжнародної торгівлі та сприяють забезпеченню стійкого економічного розвитку та процвітання країн у міжнародному співтоваристві.

Правову основу виникнення міжнародних зобов'язань держав конкретизував професор Б. Я. Кофман, виділивши такі шляхи: (1) засновані на виконанні норм міжнародного права (вищий рівень узагальнення в поєднанні з конкретно-онтологічним підходом до тлумачення); (2) зобов'язання держав випливають з міжнародних договорів; (3) зобов'язання держави з міжнародного права випливають з принципів міжнародного права і міжнародних порядків. [6] Система міжнародного права – не лише складне, а й порівняно нове поняття, що перебуває в процесі свого становлення, та досі мало вивчене. Це також неодноразово підкреслював і фінський юрист Ерік Кастрен.

Отже, зобов'язання України у сфері договорів міжнародної торгівлі випливають саме з текстів міждержавних торговельних угод (у вузькому сенсі), водночас ці зобов'язання реалізуються в межах міжнародних зобов'язань та інтересів держави (широке розуміння). Крім того, з дослідження торговельних

домовленостей, стороною в яких є Україна, вбачається, що зобов'язання держав як суб'єктів міжнародних торговельних відносин зумовлені їх діями та/або існуючими взаємовідносинами між ними.

Базовими нормативними актами у сфері міжнародних торговельних договорів є Віденські конвенції 1969 і 1986 років, де вказано що «договір» означає міжнародну угоду, укладену між державами в письмовій формі і врегульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, у двох чи кількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування.[22; 2] Усі міжнародні договори містять зобов'язання, взяті на себе державами, і міжнародні торговельні угоди не виняток.

Торговельні домовленості на міжнародному рівні зазвичай укладаються саме державами. Держава – це специфічний суб'єкт, яка задля свого існування стає носієм низки зобов'язань у сфері торгівлі з різними суб'єктами міжнародного права одночасно. Практика виконання укладених договорів дає можливість оцінити спроможність держави реалізовувати зобов'язання за торговельними договорами, та є свого роду неюридичними гарантіями виконання зобов'язань за чинними та перспективними міжнародними договорами.

Отже, до ознак правосуб'єктності договорів у сфері міжнародної торгівлі слід віднести: (1) здатність реалізовувати права та обов'язки на основі норм міжнародного права; (2) здатність бути стороною у відносинах, урегульованих нормами міжнародного права, які виходять з міжнародних договорів; (3) здатність створювати (виробляти) норми міжнародного права (за винятком бенефіціарів); (4) можливість мати самостійний міжнародно-правовий статус. [230, с. 69-70] Даний підхід до визначення ознак правосуб'єктності оптимальний для характеристики держави у сфері торговельних відносин.

² * прим. автора відповідно до ч. 1 ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1986 р. "договір" означає міжнародну угоду, укладену між державами в письмовій формі і регульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, у двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування. Орієнтуючись на зазначену норму, зважаючи, що розглянуті в процесі дослідження договори носять різні назви (Торговельна угода, Генеральна угода про торговельно-економічне, науково-технічне та соціально-культурне співробітництво, Угода про економічне, наукове, технічне та промислове співробітництво, Угода про економічне, промислове та науково-технічне співробітництво, Угода про сприяння та взаємний захист інвестицій тощо) нами в межах цього дослідження поняття міжнародний торговельний договір, міжнародна угода у сфері торгівлі, міжнародна торговельна домовленість, правочин у сфері торгівлі тощо вживатимуться як синонімічні.

Науковці правосуб'єктністю укладення міжнародних угод наділяють держави та міжнародні організації. В результаті проведеного аналізу вбачається, що у переважній більшості випадків договори укладаються між державами і рідше між державами та міжнародними організаціями. Тобто для міжнародних договорів України у сфері торгівлі характерним є укладення угод державами, а рідше – міжнародними міжурядовими організаціями, натомість інші суб'єкти на практиці створюють виключно передумови для правочину даного виду.

Предметний аналіз низки договорів у сфері міжнародної торгівлі, укладених Україною та з іншими державами як суб'єктами міжнародного права свідчить, що систему правових зобов'язань України та зарубіжних держав, об'єктивовану в цих договорах, можна поділити на дві групи (різновиди):

- а) позитивні зобов'язання;
- б) негативні зобов'язання.

Дослідниця Г. О. Христова зазначає, що позитивні зобов'язання відрізняються від негативних тим, що перші вимагають активного втручання держави в реалізацію взятих на себе зобов'язань, тоді як другі – утримання від втручання. [314] Натомість О. П. Горпинюк зауважує, що дуже часто неможливо провести межу між позитивними та негативними зобов'язаннями держави у конкретних справах. [39] Отже, наука права не має єдиної позиції щодо доцільності розмежування зобов'язань держави на позитивні і негативні. Ми ж обстоюємо доцільність такого їх розмежування.

Відтак, зупинимось на першому різновиді зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі, якими є позитивні зобов'язання. В цілому, не лише доктрина, а й сама конструкція «позитивні зобов'язання держави» (від англ. *positive duties, obligations*) залишається маловідомою вітчизняному правознавцю [313]. Саме так зазначає Г.О. Христова. Також дослідниця вказує на класичну роботу Л. Дюгі «Конституційне право. Загальна теорія держави» (1908 р.), де зазначено: «Крім того, що держава не може вчинювати певних дій, є дії, які вона повинна вчиняти; є позитивні зобов'язання, які покладаються на неї; є закони, які вона повинна видавати» [313, с. 906-911].

Загалом теорія права трактує позитивні зобов'язання так: «Держава повинна щось зробити, вчинити певні дії, щоб особа могла скористатися своїми правами». Міжнародні зобов'язання держав формуються нормами міжнародного права, що і визначають поведінку держави, наприклад, у торговельних відносинах. При цьому міжнародні зобов'язання можуть вимагати від держави певних активних (позитивних) дій або утриматися від їх вчинення. Інакше кажучи, позитивні зобов'язання держави у сфері договорів міжнародної торгівлі є той вид і міра її дій (діяльності), які вона має вчинити задля досягнення мети укладення договору.

Наведемо приклади системи позитивних зобов'язань України (і відповідно іншої договірної сторони, оскільки такі зобов'язання корелюються), об'єктивованих у міжнародних договорах :

1) зобов'язання щодо предметного обміну інформацією. Договірні Сторони обмінюватимуться на регулярній основі інформацією: а) про закони та інші нормативні акти, пов'язані з економічною діяльністю, в тому числі з питань торгівлі, інвестицій, оподаткування, банківської і страхової діяльності та інших фінансових послуг, з транспортних та митних питань, включаючи митну статистику; б) Договірні Сторони негайно повідомляють одна одній про зміни в національному законодавстві, які можуть вплинути на виконання цієї Угоди (що є характерним зобов'язанням угод про вільну торгівлю, наприклад: стаття 4 Угода між Урядом України та Урядом Республіки Вірменія про вільну торгівлю [276], стаття 4 Угода між Урядом України та Урядом Туркменістану про вільну торгівлю [264], стаття 4 Угода між Урядом України та Урядом Республіки Грузія про вільну торгівлю [279], стаття 5 Угода між Урядом України та Урядом Киргизької Республіки про вільну торгівлю [271] тощо);

2) зобов'язання щодо проведення розрахунків комерційного і некомерційного характеру між фізичними і юридичними особами договірних сторін у вільно конвертованій валюті [86]. Розуміння резидентами суті взятого на себе державою зобов'язання допоможе їм діяти у межах правового поля та уникнути проблем через укладені зовнішньоекономічні контракти, які будуть суперечити домовленостям держав;

3) зобов'язання щодо товарообміну, а також щодо економічного, промислового, технічного та науково-технічного співробітництва на комерційних засадах (частина 1 статті 6 Угоди між Україною і Австрійською Республікою про двосторонні торговельно-економічні зв'язки [252], стаття 4 Угоди між Урядом України та Урядом Королівства Данія про розвиток економічного, промислового та науково-технічного співробітництва [273]);

4) проведення митних процедур при здійсненні заходів тарифного і нетарифного регулювання двосторонніх економічних відносин. Сторони погодилися використовувати Єдину дев'ятизначну Товарну номенклатуру зовнішньоекономічної діяльності (ТНЗЕД), засновану на гармонізованій системі описання і кодування товарів та комбінованій тарифно-статистичній номенклатурі Європейського Економічного Співтовариства. При цьому, для власних потреб своїх держав Сторони при необхідності здійснюють розвиток товарної номенклатури за межами дев'яти знаків (стаття 8 Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про вільну торгівлю [280], стаття 7 Угоди між Урядом України та Урядом Киргизької Республіки про вільну торгівлю [271], стаття 6 Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Вірменія про вільну торгівлю [276], Угоди між Урядом України та Урядом Туркменистану про вільну торгівлю [284], Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Грузія про вільну торгівлю [279], стаття 7 Угоди між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки про вільну торгівлю [268], Угоди між Урядом України й Урядом Республіки Узбекистан про вільну торгівлю [254] тощо.) Це зобов'язання характерне саме для договорів про вільну торгівлю.

Отже, позитивні зобов'язання держави визначаються нечіткістю формулювань і рідко передбачають конкретний алгоритм дій держави (конкретика характерна для сучасного періоду становлення України як суб'єкта торговельних відносин, проте у кількісному вимірі переважна більшість угод була укладена саме на другому етапі). Проте очевидно, що держава бажає взяти на себе зобов'язання та готова їх виконувати.

Наступний різновид зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі складають негативні зобов'язання України, тобто зобов'язання держави утримуватися від певних дій, які можуть порушити домовленості між державами. До даного визначення можна дійти, зокрема виходячи з позиції науковців про те, що негативні зобов'язання держави та її агентів (представників) утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на їх порушення або незаконне обмеження. [313]

До прикладу, «пасивні дії держави», або іншими словами, негативні зобов'язання в межах міжнародних договорів у сфері торгівлі – не втручатися, не шкодити тощо. Наприклад, кожна Договірна Сторона не буде: прямо або побічно обкладати товари, які підпадають під дію цієї Угоди, внутрішніми податками та зборами, що перевищують відповідні податки або збори, якими обкладаються аналогічні товари внутрішнього виробництва або товари, які походять з третіх країн (стаття 2 Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Вірменія про вільну торгівлю, стаття 2 Угоди між Урядом України та Урядом Туркменистану про вільну торгівлю [284]) тощо. Жодна з Договірних Сторін не буде притягати до відповідальності іншу за зобов'язаннями фізичних і юридичних осіб, які впливатимуть з таких комерційних контрактів (стаття 6 Угоди між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Пакистан про торговельно-економічне співробітництво [270]) тощо.

Отже, негативні зобов'язання також присутні у міжнародних торговельних договорах. Більшість зобов'язань даного виду є дискреційними, оскільки по суті утримання від певних дій не завжди чітко прописано, а впливає з суті договору.

Водночас науковці А. Ю. Бадида та М. Т. Гартман вказують на «важливий момент: зазвичай, вважається, що позитивні і негативні зобов'язання є абсолютно відмінними, більше того – позитивні зобов'язання є додатковими до негативних». [5] Водночас слід звернути увагу, що в межах договорів у сфері міжнародної торгівлі деякі зобов'язання будуть мати в межах одних домовленостей характер позитивних (Сторони домовилися в місячний строк визначити порядок транспортування і транзиту вантажів через території обох держав (стаття 8 Угоди про розвиток торговельно-економічного співробітництва між Урядом України і

Урядом Республіки Грузія [296])), межах інших – негативних зобов'язань (Договірні Сторони не створюватимуть перешкод транзиту товарів, які походять з митної території однієї з Договірних Сторін і перевозяться через митну територію іншої Договірної Сторони (стаття 3 Угоди між Урядом Македонії і Урядом України про торгівлю та економічне співробітництво [260])), а в межах третіх – навіть ознаки гарантій (відповідно до чинного законодавства та нормативно-правових актів кожної Договірної Сторони забезпечуватиметься свобода транзиту та транзитного руху через територію кожної Договірної Сторони, до/або з території кожної Договірної Сторони, через маршрути, найбільш зручні для міжнародного транзиту (стаття 11 Торговельної угоди між Україною та Боснією і Герцеговиною [237])), що безумовно ускладнює їх аналіз та класифікацію.

І все ж, класифікація договорів у сфері торгівлі має важливе практичне значення, адже виявлення спільних типових рис договорів і відмінностей між ними полегшує для суб'єктів правовідносин правильний вибір того чи іншого виду договору та дає можливість правильно визначити його зміст.

Професор О.О. Мережко розрізняє договори двох типів: договори, в яких з кожної сторони є лише по одному учаснику, і договори, в яких, з одного боку, беруть участь декілька учасників, а з іншого – один чи декілька учасників (наприклад, мирні договори 1947 р.). [143, с. 166]

Відтак, доцільно проаналізувати особливості зобов'язань за різними правочинами. Залежно від кількості сторін торговельного правочину виокремлюють: односторонні, двосторонні чи багатосторонні. В першу чергу окреслимо зобов'язання за двосторонніми торговельними договорами. Останні є домовленістю між двома сторонами (країнами, іншою митною територією, торговим блоком та/або неформальною групою країн), які зазвичай стосуються зобов'язань в сфері торгівлі товарами або надання послуг. Важливо, що ці договори можуть мати взаємовигідні умови для обох сторін. Зобов'язання, передбачені міжнародними торговельними домовленостями, також можуть бути нерівними в економічному сенсі (через неоднаковий рівень економічного розвитку країн), особливо якщо одна сторона має більшу «вагу» на світовому ринку (зокрема, Угода

про вільну торгівлю між Україною та Канадою [290] передбачає не однакові тарифні ставки для договірних сторін).

Якщо йдеться про зобов'язання за багатосторонніми угодами (наприклад, Угода про асоціацію [287], Угода про створення зони вільної торгівлі між державами-учасницями ГУУАМ [297]), то сторонами, на які покладається зобов'язання щодо виконання умов, є саме держави, як-от: Азербайджанська Республіка, Грузія, Республіка Молдова та Україна. Вважаємо за доцільне розділити такі зобов'язання на дві групи:

а) регіональні – це домовленості щодо взяття на себе взаємних зобов'язань кількома країнами в межах одного регіону. Найбільш відомими регіональними договорами є НАФТА (Мексика, Канада, США), Європейський Союз (ЄС) (27 країн) [346], Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС) (21 країна) [327] та інші. Регіональні договори можуть бути ефективним інструментом сприяння розвитку торгівлі та інвестицій в рамках певного регіону, але і можуть призводити до дискримінації проти інших країн, які не входять до даного регіону;

б) міжрегіональні – це домовленості між багатьма країнами, які стосуються різних аспектів зобов'язань з питань міжнародної торгівлі, таких як зниження мит та інших бар'єрів, сприяння інвестиціям, захист прав інтелектуальної власності тощо. Найбільш відомим договором даного виду є Угода про СОТ [293] (164 країни [376]). Такі договори можуть забезпечувати більші можливості для торгівлі та інвестицій, але також можуть бути складними для узгодження.

Практичне значення виокремлення цих груп зобов'язань полягає в тому, що усвідомлення зобов'язань за даним критерієм дозволяє визначити систему взаємодії між країнами та регіонами і побудувати власну стратегію зовнішньо-економічної діяльності. Тобто, ми виступаємо за системність підходу у визначенні державної політики у сфері торговельних зобов'язань, аби уникати хаотичності, безсистемності та несвідомого порушення взятих на себе державою зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі.

Натомість для односторонніх торговельних правочинів характерне волевиявлення однієї сторони. Останнє виражається в певних діях країни, яка має

намір заявити власну позицію щодо набуття чи припинення зобов'язань незалежно від волевиявлення іншої країни чи країн. Прикладом таких актів є правочини про розірвання, зокрема: Угода між Урядом України та Урядом Кореїської Народно-Демократичної Республіки про створення міжурядової комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва припинила свою дію 10.01.2023 року (згідно з інформацією, наданою листом Міністерства закордонних справ України від 12 січня 2023 року) [23], що за інформацією на сайті Верховної Ради України сама Угода між Урядом України та Урядом Кореїської Народно-Демократичної Республіки про торговельно-економічне співробітництво [272] досі чинна. Проте є випадки, як правильно помітив О. О. Мережко, коли важко провести розмежування між договором і одностороннім актом міжнародної організації [143, с. 44], до прикладу – рішення, резолюції тощо. Не можна оминати увагою інститут застереження [3] (пункт d) частини 1 статті 2 Віденської конвенції 1969 року) [22] в міжнародному праві міжнародних договорів, який здавалося є вдалим прикладом одностороннього визначення зобов'язання за договором (а точніше – виключення). Однак згідно з частиною 5 статті XVI Угоди про заснування Світової організації торгівлі (далі – Угода про СОТ) щодо «будь-якого положення цієї Угоди не робиться жодних застережень». [293]

Отже, з вищезазначеного вбачається, що Україна, як суб'єкт торговельних відносин, бере на себе зобов'язання за різноманітними правочинами залежно від кількості сторін. Разом тим, за державою залишається право на розірвання певних домовленостей або відмови від частини взятих за цими домовленостями зобов'язань.

Крім того, на нашу думку, необхідно виокремити наступні види правових зобов'язань держави у договорах міжнародної торгівлі: універсальні, загально-торговельні, особливі договірні зобов'язання тощо.

Звернемося до універсальних зобов'язань держави. Їх закріплено статутом ООН у вигляді загальних вимог до взаємовідносин сторін домовленостей у

³ d) "застереження" означає односторонню заяву в будь-якому формулюванні і під будь-якою назвою, зроблену державою при підписанні, ратифікації, прийнятті чи затвердженні договору або приєднанні до нього, за допомогою якого вона бажає виключити або змінити юридичну дію певних положень договору в їхньому застосуванні до цієї держави;

міжнародному торговельному праві. Йдеться про засадничі вимоги та принципи міжнародного права такі як: свобода міжнародного договору, добросовісне виконання міжнародно-правових зобов'язань, мирне розв'язання міжнародних спорів та інші.

Їх важливість є беззаперечною, тому вони і набули універсального значення. Цей вид зобов'язань зафіксовано в Статуті ООН та Статуті Міжнародного Суду ООН від 26 червня 1945 року [227], а їх зміст розкривається в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва відповідно до Статуту ООН, що прийнята Генеральною Асамблеєю в 1970 р. [51], у Віденській конвенції 1969 р. [22], у Віденській конвенції 1986 р. [21], а також у Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року та інших міжнародних угодах. [159]

Наступним видом зобов'язань, характерним для міжнародних торговельних домовленостей, є загально-торговельні зобов'язання. Зокрема, майже усі досліджувані правочини так чи інакше мають на меті довгострокову співпрацю, і це не лише очевидно зі змісту їх преамбул, а й з терміну їхньої дії. Так, вони рідко бувають безстрокові (наприклад, Угода про економічне та промислове співробітництво між Королівством Іспанія та Україною [292]; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Чеської Республіки про економічне, промислове і науково-технічне співробітництво), натомість характеризуються автоматичною пролонгацією, у разі, якщо будь-яка зі сторін не заявить у визначений термін про своє бажання припинити дію угоди. Саме тому пропонуємо класифікувати міжнародні зобов'язання, взяті на себе Україною, за строком дії наступним чином:

1) безстрокові (наприклад, Угода між Урядом України та Урядом Киргизької Республіки про вільну торгівлю [271], Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Таджикистан про вільну торгівлю [250]). Вони також мають можливість бути розірваними;

2) умовно безстрокові які передбачають автоматичну пролонгацію) укладені:

2.1. на два роки (як-от: Угода про торговельно-економічне співробітництво між Урядом України та Урядом Мексиканських Сполучених Штатів [298]);

2.2. на три роки (наприклад: Угода між Урядом України та Урядом Угорської Республіки про економічне співробітництво [285] та інші);

2.3. на п'ять років (наприклад: торговельна угода між Урядом України та Урядом Держави Кувейт [241], торговельно-економічна угода між Урядом України і Урядом Республіки Перу [247] та інші);

2.4. на десять років (як-от: угода між Урядом України та Урядом Республіки Кіпр про економічне, наукове, технічне та промислове співробітництво [281]);

2.5. на п'ятнадцять років (наприклад: угода між Угодою між Урядом України та Урядом Республіки Сінгапур про сприяння та взаємний захист інвестицій [282]).

Важливо, що саме договором регулюється процедура його набрання чинності та припинення, при цьому, усі особливості пролонгації також визначені саме цією домовленістю. Проте основну кількість міжнародних договорів складають двосторонні, що укладаються з урахуванням специфіки міждержавних відносин. Натомість багатосторонні договори часто виступають як основний засіб кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права.

У такій міжнародній співпраці завжди наявні й особливі торговельні зобов'язання. До прикладу, Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Куба про торгово-економічне співробітництво містить норму, що «базово якщо у ЗЕД не зазначене інше, застосовуватиметься INCOTERMS 1990 р.». [251] Не виключена поява й інших особливих зобов'язань за договорами даного виду. На нашу думку, ймовірним є впровадження норм пов'язаних з можливостями електронної юриспруденції, автоматизоване укладення угод, можливістю використання штучного інтелекту, розрахунку криптоактивами тощо. Сьогодні комісією ООН з права міжнародної торгівлі проводяться обговорення зазначених новацій, проте їх запровадження та закріплення на рівні міжнародних договорів у сфері торгівлі поки не відбулось. [374]

Вважаємо, що нині специфіка зобов'язань України в сфері договорів міжнародної торгівлі полягає в тому, що наша держава об'єктивно перебуваючи в складних економічних та геополітичних умовах, змушена підлаштовуватися під торговельні умови інших країн.

Зокрема Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, як зазначає колишній Президент Європейської Ради Герман ван Ромпей, одна з найбільш «детальних угод про асоціацію, яку коли-небудь укладав Європейський Союз». [181] Вказаний міжнародний договір надзвичайно важливий для нашої країни, проте він яскраво ілюструє односторонність зобов'язальних правовідносин. У преамбулі цього міжнародного акту вказано, що «політична асоціація та економічна інтеграція України з ЄС залежатиме від прогресу в імплементації цієї Угоди, а також від досягнень України в забезпеченні поваги до спільних цінностей і прогресу в наближенні з ЄС у політичній, економічній та правовій сферах» [287]. В Україні функціонує досить розгалужена система органів влади, що реалізують дану політику, а положення угоди мають імперативний характер. Так, торгівля нашої держави значно постраждала через війну, проте ЄС Регламентом 2022/870 від 30 травня 2022 року запровадив тимчасові торговельні преференції та призупинив застосування митних платежів для України [64], незважаючи на негативні наслідки для власного бюджету. За статтею 4 Регламенту Єврокомісія залишає право розпочати розслідування, якщо з України відправиться товар, який створюватиме серйозні труднощі для індустрії ЄС, до якої належить відповідний товар. За правилами розслідування триває 6 місяців, а протягом 3 місяців після завершення цього строку Комісія приймає рішення про те, чи відновлювати мита чи ні. [101] Даний зобов'язальний пункт є максимально цікавим в контексті зернового спору 2023-2024 року [79]. Тому наразі невідомо як саме вирішиться конфлікт та які нові зобов'язання виникнуть для України.

Слід відзначити, що Україна належно виконує умови торговельних договорів, оскільки збереження сталого торговельного обміну для держави, яка перебуває в умовах війни, є надзвичайно важливим. Стабільні торговельні відносини є складовою національної економічної безпеки.

Таким чином, підсумовуючи виклад матеріалу щодо розуміння поняття, видів і специфіки зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, доходимо висновку, що такими договорами здебільшого є двосторонні торговельні договори, які залишилися з періоду становлення незалежної України як суб'єкта

правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, проте згодом Україна набула зобов'язання за багатосторонніми міжнародними угодами у сфері торгівлі.

Для укладення договору необхідне досягнення компромісу з усіх важливих для сторін умов угоди, тому що сторони (суб'єкти) вільні у виборі виду договору, його змісту, часу дії тощо.

Отже, «міжнародні зобов'язання держави у сфері торгівлі» – це добровільне, під свою відповідальність взяте державою завдання виконати умови міжнародного договору, що узгоджуються з імперативними вимогами міжнародного права, торговельних угод та її внутрішнього національного законодавства з метою забезпечення, передусім, власних торговельних інтересів.

В межах договорів у сфері міжнародної торгівлі деякі зобов'язання мають в межах одних домовленостей характер позитивних, в межах інших – негативних зобов'язань, а в межах третіх - ознаки гарантій. Отже, такі види зобов'язань визначаються тільки з урахування змісту конкретної угоди.

Практичне значення виокремлення груп зобов'язань держави залежно від кількості сторін міжнародного торговельного правочину (односторонні, двосторонні чи багатосторонні (регіональні, міжрегіональні)) полягає в тому, що усвідомлення зобов'язань за даним критерієм дозволяє визначити систему взаємодії нашої держави з окремими державами світу та державами певного регіонального згрупування (азійськими, скандинавськими, африканськими та інші) і побудувати стратегію зовнішньо-економічної діяльності. Тобто, ми виступаємо за системність підходу у визначенні державної політики у сфері торговельних зобов'язань, аби уникати хаотичності, безсистемності та несвідомого порушення взятих на себе державою зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі.

Натомість щодо зобов'язань в межах СОТ неможливо висловити застереження, оскільки це прямо заборонено частиною 5 статті XVI Угоди про СОТ. [293] Водночас суперечливим виглядає положення щодо допустимості застережень стосовно будь-яких положень інших багатосторонніх торговельних угод сторін-учасниць СОТ. Тому, застереження повністю не виключаються, проте обмежується можливість їх застосування.

Крім того, на нашу думку, необхідно виокремити наступні види правових зобов'язань держави у договорах міжнародної торгівлі: (1) універсальні зобов'язання, які характерні для всіх міжнародних угод, які ґрунтуються на засадничих основах, визначених у попередньому підрозділі дисертації; (2) загально-торговельні зобов'язання, які характерні укладеним Україною торговельним домовленостям; (3) особливі договірні зобов'язання, тобто ті зобов'язання, що визначаються домовленістю сторін і не характерні для більшості договорів даного виду.

Наступний сегмент пропонованого дослідження – специфіка зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі. У цьому контексті зауважимо, що предметний аналіз чинних міжнародних договорів за участі в них України дає підстави для твердження, що фактично кожен із цих торговельних договорів є унікальним, з огляду на політичні, економічні, безпекові та інші умови їх укладення, їх предметне і змістовне наповнення, темпоральні межі дії, систему виписаних у них гарантій, вирішенням спорів тощо.

Професор Н. В. Дараганова вказує, що саме до зобов'язань тяжіє публічне право, а не до дозволів – як у приватному [49]. Тому специфіка зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі належать до публічно-правових, що вже само собою зумовлює специфіку діяльності держави у цій сфері правовідносин, тому що держава з державою традиційно спілкуються «на рівних», а не в наказовому порядку.

Узагальнений формат специфіки зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі полягає у такому: вони визначаються переважно текстами договорів у сфері торгівлі; виконання таких зобов'язань спрямоване на забезпечення торговельних інтересів держави; зобов'язання договорів такого типу є добровільним узгодженням волі сторін договору щодо політико-економічних інтересів кожної держави у сфері торгівлі; строк дії зобов'язань у межах договорів міжнародної торгівлі нерідко визначається взаємною політичною прихильністю тощо.

2.2. Організаційно-інституційна модель укладення та виконання договорів Україною у сфері міжнародної торгівлі

Укладення міжнародних торговельних договорів є складним багатоступеневим процесом, що включає ряд послідовних етапів, які регулюється нормами міжнародного і національного права. Міжнародне право визначає процедуру укладення міжнародного договору, набрання ним чинності, а національне право фактично дублює ці норми та унормовує розподіл повноважень між органами влади для їх виконання.

Доктрина міжнародного торговельного права не визначає єдиного чіткого переліку стадій укладення міжнародних договорів в галузі торгівлі. Проте останні, без сумніву, є міжнародними договорами. Для цього виду правочинів в Україні застосовується достатньо стандартна організаційно-інституційну модель їх укладення і виконання, проте є певні особливості.

Предметний аналіз і дослідження теми цього підрозділу дисертації почнемо з формулювання предметного понятійно-категоріального апарату.

Передусім з'ясуємо, що означає термін «укладення міжнародного договору». Початково зауважимо, що у разі якщо доктрина не визначила уніфікованого розуміння того чи іншого поняття у сфері права, то таке поняття здебільшого трактується в юриспруденції в широкому і вузькому значеннях. Поняття «укладення міжнародного договору» не є винятком у цьому сенсі, тому що теж трактується в обох значеннях:

1) перше (широке) означає підготовку міжнародного договору, його ухвалення та набрання ним чинності;

2) друге (вузьке) – лише прийняття міжнародного договору та набрання ним чинності. [230, с. 165]

Віденська конвенція 1969 року не дає визначення терміну «укладення міжнародного договору». Тому звернемося до статті 2 Закону України «Про міжнародні договори» «укладення міжнародного договору України» – дії щодо підготовки тексту міжнародного договору, його прийняття, встановлення його

автентичності, підписання міжнародного договору та надання згоди на його обов'язковість для України» [195].

Отже, «укладення міжнародного договору» означає почергову і поступальну системність законодавчо унормованих процедур, здійснюваних уповноваженими державою представниками сторін, щодо створення, погодження та прийняття відповідного міжнародного правочину. Саме таке розуміння цього поняття взято за основу нашого аналізу.

У свою чергу, процес укладення договору становить ряд послідовних кроків. Віденські конвенції про право міжнародних договорів 1969 і 1986 рр. (науковці також дали їм назву «договори про договори» [4]) визначили основні стадії частиною II «Укладання і вступ договорів у силу» (статті 6 - 23). [22] Натомість, юристи-міжнародники, оперуючи методом деталізації, виділяють від двох (основні) до шістнадцяти стадій укладення міжнародних договорів.

Так, за радянських часів виникла концепція «узгодження волі», яка стала основою права міжнародних договорів. Її сутність полягає в тому, що процес створення норм міжнародного права теоретично складається з двох стадій: «(1) узгодження волі держав щодо змісту правила поведінки; (2) узгодження волі щодо визнання цього правила як юридично обов'язкового». [229, с. 197] Дана концепція залишається актуальною, у тому числі й щодо торговельних угод.

Корифеєм міжнародного договірної права беззаперечно є український учений І.І. Лукашук (1926 – 2007). Висновки і пропозиції науковця ввійшли, в остаточний текст Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року. Ці наукові напрацювання за 10 років були використані при розробці положень Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо міжнародних договорів 1978 року. Через 17 років на базі його доробків було створено текст Віденської конвенції про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями та між міжнародними організаціями 1986 року. [320]

На його думку, «укладення міжнародних договорів» має три стадії, які, до речі, унормувала Віденська конвенція про право договорів (статті 9-11) [22]: перша стадія – прийняття тексту. Текст приймається за згодою всіх суб'єктів, які беруть

участь в його приведенні і впорядкування, а для багатостороннього договору – більшості в 2/3 учасників конференції. Сам факт прийняття тексту не створює для учасників жодних зобов'язань; друга стадія – встановлення автентичності тексту. Автентичність засвідчується або шляхом підписання, або парафування тексту договору чи заключного акту конференції; третя стадія – надання згоди на обов'язковість договору. [320, с. 85-89] Отже, професор - - фундатор ідей у сфері укладення міжнародних договорів виокремлює саме три стадії їх укладення.

У дисертаційному дослідженні «Нормативно-правовий договір та договірний процес у суверенній Україні» Т. І. Стрибко виокремила 7 стадій укладення нормативно-правового договору, серед них: (1) висунення пропозиції щодо укладення міжнародних договорів України; (2) проведення Міністерством юстиції України правової експертизи щодо відповідності проекту міжнародних договорів Конституції України та законам України; (3) прийняття рішення про проведення переговорів і про підписання міжнародних договорів України, а також проведення переговорів та підписання договорів; (4) надання згоди України на обов'язковість для неї міжнародного договору; (5) набрання чинності міжнародними договорами України; (6) оприлюднення міжнародних договорів; (7) реєстрація чинних міжнародних договорів. [228, с. 129-133]

Натомість ряд науковців деталізує кожну можливу стадію, виділяючи 11 етапів [8, с. 202]: (1) Призначення уповноважених для ведення переговорів; (2) Пред'явлення і перевірка повноважень; (3) Узгодження тексту договору; (4) Обговорення і прийняття тексту договору; (5) Аутентифікація (парафування) договору; (6) Підписання договору; (7) Заява застережень; (8) Ратифікація договору; (9) Обмін і депонування ратифікаційних грамот; (10) Промульгація (опублікування) договору; (11) Реєстрація договору в ООН.

Загалом юристи-міжнародники продукують й інший спектр стадійних класифікацій процедури щодо укладення міжнародних договорів, проте немає сенсу в їх предметному висвітленні у пропонованій нами площині наукового дослідження, щонайменше з двох причин: по-перше, будь-яка класифікація правових явищ (або й норм, правовідносин, процесів і т.д.) має суб'єктивний

характер, оскільки здебільшого висновується з внутрішнього переконання дослідника, багажу і якості його професійних знань, прихильності до певної правової школи тощо; по-друге, ми переконані, що базовим такого дослідження є не лише і не стільки кількість стадій укладення таких договорів, а розуміння їх змісту, поточного функціоналу, мети цих стадій та отриманих попередніх результатів, що в цілому є необхідним для забезпечення належності правочину.

Кожна суверенна держава укладає міжнародні договори у сфері торгівлі з урахуванням засадничих вимог міжнародного права і на основі національного законодавства. Для України основними нормативними актами у цій сфері є Конституція України (частина 1 статті 9, пункти 1, 3-5 статті 106) та Закон України «Про міжнародні договори» 2004 року зі змінами, положення яких застосовуються до двосторонніх і багатосторонніх договорів у сфері торгівлі.

Як зазначалося вище, пункт 2 статті 2 Закону України «Про міжнародні договори» регламентує «укладення міжнародного договору України», якими безумовно є торговельні угоди України, включаючи такі основні стадії, які виражені в діях щодо (1) підготовки тексту міжнародного договору, (2) його прийняття, (3) встановлення його автентичності, (4) підписання міжнародного договору та (5) надання згоди на його обов'язковість для України [195]. Відповідно сучасні національні юристи-міжнародники, як-от: В.Ф. Опришко, В.Е. Теліпко, А.С. Овчаренко, Д.М. Киценко, І.Л. Черненко, наводять аналіз стадій укладення міжнародних договорів, виходячи з приписів чинного законодавства України.

Міжнародним угодам України у сфері торгівлі притаманний класичний механізм укладення. Проте варто зазначити, що здебільшого між підписанням та ратифікацією торговельної угоди може минути тривалий проміжок часу, наприклад: Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Куба про торгово-економічне співробітництво була ратифікована через 7 років і 7 з половиною місяців після підписання [251], Торговельну угоду між Урядом України та Урядом Алжиру ратифіковано через 15 років [240] тощо. Отже, процес укладення договору у сфері міжнародної торгівлі, його промульгація нерідко

можуть тривати роками, що, поряд з іншим, знецінює саму цінність такого договору і зусилля тих, хто працював над його укладенням.

Очевидно, що нормотворець розмежовує стадії укладення договору у сфері міжнародної торгівлі і дії, які включають ці стадії. Завершенню кожної стадії цього процесу передують якісна єдність результативно виконаних дій (діяльності) тими суб'єктами, до функціональних повноважень яких вони належать відповідно до вимог і приписів законодавства та міжнародних актів. Зрозуміло, що зазначені нормативні акти розглядаються не шляхом співставлення, а навпаки цілісно для розуміння міждержавного договірного процесу у сфері міжнародної торгівлі, який має нормотворчий характер.

Предметне дослідження національного та міжнародного законодавства з питання укладення міжнародних торговельних договорів, а також критичний аналіз теорії і практики міжнародного співробітництва у цій сфері правовідносин логічно уможлиблює виділення п'яти стадій укладення Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі:

1) внутрішньодержавний процес ініціювання укладення такої угоди або підготовка до відповіді на ініціативу іншої держави та уповноваження відповідних суб'єктів до практичної реалізації цільового функціоналу, що включає: а) оцінка перспектив укладення торговельної домовленості; б) подання пропозицій щодо укладення договору; в) уповноваження відповідних осіб до вчинення певних дій (для осіб, які не наділені такими повноваженнями законом);

2) ведення переговорів щодо вчинення правочину (на цьому етапі, на жаль, можливе й завершення усього процесу у разі якщо не досягнуто ключових домовленостей);

3) нормотворчий процес (розробка тексту договору): а) укладення самого тексту договору; б) встановлення автентичності тексту, про що розлогіше йтиметься далі в цьому підрозділі;

4) визнання правочину країною, ратифікація чи інша форма вираження акцепту; надання згоди на обов'язковість такого договору для країни;

5) реєстрація такого міжнародного акту, зокрема його реєстрація в ООН, є не обов'язковою і не завжди має місце в міжнародних торговельних правовідносинах.

Отже, на нашу думку, слід виокремлювати п'ять основних стадій укладення міжнародних договорів у сфері торгівлі, що не виключає наявності окремих етапів кожної з них. Водночас для розуміння специфіки укладення торговельних угод та предметного дослідження організаційно-інституційної моделі укладення договорів у сфері міжнародної торгівлі слід проаналізувати їх укладення покроково.

Варто окреслити першу (попередню, підготовчу) стадію, яка є складовою внутрішньодержавного процесу укладення, та створює передумови подальшої торговельної співпраці шляхом розвідки перспектив укладення торговельних договорів. Перш за все, проводиться оцінка перспектив та наслідків потенційного укладення торговельної угоди. Для прикладу 10 березня 2023 року Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) провів публічну дискусію на тему: «Потенціал укладання угоди про вільну торгівлю з Індонезією». Результати аналізу ІЕД показали, що торгівля товарами та послугами між Україною та Індонезією наразі є незначною для обох країн. Дослідники дійшли висновку, що повна лібералізація ввізних мит дозволить обом країнам збільшити експорт. Короткострокові позитивні результати нашої країни передбачаються у сільськогосподарській сфері, а також у металургії та харчовій промисловості, для Індонезії – у харчовій промисловості, виробництві взуття та побутових приладів. [150] Україна має враховувати такі наукові розвідки, розглядаючи перспективи укладення таких договорів. Відомо, що в останні роки наша держава активізувала пошуки нових торговельних партнерів та розширення співпраці з існуючими, а ІЕД вже провів декілька таких досліджень, які стосувалися торговельних потужностей Туреччини, Єгипту, Тунісу, Йорданії, ОАЄ. [205]

Другий етап внутрішньодержавного процесу: подання пропозиції щодо укладення міжнародних договорів відповідно до вимог статті 4 Закону України «Про міжнародні договори». Примітно, що В. Е. Теліпко і А.С. Овчаренко називають цей етап договірною ініціативою, яка передбачає пропозицію певного

суб'єкта укласти міжнародний договір для врегулювання відносин. [231] Питання щодо того, хто може ініціювати укладення міжнародних договорів, врегульовані законодавчо. Так, за наміром укладення договору від імені України пропозиції подаються Президенту України, і в свою чергу пропозиція укласти міжурядовий договір подається Кабінету Міністрів України міністерствами і іншими центральними органами виконавчої влади за погодженням з МЗС. Ці пропозиції можуть погоджуватися з іншими центральними органами виконавчої влади. [191; 195] На нашу думку, важливо, щоб договори у сфері торгівлі погоджувалися з профільним міністерством та іншими органами, до відання яких належать торговельно-економічні питання. Уряд після отримання такої ініціативи має узгодити її зі стратегією розвитку.

Пропозиції щодо укладення міжнародного договору у сфері торгівлі мають нормативно визначену форму та являють собою пакет документів, перелік яких визначено статтею 4 Закону України «Про міжнародні договори». [195] Важливо, що проект майбутньої торговельної угоди проходить правову експертизу щодо його відповідності Конституції та законам України Міністерством юстиції України. [191; 195] Коли пропозиції стосуються укладення міжнародного договору України в сфері торгівлі, який встановлює інші правила, ніж ті, що передбачені актами національного законодавства України, до них необхідно додавати у формі порівняльних таблиць пропозиції щодо внесення змін до відповідних актів або щодо прийняття нових (частина 4 статті 4). [195]

Дотримання нормативно визначеної процедури подання пропозицій є важливим, не лише формально. Варто приділяти увагу належному вивченню і опрацюванню кожного з документів, шляхом надання пропозицій та зауважень, а не обмежуватися формальним погодженням. На нашу думку, це дозволить покращити якість змісту договору, усунути наявні неточності, підвищить реальність належного виконання торговельної угоди в майбутньому відповідними державними органами. Тому що, як зазначає професор Г. В. Задорожня, укладення міжнародних договорів – важлива зовнішньо-представницька функція держави,

реалізація якої покладається конституцією на відповідні органи державної влади, їхніх посадових осіб тощо. [75, с. 5]

Третій етап внутрішньодержавного процесу укладення міжнародних договорів у сфері торгівлі: надання повноважень на ведення переговорів і підписання торговельних угод України тим суб'єктам, залежно від «імені» кого такий договір буде укладено: Президент України веде переговори і укладає міжнародні договори у сфері торгівлі від імені України, а Прем'єр-міністр України – від імені уряду, натомість і міністр закордонних справ України веде від імені Української держави переговори. При цьому, всі вони мають право підписувати міжнародні договори без додаткових повноважень, тобто «*ex officio*» (з англ. згідно з посадою), що встановлено статтею 7 Віденських конвенцій 1969 та 1986 років і статті 6 Закону України «Про міжнародні договори» [195].

Офіційні особи, які беруть участь у розробці й ухваленні міждержавних торговельних договорів, мають повноваження, видані Президентом України; міжурядових договорів – Прем'єр-міністром України; міжвідомчих угод – керівником відповідного відомства і Міністерством закордонних справ України (стаття 6 Закону України «Про міжнародні договори»).

Отже, перелік осіб, які можуть вести перемовини та укладати торговельні договори *ex officio* є вичерпним. Інші, офіційні особи потребують уповноваження їх на здійснення зазначених дій. На даному внутрішньодержавному етапі затверджується персональний склад делегацій на проведення переговорів одночасно з прийняттям рішення про початок ведення переговорів щодо підписання міжнародного договору.

Слід звернути увагу на неоднакове застосування понять «повноваження» та «уповноваження». Одразу варто зауважити, що вони не є синонімами, оскільки перше означає «правообов'язки» [53, с. 62], а уповноваження – процес наділення ними.

На наш погляд, у Законі України «Про міжнародні договори України» 2004 року, у статті 2 не коректно названо документ, яким доручається «представляти Україну з метою підготовки тексту міжнародного договору, його прийняття,

встановлення його автентичності, підписання міжнародного договору та, у випадках, передбачених міжнародним договором, надання згоди на його обов'язковість для України». [195] Вважаємо, що в даному контексті назва «full powers» [370] з англійської повинна бути перекладена, як «документ про повноту повноважень». Форма такого документу наводиться в типовому документі про повноваження, що є додатком 3 до Керівництва з міжнародних договорів 2002 року. [166]

За допомогою формально-юридичного методу стає можливим виявлення неточності. Зокрема, при буквальному тлумаченні поняття «повноваження» неможливо розрізнити, що означає словосполучення «повноваження Президента України». У розумінні Закону України «Про міжнародні договори України» – це документ. У результаті втрачається сутність понять та їх зміст. Отже, трансформаційне звуження змісту такого поняття як «повноваження» у розумінні означеного документа є хибним та свідчить про недосконалість перекладу. [85]

Прикладом коректного застосування понять «повноваження» та «уповноваження» можуть слугувати розпорядження Президента України. Наприклад, в одному з них прямо вказується в назві «Про повноваження Прем'єр-міністра України на переговори...», а в тексті - «уповноважити Прем'єр-міністра України...» [196]. На нашу думку, такий підхід повністю відповідає змісту цих понять.

Відповідно, вважаємо, що правильність перекладу Віденських конвенцій про міжнародні договори потребує лінгвістичної експертизи. Разом з тим, вважаємо за необхідне внести зміни до Закону України «Про міжнародні договори України» [195]. Наші пропозиції щодо запропонованих змін наведено у Додатку 1.

Характерно, що саме суб'єкт, який ухвалює відповідне рішення, встановлює органи, які залучатимуться до укладення торговельного договору та/або на які може покладатися забезпечення виконання тих чи інших договірних зобов'язань у сфері торгівлі. Разом з тим, затверджується персональний склад делегації чи представник України, яким доручається ведення переговорів щодо підготовки

тексту такого договору, встановлення його автентичності, прийняття та/або підписання і відповідні директиви делегації чи представнику України.

Зазначені особи, крім уповноважень, одержують, як зауважує Л.Д. Тимченко, також інструкції від відповідних органів держави, в яких висловлена позиція держави з предмета міжнародних переговорів. Уповноважені особи повинні неухильно дотримуватися в договірному процесі отриманих інструкцій задля неспотворення політики уряду у сфері міжнародної торгівлі. Проте договір, укладений з порушенням інструкцій, не втрачає юридичного значення, оскільки інструкції – це сфера внутрішньої компетенції держав. [233] Наприклад, Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 386-р про делегацію Уряду України для участі у переговорах з метою підготовки текстів міжнародних договорів щодо співробітництва під час здійснення контролю осіб, транспортних засобів і товарів, які перетинають спільний державний кордон України з державами — членами ЄС [183]. Зазначений документ передбачає утворення делегації з метою підготовки текстів міжнародних договорів, дозвіл главі делегації вносити у разі потреби зміни до персонального складу делегації та залучати експертів, затвердження директиви (керівні настанови, від яких не можна відхилятися) для делегацій для участі у переговорах з метою підготовки тексту угоди. Варто звернути увагу, що в директивах проголошуються політико-юридичні настанови: «забезпечувати захист національних інтересів України з використанням переговорного процесу для посилення міжнародного авторитету держави та розвитку рівноправних економічних зв'язків між Україною та ЄС» і керуватися Конституцією та нормативно-правовими актами України, наведеними резолюціями Генеральної Асамблеї ООН тощо. Отже, чітко прослідковується важливість політичної складової навіть при укладенні міжнародних договорів про співробітництво, в тому числі й у торговельній сфері.

Під час укладення міжнародних договорів у сфері торгівлі уповноважені особи повинні діяти винятково на підставі наданих їм повноважень, в іншому разі – укладена торговельна угода може й не мати юридичного значення (стаття 8 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р.) [22]. Проте, якщо

держава все ж таки надасть згоду на обов'язковість цього договору, то він стане чинним. Як приклад, ситуація, що трапилася 1951 року під час підписання Конвенції щодо найменування сирів, яка була підписана від імені Швеції та Норвегії одним представником (уповноваженим лише Норвегією). Згодом документ було ратифіковано обома країнами, проте ситуація залишилася яскравим прикладом необхідності перевірки документу про повноту повноважень підписантів. [3, с. 121]

Необхідно звернути увагу на те, що внутрішнє законодавство України не містить жодного нормативного акту, який би визначав правові підстави кому і на якій підставі потрібно надавати такі повноваження. На наш погляд, національні нормативні акти потребують доопрацювання шляхом внесення змін до Закону України «Про міжнародні договори» в частині регламентації того, хто саме може бути тими офіційними особами, яких слід уповноважити на укладення того чи іншого типу договорів. На нашу думку, до складу делегацій з розробки та укладення міжнародних торговельних договорів варто залучати науковців, котрі є спеціалістами в галузі економіки та міжнародного права, а також представників відповідних міністерств, на яких буде покладено виконання цих договорів.

Переговори – це багатоплановий процес, що вимагає значних зусиль та часу, досвіду, знань, залучення широкого кола спеціалістів. Відтак, зважаючи на часову і функціональну затратність, необхідну для реалізації означеного процесу, очевидна його важливість та пріоритетність, які підтверджують значимість торговельної угоди, яка вартує стільки зусиль.

Відтак, ведення переговорів щодо вчинення правочину є наступною, другою, стадією укладення торговельної угоди. Міжнародно-правовою основою переговорів у процесі укладення міжнародних договорів у сфері торгівлі є засадничі основи, принципи міжнародного права, при порушенні яких укладений правочин визнається недійсним. Рішення щодо проведення переговорів й підписання всіх міжнародних договорів України приймаються залежно від того, до компетенції якого органу виконавчої влади належать питання регульовані торговельною угодою (пункт 3). [191] .

Такі переговори можуть проводитися зокрема у телефонному режимі (наприклад, між очільниками МЗС України та Єгипту (29 липня 2020 року), який є ключовим економічним партнером нашої країни на Африканському континенті [302]), онлайн-зустрічі (як-от: зустріч міністрів закордонних справ України та Гватемали 11 листопада 2023 року, під час якої вони також обговорили питання розширення торговельно-економічного співробітництва [55]), або шляхом церемонії переговорів (зокрема, 5 грудня 2022 року відбулася церемонія початку переговорів в Дубаї за участі представників урядів України та ОАЕ [306]). Тому можемо стверджувати, що наразі в торговельних відносинах держави використовують різні шляхи комунікації (телефон, онлайн-зустрічі, особисті зв'язки тощо), що розширює можливості і форми проведення переговорів та робить переговорну процедуру не лише зручнішою, а й швидшою. Це, на наш погляд, сприяє укладенню Україною угод з питань економічного співробітництва та збільшенню кількості торговельних партнерів.

Третя стадія укладення міжнародних торговельних договорів починається з формування, власне, тексту договору. Цей етап має місце, коли держави в результаті переговорів вирішили унормувати зносини у сфері торгівлі шляхом укладення міжнародної торговельної угоди. До прикладу, якщо сторона (держава) подає пропозицію щодо укладення міжнародного торговельного договору, то вона свою ініціативу підкріплює пропонованим нею проектом такого договору. Проте слід зауважити, що ініціатором може виступати і міжнародна організація, яка розробляє проект відповідної угоди.

Загалом міжнародна практика містить три основні організаційні форми підготовки тексту договору: дипломатичні канали; міжнародні конференції; міжнародні організації тощо. Зазвичай текст договору продукується в межах однієї з цих форм, проте подекуди текст міжнародного договору в процесі підготовки може пройти кілька стадій, де будуть використані усі з наведених вище форм узгодження.

При узгодженні (підготовці) тексту договору, як зауважує професор Л.О. Тимченко, визначаються й погоджуються позиції сторін; досягаються

компроміси; отримують юридичне оформлення прийнятні для сторін-учасників положення майбутнього міжнародного договору. [99, с. 431] Двосторонні торговельні угоди розробляються шляхом переговорів відповідних держав, натомість багатосторонні договори приймалися на міжнародних конференціях з кодифікації права договорів. [10, с. 124] Так, згідно зі статтею IX Угоди про СОТ практика прийняття рішень в межах СОТ передбачає досягнення консенсусу відповідно до ГАТТ 1947. Або досягнення згоди відбувається шляхом обговорення та прийняття рішення більшістю голосів, при цьому кожен член СОТ має один голос, якщо інше не передбачено відповідною угодою. [293] Зважаючи на їх значну кількість держав-учасниць міжнародних організацій, алгоритм прийняття багатостороннього торговельного акту «шляхом згоди всіх» був би майже недосяжним, оскільки кропітка праця більше сотні представників держав могла б стати нівельованою незгодою лише однієї держави. Такий порядок не є імперативним, тому може бути змінений *ad hoc* волею учасників конференції. Проте, якщо у конференції беруть участь виключно міжнародні міжурядові організації, то рішення має ухвалюватися одностайно. Це пов'язано із різницею у правосуб'єктності міжнародних організацій, на що свого часу звернула увагу Комісія ООН з міжнародного права. [230, с. 167]

У свою чергу, тексти двосторонніх договорів України у сфері торгівлі дуже близькі за своїм змістом. На наш погляд, наша держава напрацювала певні шаблонні підходи, які час від часу у процесі формування тексту нової угоди переглядаються договірними сторонами. Саме це може пояснити переважну сталість текстів договорів України у цій сфері правовідносин.

Загалом «прийняття тексту договору» є кульмінаційним моментом процесу укладення міжнародних торговельних договорів, під час якого проголошуються і узгоджуються воля держав, яка дістає відображення в формі тексту, досягаються компроміси, отримують юридичне оформлення прийнятні для договірних сторін норми і вимоги майбутнього міжнародного договору.

Отже, укладення договору у сфері міжнародної торгівлі має узгоджуватися з процедурою прийняття тексту міжнародного договору, що регулюється статтею 9

Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Прийняття тексту договору є завершальним етапом узгодження позицій сторін, що домовляються та початком третьої стадії укладення торговельної угоди. Узгодження тексту ще не призводить до виникнення взаємних зобов'язань сторін, і не має наслідком автоматичної згоди договірних сторін на виконання торговельної угоди.

Наступним етапом третьої стадії укладення Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі є встановлення автентичності тексту. Відповідно до словника міжнародно-правових термінів О. Гріна автентичність текстів договору означає, що вони мають бути рівнозначними з огляду на зміст норм права. Тобто, автентичність – це справжність, достовірність тексту згідно з першоджерелом, оскільки міжнародні договори у сфері торгівлі зазвичай є багатомовними та важкими за змістом. Текст міжнародного договору є автентичним, коли узгоджений і зафіксований уповноваженими сторонами після завершення переговорів, як остаточний і змінам не підлягає. [45, с. 6]

Шляхи або способи встановлення автентичності тексту міжнародного договору зазначені у статті 10 Віденської конвенції 1969 року. Ними є:

процедура передбачена текстом відповідного міжнародного договору або погоджено між державами, що беруть участь у його складенні (до прикладу, голосування); або

- підписання; або
- підписання під умовою (*ad referendum* – підписання договору з умовою подальшого схвалення компетентним державним органом);
- парафування міжнародного договору означає попереднє підписання міжнародного договору ініціалами уповноважених осіб, які брали участь у його розробленні, на кожній сторінці узгодженого тексту. Можливе парафування всього тексту договору та/або певних його статей;
- прийняття заключного акту конференції, що містить текст договору або в резолюцію міжнародної організації про схвалення договору.

У випадках, коли після процедури встановлення автентичності договору сторони вирішують внести в текст зміни або доповнення, автентичність підлягає новому встановленню.

Четвертою та не менш важливою стадією укладення договору у сфері міжнародної торгівлі є визнання правочину країною, що визначає момент набрання ним чинності для України, з якого правочин починає діяти як юридичний акт. Ватро зазначити, що діє загальне правило як і для будь-якого договору: міжнародні торговельні договори набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору відповідно до статті 9 Конституції України та вимог статті 14 Закону України «Про міжнародні договори України» в порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб. [201]

Слід вказати про особливість набуття чинності торговельними угодами України. Переважно міжнародний договір у сфері торгівлі набуває чинності з дати отримання останнього письмового повідомлення про виконання Сторонами всіх необхідних для цього внутрішньодержавних процедур (означене положення вказано, наприклад, у статті 9 міждержавної Угоди про економічне та технічне співробітництво між Україною та Кувейтом [292] тощо).

Багатосторонній договір може набути чинності для сторін у різний час, залежно від того, коли вони оформили свою участь. Договір не зобов'язує країн-учасниць, котрі прийняли його, проте, виходячи з норм загального міжнародного права, сторони зобов'язані утримуватися від дій, здатних позбавити договір його об'єкта, зробити неможливим досягнення його цілей. Цей обов'язок існує з моменту підписання договору до його ратифікації або відмови від ратифікації. [10, с. 127-128]

Наразі звернемося до аналізу процедури надання згоди на обов'язковість для держави того чи іншого міжнародного договору у сфері торгівлі. Вважається, що тексти договорів приймаються за згодою всіх держав, які беруть участь у їх складанні. [163, с. 234] Приписи статей 11-17 Віденських конвенцій 1969 і 1986 років встановили такі способи вираження згоди на обов'язковість договору: (1)

підписання договору; (2) обмін документами, що становлять договір; (3) ратифікація договору; (4) його прийняття; (5) затвердження; (6) приєднання до нього або (7) будь-який інший спосіб, про який домовилися сторони. Договір набирає, як правило, чинності у порядку і в строк, який передбачено у ньому або погоджений між державами, що брали участь у переговорах [22] тощо.

Найбільш поширеним способом вираження згоди на обов'язковість договору є його підписання, якщо договір передбачає, що надання тексту автентичності має силу надання згоди держави на обов'язковість для неї договору (пункт а) частини 1 статті 12 Віденській конвенції 1969 [22]). Даний спосіб означає остаточне ухвалення тексту або вираження згоди на його обов'язковість. Обов'язок держави утримуватися після підписання договору від дій, що позбавили б договір його об'єкта і мети, дістав підтвердження у Віденській конвенції 1969 року (стаття 18) і в договірній практиці.

Слід відзначити, що підписання може бути повним, остаточним або попереднім. У підписаний договір не можуть вноситися зміни. Донедавна підписання договору вважалось обов'язковою стадією його укладення. Проте останніми десятиліттями з'явилися договори, що цієї стадії не проходять, наприклад, конвенції Міжнародної Організації Праці.

Звернемо увагу на те, що двосторонні торговельні угоди є закритими договорами, а відкритість характерна для багатосторонніх торговельних угод. Згода на обов'язковість договору може бути виражена шляхом обміну документами, до прикладу, нотами або листами ідентичного змісту.

Конституція України передбачає надання згоди парламентом на обов'язковість міжнародних договорів (стаття 9). [125] Порядок надання згоди визначається Регламентом Верховної Ради України шляхом ратифікації, затвердження, прийняття, приєднання (стаття 192). [201]

Відповідно до пункту в частини 2 статті 9 Закону України «Про міжнародні договори України» ратифікації підлягають міжнародні договори України: загальноекономічні (про економічне та науково-технічне співробітництво), тобто ті міжнародні договори, які є предметом нашого дослідження.

Відповідно до словника О. Гріна ратифікація означає затвердження вищим органом державної влади (в Україні – Верховною Радою) міжнародного договору та згода на його обов'язковість для країни. [45, с. 392].

Ратифікація торговельних угод здійснюється шляхом прийняття закону України про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є сам текст міжнародного договору у сфері торгівлі. Ратифікація має стійкі правові наслідки: від неї не можна відмовитися або знову винести договір на обговорення.

Варто звернути увагу на існуюче протиріччя, характерне для міжнародних торговельних угод України. Частина чинних міжнародних торговельних угод є підписаними, та не ратифікованими. Частина діючих Законів України про ратифікацію була підписана головою парламенту, а не президентом (як-от: Закон України від 2 жовтня 1998 року № 155-XIV «Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про вільну торгівлю» [280], Закон України від 5 травня 1996 року № 166/96-ВР «Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про торгівлю та економічне співробітництво» [295], Закон України 1 листопада 1996 року № 468/96-ВР «Про ратифікацію Угоди між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Бразилія про торговельно-економічне співробітництво» [200] та інші). Проте така практика суперечить Конституції України.

Важливо, що ратифікація втілюється у двох різних нормативних актах; другий з якого є наслідком першого. Так, на національному рівні це закон, указ тощо, на міжнародному – ратифікаційна грамота. У нашій державі, відповідно до вимог частини 32 статті 85 Конституції України, Верховна Рада України має виключне право ратифікувати міжнародні договори за участю України. [125] Якщо на ратифікацію подається міжнародний договір, виконання якого потребує прийняття нових або внесення змін до чинних нормативних актів України, проекти таких законів подаються на розгляд Верховної Ради України разом з проектом закону про ратифікацію і приймаються одночасно.

Символічним підтвердженням ратифікації може бути обумовлений міжнародним торговельним договором обмін ратифікаційними грамотами

(двосторонній договір) або вручення ратифікаційних грамот депозитарію (багатосторонній договір). Її на підставі підписаного і оприлюдненого закону про ратифікацію при засвідченні підписом Міністра закордонних справ України підписує Голова Верховної Ради України (частина 1 статті 9 Закону України «Про міжнародні договори»).

Зауважимо, що депозитарієм є держава (як правило та, в якій відбуваються переговори та підписання договору) або міжнародна організація, що бере на себе зобов'язання зберігати текст міжнародного договору, документи про його ратифікацію, про приєднання до договору інших держав тощо і визначається під час ведення переговорів. Основними функціями депозитарію є: зберігання оригінального тексту договору; підготовка, засвідчення копій; реєстрація договору в ООН [4] відповідно до статті 102 Статуту ООН; інформування учасників договору про надходження ратифікаційних грамот та іншої документації (заяви, застереження, приєднання, денонсації) щодо договору.

У випадку якщо міжнародний торговельний договір не потребує ратифікації, то він підлягає затвердженню, яке здійснює Президент України шляхом видання указу чи Кабінет Міністрів України у формі прийняття постанови. Відповідні пропозиції для затвердження міжнародних торговельних договорів України подаються Міністерством закордонних справ України. Примітно, що інститут «затвердження договору» (іноді вживають термін «конфірмація договору» [171, с. 42]) означає остаточне схвалення міжнародного договору урядом або іншим компетентним органом, якщо укладення договору здійснюється в межах його компетенції. Як уже згадувалося, ряд міжнародних організацій (як-от: Міжнародна Організація Праці [225]) не передбачає процедуру підписання чи ратифікації міжнародного договору. Вони приймають відповідну конвенцію та передають її на затвердження державам.

⁴ Реєстрація міжнародних договорів – внесення до спеціального реєстру міжнародної організації міжнародного договору, який набув чинності, що дає змогу посилатися на нього в органах такої організації. Реєстрація договорів здійснюється в секретаріатах ООН, спеціалізованих установах ООН, Ради Європи та інших організацій. Включення цієї статті в Статут ООН переслідувало ціль обмежити таємну дипломатію і довести до відома міжнародного співтовариства зміст договорів. Але навіть якщо договір зареєстрований в міжнародній організації, він підлягає, як випливає з Віденських конвенцій, обов'язковій реєстрації в Секретаріаті ООН. Договори, не зареєстровані в ООН, не втрачають юридичної сили, але держава не має право посилатися на них в органах Системи ООН. Секретаріат ООН організує публікацію Зареєстрованих договорів. Неопубліковані міжнародні договори не визнаються органами міжнародного правосуддя, насамперед Міжнародним Судом ООН, і посилатися на них сторони в суперечці не мають права.

Особлива форма надання згоди на обов'язковість міжнародного договору, за допомогою якої держава висловлює на міжнародному рівні свою згоду на обов'язковість для неї договору є прийняття, що становить форму вираження згоди на обов'язковість тих договорів, які не потребують ратифікації. Цей спосіб дістав відображення у пункті а частини 1 статті 13 Закону України «Про міжнародні договори України». Нормотворцем визначено, що Рішення про прийняття торговельно-економічних домовленостей (як таких, що потребують ратифікації) приймаються у формі закону України про прийняття міжнародного договору, невід'ємною частиною яких є текст міжнародного договору. [195]

Прийняття та затвердження міжнародного договору, зокрема і у сфері торгівлі, становлять собою більш спрощену процедуру виявлення згоди на обов'язковість договору. У багатьох випадках прийняття та затвердження, як зазначає О.І. Рибчак, дозволяють вищим посадовим особам при укладенні міжнародного договору обійти положення внутрішнього законодавства, що вимагають ратифікації. Відповідно до статті 12 Закону України «Про міжнародні договори України» договори, що не потребують ратифікації, затверджує або Президент (у формі указу), або Уряд (у формі постанови). [210] Проте при наданні згоди держави на обов'язковість міжнародного договору у сфері торгівлі уникнути ратифікації не можна.

Для повного дослідження тематики цього підрозділу, зупинимося на інституті приєднання до міжнародного договору держави у сфері торгівлі. Загалом таке приєднання означає згоду на обов'язковість договору суб'єкту, який його не підписував, і, як правило, не приймав участі в його підготовці, проте має намір долучитися до нього на попередньо встановлених умовах.

У доктрині права проводиться межа між поняттями «accession» та «adhesion». [230, с. 172] Якщо першою дефініцією позначають повне прийняття положень договору, то друга – використовується для позначення ситуації, коли приймаються лише деякі положення договору. До речі, договори, до яких можуть приєднуватися суб'єкти у майбутньому, називаються відкритими і вони є батагосторонніми.

У статті 15 Віденських конвенцій унормовано, що приєднання до міжнародного договору, зокрема у сфері торгівлі здійснюється, якщо: (1) це передбачено договором; (2) усі учасники домовилися, що така згода може бути виражена цією державою шляхом приєднання; (3) встановлено іншим чином [22] тощо. В Україні, відповідно до вимог статті 13 Закону України «Про міжнародні договори», рішення про приєднання України до міжнародних договорів ухвалюються щодо: а) договорів, які потребують ратифікації, – у формі закону України про приєднання до міжнародного договору (до прикладу, Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі, де пунктом 1 частини 1 встановлено, що з набранням чинності цим Протоколом Україна приєднується до Угоди про СОТ й стає членом СОТ [204]); б) міжнародних договорів, які укладаються від імені України, які не потребують ратифікації, у формі указу Президента України; в) міжнародних договорів, які укладаються від імені Уряду України, які не потребують ратифікації, – у формі постанови Кабінету Міністрів України. [195]

Так, у статті 12 вищезгаданої Угоди про СОТ прописано, що приєднання виражається у таких формах: «Будь-яка держава чи окрема митна територія, яка має повну автономію в провадженні своїх зовнішніх торговельних відносин та інших питань, передбачених у цій Угоді та багатосторонніх торговельних угодах, може приєднатися до цієї Угоди на умовах, що підлягають погодженню між нею та СОТ. Таке приєднання застосовується до цієї Угоди та багатосторонніх торговельних угод, доданих до неї. Рішення про приєднання приймаються Конференцією міністрів. Конференція міністрів затверджує угоду про умови приєднання більшістю у дві третини членів СОТ. Приєднання до торговельної угоди з обмеженим колом учасників регулюється положеннями такої угоди» [293].

Отже, не можна нехтувати такою формою згоди як приєднання, оскільки вона є основною у багатосторонніх торговельних зносінах, оскільки інакше до них долучитися неможливо. Водночас, можуть бути прийнятними й інші способи вираження згоди на обов'язковість договору, про які сторони домовляються між собою у сфері міжнародних торговельних відносин.

Натомість текст чинної угоди уже не підлягає наступним змінам, крім випадків, передбачених текстами цих угод. Наприклад, стаття XII Угоди між Урядом України та Урядом Об'єднаних Арабських Еміратів про економічне, торговельне і технічне співробітництво визначає, що «кожна з Договірних Сторін може письмово звернутися із запитом щодо перегляду або внесення змін до Угоди, які мають бути погоджені обома Сторонами. Запропоновані до перегляду положення або зміни до тексту Угоди набувають чинності після їх ухвалення згідно із законодавчими процедурами.» [274]

Якщо після підписання тексту міжнародного торговельного договору виявленні помилки, вони можуть бути виправлені шляхом складання відповідного документу або обміну документами, що містять виправлення. Відкоригований варіант може бути заново підготовлений і прийнятий в порядку, який застосовувався до документу, що містив помилку. У випадку, якщо договір був переданий депозитарію, то останній сповіщає про виправлення помилки усіх учасників прийняття міжнародного договору Після збігу визначеного строку, депозитарій розповсюджує протоколи, що містять виправлення усіх зацікавлених суб'єктів. З огляду на те, що означена процедура «виправлення помилок» («виправлення описок») є працездатною, сторони нерідко замовчують їх за взаємною згодою.

Звернемо увагу на те, що бувають випадки, коли трапляються помилки в текстах, наприклад, через неуважність (як-от: в Угоді між Урядом України і Урядом Фінляндської Республіки про торгівлю і економічне співробітництво [265] чомусь двічі дублюється стаття 9, а Угода між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про торговельно-економічне співробітництво містить дані про домовленість між «Уряд України та Уряд Республіки Беларусь» [275], що викликає питання стосовно належності сторони угоди, проте зважаючи на чинність угоди, таке питання у держави не виникло).

Останньою п'ятою, дещо «технічною» стадією укладення договорів у сфері міжнародної торгівлі, є реєстрація чинних міжнародних торговельних договорів у

Міністерстві закордонних справ України та включення їх в установленому порядку до Єдиного державного реєстру нормативних актів.

Оприлюднення міжнародних торговельних договорів України здійснюється шляхом їх публікації українською мовою в офіційному друкованому виданні України. Для прикладу, Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії [294] була вчинена 08 жовтня 2020 року, проте її оприлюднення на сайті Верховної Ради України відбулося лише після набрання чинності – вкінці 2020 року. Деякі домовленості нашої держави з незрозумілих причин не оприлюднені, хоча виконуються, наприклад, Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів [161], яка більш відома під назвою «зернова угода». Більше того, уряд надає щодо неї коментарі [176]. Можливо дана угода є секретною, зважаючи на таку обмеженість офіційної інформації щодо її тексту.

Зауважимо, що офіційний переклад багатосторонніх міжнародних торговельних договорів України на українську мову здійснює Міністерство закордонних справ України. Нажаль, переклад міжнародних торговельних угод здебільшого не досконалий, що спричиняє ряд проблем та неоднозначностей. [85] Двосторонні домовленості, звісно, не перекладаються, оскільки вони первинно укладаються мовами договірних сторін, кожен з примірників яких є автентичним, або ж додатково містить текст третьою мовою, яка є однією з офіційних мов ООН.

Крім того, п'ята стадія укладення договорів у сфері міжнародної торгівлі охоплює вимогу, закріплену Статутом ООН, відповідно до якої вказані правочини реєструються у Секретаріаті ООН за поданням Міністерства закордонних справ України. Відповідно, оригінали багатосторонніх міжнародних торговельних договорів, функцію зберігання яких покладено на Україну, зберігаються у Міністерстві закордонних справ України. У тих випадках, коли учасник багатостороннього міжнародного договору, в тому числі й у сфері торгівлі, не згодний з будь-якою частиною договору, яка, однак, не виключає його участі у договорі, він має право виявити цю незгоду шляхом заяви застереження. Це

суверенне право кожної держави, яке держава можна заявити на всіх стадіях укладення договору.

Застереження – це одностороння заява держави, зроблена під час підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору, за допомогою якої вона бажає виключити або змінити юридичну дію певних положень договору в їхньому застосуванні щодо даної держави. Воно недопустиме в двосторонньому договорі, а також у разі якщо застереження самим договором або якщо договором передбачено право робити лише певні застереження, до яких дане не належить, або коли застереження недопустиме з точки зору об'єкта і мети договору (статті 19 Віденської конвенції 1969 р.). [22]

Для застереження згода інших учасників не вимагається. Проте цією Конвенцією встановлено, що застереження вважається прийнятим іншими учасниками, якщо протягом 12 місяців з дня його заяви вони не висловили проти нього заперечень. Разом з тим, слід урахувати, що заява застереження створює новий режим договору між державою, яка заявила застереження, і тими, котрі застереження не заявляли. Такий режим полягає в тому, що держава, яка заявила застереження, визнає договір не в цілому, а лише в тій частині, якої застереження не стосується. Для всіх же інших держав договір діє у повному обсязі. [10, с. 127] Відповідно до статті 19 Віденської конвенції 1986 р., застереження не здійснюються у випадку, коли вони прямо заборонені договором, або коли вони чітко виражені договором і в їх число не входить таке застереження, або коли застереження не сумісне з об'єктом і метою договору. Таким чином, аналіз порядку укладення договорів Україною у сфері міжнародної торгівлі свідчить, що цей процес є багатоступеневим. [22]

Водночас професорка Г.В. Задорожня справедливо зазначає, що «теорія і практика сучасного правотворення свідчать, що публічна діяльність української держави щодо укладення міжнародних договорів має низку пересторог і законодавчих недоврегулювань, ігнорування яких може призвести до негативних наслідків у надважливих суспільних сферах, як-от: економіка, політика, торгівля тощо. Наразі «технологія» укладення міжнародних договорів, що існує в системі

національного права, дає можливість органам державної влади, їхнім посадовим особам дискреційно укласти такі договори і водночас фактично не нести жодної юридичної відповідальності за їхній зміст і за наслідки їх практичної реалізації». [75] Тему відповідальності буде детальніше розглянуто нами у підрозділі 3.2 цього дослідження.

Предметно проаналізувавши профільне для цієї проблематики національне і міжнародне законодавство, зокрема в аспекті регламентації процедури укладення торговельних угод, доходимо узагальнення того, що організаційно-інституційна модель укладення договорів у сфері міжнародної торгівлі має практичне значення зважаючи на наступне:

- дослідження такої моделі дало змогу поєднати фактичну та юридичну складову процесу укладення міжнародних торговельних договорів;
- спрощує виявлення недоліків та прогалин процесу укладення торговельних угод та їх усунення;
- шляхом розгляду конкретних прикладів укладення договорів у сфері торгівлі виявлено особливості цього процесу з наданням пояснення та ілюструванням окремих особливостей, зокрема під час аналізу договорів міжнародних організацій;
- окреслення такої моделі полегшує процедуру укладення, через деталізацію ключових етапів;
- формування прогнозів договірної діяльності у сфері торгівлі полегшується;
- вона допомагає систематизувати предметні дослідження доктрини права;
- модель дозволяє мінімізувати випадки недійсності міжнародних торговельних правочинів.

Предметний аналіз організаційно-інституційної моделі укладення договорів у сфері міжнародної торгівлі вказує на те, що потрібно розрізняти дію та дійсність міжнародного договору. Остання це правомірність укладення договору, натомість недійсність може виникнути у разі, якщо договір укладено з порушенням норм міжнародного права. Важливо, що договір може діяти, але не бути дійсним. Умови дійсності договору такі: він є рівноправним, укладеним без примусу, без застосування актів насилля, погроз та/або обману при укладенні договору тощо.

Держави не зобов'язані укласти договори, які суперечать уже діючим домовленостям, більш того, договірні сторони в торговельних угодах прописують таке застереження, як-от: стаття 12 Міжурядової торговельної України та Алжиру регламентує, що «положення цієї Угоди не суперечать і не завдаватимуть шкоди правам та обов'язкам кожної із Сторін, що впливають з міжнародних або багатосторонніх угод, укладених кожною із Сторін». [240]

Разом з тим, частина 2 статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України» встановлює вимогу: якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. Міжнародні договори у сфері торгівлі враховують дану норму: стаття 11 Міжурядової угоди між Україною й Узбекистаном про вільну торгівлю «Положення дійсної Угоди замінюють положення двосторонніх угод, укладених раніше між Договірними Сторонами, в тій мірі, у якій останні або несумісні з першими, або ідентичні їм» [254].

Підтверджується висновок Ю.В. Тищенко, що «міжнародний договір – результат узгодженої суверенної волі двох і більше держав, значення цього джерела для міжнародного приватного права важко переоцінити». [236] Отже, попередньо досягнуті домовленості мають велике значення для торговельної діяльності держави незалежно від сфери їх укладення, якщо вони прямо чи опосередковано визначають зобов'язання країни в сфері торговельних відносин.

Принцип *pacta sunt servanda* (договори повинні виконуватися) поширюється на всі міжнародні правочини. Національним законодавством також передбачено принцип сумлінного дотримання Україною чинних міжнародних договорів, в тому числі й торговельних. Не можна забувати, що вказаний принцип є двостороннім і стосується як України, так і інших сторін правочину. У статті 26 Віденської конвенції 1969 р. закріплено, що «кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен ними сумлінно виконуватися». [22]

Важливо врахувати політико-правовий досвід виконання державами міжнародних домовленостей з урахуванням національних особливостей набуття

чинності міжнародної угоди. На нашу думку, ратифікація є важливою складовою і передумовою належного виконання договорів у сфері торгівлі. Оскільки ратифіковані домовленості не залежать від зміни уряду чи політичних сил, на які покладається виконання угоди.

Професор В. Ф. Опришко зауважив, що за загальним правилом договір не створює зобов'язань або прав третій державі або третій організації без їхньої на це згоди. Така згода має бути висловлена в письмовій формі, та/або це повинно впливати із правил відповідної організації. Договір може бути змінений за загальною згодою між його учасниками. [163]

Очевидно, що після проходження усіх зазначених процедур укладення договору настає етап виконання домовленостей. Отже, з моменту дії договору договірні сторони вживають належних заходів для його виконання. Дія договору – це вступ договору в силу, його дія в часі та просторі, дотримання державою взятих на себе домовленістю зобов'язань та користування належними їй правами, що залежить від волі його учасників. Він може діяти протягом певного строку або бути безстроковим, що також залежить від волі учасників.

Після вступу договору в силу починається стадія його виконання. Іноді договір може застосовуватися до вступу його в силу (тимчасове застосування). Стаття 25 Віденської конвенції 1969 року регламентує, що договір або його частина застосовуються тимчасово до набрання договором чинності, якщо: (а) це передбачається самим договором; або (б) держави, які брали участь у переговорах, домовилися про це в якийсь інший спосіб.[22] Вступ договору в силу означає, що він став юридично обов'язковим для його учасників, а його порушення призведе до певних міжнародно-правових наслідків.

Таким чином, виконання договорів у сфері міжнародної торгівлі – це діяльність держав на міжнародному та національному рівнях, спрямована на створення системи правових та організаційних засобів, які є механізмом реалізації цілей договору та покращення економічної ситуації держави та/або підвищення її інвестиційної привабливості.

При виконанні міжнародних торговельних договорів потрібно розуміти, що за таким виконанням необхідно здійснювати легітимний нагляд. Забезпечення реалізації міжнародних договорів України покладається на Президента та Уряд України. Виконання ж зобов'язань за міжнародними договорами належить до функцій міністерств, міжурядових комісій та інших центральних органів державної виконавчої влади України, до компетенції яких належать питання, що регулюються такими угодами. Ці ж уповноважені органи також здійснюють самоконтроль і моніторинг за реалізацією прав, що випливають із зазначених домовленостей для України, і відповідно за виконанням зобов'язань іншими сторонами. Загальний нагляд за виконанням сторонами міжнародних торговельних договорів здійснює Міністерство закордонних справ України. [230, с. 184] Останнє на запит органів, які використовують ті чи інші міжнародні торговельні договори, надає інформацію щодо питань, пов'язаних з їх виконанням. Натомість, при невиконанні чи неналежному виконанні зобов'язань України вказане міністерство інформує про це Президента України або Кабінет Міністрів України відповідно та пропонує вжити необхідні заходи. При порушенні міжнародних торговельних зобов'язань іншими сторонами Міністерство закордонних справ України вносить главі держави або уряду пропозиції про вжиття відповідних заходів, передбачених нормами міжнародного права тощо. Отже, національним законодавством передбачається механізм реагування на неналежне виконання міжнародних торговельних угод.

На міжнародному рівні для забезпечення дотримання багатосторонніх міжнародних договорів вироблено певні види міжнародних гарантій (гарантії забезпечення виконання міжнародних договорів у сфері торгівлі буде досліджено у підрозділі 3.1 цієї роботи), міжнародного контролю та інші міжнародні засоби. Міжнародний контроль може здійснюватися у різних формах. Так, Закон України «Про міжнародні договори України» у статті 16 визначає, що (1) міністерства та інші органи виконавчої влади (а також Рада міністрів Автономної Республіки Крим), до відання яких віднесені питання, що регулюються міжнародними торговельними угодами України, забезпечують дотримання і виконання зобов'язань, взятих за цими договорами, стежать за реалізацією прав України, які

впливають них, і за виконанням іншими їхніх зобов'язань. (2) щойно згадані органи державної влади, а також відповідні підприємства, установи та організації надають Міністерству закордонних справ України інформацію, що стосується виконання міжнародних торговельних договорів України. [195]

Також, такий контроль здійснюється і спеціальними комітетами. Відповідно до Положення про Українську частину Спільної міжурядової комісії з питань співробітництва. [192] Основними функціями Української частини Комісії є:

- сприяння розвитку двостороннього/багатостороннього співробітництва з країнами-партнерами для задоволення інтересів та потреб України;
- аналіз стану торговельно-економічного співробітництва, виявлення перспективних напрямів і шляхів удосконалення форм взаємодії;
- координація діяльності органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій у питаннях торговельно-економічного співробітництва з відповідними суб'єктами країн-партнерів, а також залучення їх до участі в робочих органах Комісії (підкомісії, робочі групи тощо);
- інформування і в разі потреби надання консультацій державним органам, а також діловим колам України щодо підготовки та реалізації відповідних міжнародних договорів, програм, проектів і заходів;
- розроблення рекомендацій центральним органам виконавчої влади з питань підготовки пропозицій щодо створення та розвитку нормативно-правової бази для торговельно-економічного співробітництва.

Отже, міжурядові комісії з питань торговельно-економічного співробітництва здійснюють координацію, інформування, аналіз стану і розробку рекомендацій, що сприяє розвитку двостороннього/ багатостороннього співробітництва в сфері торгівлі. Міжнародні організації також відіграють значну роль у забезпеченні виконання договорів, оскільки їх органи, відповідно до вимог статутів, наділяються повноваженнями розглядати питання дотримання договірних зобов'язань державами-членами. Забезпеченню виконання договорів у сфері торгівлі сприяє також існування інституту міжнародної відповідальності за

правопорушення. [230, с. 184] Діяльність національних та міжнародних інститутів в контексті забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними торговельними договорами буде розкрито у підрозділі 3.1 цього дослідження.

При виконанні договорів у сфері міжнародної торгівлі необхідно враховувати два правила: перше – договори не мають зворотної сили (правило неретроактивності); друге – виконання міжнародних договорів у сфері торгівлі слід здійснювати з урахуванням попередньо укладених правочинів, що прямо чи опосередковано пов'язані між собою.

Питання виконання Україною міжнародних договорів у сфері торгівлі за останні п'ять років (2019 – 2024) є надзвичайно гострим та заслуговує на окрему увагу. У 2014 році російською державою було порушено принципи міжнародного права та анексовано ряд територій України. З 2022 року на території нашої країни ведеться повномасштабна війна. Відповідно значна кількість людей, в тому числі й підприємців, були змушені виїхати за межі держави, релокуватися в інші регіони України [154]. Територія, зокрема поля, заміновані, ряд підприємств, в тому числі й критичної інфраструктури, знищені або пошкоджені. Проте Україна сумлінно виконує взяті на себе зобов'язання у сфері міжнародної торгівлі та створює максимально сприятливі умови для власних експортерів. Також було досягнуто згоди з прикордонними державами-учасницями ЄС щодо переміщення товарів

У 2021 році Україна була шостим найбільшим виробником пшениці в світі і давала десяту частину світового експорту. [91] У 2022 році підписана навіть Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів [161], яка стала яскравим прикладом політико-економічної гарантії виконання зобов'язань держави у сфері міжнародної торгівлі.

Наша держава продовжує вести переговори про можливість укладення торговельних домовленостей в агросфері (наприклад, з Індією) [305] Також, як зазначив Д. Кулеба, розвиток взаємовигідних відносин з країнами Африки, Азії, Близького Сходу та Латинської Америки є важливою складовою «стратегії нових горизонтів», яка націлена на просування національних інтересів України в усьому світі. Метою уряду є зробити зовнішню політику нашої держави справді

глобальною, де роль України передбачає і нову її зовнішню політику. Тому ведеться робота щодо взаємодії з новими регіонами та щодо розширення торговельно-економічних можливостей. [56]

Виконання домовленостей у межах угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом здійснюється. Наразі вже практично немає сфер, які б не були охоплені євроінтеграційними процесами, а отже, перелік питань порядку денного України–ЄС з кожним роком дедалі розширюється. [90] Станом на 2021 рік загальний прогрес її виконання був 63 % [90], у 2022 році – 72% [166].

Укладення, як і денонсація, Україною торговельних міжнародних договорів є «живим» процесом, що пов'язано з правовим регулюванням зобов'язань України у сфері торгівлі. Тому не можна оминати увагою і той факт, що ряд торговельних угод, з огляду на міжнародно-політичні, військові та інші чинники, стали для України не актуальними. До них можна віднести припинення дії Угоди між Урядом України та Урядом КНДР про створення міжурядової комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва [199], Угоди про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Сирійською Арабською Республікою [322], Угоди між Урядом України та Урядом Сирійської Арабської Республіки про торговельне, економічне і технічне співробітництво [321], ряду договорів з російською федерацією [323], денонсовано Угоду між Урядом України і Урядом російської федерації про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та попередження ухилень від сплати податків [185], припинено дію Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про уникнення подвійного оподаткування та запобігання ухиленню від сплати податків стосовно податків на доходи і майно [198] та інші.

Дані дії України є безпосереднім прикладом того, якою є торговельна політика нашої держави щодо держав, які є агресорами, або держав-спонсорів тероризму. Припинення виконання зобов'язань за договорами з останніми в результаті їх розірвання відбувається не з причин порушення саме торговельних домовленостей.

Здійснивши аналіз правових основ виконання міжнародних договорів у сфері торгівлі, з урахуванням сучасної практики в умовах повномасштабної війни на території України вважаємо за необхідне виділити наступні особливості організаційно-інституційної моделі виконання Україною міжнародних договорів у сфері торгівлі:

1) норми національного права визначають інститути самоконтролю і моніторингу за реалізацією прав та виконанням зобов'язань, що впливають із торговельних угод України;

2) діє національний механізм реагування на неналежне виконання торговельних угод;

3) відмова (відповідно до вимог норм міжнародного та національного права) від правочинів у сфері торговельних відносин з державою-агресором та державами-спонсорами тероризму;

4) розширення торговельно-економічної співпраці шляхом взаємодії з новими стратегічними партнерами.

Підсумовуючи, зауважимо, що в національному правовому полі діє усталена модель виконання Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі. Проте світ змінюється, з'являються нові обставини (як-от: порушення умов міжнародних договорів, які не можна вирішити мирним шляхом, оскільки саме порушення є актом військової агресії або його підтримкою) та технології (як-от: поширення інтернету та інтернет-технологій, популярність відеоконференції та електронно-цифрових підписів тощо), які беззаперечно впливають на форму та модель укладення і виконання міжнародних договорів у сфері торгівлі.

При цьому, під поняттям «організаційно-інституційна модель укладення Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі» слід розуміти систему сталих відносин, які охоплюють ряд типових послідовних стадій, що виникають у процесі укладення Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі, визначаються нормами національного і міжнародного права (в тому числі з особливостями участі України у міжнародних організаціях), передбачають залучення уповноважених офіційних осіб з метою ініціювання укладення, ведення переговорів, розробки

тексту такого договору, встановлення його автентичності, ратифікації та набрання ним чинності.

Слід виокремити п'ять стадій укладення Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі:

1) внутрішньодержавний процес ініціювання укладення угоди або підготовка до відповіді на ініціативу іншої держави:

1.1) оцінка перспектив укладення торговельної домовленості;

1.2) подання пропозицій щодо укладення договору;

1.3) уповноваження (варто відзначити, що поняття «повноваження і «уповноваження» не є тотожними) відповідних осіб до вчинення певних дій (для осіб, які не наділені такими повноваженнями законом);

2) ведення переговорів щодо вчинення правочину;

3) нормотворчий процес (розробка тексту договору):

3.1) укладення самого тексту договору;

3.2) встановлення автентичності тексту;

4) визнання правочину країною та ратифікація торговельної угоди, як нормативно закріплена форма надання згоди на обов'язковість цих договорів Україною;

5) реєстрація такого міжнародного акту.

Водночас поняття «організаційно-інституційна модель виконання Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі», на нашу думку, становить систему адаптивних торговельних відносин, що виникають на основі міжнародних і національних норм, базуються на принципі «договори повинні виконуватися» і забезпечують дотримання державою взятих на себе домовленістю зобов'язань в часі та просторі.

У національному правовому полі необхідно, на нашу думку, запровадити попередній конституційний контроль для міжнародних торговельних угод, задля уникнення негативних наслідків неконституційності, невиконання зобов'язань за договорами у сфері торгівлі, що, в свою чергу, сприятиме покращенню виконання міжнародних договорів.

2.3. Організаційно-інституційні моделі укладення та виконання договорів зарубіжними державами у сфері міжнародної торгівлі

У попередньому підрозділі було досліджено організаційно-інституційну модель укладення та виконання Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі. Проте така модель не є єдино можливою, тому що інші держави послуговуються саме тією моделлю укладення та виконання договорів у сфері міжнародної торгівлі, яка є прийнятною для їх правової системи і не тільки.

І все ж, зауважимо, що кожна така модель формується із двох складників: загальна (статична, усталена) та спеціальна (мінлива). Характерні загальними (статичними, усталеними) рисами будь-якої моделі укладення та виконання державою договорів у сфері міжнародної торгівлі:

- 1) організація процесу укладення, який охоплює стадії, визначені нормами міжнародного права, зокрема правом міжнародних договорів;
- 2) наявність інститутів укладення і виконання міжнародних договорів, які залежать від системи органів держави та їх повноважень.

Сучасне міжнародне право унормовує значну кількість ключових процесів, зокрема в галузі права міжнародних договорів діють загальні принципи міжнародного права та конвенції про право міжнародних договорів, які уніфікували підходи до укладення міжнародних угод. Відповідно, можна про загальноприйнятну універсальну модель укладення і виконання таких угод, в тому числі й тих, що застосовуються у сфері торгівлі.

Загальноприйнята універсальна модель укладення і виконання міжнародних договорів зокрема й у сфері торгівлі – це міжнародні стандарти, що визначають систему відносин, які охоплюють ряд послідовних і змістовно сув'язних стадій (дій) під час укладення міжнародних договорів та систему правовідносин щодо виконання державами своїх правових зобов'язань за чинними договорами.

Зауважимо, що згадані міжнародні стандарти універсальної моделі не обмежується виключно правом міжнародних договорів, а й нерідко включають принципи міжнародного права та положення тих міжнародних актів, які прямо чи

опосередковано створюють умови для укладення та/або виконання міжнародних домовленостей. Варто також відзначити, що універсальна модель характеризується наявністю елементів диспозитивності, що дає можливість кожній окремій державі з урахуванням її національного законодавства та традицій формувати власну (національну) нормативно-правову організаційно-інституційну основу укладення і виконання договорів, зокрема у сфері торгівлі. Відповідно, на універсальних засадах визначаються базові елементи їх укладення та виконання, проте спосіб реалізації таких елементів визначається державою з урахуванням специфіки національного законодавства, конкретних обставин, мети взаємовідносин та контрагента.

Кожна держава є суверенною та наділена правом самостійно вибудовувати власні торговельні відносини. Міжнародна взаємодія держав зумовлює формування способів та форм співпраці суб'єктів міжнародного права, що в свою чергу створює модифікацію організаційно-інституційних моделей укладення та виконання договорів державами у сфері міжнародної торгівлі.

Відповідно, модифікація моделі укладення та виконання договорів державами у сфері торгівлі – це специфічні правові організаційно-інституційні правила та умови підготовки та реалізації національними державами міжнародних домовленостей в межах взаємної торговельної співпраці та співпраці з іншими суб'єктами міжнародного права, що визначені міжнародним і національним законодавством з урахуванням усталених традицій, цілей, завдань таких взаємовідносин, що забезпечує належне виконання ними своїх правових зобов'язань за цими договорами. Наприклад, підтвердженням наявності модифікацій є укладені ЄС різні угоди про асоціацію з різними країнами.

Для характеристики укладення і виконання договорів певною державою є національної моделі. Однак, у контексті нашого дослідження максимальний інтерес представляють критерії найбільш пов'язані з укладенням та виконанням саме торговельних угод. Відповідно вбачаємо за доцільне здійснити аналіз ключових рис моделей різних держав світу за певними критеріями, що уможливить

формування уявлення про такі моделі та зумовить можливість надання пропозицій позитивного зарубіжного досвіду для України.

Перш за все варто відзначити, що при торговельних взаємовідносинах базовою характеристикою є політична зацікавленість у співпраці та розвитку торговельно-економічної взаємодії. Відповідно, якість та кількість укладених договорів між державами, що прямо чи опосередковано формують двосторонню торговельну політику, визначають рівень заохочення до співробітництва у цій сфері. Успіх такої співпраці визначається реальними показниками обсягів експорту та імпорту.

Наразі між Україною та іншими державами світу діє понад 70 міжнародних двосторонніх конвенцій про уникнення подвійного оподаткування [148], 19 чинних регіональних торговельних угод, про які було повідомлено ГАТТ/СОТ [359], та велика кількість інших домовленостей, що прямо чи опосередковано впливають на торговельні відносини та здійснюють правове регулювання зобов'язань за ними. Україна постійно переглядає і розширює географію торговельної співпраці. Отже, є актуальним питання виокремлення позитивних рис національних моделей укладення і виконання торговельних угод зарубіжними країнами.

Одним із критеріїв виділення національних організаційно-інституційних моделей укладання міжнародних торговельних договорів є спосіб надання згоди на обов'язковість договору державою. Як зазначено у підрозділі 2.2 цього дослідження, згода на обов'язковість міжнародного договору встановлюється різними формами, визначеними статтями 11 Віденських конвенцій. Кожна з окреслених форм є тим диспозитивним набором, з якого кожна держава самостійно обирає свій компонент. Здебільшого саме предмет договору визначає спосіб надання такої згоди. Наприклад, як це передбачено частиною 2 статті 9 Закону України «Про міжнародні договори України» «ратифікації підлягають міжнародні договори України ... загальноекономічні (про економічне та науково-технічне співробітництво)...». Натомість, профільне законодавство Болгарії у статті 9 Закону про міжнародні договори (Закон за международните договори на Република България) дає визначення особи, яка буде укласти визначається предметною

компетенцією, а саме: «У випадках, коли міжнародний договір належить до сфери самостійної компетенції певного міністра або керівника відомства, він укладає договір з відповідним органом іншої країни на підставі рішення Ради міністрів.» [76]

За даними угорського професора К. Хараті, 80% сучасних договорів не передбачають їх ратифікації. [8, с. 213] Це пояснюється тим, що відповідно до вимог статті 14 Віденської конвенції 1969 року ратифікація не є обов'язковою стадією укладання міжнародного договору [22]. Однак, в результаті пропонованого дослідження очевидно протилежне. На практиці, ратифікація є найпопулярнішою формою надання згоди на обов'язковість міжнародного договору у сфері міжнародної торгівлі. Однак суб'єктом ратифікації не завжди є парламент. Так, «конституційне законодавство окремих країн світу наділяє главу держави правом не укладення, а правом ратифікації міжнародних договорів. Наприклад, згідно з вимогами статті 107 Конституції Словенії від 1993 р., Президент Словенії видає «грамоти на ратифікацію» міжнародних договорів» [75, с. 9].

Як правило, найважливіші договори за законодавством різних країн підлягають ратифікації найвищим законодавчим органом держави або главою держави. На підставі акту про ратифікацію глава держави підписує ратифікаційну грамоту. Іноді питання про ратифікацію договору може виноситися на референдум. У Швейцарії договір, схвалений на невизначений термін і який не може бути денонсовано, передбачає участь Швейцарії у міжнародній організації або має багатосторонній характер, повинен виноситися на референдум. [143, с. 287]

Натомість країни Арабського Сходу мають власні особливості у цій сфері правовідносин. Так, у пункті 4 статті 47 Вища Рада Федерації (еміри суб'єктів ОАЕ) наділена повноваженнями ратифікації міжнародних договорів та угод і така ратифікація здійснюється шляхом видання указу. Тобто йдеться про колегіальне рішення емірів. [337]

Професор М. О. Баймуратов зауважує, що ще в 1926 році, в справі про Верхню Сілезію, Постійна палата міжнародного правосуддя визнала, що у разі якщо договір підлягає ратифікації, то зловживання державою, яка підписала

договір, своїми правами протягом періоду, що передує ратифікації, може означати порушення його зобов'язань за договором. [8, с. 213] Разом з тим, В. Е. Теліпко стверджує, що держава несе лише морально-правову відповідальність у випадку відмови від ратифікації. У разі якщо така держава зобов'язана була б ратифікувати договір, то уся процедура обговорення парламентом цього питання втрачала би сенс. Але тим не менш, уряд повинен усіляко сприяти ухваленню рішення про ратифікацію, оскільки відмова від цього завдає шкоди іміджу держави як суб'єкту міжнародного права тощо. [230, с. 170]

Отже, національна модель різниться порядком надання згоди, який визначається національним правом зарубіжних держав. Така відмінність допускається міжнародними стандартами, зокрема диспозитивними нормами, про що згадували раніше. Відповідно, національні моделі укладення і виконання договорів у сфері міжнародної торгівлі (які мають обов'язкову юридичну силу і впливають на інтереси всієї національної системи) за даним критерієм слід розділити на такі, де згода на обов'язковість надається тільки шляхом ратифікації та інші, які передбачають інші способи надання такої згоди.

Наступним критерієм національної організаційно-інституційної моделі укладення міжнародних договорів, у тому числі й сфері торгівлі, є їх виокремлення залежно від вимог щодо підписання та ратифікації. За цим критерієм вирізняють національні моделі залежно від суб'єктів надання згоди на обов'язковість міжнародного торговельного договору, а саме: монархічна, президентська, парламентська і змішані. Монархічна характеризується ключовою роллю глави держави – монарха (в абсолютних і дуалістичних монархіях). Президентська передбачає наявність виключного права щодо підписання та ратифікації міжнародних договорів, зокрема у сфері договорів міжнародної торгівлі у глави держави. Парламентська, яка характеризується наявністю у парламенту ключових повноважень у сфері підписання і ратифікації міжнародних торговельних угод. Змішані моделі комбінують елементи президентської та парламентської або монархічної та парламентської.

Так, відповідно до вимог статей 7 Віденських конвенцій 1969 та 1986 років право підписувати договори без перевірки повноважень належить главі держави, голові Уряду і міністру закордонних справ. Проте держави можуть мати національні неоднакові вимоги до підписання та ратифікації міжнародних торговельних договорів, а також можуть бути передбачені відмінні процедури для їх затвердження.

Правові системи окремих держав світу, як доводить Г. В. Задорожня, унормували принцип укладення міжнародних договорів, відповідно до якого попередня згода парламенту на укладення главою держави того чи іншого міжнародного договору має імперативний, тобто обов'язковий характер. Наприклад, Глава держави Сирії «укладає мирну угоду лише після отримання згоди Народної Асамблеї», натомість Президент Монголії – лише за попередньої згоди Великого Державного Хуралу, Глава Королівства Данія «не має права денонсувати міжнародний договір, укладений за згодою Фолькетинга». Такий підхід укладення міжнародних договорів покладає на парламент держави всю повноту політичної, конституційно-правової відповідальності за правові, фінансові, економічні, торговельні та інші наслідки дії міжнародних договорів в певній національній правовій системі. [75, с. 8-9] «Основний Закон Ізраїльської держави зобов'язав главу держави підписувати міжнародні договори, які ратифіковані парламентом. Такий підхід є зрозумілим і впливає з того, що в Ізраїлі глава держави обирається не на загальнодержавних виборах, а в парламенті, тому є підзвітним і підконтрольним парламенту, а також відповідальним перед ним» [75, с. 9].

Відмінний підхід до підписання міжнародних домовленостей передбачений конституційним законодавством Іспанії, ФРН. Повноваження укладення міжнародних договорів у цих державах належить парламенту, а не главі держави. Так, Конституція Князівства Андорра передбачає пряму участь парламенту в підписанні міжнародних домовленостей, саме «Генеральна рада схвалює найважливіші міжнародні договори, які стосуються питань безпеки й оборони держави, ... , публічних фінансових зобов'язань тощо». [75, с. 9]

У монархіях Арабського Сходу (Бахрейн, Кувейт, Катар) рішенням щодо підписання міжнародного договору главою держави передуює широке обговорення, що відповідає принципу дорадчості аль-шура (означає радитися, консультиватися). В монархіях Арабського Сходу згаданий принцип було покладено в основу створення представницьких, законорадчих органів, які в деяких країнах, зокрема в Йорданії, Кувейті, Бахреїні переросли в повноцінний парламент. В Саудівській Аравії діє консультативна рада при главі держави – Меджліс аш-Шура, яка відіграє велике значення в здійсненні повноважень глави держави щодо внутрішньо- та зовнішньополітичної діяльності, у тому числі щодо торгівлі, незважаючи на консультативні повноваження. Консультативні висновки цієї ради для короля Саудівської Аравії чи султана Оману мають фактично імперативне значення, що в тому числі відображається при прийнятті рішень щодо укладення міжнародних торговельних угод. [43, с. 46-47]

Згідно зі статтею 33 Конституції Йорданії «ратифікація договору», за Королем зберігається значна частина повноважень у сфері міжнародних договорів. Зокрема, Король оголошує війну, укладає мир та укладає договори й угоди. Однак, частина «договірних» повноважень все ж перейшла до парламенту. Так, договори та угоди, які тягнуть за собою будь-які витрати для Державної скарбниці або впливають на державні чи приватні права громадян Йорданії, не є дійсними, якщо вони не схвалені Парламентом; і ні в якому разі секретні умови в договорі чи угоді не повинні суперечити явним умовам. [352] Отже, навіть за наявності повноцінного парламенту, у монархіях Арабського Сходу роль монархів у сфері укладення міжнародних договорів залишається вирішальною.

Особливу увагу слід приділити Конституції Бахрейну, стаття 37 якої регулює питання укладення торговельних договорів. Король Бахрейну укладає договори шляхом підписання Декрету і негайно повідомляє про них Консультативну Раду та Палату депутатів разом із відповідною заявою. Договір набуває сили закону після його укладення, ратифікації та публікації в Офіційному віснику. Однак мирні договори та договори про союз, договори, щодо території держави, природних ресурсів, прав суверенітету, публічних і приватних прав громадян, договори, щодо

торгівлі, судноплавства та проживання, а також договори, які залучають державну скарбницю до небюджетних витрати або які спричиняють внесення змін до законів Бахрейну, мають бути проголошені законом, щоб бути дійсними.

За жодних обставин договір не може містити секретних положень, які суперечать оголошеним. [335] Однак, зважаючи на те, що одна з палат парламенту формується Королем (Консультативна рада), слід вказати на дискреційні повноваження глави держави у сфері укладення торговельних договорів Королівством Бахрейн. Це очевидно, оскільки роль монарха в мусульманських країнах є визначальною у сфері зовнішньої та внутрішньої політики.

Тому, в країнах Арабського Сходу модель укладення є «плаваючою», проте ключова роль у правлінні в абсолютних монархіях належить самій главі держави, тоді як в дуалістичних монархіях до процесу укладення міжнародних домовленостей залучений парламент та уряд.

Зазвичай модель підписання міжнародних угод, у форматі наділення певних осіб такими повноваженнями, визначається формою правління і національним законодавством держав. За таких обставин подекуди виникають досить-таки курйозні ситуації в зовнішніх відносинах цих держав, зокрема й з Канадою. Так, Угоду про дружбу і співробітництво від 24 жовтня 1994 р., підписану Прем'єр-Міністром Канади Ж. Кретьєном і Президентом України Л. Кучмою, було з української сторони традиційно ратифіковано Верховною Радою України, тоді як з канадської сторони – затверджено «Наказом Генерал-Губернатора в Раді», тобто «позапарламентським» способом. [147] Водночас, значно нижчу за рівнем підписання угоду про уникнення подвійного оподаткування (Надзвичайний і Повноважний Посол Канади в Україні К. Вестдалл і Міністр фінансів України П. Германчук) в Канаді було введено в дію актом Парламенту Канади, тоді як в Україні ця угода не стала предметом парламентського розгляду. Подібна процедурна різниця пояснюється відмінностями в підходах правових систем держав світу до проблеми парламентської участі в оформленні міжнародних договорів. [147, с. 262]

Отже, враховуючи відсутність чіткої регламентації та вичерпного переліку посад, до повноважень яких входить укладення та/або підписання тих чи інших міжнародних правочинів трапляються випадки, коли менш важливі для країни домовленості укладаються «менш поважними» посадовцями і навпаки. Описана модель є цінною, оскільки дає уявлення про те, хто саме в зарубіжних державах має повноваження з укладення міжнародних договорів у сфері торгівлі.

Так, О. О. Мережко помітив, що «питання про дію міжнародних договорів у внутрішньому праві залежить від співвідношення між національним і міжнародним правом». [143, с. 275-276] Погоджуємося і вважаємо, що організаційно-інституційна модель в сфері укладення і виконання міжнародних торговельних договорів залежить від примату національного чи міжнародного права. Зважаючи на рішення Міжнародного суду ООН 1988 року, яким він ухвалив, що «основним принципом міжнародного права є те, що воно превалює над внутрішнім правом держав». [328; 331, с. 34] Отже, держави по-різному ставляться до зазначеної тези.

Професор М. І. Козюбра вказує, що існує дві основні концепції (теорії) співвідношення міжнародного та національного права – дуалістична і моністична. Відповідно до першої – національне та міжнародне право складають дві різні системи, де норми міжнародного права можуть взаємодіяти з національними правовими системами виключно, якщо відбулася трансформація цих положень у національні нормативно-правові акти. Самі по собі міжнародні договори не визнаються джерелом національного права. [106, с. 3-4] Водночас Є.О. Зверев у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що дуалістичної теорії дотримуються такі держави: «Австралія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Королівство Данія, Ізраїль, Ірландія, Канада, Королівство Норвегія, Королівство Швеція». [88, с. 23-24]. Його науковий керівник М.І. Козюбра у своїй статті уточнив, що даної системи дотримуються Скандинавські країни, та деякі автори до цієї моделі відносять Італію. [106, с. 4]

Моністична теорія, як зазначає М. І. Козюбра, визначає єдиний світовий порядок, який формується за рахунок єдності національного й міжнародного права. Їй притаманні два різновиди: (1) «для набуття чинності положеннями

міжнародного договору необхідна формальна інкорпорація, тобто прийняття державою спеціального додаткового нормативного акта, яким відтворюються положення договору»; (2) міжнародні договори стають частиною національної правової системи після їх схвалення у встановленому порядку (ратифікації) автоматично. [106, с. 4]. Моністичної теорії, як вказує Є.О. Зверев, дотримуються: Австрія, Бельгія, Греція, Іспанія, Італія, Кіпр, Мексиканські Сполучені Штати Америки, Намібія, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, США, Туреччина, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія Швейцарія, Японія, Україна. [88, с. 224]. До прикладу, стаття 87(1) Конституції Республіки Польща до джерел загальнообов'язкового права віднесла також і ратифіковані міжнародні конвенції/угоди. [349]

Таким чином, ці конвенції/угоди є частиною внутрішнього правового порядку та мають перевагу над національними законами у разі можливого протиріччя з цими законами, якщо вони були ратифіковані за згодою, вираженою в акті парламенту (стаття 91(1) та (2) Конституції Республіки Польща). [349] Відповідно до статті 5(4) Конституції Болгарії, міжнародні договори, які були ратифіковані в конституційному порядку, оприлюднені та набрали чинності в Республіці Болгарія, стають частиною законодавства держави. [336]

Проте вбачається, неоднозначність підходу державами-прихильницями моністичної моделі питання про природу міжнародних договорів, як частини національної правової системи. Більшість із них відносить до цих угод усі ратифіковані документи згідно з процедурою, встановленою національним законодавством, інші – виключно схвалені належним чином міжнародні договори щодо прав і свобод людини (наприклад, Словаччина, Чехія). Крім того, окремі держави додають до міжнародних договорів загальновизнані принципи і норми міжнародного права (наприклад, Естонія, Словенія, Угорщина). Проте найбільші розбіжності стосуються питання ієрархії за юридичною силою. Зокрема, щодо співвідношення таких міжнародних договорів з національними актами. [106, с. 4]

У деяких країнах міжнародний договір, схвалений державою, має вищу юридичну силу за внутрішні норми права, проте переважна більшість держав

визначає пріоритет міжнародних договорів лише над законами та іншими нормативними актами незалежно від часу набуття ними чинності (до ратифікації договору чи після). В певних державах міжнародні угоди мають вищу юридичну силу по відношенню до попередніх законів держави, що не забезпечує їх від зміни наступними актами. Проте є і ряд держав, для яких статус ряду міжнародних договорів є нижчим від статусу національних законодавчих актів. Це питання в Україні чинною Конституцією прямо не врегульовано. [106, с. 5-6] Однак очевидно, що процедура ратифікації включає перевірку на відповідність законодавству та Конституції України міжнародного договору, який ратифікується, то випадки суперечностей можливі в подальшому за умови, якщо у Конституцію будуть внесені зміни. Однак, на нашу думку, в Україні слід врегулювати це питання прямо. У статті 9 Конституції України варто прямо визначити примат національного чи міжнародного права, проте це можливо реалізувати лише в умовах мирного часу, тому що внесення змін і доповнень до Розділу I Конституції України затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України (частина 2 статті 156 Конституції України).

Важливим для розмежування дуалістичної і моністичної систем є наявність або відсутність необхідності прийняття відповідного імплементаційного національного нормативного акту. Так, два різновиди моністичної теорії відрізняються необхідністю приймати додаткове законодавство задля надання міжнародним договорам чинності у національній правовій системі.

Отже, національними моделями укладення і виконання договорів у сфері торгівлі є дуалістична і моністична. Важливість зазначеної моделі в межах даного дослідження полягає в тому, що вона дає уявлення про те в який спосіб договірна держава буде укладати та виконувати торговельні угоди. В дуалістичній концепції під час укладення і виконання торговельної угоди держава керуватиметься приписами національного законодавства, де положення міжнародного договору не є нормою права. Натомість у моністичній – міжнародні договори є частиною законодавства одразу після набрання ними чинності або після формальної інкорпорації. Тут варто згадати положення торговельних договорів, які

передбачають превентивну норму: «договірні Сторони співробітничать в рамках цієї Угоди, керуючись чинним законодавством обох країн» [269]. На наш погляд, таке положення у міжнародних договорах України у сфері торгівлі зменшує можливі ризики ухилення другої сторони від виконання зобов'язань за торговельною домовленістю.

Особливості моделі укладення і виконання міжнародних договорів країнами Арабського Сходу визначаються традиційними особливостями. В мусульманських державах процедура укладення характеризується широким застосуванням ісламського принципу «аш-Шура». Він частково формалізований, проте більшою мірою застосовуються як традиція. Даний принцип має велике значення для цих країн, і це варто врахувати під час укладення і виконання договорів у сфері торгівлі. [43, с. 39-62]

Зауважимо, що принцип консультування є органічною частиною ісламського віровчення та базовим елементом ісламської демократії. У всіх монархіях Арабського Сходу при главі держави діє орган, принципи формування і діяльності якого ґрунтуються на мусульманській концепції «консультативного правління» у поєднанні з принципом виборності. Органи створені на підставі принципу «аш-Шура» як консультативні органи (Консультативна Рада Саудівської Аравії та Султанату Оман), так і парламенти (Парламент Йорданії, Кувейту та інші).

Зважаючи на те, що означені країни є потенційними стратегічними партнерами України, варто враховувати їх національно-культурні традиції. Принцип «аш-Шура» не слід ототожнювати з консультаціями як інститутом демократії чи консультаціями в державах західної демократії. Управління за допомогою Шури (взаємна консультація), або консультаційне управління як засіб для досягнення консенсусу щодо управлінського рішення, яке має велике значення для спільноти чи організації, а не щодо рутинного щоденного рішення організації.[355]

Отже, значення даної моделі полягає в ілюструванні важливості традицій держав, як важливого чинника в процесі укладення та виконання міжнародних торговельних угод. Зокрема, варто розуміти, що переговори з цими країнами за

часом будуть триваліші, переговори практично завжди будуть мати формат особистих зустрічей, а не телефонних розмов. Ця модель корисна не лише для розумінням особливості країни-партнера, а й можливістю запозичити певний досвід «живого», «безбар'єрного» спілкування. І консультації не повинні бути формальним чи буденним процесом, а проводитися виключно за необхідністю для прийняття рішень-кроків.

Моделі згаданих арабських країн актуальні, вони мають значення для України, особливо, зважаючи на активізацію двосторонньої співпраці, в тому числі торговельної з країнами Арабського Сходу. Так, як помітила Л.М. Гришко наразі «політологи висвітлюють проблему суперництва України та Росії за підтримку держав Перської затоки» [44] Водночас Б. Черкас зазначає, що у 2022 році було «відновлено Інститут спеціального представника України з питань Близького Сходу та Африки». [317, с. 30] Проте ми не можемо з цим погодитися, оскільки цей інститут відповідно до Указу Президента України «Про Спеціального представника України з питань Близького Сходу та Африки» від 30 травня 2011 року № 618/2011 діяв безперервно. Змін він зазнавав саме в критичні для України періоди (2014 і 2022 роки) шляхом призначення нового представника.

Торговельні відносини з арабськими країнами та країнами Африки сьогодні стрімко розвиваються та переглядаються. Доказом такої активізації є укладення та денонсація міжнародних договорів, зокрема у 2023 році укладено угоди про уникнення подвійного з ОАЕ та Катаром та припинено з Іраном та Сирією. Саме такі угоди ілюструють зацікавленість однієї держави в співпраці з іншою, тому відповідно або створює сприятливі умов зовнішньоекономічної діяльності своїх резидентів, або ж зменшує привабливість такої співпраці. Даний підхід проведення торговельної політики сприяє реалізації санкційних обмежень щодо торгівлі з державами.

Так, за традиційними особливостями доцільно виокремлювати групу арабських країн оскільки їх традиції не обмежуються виключно дипломатичним протоколом, а передбачають консультації, як складову слідування ісламським традиціям.

Національна модель визначається наявністю або відсутністю економічного плюралізму, як конституційної засади державного устрою, з чого випливає вільне співфункціонування різних економічних моделей в межах однієї держави. За наявного економічного плюралізму держава визнає існування різних форм власності та гарантує різні форми господарювання, забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом (частина 4 статті 13 Конституції України).

Натомість, держави, в яких економічний плюралізм відсутній (стаття 19 Конституції Північної Кореї (КНДР опирається на соціалістичні виробничі відносини і на базу самостійної національної економіки), стаття 20 (в КНДР засоби виробництва належать лише державі та кооперативним організаціям, тобто держава узурпує в собі всю власність, а право держави на власність не обмежується) [354]. Національна модель цих країн не дозволяє встановлювати торговельно-економічні відносини.

Отже, стає очевидним, що публічний і приватний міжнародно-правовий аспект торгівлі у державах позбавлених економічного плюралізму слід розглядати окремо один від одного. Оскільки у цих країнах міжнародну торгівлю здійснює переважно держава, а бо під її повним контролем суб'єкти приватного права. Це дозволить відмежувати роль та функції держави, як суб'єкта таких відносин.

Відповідно логічним є виокремлення економічно-плюралістичних і економічно-неплюралістичних моделей укладення та виконання міжнародних договорів у сфері торгівлі. Держава по-різному забезпечує узгодження політики щодо торгівлі з іншими державами; координацію торговельно-економічного співробітництва; створює умови для торгівлі відповідно до національного законодавства, стратегій уряду та чинних міжнародних домовленостей; є гарантом виконання міжнародних зобов'язань та є безпосереднім учасником торговельних відносин.

З огляду на це, економісти не коректно звужують поняття «міжнародна торгівля» виключно до торгівлі між резидентами, якими можуть бути фізичні та

юридичні особи, фірми, ТНК, некомерційні організації тощо. [105, с. 6] На наш погляд, більш коректно виглядає позиція юристів-науковців, які під міжнародним торговельним правом розглядають систему норм і принципів, що регулюють як публічні, так і приватні правовідносини, які виникають у галузі міжнародної торгівлі. [145] Такий підхід відповідає отриманим нами висновкам в результаті пропонованого дослідження, що держава є важливим суб'єктом торговельних відносин. [82]

Національні моделі слід розрізняти залежно від наявності або відсутності в їх державно-правовому полі економічного плюралізму. Так, Україна та інші демократичні держави, зокрема держави члени ЄС, створюють сприятливі умови для міжнародної торгівлі суб'єктів приватного права, розвивають підприємництво. Натомість в державах, де відсутній економічний плюралізм, не розвивається приватне підприємництво, недержавних суб'єктів господарювання, а держава виступає монополістом торговельної діяльності, відповідно індекс індекс Гіршмана-Герфіндаля близький до 1.

Практичне значення виокремлення груп держав за цим критерієм полягає в тому, що укладення і виконання міжнародних торговельних домовленостей з країнами з закритою економікою малоімовірно і непередбачуване, як і двостороння партнерська співпраця, відповідно не представляє істотного інтересу для економічних країн, зважаючи на очевидні ризики через монополізм держави.

Разом з тим, визначення моделі укладення та виконання міжнародних договорів може бути здійснено залежно від рівня інтеграції держав, на які поширюватимуться ті чи інші торговельні зобов'язання, що виникають у результаті появи відповідної угоди. Відповідно доцільно говорити про наявність повністю, частково інтегрованих та неінтегрованих модифікацій (наприклад, Еритрея, КНДР). І тут варто зауважити, що означений критерій визначає не модель, а модифікацію національної моделі укладення і виконання договорів у сфері міжнародної торгівлі, оскільки одна країна різною мірою інтегрована в різні міжнародні організації.

Процеси інтеграції держав дослідники пов'язують з подоланням економічних післявоєнних наслідків. Загалом запровадження механізмів забезпечення виконання зобов'язань держав мали бути гарантією забезпечення зовнішньоекономічних інтересів держав, міжнародного миру та безпеки, економічного зростання. [152, с. 117]

Так, А. Етзіоні стверджує, що інтеграцію характеризують три ключові ознаки: (1) ефективність контролю із застосуванням примусових засобів впливу, (2) єдиний центр, який відповідальний за прийняття виконання рішень, (3) домінуючий центр політичної єдності. [341, с. 4]

Повна інтеграція, на наш погляд, це інтеграція в межах ЄС, тоді як інтеграція в межах СОТ є частковою, оскільки не передбачає глибокої інтеграції в усіх сферах, обмежуючись виключно питаннями широкої компетенції [372].

Обмеження суверенних прав держав в економічній сфері є класичними для міжнародних інтеграційних утворень (євроінтеграційних економічних об'єднань), при цьому, наразі лише в ЄС застосовується обмеження у соціальній сфері на підставі статті 4 Договору про функціонування ЄС. [152, с. 120] Наприклад, Польща в результаті інтеграції до ЄС внесла до своєї Конституції зміни, де передбачила, що договори, регламенти та директиви мають перевагу над національним законодавством, якщо останнє регулює це питання іншим чином, ніж законодавство ЄС (стаття 91(3) Конституції Республіки Польща) [319]. Положення договорів та регламентів ЄС стають *ipso jure* частиною правового порядку держав-членів, у тому числі й Польщі. [349]

Доцент А.А. Моца робить висновок, що широка предметна компетенція ще не означає наднаціональності міжнародної організації. Однак, трансформація суверенних функцій держави за умови членства в такому об'єднанні має наслідком її наддержавний характер. [152, с. 118] Водночас щодо кожної країни можуть діяти кілька договорів, відповідно і кілька рівнів інтеграції. Україна, як асоційований член ЄС та учасниця СОТ зобов'язана дотримуватися вимог, передбачених документами цих організацій.

У результаті зовнішньополітичної діяльності держав відповідного регіону здійснюється певна інтеграція, як-от: Азіатсько-Тихоокеанський регіон — Асоціація країн Південно-Східної Азії, в Африці — Економічне співтовариство країн Західної та Східної Африки, у Північній та Південній Америці — Північноамериканська асоціація вільної торгівлі та Південноамериканський спільний ринок. На європейському континенті і потужним інституційним утворенням інтеграційного типу є Європейський союз. [152, с. 117]. Отже, рівень економічної інтеграції впливає на торговельну політику, прийняту певним торговим інтеграційним об'єднанням.

Міжнародні договори фактично є основним джерелом сучасного міжнародного права, зокрема, про це йдеться в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Огляд процесу укладення багатосторонніх договорів» («Review of the multilateral treaty process») від 10 грудня 1981 р. № A/RES/36/112. [208] Україна продовжує процес інтеграції до європейського правового простору шляхом реалізації домовленостей, передбачених Угодою про асоціацію між ЄС і Україною. Остання містить конкретні зобов'язання щодо імплементації права ЄС у багатьох галузях з конкретними термінами і посиланнями на конкретні акти права ЄС. [30, с. 152]

Отже, критерій за рівнем інтеграції країн дозволяє з'ясувати, якими правами держава буде зобов'язана поступитися у сфері свободи економічної діяльності та які зобов'язання на себе візьме. Інформація стосовно участі держави в об'єднаннях є відкритою. Розуміння того, членом якого інтеграційного об'єднання є договірною стороною, значно спрощує прогнозування подальшої співпраці та створює реальні очікування від торговельного співробітництва, зважаючи на можливість превентивної підготовки до угоди і співпраці.

Підсумовуючи відзначимо, що відповідно за результатами досліджених критеріїв, доречно виокремлювати універсальну та національну моделі виконання та укладення міжнародних договорів.

Загальноприйнята універсальна модель укладення і виконання міжнародних договорів, зокрема й у сфері торгівлі - це міжнародні стандарти, що визначають

систему відносин, які охоплюють ряд послідовних і змістовно сув'язних стадій (дій) під час укладення міжнародних договорів та систему правовідносин щодо виконання державами своїх правових зобов'язань за чинними договорами. Тут міжнародні стандарти не обмежується правом міжнародних договорів, вони включають засади та принципи міжнародного права та вимоги міжнародних актів, які прямо чи опосередковано створюють умови для укладення, виконання міжнародних домовленостей та/або правила міжнародних організацій.

Універсальна модель характеризується наявністю елементів диспозитивності, що уможлиблює виокремлення національної моделі укладення і виконання міжнародних договорів, зокрема й у сфері торгівлі, яка базується на універсальних засадах і вимогах міжнародного права, нормах національного законодавства держави, спрямована на забезпечення дієвого механізму укладення і виконання міжнародних договорів з урахуванням економіко-політичних обставин, цілей взаємовідносин та інтересів цієї держави.

Міжнародна взаємодія держав зумовлює формування способів та форм співпраці суб'єктів міжнародного права, що, в свою чергу, породжує модифікацію організаційно-інституційних моделей укладення та виконання договорів державами у сфері міжнародної торгівлі.

Відповідно, модифікація моделі укладення та виконання договорів державами у сфері торгівлі – це специфічні правові організаційно-інституційні правила та умови підготовки та реалізації національними державами міжнародних домовленостей в межах взаємної торговельної співпраці та співпраці з іншими суб'єктами міжнародного права, що визначені міжнародним і національним законодавством з урахуванням усталених традицій, цілей, завдань таких взаємовідносин, що забезпечує належне виконання ними своїх правових зобов'язань за цими договорами.

Процес формування організаційно-інституційних моделей укладення та виконання договорів зарубіжними державами у сфері міжнародної торгівлі здійснюється під впливом таких чинників як: політична зацікавленість у співпраці та розвитку торговельно-економічної взаємодії; спосіб надання згоди на

обов'язковість; унормовані вимоги щодо підписання та ратифікації договорів у сфері міжнародної торгівлі; примат національного чи міжнародного права; традиційні особливості; наявність або відсутність економічного плюралізму в державі; рівень міжнародної торговельно-економічної інтеграції держави тощо.

Слід виокремлювати наступні організаційно-інституційні моделі укладення та виконання договорів зарубіжними державами у сфері міжнародної торгівлі: (1) залежно від надання згоди на обов'язковість міжнародного договору у сфері торгівлі: ті, в яких згода на обов'язковість надається тільки шляхом ратифікації та інші, які передбачають інші способи надання такої згоди; (2) в залежності від суб'єктів надання згоди на обов'язковість міжнародного торговельного договору: монархічна (Саудівська Аравія, Оман), президентська (Сирія), парламентська (Великобританія, Німеччина) і змішані (Україна); (3) залежно від примату національного чи міжнародного права: дуалістична і моністична; (4) залежно від наявності економічного плюралізму: економічно-плюралістичних і економічно-неплюралістичних моделей укладення та виконання міжнародних договорів у сфері торгівлі. За традиційними особливостями доцільно виокремлювати групу арабських країн оскільки їх традиції передбачають консультації, як складову слідування ісламським традиціям. В контексті модифікації вважаємо за доцільне виділяти повністю-, частково інтегровані та неінтегровані модифікації національних організаційно-інституційних моделей укладення та виконання договорів у сфері міжнародної торгівлі.

За представленими критеріями українська організаційно-інституційна модель укладення та виконання договорів у сфері міжнародної торгівлі моністична, економіко-плюралістична, змішана, в якій згода на обов'язковість торговельної угоди здійснюється шляхом ратифікації парламентом, а закон про ратифікацію підписує його президент. Стосовно модифікації, вважаємо, що Україна є частково модифікованою, зокрема в межах ЄС та СОТ.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз правової характеристики зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі та предметне вивчення моделей їх укладення і виконання дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Поняття «міжнародні зобов'язання держави у сфері торгівлі» доцільно трактувати як добровільне, під свою відповідальність взяте державою завдання виконати умови міжнародного договору, що узгоджуються з імперативними вимогами міжнародного права, торговельних угод та її внутрішнього національного законодавства з метою забезпечення, передусім, власних торговельних інтересів.

2. Предметна класифікація зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі має здійснюватися з обов'язковим урахуванням змісту таких договорів, завдяки чому їх видовий розподіл матиме не лише науковий сенс – збагатити новими дослідницькими знаннями юриспруденцію, а й практичну значущість.

3. Практичне значення виокремлення груп зобов'язань залежно від кількості сторін торговельного правочину (односторонні, двосторонні чи багатосторонні (регіональні, міжрегіональні) полягає в тому, що усвідомлення зобов'язань за даним критерієм дозволяє визначити архітектоніку системної взаємодії України з іншими державами світу та регіонами і побудувати успішну національну стратегію зовнішньо-економічної діяльності, беручи до уваги те, що для укладення такої стратегії необхідне досягнення суб'єктного компромісу з усіх важливих для сторін умов торговельного договору, тому що сторони (суб'єкти) вільні у виборі виду договору, його змісту, часу дії та ін.

4. Виокремлено такі види правових зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі: (1) універсальні зобов'язання, які характерні для всіх міжнародних угод, які ґрунтуються на засадничих основах, визначених у попередньому підрозділі дисертації; (2) загально-торговельні зобов'язання, які характерні укладеним Україною торговельним домовленостей (наприклад,

довгострокова співпраця); (3) особливі договірні зобов'язання, тобто ті зобов'язання, що визначаються домовленістю сторін і не характерні для більшості договорів даного виду.

5. Специфіка зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі полягає у такому: вони визначаються переважно текстами міжнародних торговельних договорів; виконання таких зобов'язань максимально спрямоване на забезпечення, передусім, інтересів національної держави; зобов'язання договорів є узгодження воель сторін договору щодо політичних інтересів кожної держави у сфері торгівлі; строк дії зобов'язань у межах договорів міжнародної торгівлі визначається як безстрокові та умовно безстрокові; перебуваючи у складних економічних, геополітичних та безпекових умовах, Україна нерідко вимушена підлаштовуватися під торговельні умови інших держав світу; має місце застосування застережень у торговельних відносинах держав, крім тих, що стосуються політики СОТ.

6. Поняття «організаційно-інституційна модель укладення Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі» доцільно трактувати як систему сталих відносин, які охоплюють ряд типових послідовних стадій, що виникають у процесі укладення Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі, визначаються нормами національного і міжнародного права (в тому числі з особливостями участі України у міжнародних організаціях), передбачають залучення уповноважених офіційних осіб з метою ініціювання укладення, ведення переговорів, розробки тексту такого договору, встановлення його автентичності, ратифікації та набрання ним чинності.

7. Виокремлено п'ять стадій укладення Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі:

1) внутрішньодержавний процес ініціювання укладення угоди або підготовка до відповіді на ініціативу іншої держави: (1.1) оцінка перспектив укладення торговельної домовленості; (1.2) подання пропозицій щодо укладення договору; (1.3) уповноваження (варто відзначити, що поняття «повноваження і

«уповноваження» не є тотожними) відповідних осіб до вчинення певних дій (для осіб, які не наділені такими повноваженнями законом);

2) ведення переговорів щодо вчинення правочину ;

3) нормотворчий процес (розробка тексту договору): укладення самого тексту договору; встановлення автентичності тексту;

4) визнання правочину країною та ратифікація торговельної угоди, як нормативно закріплена форма надання згоди на обов'язковість цих договорів Україною;

5) реєстрація такого міжнародного акту.

Отже, в національному правовому полі діє усталена модель укладення та виконання Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі.

8. Перелік осіб, які можуть вести перемовини та укладати торговельні договори *ex officio*, є вичерпним та міститься у національних нормативних актах, зокрема в Законі України «Про міжнародні договори України». Інші офіційні особи потребують уповноваження їх на здійснення зазначених дій. На даному внутрішньодержавному етапі затверджується персональний склад делегацій на проведення переговорів одночасно з прийняттям рішення про початок ведення переговорів щодо підписання міжнародного договору.

9. У нормативних актах та доктрині права наявне неоднакове застосування понять «повноваження» та «уповноваження». Вони не є синонімічними, оскільки перше означає «правообов'язки», а уповноваження – процес наділення ними. Документ, яким уповноважують на представлення інтересів держави з метою укладення міжнародного договору, зокрема і в торговельній сфері, доцільно називати «документ про повноту повноважень», а не «повноваження».

10. Практичне значення виокремлення організаційно-інституційної моделі укладення договорів у сфері міжнародної торгівлі полягає в тому, що це уможлиблює: аналітичне порівняння фактичного та юридичного складників процесу укладення міжнародних торговельних договорів; спрощення можливості виявлення недоліків та прогалин процесу укладення торговельних угод та їх

усунення; виявлення особливостей цього процесу шляхом розгляду конкретних прикладів укладення договорів у сфері торгівлі з наданням пояснень та ілюструванням окремих особливостей; окреслення такої моделі полегшує процедуру укладення, через деталізацію ключових етапів; спрощення формування прогнозів договірної діяльності у сфері торгівлі; систематизацію предметних досліджень доктрини права; мінімізацію випадків недійсності міжнародних торговельних правочинів.

11. Поняття «організаційно-інституційна модель виконання Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі» доцільно розуміти як систему адаптивних торговельних відносин, механізмів та вимог, що формуються на основі міжнародних і національних норм права – «договори повинні належно виконуватися», що зобов'язує державу належно виконувати добровільно взяті на себе міжнародні торговельні зобов'язання в часі та просторі.

12. Особливості організаційно-інституційної моделі виконання Україною міжнародних договорів у сфері торгівлі: норми національного права визначають інститути самоконтролю і моніторингу за реалізацією прав та виконанням зобов'язань, що впливають із торговельних угод України; діє національний механізм реагування на неналежне виконання торговельних угод; відмова (відповідно до вимог норм міжнародного та національного права) від правочинів у сфері торговельних відносин з державою-агресором та державами-спонсорами тероризму; розширення торговельно-економічної співпраці шляхом взаємодії з новими стратегічними партнерами.

13. Доцільно виокремлювати «універсальну» та «національну» моделі виконання та укладення міжнародних договорів.

«Універсальна» модель укладення і виконання міжнародних договорів, зокрема й у сфері торгівлі, висновується з міжнародних стандартів, що визначають систему усталених відносин, які охоплюють ряд послідовних і змістовно пов'язаних стадій (дій) під час укладення міжнародних договорів та систему правовідносин щодо виконання державами своїх правових зобов'язань за цими договорами.

Водночас наявність деяких елементів диспозитивності в межах «універсальної» моделі дає можливість виокремити «національну» модель укладення і виконання міжнародних договорів, яка базується на універсальних засадах і водночас враховує положення національного законодавства, конкретні обставини, цілі взаємовідносин за чинними міжнародними договорами та контрагента.

14. «Модифікація моделі укладення та виконання договорів державами» у сфері торгівлі – це специфічні правові організаційно-інституційні правила та умови підготовки та реалізації національними державами міжнародних домовленостей у межах взаємної торговельної співпраці та співпраці з іншими суб'єктами міжнародного права, що визначені міжнародним і національним законодавством з урахуванням усталених традицій, цілей, завдань таких взаємовідносин, що забезпечує належне виконання ними своїх правових зобов'язань за цими договорами.

15. Базовою ознакою торговельної співпраці є політична зацікавленість держав у співпраці та розвитку торговельно-економічної взаємодії. Ключові риси моделей укладення і виконання міжнародних договорів у сфері торгівлі розкриваються засобом низки критерії, серед них: спосіб надання згоди на обов'язковість; вимоги щодо підписання та ратифікації документа; примат національного чи міжнародного права; традиційні особливості; політична зацікавленість у співпраці та розвитку торговельно-економічної взаємодії; наявність або відсутність економічного плюралізму в державі; рівень економічної інтеграції держав та ін.

16. Виокремлено такі організаційно-інституційні моделі укладення та виконання договорів зарубіжними державами у сфері міжнародної торгівлі:

(1) залежно від надання згоди на обов'язковість міжнародного договору у сфері торгівлі: ті, в яких згода на обов'язковість надається тільки шляхом ратифікації та інші, які передбачають інші способи надання такої згоди;

(2) залежно від суб'єктів надання згоди на обов'язковість міжнародного торговельного договору: монархічна (Саудівська Аравія, Оман), президентська (Сирія), парламентська (Великобританія, Німеччина) і змішані (Україна);

(3) залежно від примату національного чи міжнародного права: дуалістична і моністична;

(4) залежно від наявності економічного плюралізму: економічно-плюралістичних і економічно-неплюралістичних моделей (КНДР, Венесуела) укладення та виконання міжнародних договорів у сфері торгівлі. За традиційними особливостями доцільно виокремлювати групу арабських країн оскільки їх традиції передбачають консультації, як складову слідування ісламським традиціям. У контексті модифікації вважаємо за доцільне виділяти повністю-, частково інтегровані та неінтегровані модифікації національних організаційно-інституційних моделей укладення та виконання договорів у сфері міжнародної торгівлі.

РОЗДІЛ 3. ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УКРАЇНИ У СФЕРІ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

3.1 Поняття, види та специфіка гарантій забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі

Належне виконання зобов'язань державою є безапеляційною умовою для створення міцних торговельних відносин між державами та важливою гарантією забезпечення виконання ними своїх зобов'язань в майбутньому, стимулом активізації торговельно-економічного співробітництва і безапеляційною умовою розширення кількості торговельних партнерів з-поміж держав. Зважаючи на те, що предметом пропонованого дослідження є договори України у сфері міжнародної торгівлі, відповідно і гарантії забезпечення виконання зобов'язань за цими міждержавними угодами потребують аналізу і систематизації.

Поняття «гарантія», як вказує Л. Р. Наливайко, достатньо широко застосовується у різних сферах людської діяльності, зокрема, у політиці, економіці, філософії, дипломатії, а також у побутовому, непрофесійному слововживанні. [155, с. 153–159]. Гарантії також є невід'ємною складовою забезпечення зобов'язань держави у торговельних відносинах.

Правознавиця С. Задорожна відзначає, що у середньовічному міжнародному праві гарантіям було притаманне «релігійне забарвлення і морально-етичний характер...». Правове вираження гарантії як забезпечення зобов'язань, зокрема у сфері договорів міжнародної торгівлі, дістали через практичне застосування у відносинах про взаємне визнання недоторканості дипломатів, послів та торговельних представників, а також засобом створення посередницьких інститутів, прийняття внутрішньодержавних актів про визнання та гарантування основних принципів міжнародного права. [67]

Загалом наведене та й інше доводить, що гарантії забезпечення виконання зобов'язань державами у сфері договорів міжнародної торгівлі формувалися крок

за кроком, що поступально надавало «ваги» таким міжнародним договорам та убезпечувало їх від перетворення на «прості папірці» чи ситуативні обіцянки.

Наразі висхідні гарантії забезпечення виконання зобов'язань державами у сфері міжнародних договорів об'єктивовані в Конституції України, Законі України «Про міжнародні договори України» та інших нормативних актах, а міжнародних договорів у сфері торгівлі – в міжнародних договорах, що прямо чи опосередковано визначають особливості торговельних процесів.

Доктрина права і законодавчі акти не визначили такого поняття як «гарантії забезпечення виконання зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі», тому варто почати науковий пошук з визначення дефініції «гарантія». Великий тлумачний словник сучасної мови визначив слово «гарантія» як «порука в чомусь, забезпечення чого-небудь; передбачене законом чи певною угодою зобов'язання, за яким юридична чи фізична особа відповідає перед кредиторами у разі невиконання боржником своїх зобов'язань; умови, що забезпечують успіх чого-небудь». [33] Академічний тлумачний словник, на наш погляд, дає більш вдале визначення: «гарантія – порука в чомусь, забезпечення чого-небудь.» [222]. Відповідно до американського наукового словника слово «гарантувати» означає надавати формально гарантію чи обіцянку. [371] У повному словнику англійської мови Т. Шерідана, опублікованому в 1789-у році, цей термін визначається більш переконливо і передбачає зв'язок з договором, а саме: зобов'язання забезпечити виконання договору чи умов між сторонами, у яких виникла суперечка [373]. Отже, аналізуючи зазначені визначення очевидно, що американські словники містять означення, які більш точно відповідають характеру гарантій в міжнародних договорах у сфері торгівлі, оскільки позбавлені цивілістичного характеру.

Швейцарський юрист-міжнародник Емер де Ваттель термін «гарантія» пояснює в контексті використання в договорі для позначення зобов'язань держави-гаранта дотримуватися умов договору і забезпечити його виконання, в том числі й (за необхідності) шляхом застосування сили проти сторони, яка порушила зобов'язання. [373] Тобто вбачається допустимим застосування сили проти сторони, яка порушила норми договору.

Професор Райан С. Уільямс у своїй статті «Гарантія» зазначає, що наприкінці 18-го століття термін «гарантія» набув достатньо усталеного значення. Під гарантією розглядали зобов'язання, відповідно до якого одна держава-учасник договору обіцяла допомогти іншій державі в її мирному користуванні паритетом. Цей термін може використовуватися для позначення або взаємного зобов'язання між державами учасниками договору, або в більш технічному змісті даного терміну, як особливого роду механізм забезпечення виконання договору, шляхом якого сторони будуть посилалися на допомогу третьої сторони для контролю за виконанням умов договору. [373] Наша позиція співзвучна з баченням вченого у тому, що двостороннє зобов'язання виконати умови договору водночас є гарантією його забезпечення. Крім того, науковець допускає залучення третьої сторони для виконання умов міждержавної угоди.

Звернемося також до енциклопедії міжнародного права, яка висвітлює позицію професора В.Г. Буткевича про те, що «під міжнародно-правовими гарантіями в широкому сенсі розуміють наявність таких складових: основоположні (імперативні) елементи забезпечення нормативного функціонування світового співтовариства; ефективна реалізація певних принципів (*bona fides*, *pacta sunt servanda*, загальних принципів права); функціонування системи органів і організацій ООН; стан міжнародного економічного співробітництва, що відповідає інтересам усіх членів світового співтовариства; взаємозалежність (факт взаємозалежності держав у забезпеченні їх існування та розвитку)». Водночас у вузькому сенсі вчений розуміє міжнародно-правові гарантії «як засоби кращого забезпечення реалізації (дотримання) права». [63, с. 611] Науковець звертається до політичних складових, таких як стан міжнародного економічного співробітництва, і акцентує увагу на багато інших аспектів, які більш повно окреслюють зміст гарантій.

Дослідження міжнародних торговельних гарантій проведено вченими В.Е. Теліпком та А.С. Овчаренком, які вважають, що під «міжнародними гарантіями розуміється міжнародно-правовий акт, який передбачає поруку чи гарантію

держави або ж групи держав вжити необхідних заходів, аби спонукати учасника чи учасників виконати укладений договір». [230, с. 184]

Ми не погоджуємося з таким визначенням, яке обмежує поняття «гарантії» виключно нормативними актами. На наше переконання, дана дефініція є значно ширшою. У рамках нашого дослідження, одним з базових визначень є поняття «торговельне зобов'язання», виконання якого суб'єкти міжнародного публічного права очікують від іншої сторони. Важливими є не лише нормативно-правове регулювання укладення міжнародних договорів чи імперативність свободи договору, а також дієвість механізмів їх забезпечення. Впевненість у тому, що угоду сторони виконають дають саме гарантії. Вони формулюються у вигляді стимулів, застережень, спонукань, які забезпечують впевненість у тому, що сторона договірних відносин отримає те, на що очікує, в тому форматі і тієї якості, на яку розраховує.

Найбільш давнім принципом міжнародного права є принцип добровільності виконання міжнародних зобов'язань, який забезпечується волею держав. Зазначений принцип виник на ранніх стадіях розвитку державності у формі міжнародно-правового звичаю « *Pacta sunt servanda*» (угоди повинні виконуватися).

Принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань як гарантія виконання зобов'язань, що виникають відповідно до міжнародного права, забезпечує можливість співробітництва між державами, взаємоузгодження їх інтересів для підтримки міжнародного миру та безпеки. Отже, чітке розуміння змісту цього принципу та його подальше дослідження має сприяти утвердженню міжнародної законності і міжнародного правопорядку, розвитку та функціонуванню сучасного міжнародного права, забезпеченню прогресивного розвитку людства. [11, с. 216-217]

Так, відповідно до Статуту ООН Рада Безпеки несе «головну відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки» (стаття 24). [227] Разом з тим, стаття 18 Конституції України декларує, що «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами

міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права». [125] Тобто, Основний Закон нашої держави надає гарантії зацікавленості України у міжнародному співробітництві та виконання взятих на себе зобов'язань.

Партнерські відносини між державами у сфері торгівлі є запорукою міжнародного миру і безпеки, як результату гармонійної торговельної співпраці. Остання є складовою принципу співробітництва держав (частина 3 статті 1 Статуту ООН), зокрема для вирішення міжнародних проблем в економічній сфері. Тому укладення торговельних договорів і їх належне виконання має забезпечуватися відповідними гарантіями. Позиції сучасної держави в торговельних відносинах визначають її роль у міжнародній торгівлі і відповідно створюють для неї гарантії миру і безпеки. До прикладу гармонійна співпраця держав-членів ЄС є тому доказом. Отже, гарантії миру і безпеки складають висхідну основу усіх інших гарантій у сфері міжнародного співробітництва, зокрема й торговельного.

Концепцію добросовісного виконання міжнародних зобов'язань закріплено в багатьох міжнародно-правових актах, резолюціях Генеральної Асамблеї ООН (наприклад, Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співпраці між державами до Статуту ООН, прийнята резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року [51]), рішеннях Міжнародного Суду ООН і деклараціях держав. Проте, з юридичного погляду, найважливішими міжнародними документами, крім пункту 2 статті 2 Статуту ООН («всі члени Організації Об'єднаних Націй добросовісно виконують взяті на себе за цим Статутом зобов'язання, щоб забезпечити їм всім у сукупності права і переваги, які випливають із належності до складу членів Організації»), в якому закріплено цей принцип, важливою є і Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року (стаття 26 *Pacta sunt servanda* – Кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись.) [22], Віденська конвенція про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р. тощо.

Разом з тим, обома вищевказаними Конвенціями у статтях 27 встановлено таке: «учасник не може посылатися на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору» [22]. Це правило спрямовано на заборону односторонньої довільної відмови від виконання зобов'язань за договором. Означені Конвенції у статті 31 також підкреслюють, що міжнародний договір повинен добросовісно тлумачитися з метою його добросовісного виконання, оскільки без належного розуміння змісту договору марно розраховувати на його добросовісне застосування.

Держави як основні суб'єкти міжнародного права мають безліч зобов'язань, що впливають для них із різних міжнародних угод. Широко визнаною є та обставина, що держави й інші суб'єкти міжнародного права не повинні укладати між собою угод, що суперечать Статуту ООН, правилам СОТ тощо. Професор О. В. Задорожний відмічав, що добросовісне виконання зобов'язань означає наявність обов'язку сторін зробити все, що від них залежне для реалізації зобов'язань в повному обсязі, зауважуючи, що таке діяння означає точне виконання змісту зобов'язань. [71]

Загалом Міжнародні організації відіграють значну роль у забезпеченні виконання договорів, оскільки їх органи, відповідно до статутів, наділяються повноваженнями розглядати питання дотримання їх членами своїх договірних зобов'язань. Забезпеченню виконанню договорів сприяє також існування інституту міжнародної відповідальності за правопорушення. [230, с. 184]

Разом з тим, для сучасного етапу розвитку міжнародного права у реалізації принципу сумлінного виконання зобов'язань за міжнародним правом важливу роль відіграє також національний аспект цього процесу. Це означає, що держави повинні докладати всіх зусиль для гармонізації внутрішнього законодавства і практики його застосування відповідно до міжнародних зобов'язань. [147] Міжнародні договори у сфері торгівлі містять приписи про те, що угода укладається відповідно до законодавства договірних держав (наприклад: стаття 1 Угоди про економічне та технічне співробітництво між Урядом України та Урядом держави Кувейт [292], стаття 1 Угоди між Урядом України та Великою Соціалістичною Народною

Лівійською Арабською Джамахірією про торговельно-економічне співробітництво [267], статті 1, 8 Угоди між Урядом України та Урядом Демократичної Соціалістичної Республіки Шрі-Ланка про торговельно-економічне та технічне співробітництво [298], стаття 4 Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Словенія про торговельно-економічне співробітництво [283]) тощо. Відповідно, факт підписання міжнародної торговельної угоди з цією вказівкою означає, що сторони врахували не лише норми міжнародного, а й національного права.

Отже, за таких обставин підставою для невиконання державою міжнародного договору у сфері торгівлі не може слугувати припис «невідповідність міжнародного договору національному законодавству». Таким чином, держави повинні вчиняти необхідні дії для реалізації норм міжнародного договору у сфері торгівлі, дотримуватися актів відповідних міжнародних організацій, які прямо чи опосередковано регулюють міждержавні торговельні відносини.

На думку доктора права Д. І. Мейера, «все те, що за правилами розсудливості може спонукати боржника до точного виконання договору, і є сумісним з існуючими юридичними визначеннями, може слугувати його забезпеченню». [178] Ми погоджуємося з такою тезою, і незважаючи на те, що науковець писав про гарантії у цивільному праві, вважаємо, що його твердження є актуальним і в контексті міжнародного договірного права. Тобто, все, що спонукає договірні сторони до виконання торговельної угоди, може слугувати її забезпеченню.

Поняття «забезпечення виконання зобов'язань державами» відносно нове поняття, яке набуває все більшої актуальності. Так, Ю. Попов вважає, що «під способами забезпечення виконання зобов'язань маються на увазі спеціальні засоби, які достатньою мірою гарантують виконання основного зобов'язання та стимулюють боржника до належної поведінки» [178].

У свою чергу, виконання зобов'язань, це виконання обов'язкових дій, передбачених угодами, договорами, законами або іншими юридичними актами. Виконання зобов'язань проявляється у вчиненні певних діянь, які встановлені міжнародним торговельним договором чи іншим міжнародно-правовим документом та/або міжнародним звичаєм.

Професор О. В. Задорожний писав, що «добросовісність при виконанні зобов'язань означає не лише дотримання конкретних приписів, а й створення належних умов для реалізації зобов'язань в цілому. Важливе значення має відповідність дій держави не лише «букві», а й «духу» договору. [71] Відповідно, одностороння відмова від виконання взятих зобов'язань або їх одностороння зміна не допускається. Зобов'язання держав у сфері міжнародної торгівлі повинні виконуватися належним чином та в спосіб, що передбачені угодою сторін. Отже, поряд з гарантіями важливим є належне врегулювання зобов'язань сторін у торговельному договорі.

У свою чергу забезпечення виконання міжнародних торговельних угод здійснюється, в тому числі, через інститут міжнародного контролю, який дозволяє за необхідності корелювати поведінку сторін. На думку американського вченого К. П'єрагостіні, призначення міжнародного контролю полягає в тому, щоб визначити грубі помилки, неправильне розуміння та прорахунки у виконанні міжнародного договору й, таким чином, спонукати сторони до тривалої раціональної взаємодії. Якщо держава стає стороною в договорі, щоб переслідувати свої інтереси, стверджує К. П'єрагостіні, то вона залишатиметься стороною цього договору доти, доки договірні норми будуть здатні захищати вищезгадані інтереси. Відповідно, сторона договору не буде свідомо порушувати міжнародний договір, оскільки він діє на користь цієї сторони. [358, с. 425]. Контроль, в свою чергу, дозволяє проводити моніторинг виконання зобов'язань другою стороною, здійснювати самоконтроль. Тому договірні сторони зацікавлені в забезпеченні належного виконання торговельних домовленостей, що слугують досягненню взаємних цілей.

Натомість американський професор політології В. Джексон вважає, що міжнародний договір покликаний оцінювати рівною мірою ризики та переваги для міжнародної безпеки, а також політичні ризики та переваги для кожної сторони, що бере участь у договорі. За такого підходу міжнародний контроль має сприйматися не лише як оцінка діяльності сторін договору щодо можливих порушень, а й мати глибший сенс [350, с. 345]. Міжнародний контроль слід розглядати не тільки з технічної, а й з політичної точки зору: «Міри міжнародного контролю, що

правильно розуміються, може бути також і заходами зміцнення довіри» [350, с. 346]. Отже, гармонійна взаємодія держав у сфері торгівлі є передумовою економічної безпеки. Нормами міжнародного права встановлюються заборони щодо торгівлі окремими групами товарів (як-от людьми [119], ядерною зброєю чи контролем над нею [58], наркотиками [111] тощо) або її суворе регулювання та дозвіл лише у виняткових випадках (наприклад: певні види дикої фауни та флори [115]).

Водночас українська юристка М.О. Медведєва зазначає, що «суть міжнародного контролю полягає у перевірці на основі міжнародного договору суб'єктами міжнародного права або створеними ними органами відповідності діяльності держав прийнятим зобов'язанням з метою забезпечення їх дотримання» [141, с. 25]. Погоджуємося з висновком О.М. Требіної, яка пропонує розглядати міжнародний контроль як засновану на загально визнаних принципах міжнародного права діяльність суб'єктів за допомогою створених спеціальних контрольних механізмів з метою дотримання державами взятих на себе договірних міжнародно-правових зобов'язань і вжиття заходів щодо їх виконання. [249]

Один із фундаторів української школи конституційного права М.І. Козюбра зазначає, що «обов'язковість норм [національного] права підтримується можливістю застосування державного примусу... Останній виконує насамперед роль гарантії, що є необхідною на випадок можливого порушення норми. Основним при цьому має бути варіант добровільного виконання юридичних правил, що ґрунтується на внутрішньому переконанні особи у правильності (справедливості, доцільності та необхідності) норм права, сприйнятті їх як легітимних вимог. Їх обов'язковість підтримується також силою державного впливу, в тому числі загрозою застосування примусу.» [66, с. 128] Проте міжнародне право також передбачає заходи міждержавного примусу і важливо, щоб вони були достатніми для забезпечення виконання торговельних зобов'язань та забезпечували попередження випадків порушення домовленостей. Норми міжнародних договорів у сфері торгівлі переважно розраховані на належне

добровільне виконання і не спричиняють загрозу миттєвого притягнення до відповідальності.

Відповідно держава, унормовуючи або погоджуючись на санкції, що об'єктивовані в міжнародних договорах та/або визначені в результаті розгляду торговельних спорів тощо, зобов'язується сама підпорядковуватися їх приписам або ж застосовувати їх до тих суб'єктів, від яких залежить належне виконання міжнародних договорів у сфері торгівлі (міністерства та інші).

Таким чином, належне виконання міжнародних договорів має забезпечуватися відповідними гарантіями. Традиційно як у теорії держави і права, так і в конституційному праві [121, с. 516; 310, с. 188–189] залежно від змісту та виду суспільної діяльності прийнято виділяти загальні та спеціальні (юридичні) гарантії. Вчені О. Кушніренко, Т. Слінько, Р. Веніславський, В. Ковтун виділяють політичні, юридичні, організаційно-правові, ідеологічні, військові (силові), духовні та дипломатичні гарантії [120, с. 28; 104, с. 103]. Натомість В.О. Серьогін виокремлює загальні (загально-соціальні) та спеціальні (юридичні) [220, с. 98]. Спеціальні (юридичні) гарантії можна поділити на дві групи: нормативно-правові та організаційно-правові.

З позицій широкого підходу доктрини права, нормативно-правові гарантії державного устрою – це комплекс правових норм та засобів, за допомогою яких забезпечується демократичний характер державного устрою, його охорона й захист. Забезпечення виконання міжнародних торговельних зобов'язань також спрямоване на збереження нормальної взаємодії суб'єктів міжнародного права, дотримання принципів міжнародного права, закріплених, в тому числі у Статуті ООН. Так, конституційні гарантії В. Ф. Погорілко визначив як вид правових гарантій механізм забезпечення, дотримання, виконання, застосування і використання конституційних та інших норм права органами публічної влади, їхніми посадовими особами, іншими фізичними і юридичними особами [32]. Натомість Ю. Тодика, В. Журавський звертають увагу, що конституційні гарантії – це передбачені Основним Законом України засоби, що забезпечують реалізацію

певного інституту [121]. Отже, конституційними в першу чергу є гарантії визначені нормами Конституції.

Водночас сучасна наука виділяє такі види міжнародно-правових гарантій, як двосторонні і багатосторонні, колективні та індивідуальні тощо. Дані гарантії необхідно розглядати не лише як засіб забезпечення виконання міжнародних договорів, а й втілення у правову систему держави важливих принципів міжнародного права [104, с. 162]. На наш погляд, способом окреслення даного виду гарантій є двосторонні та багатосторонні угоди, звичаї, правила та традиції в межах яких держави зможуть гарантувати забезпечення виконання зобов'язань.

Проте наразі відсутня класифікація гарантій забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі. Зважаючи на вище зазначені поділи, орієнтуючись на досліджені нами торговельні угоди, користуючись методом аналогії, вважаємо, що найоптимальнішим буде поділ означених гарантій за такими критеріями.

1. За формою вираження гарантій забезпечення виконання зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі поділяються на:

а) юридичні – мають закріплення у нормативних актах національного і міжнародного права. Звісно, більшість нижчезазначених гарантій мають юридичне вираження. Їх, у свою чергу, слід поділити на юридичні гарантії міжнародного права (які передбачені засновницькими актами міжнародних організацій, міжнародними торговельними угодами тощо) та юридичні гарантії національного права (передбачені в актах національного законодавства);

б) неюридичні – нормативно не закріплені, проте відображені у політиці держави, у звичаях, правилах, традиціях, що застосовуються договірними сторонами.

Таким чином, гарантіями забезпечення виконання зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі, перш за все, є певні юридичні механізми, що об'єктивовані в міжнародних та національних правових актах, та підтримуються/продовжуються у звичаях, правилах, традиціях сторін договорів у сфері міжнародної торгівлі.

2. За змістом гарантій забезпечення виконання зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі поділяються на:

- а) інституційні;
- б) організаційно-правові;
- в) економічні;
- г) політичні.

Міжнародна торговельна співпраця держав, як зазначено вище, у цивілізованому світі неможлива без гарантування миру і безпеки. Будь-який торговельний договір України, базується на принципах поваги до суверенітету, незалежності та національної безпеки, що є відображенням самих принципів міжнародного права. Зокрема, договірні сторони визначають, що тлумачення положень торговельної угоди не може заважати здійсненню кожною зі Сторін необхідних заходів охорони національної безпеки (стаття 11 Торговельної угоди між Україною та Алжиром [240], стаття 10 Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Гайана [277], стаття 10 Угоди між Урядом України та Урядом Йорданії [286] та інші).

Відтак, розпочнемо з розкриття гарантій забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі з інституційних гарантій. Вони становлять систему інститутів, які покликані забезпечувати права і свободи договірних сторін, захист їх від протиправних діянь, забезпечують укладення угод і нагляд за виконанням міжнародних договорів у сфері торгівлі.

Юридичні інституційні гарантії міжнародного права представлені наступними інститутами: Світова організація торгівлі, Організація економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР), Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (далі – ЮНСІТРАЛ), Конференція ООН з торгівлі і розвитку (далі – ЮНКТАД), Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (далі – ЮНІДО).

Отже, діяльність СОТ, як гаранта у досліджуваній нами сфері, орієнтована на: досягнення цілей сталого розвитку; збереження навколишнього середовища; розвиток міжнародної торгівлі, яка б відповідала потребам економічного розвитку

держав; розвиток інтегрованої, стійкої та тривалої системи багатосторонньої торгівлі. Зазначене здійснюється у спосіб, сумісний потребам та інтересам держав на різних рівнях економічного розвитку, зокрема шляхом укладення взаємовигідних домовленостей, спрямованих на зниження торговельних бар'єрів. Основні функції СОТ як гаранта: сприяння виконанню, адмініструванню, реалізації положень договорів в рамках СОТ та багатосторонніх торговельних угод, торговельних угод з обмеженим колом учасників. Ряд договорів СОТ фактично є спеціальним імперативним законодавством, з чого слідує обов'язковість виконання їх положень державами-учасницями.[293]

Наступна інституційна гарантія – Організація економічного співробітництва та розвитку. Її діяльність націлена на: зміцнення й підвищення ефективності економік держав-членів, забезпечення економічного зростання, створення умов для обговорення та визначення напрямків політичного, економічного та соціального розвитку, обмінюватись досвідом, розробку науково-технічної політики; усунення перешкод в обміні товарами (послугами, роботами) тощо [164]. Україна є учасником Комітету інвестицій (в статусі асоційованого члена), Комітету сталі (об'єднує уряди для вирішення проблем металургійної промисловості шляхом політичних рішень, де зазначені органи виконавчої влади співпрацюють аби зменшити торгові бар'єри, вирішувати кризові ситуації; задля досягнення цілей Комітету здійснюється ретельний моніторинг ринкових умов, вироблення спільних поглядів на проблеми сектору, а також перегляд і оцінка державної політики [365]) та багатьох робочих груп.

Наступна інституційна гарантія, що заслуговує на увагу, це Комісія ООН з права міжнародної торгівлі, в якій Україна є членом [357]. ЮНСІТРАЛ забезпечує: координацію роботи міжнародних організацій; розширення участі держав у чинних міжнародних договорах; розробку нових юридичних інструментів, які були зокрема прийняті у формі договорів у сфері міжнародної торгівлі, задля усунення перешкод міжнародної торгівлі і забезпечення цих процесів. [369] Частина важливих міжнародних документів у сфері торгівлі розроблена саме даною комісією, як-от: Конвенція про морське перевезення вантажів 1978, Конвенція про

договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980, Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговий арбітраж [240] тощо. Важливо, що Україна зробила вагомий внесок в розробку Типового закону ЮНСІТРАЛ про державні закупівлі та відповідних керівних принципів.

Крім того, ЮНКТАД є міжнародною міжурядовою спеціалізованою організацією, яка: забезпечує обговорення питань, що пов'язані з розробкою та реалізацією національної та міжнародної політики у сфері торгівлі та розвитку; здійснює дослідження впливу світової торгівлі на розвиток країн-членів; сприяє створенню та зміцненню інфраструктури у сфері міжнародної торгівлі тощо. Основними цілями діяльності ЮНКТАД є збільшення потенціалу держав, що розвиваються, у сфері торгівлі та інвестицій. Українські експерти приймають активну участь у роботі цієї інституції, спільно реалізують проекти тощо. [126] Дана організація ставить собі за мету подолання наслідків світової фінансової кризи 2008 року, результатів конфліктів, стихійних лих, спалахів захворювань, що швидко поширюються у взаємопов'язаному світі та об'єднання зусиль для супротиву цим загрозам й забезпечення сталого розвитку, загального економічного зростання, захисту навколишнього середовища та сприяння соціальній інтеграції. [209]

Водночас ЮНІДО також є спеціалізованою установою ООН, функціональна діяльність якої в цілому сприяє посиленню гарантій забезпечення виконання зобов'язань держав у сфері міжнародної торгівлі. ЮНІДО надає підтримку своїм 172 державам-членам шляхом реалізації чотирьох функцій, а саме: технічне співробітництво; провадження тематичних досліджень та надання політичних консультативних послуг; нормування стандартів; сприяння партнерству для передачі знань і технологій. [368]

Отже, існує ряд міжнародних спеціалізованих інституцій, що сприяють виконанню національними державами їх правових зобов'язань у сфері міжнародної торгівлі, досліджують статичні та нестандартні процеси у сфері міжнародної торгівлі та розробляють міжнародні правочини (багатосторонні, односторонні), як-

от: положення, протоколи, підтвердження, протоколи про приєднання, рішення про звільнення від зобов'язань [34], резолюції, концепції тощо.

Національною інституцією, що займає важливе місце серед інституційних гарантій, є Верховна Рада України, до повноважень якої належить: реалізація стратегічного курсу держави (Європейському Союзу та в Організації Північноатлантичного договору), встановлення засад внутрішньої і зовнішньої політики, надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України» (частини 5 і 32 статті 85 Конституції України). [125]

Звісно, не менш важливим інститутом забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, який водночас є гарантом державного суверенітету України, є Президент України. Саме глава держави представляє країну в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю, веде переговори та укладає міжнародні договори України, а також підписує закони, прийняті парламентом (пункти 3 і 29 частини 1 статті 106 Конституції України [125], пункт 1 частини 1 статті 3, частина 1 статті 4, пункт а частини 1 статті 5 Закону України «Про міжнародні договори» [195]). Відповідно повноваженням Президента України у цій сфері властивий здебільшого політично-представницький характер.

Кабінет Міністрів України (далі – КМУ), як важливий інститут гарантування виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, зокрема: забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України; реалізацію стратегічних курсів держави; розробляє загальнодержавні програми економічного розвитку; спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади (пункти 1, 11, 4, 8, 9 статті 116 Конституції України). [120] На відміну від Президента держави повноваження уряду переважно зосереджені саме на реалізації зобов'язань держави у сфері міжнародної торгівлі. Цілком логічним, на нашу думку, є врахування положень діючих торговельних угод при розробці урядових програм. Кабінет Міністрів України укладає міжнародні торговельні договори від імені уряду (пункт 2 частини 1 статті 3 Закону України «Про

міжнародні договори»). Крім того, президент та уряд визначають органи виконавчої влади, які необхідно залучити до укладення міжнародного договору України та на які може бути покладено забезпечення виконання договірних зобов'язань (пункт а, частини 2 статті 5 Закону України «Про міжнародні договори») [195].

Так, не можна, на наш погляд, знехтувати гарантією передбаченою статтею 151 Конституції України, яка визначає, що Конституційний Суд України (далі – КСУ) надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, які підлягають ратифікації парламентом. [120] Наприклад, рішення Конституційного Суду України від 23.06.2009 у справі № 1-21/2009 (справа про тимчасову надбавку до діючих ставок ввізного мита). [213] КСУ визнав порушенням конституційного принципу поділу державної влади при делегуванні повноваження визначати окремі елементи правового механізму регулювання ввізного мита КМУ, тому що останній організовує та забезпечує здійснення митної справи, проведення податкової політики. Проте до повноважень КМУ не належить встановлення загальнодержавних податків і зборів чи визначення окремих елементів їх правового механізму регулювання. Право приймати закони належить Верховній Раді України і не може передаватися іншим органам.

Крім того, КСУ здійснює тлумачення засад укладення і виконання зобов'язань у сфері торгівлі під час тлумачення Конституції України з питань статті 9 Конституції України, суверенітету та інших принципів міжнародного права (які впроваджуються, в першу чергу, через їх однакове тлумачення, зокрема Конституційними Суди України та країн-членів ЄС) з дотриманням доктрини дружнього ставлення до міжнародного права. Зокрема, у щойно згаданому рішенні КСУ в окремій думці судді В. В. Джуня звертається увага на певні альтернативи, які відповідають вимогам економічної раціональності. Суддя КСУ вважає, що такий підхід «надає державі Україна право гнучко та оперативно користуватись інструментарієм СОТ для захисту своїх економічних інтересів за умов гострої конкуренції на світових транснаціональних ринках». [213] Вважаємо, що цінність

цієї окремої думки полягає в розширенні способів тлумачення міжнародних норм в інтерпретаційних актах КСУ.

Важливо відзначити Міністерство закордонних справ України, як інститут гарантування забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, оскільки ним або через нього порушуються питання щодо врегулювання торговельних відносин міжнародним договором (частина 3 статті 4 ЗУ «Про міжнародні договори України») [195]. Функціонал цього державного органу охоплює різні види діяльності: забезпечує зовнішню політику держави, в тому числі інтеграцію національної економіки до світової економічної системи; захищає національні інтереси України; вивчає і аналізує політико-економічні ситуації іноземних держав, міжнародних організацій, в тому числі у сфері торгівлі; забезпечує позиціонуванню України як надійного і передбачуваного партнера, здійснює загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів сприяє підвищенню її торговельного іміджу у світі; бере участь у забезпеченні розвитку міжнародного права, в тому числі й через участь у розробці і в укладенні міжнародних торговельних договорів України, що визначають засади торговельної діяльності та інші повноваження відповідно до законодавства України. [189; 195]

Водночас надважливою інституційною гарантією забезпечення виконання зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі є незалежний повноважний суд. Що, безумовно, важливо в контексті приватно-правових відносин у сфері торгівлі, належне гарантування яких здійснює держава. Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV «Про міжнародне приватне право» визначає вибір права, що підлягає застосуванню до змісту правових відносин, за згодою сторін договору (статті 5, 43). [193] Такий порядок не українською новелою, а присутній в національному законодавстві багатьох країн. [77] Відмітимо Конвенцію про угоди про вибір суду, яка набула чинності для України 1 серпня 2023 року. Конвенція застосовується у міжнародних справах до виключних угод про вибір суду, укладених у цивільних чи комерційних справа, якщо сторони не є резидентами однієї і тієї самої Договірної Держави, а їх відносини не пов'язані з конкретною державою (стаття 1). [118] На наш погляд, зазначені норми є гарантією

забезпечення виконання зобов'язань за торговельними угодами держав, оскільки створюють зрозумілі умови для вирішення можливих спорів резидентів країн.

Отже, національна інституційна система гарантій забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі представлена системою «статичних» конституційних органів державної влади з відповідним їх функціоналом, якими є: парламент, глава держави, а також виконавчі та судові органи влади. При цьому, важливою є інтерпретаційна роль КСУ.

Водночас, варто зауважити, що забезпечення виконання зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі може бути покладено в правозастосовному порядку й на інші («новостворені») органи виконавчої влади, наприклад, актом уряду держави (як-от: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2020 р. № 503 «Про голів Української частини спільних міжурядових комісій з питань співробітництва») [183].

Такі спеціальні органи, створюються для забезпечення виконання міжнародних торговельних угод договірними сторонами, у форматі спільних міжурядових комісій або комітетів (далі – комісії, комітети відповідно), які ми відносимо до інституційних гарантій. Саме на них, зазвичай, і покладається функція контролю за виконанням угод. Утворення вказаних органів нерідко передбачено безпосередньо угодами у сфері торгівлі. Зокрема, відповідно до пункту 9 Положення про Українську частину Спільної міжурядової комісії з питань співробітництва, затвердженого Постановою Уряду від 13 червня 2000 р. № 943 «Голова Української частини Комісії забезпечує підготовку проведення засідань Комісії та її Української частини, здійснює контроль за станом виконання рішень, прийнятих на засіданнях» [192] тощо.

Не можна оминати увагою й специфіку даної інституційної гарантії. Вітчизняне законодавство визначає українську частину комісій як постійно діючий орган, який згідно з покладеними на нього функціями представляє Кабінет Міністрів України у його відносинах з урядами інших країн і забезпечує виконання відповідних міжнародних договорів. [192]

На нашу думку, статус цих міжурядових комісій потребує уточнення з огляду на те, що вони не повинні підміняти уряд у питаннях виконання цих зобов'язань. Відповідно до пункту 12 частини 1 статті 92 Конституції України організація і діяльність органів виконавчої влади визначається виключно законами України. Разом з тим, не зовсім зрозумілим є частина 6 статті 3 Протоколу між Урядом України та Урядом Республіки Хорватія про утворення Міжурядової українсько-хорватської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, де вказано, що до функцій Комісії належить контроль за виконанням своїх рішень та домовленостей, досягнутих між Урядом України та Урядом Республіки Хорватія. [203] Проте постає питання: чому повноваження контролю здійснюються комісією, якщо за цю політику відповідальний уряд загалом (пункт 8 статті 116 Конституції України забезпечення здійснення ЗЕД).

Так, процес контролю означає систему відносин між органами публічної влади, за якої орган, який здійснює відповідний контроль, уповноважений скасовувати акти підконтрольного органу. При аналізі повноважень та практики роботи міжурядових комісій зазначених дій вони не здійснюють. Відповідно вважаємо, що більш коректно відносно даних комісій вживати поняття «нагляд», який передбачає систему відносин, за якої наглядовий орган не має права скасовувати правові акти піднаглядного органу, проте уповноважений звернути увагу на неправомірність такого акта, а вирішувати його долю (скасовувати чи виправляти) належить самому піднаглядному органу. [320]

Вважаємо, що слід на законодавчому рівні чітко визначити форми взаємодії уряду та відповідних міжурядових комісій, де саме уряду чи міністру, який очолює відповідну комісію, відводиться ключове місце, а повноваження комісії повинно зводитися переважно до моніторингу, сприяння реалізації угод та безпосереднього виконання зобов'язань за торговельними угодами.

Отже, характерною особливістю міжнародного інституційного механізму імплементації двосторонніх торговельних договорів України є відсутність єдиного міждержавного органу з компетенцією щодо координації та забезпечення виконання всіх міжнародних двосторонніх торговельних договорів. Це, на думку

М.Л. Пальчика, пов'язано з особливістю здійснення двостороннього співробітництва держав, у якому вони є рівноправними його учасниками, а обсяг та характер завдань, які розв'язуються у межах такого співробітництва, потребує від учасників глибокого розуміння проблемних питань торговельних взаємовідносин на кожному конкретному напрямі. [166]

Свого часу доктрина права визначала міжурядові комісії основним інститутом системи організаційно-правових засобів інтеграції держави у міжнародне середовище та відводила їм ключову роль із визначення конкретних шляхів розвитку економічного співробітництва між двома державами, виходячи зі сфери їх інтересів, пов'язаних, в тому числі, з багатостороннім співробітництвом. Так, П. Токарєва називала міжурядові комісії міждержавними органами імплементації [27, с. 160-161]. Водночас А.С. Гавердовський не поділяв її точки зору і характеризував їх як «міждержавні органи сприяння імплементації», укладених міжнародних економічних договорів. Свою позицію останій обґрунтовує тим, що ці органи не уповноважені та й позбавлені можливості здійснювати організаційно-виконавчу діяльність з реалізації договорів. Цим, на думку вченого, займаються відповідні виконавчо-розпорядчі органи держави». [166] Дійсно, міжурядові комісії не наділені повноваженнями у сфері організаційно-виконавчої діяльності. У реалізації зобов'язань основними повноваженнями наділено уряд та інші органи виконавчої влади в межах їхньої компетенції. Міжвідомчі комісії, у свою чергу є важливими інституційними гарантіями, однак наділені переважно організаційно-консультативними повноваженнями і по суті здійснюють більшою мірою моніторинг (нагляд), ніж контроль. Адже на міжурядові комісії зазвичай покладено, поряд з іншими, функції щодо організації та координації міждержавного торговельно-економічного співробітництва, що втілюється через систему рекомендацій, які направляються КМУ для врахування при прийнятті відповідних рішень. Натомість безпосереднім забезпеченням реалізації укладених договорів займаються національні частини міжурядових комісій.

З української сторони не завжди в комісіях з питань економічного співробітництва головує Міністр фінансів чи економіки, що було б виправдано, котрі добре володіють максимальним обсягом повноважень у цій сфері. Проте, міністр не може очолювати одночасно кілька десятків комісій, крім того, згідно з вимогами передбаченими пунктом 8 Положення про Українську частину Спільної міжурядової комісії з питань співробітництва затвердженого Постановою КМУ від 13 червня 2000 року № 943 вимагається дотримання правила паритетності посадового рівня співголів національних частин комісій. [192] На наш погляд, в контексті даної сфери відносин важливою є не стільки паритетність, скільки предмет відання, компетенція. Щойно згадана постанова допускає також затвердження головами комісій керівників та заступників керівників центрального органу виконавчої влади. Разом з тим, відповідно до Постанови КМУ від 17 червня 2020 року № 503 «Про голів Української частини спільних міжурядових комісій з питань співробітництва» [192] головами затверджено переважно міністрів.

Отже, відповідно до чинного законодавства України за торговельні відносини, економічне співробітництво, підприємництво чи економіку також несуть відповідальність голови комісій/комітетів Міністр соціальної політики у відносинах з Вірменією, Міністр молоді та спорту у взаємовідносинах з Болгарією, Міністр у справах ветеранів у співпраці з Хорватією, Віце-прем'єр-міністр України – Міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій в українсько-молдовському торговельно-економічному співробітництві. [183] Цілком імовірно, що застосований підхід є дотриманням принципу паритетності посад. Водночас вбачаємо, що він є максимально вдалим з огляду на те, що комітети очолює міністр, однак більш доречним було б, якби вибір міністрів визначався саме за галузевим принципом.

На практиці безпосередні зустрічі сторін з питань торговельно-економічного співробітництва відбуваються не лише за участі уповноваженого міністра, а й представників інших органів виконавчої влади та/або експертів. Наприклад, за результатами роботи Міжурядової українсько-молдовської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва взяли участь представники

Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Посольства України в Республіці Молдова, Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України (Мінінфраструктури), Міністерства аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики), Міністерства економіки України, Міністерства енергетики України (Міненерго) й інші [94], що загалом відповідає пункту 3) частини 4 Положення про Українську частину Спільної міжурядової комісії з питань співробітництва, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 2000 року № 943. [192] Означене, на нашу думку, зумовлюється вимагою дотримання правила паритетності посадового рівня співголів національних частин комісій.

Ще однією специфічною особливістю форм роботи є предмет зустрічі та порядок денний роботи змішаних комісій з питань торговельно-економічного співробітництва. Як-от: проект Угоди про спільне обслуговування ліній електропередач [94], що, на перший погляд, виходить за межі їх повноважень, передбачених угодою про торговельно-економічну співпрацю, оскільки стосується питань інфраструктурі, а не торгівлі.

Більш того, очевидною є суттєва різниця в інтенсивності роботи міжурядових комісій, що ймовірно ускладнює забезпечення виконання зобов'язань України у сфері міжнародної торгівлі, ілюструє різну частоту співпраці. Натомість зазначене не лише не сприяє покращенню дипломатичних зв'язків, а й може спричинити зменшення обсягів торгівлі між державами.

Отже, наразі відсутня системна робота міжурядових комісій з питань торговельно-економічного співробітництва. Зокрема, 12 квітня 2018 року в Анкарі (Турція) завершилося 11-те засідання Міжурядової українсько-турецької комісії з торговельно-економічного співробітництва [25], 31 січня 2020 року у Києві відбулось 12-те засідання Спільної міжурядової українсько-азербайджанської Комісії з питань економічного співробітництва [18], 29 вересня 2020 року, у режимі відеоконференції відбулося 20-те засідання Міжурядової українсько-литовської Комісії з питань торгово-економічного та науково-технічного співробітництва [19], 16 червня 2021 року за участю представників України та Північної Македонії

відбулося 3-тє засідання Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва [301], 20 липня 2023 року в Пекіні відбулося 7-ме засідання Підкомісії з питань торговельно-економічного співробітництва Комісії зі співробітництва між Урядом України та Урядом КНР [20].

Доктор економічних наук К.А. Фліссак відмічає, що серед найбільш активних двосторонніх міжурядових комісій, які працюють на постійній основі, слід назвати українсько-німецьку міжурядову раду з питань економічного співробітництва, у складі якої працює 7 двосторонніх робочих груп. Засідання ради відбуваються раз у два – три роки, по чергово в Україні та ФРН. На засідання виносяться питання економічного співробітництва, обговорюється стан реалізації попередніх домовленостей, стан торговельно-економічних та інвестиційних відносин між країнами, аналізується хід реалізації спільних економічних проєктів, здійснюється розгляд перспективних напрямів співробітництва між Україною та ФРН. [309]

Не можна не помітити й те, що назви міжурядових комісій не відповідають тим, які погоджено відповідною торговельною угодою (наприклад, Торговельна угода між Урядом України та Урядом Держави Кувейт передбачає створення Спільного комітету [241], натомість створено Міжурядову українсько-кувейтську комісію з питань економічного, технічного та торговельного співробітництва). Відтак, в умовах конфлікту інтересів держав може постати питання щодо правосуб'єктності такої комісії. Так, можливо дане зауваження не має суттєвого значення для науки міжнародного права, проте ілюструє певну нормативну недоврегульованість означених правовідносин. Зазначене може призвести до ускладнення пошуку інституцій необхідного формату, функціональна правосуб'єктність яких буде співмірна із забезпеченням виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі. І це не єдина неточність. Наприклад, в угоді з ПАР з української сторони вказано міністерство, якого не існує [244], а в положенні – про голів комісій такої комісії не вказано. [183]

Вважаємо, що питання організації роботи міжурядових комісій в сфері торговельно-економічного співробітництва потребує урегулювання на законодавчому рівні [177; 192; 280], оскільки дана інституція забезпечує гарантії

виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі та лобіює вигідну і якісну торговельно-економічну співпрацю між державами.

Такою є наукова розвідка інституційних гарантій забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі.

Наступним різновидом гарантій забезпечення виконання зобов'язань нашої держави у сфері договорів міжнародної торгівлі є економічні. Правочинами економічного характеру можна назвати, зокрема усі міжнародні договори у сфері торгівлі. Відповідно такі документи містять, в тому числі й економічні гарантії, відображення яких виражено в першу чергу в преамбулі відповідної угоди. Так, договірні сторони укладенням відповідного правочину взаємно гарантують:

- сприяти розвитку торговельно-економічних зв'язків, зміцнювати і поглиблювати їх (Угода між Урядом України і Урядом Фінляндської Республіки про торгівлю і економічне співробітництво [265], Угода між Україною та Австрійською Республікою про двосторонні торговельно-економічні зв'язки [252], Угода про розвиток торговельно-економічного співробітництва між Урядом України і Урядом Республіки Грузія [295], Угода між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки про вільну торгівлю [268], Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Бразилія про торговельно-економічне співробітництво [264]);

- сприяння піднесенню економічної активності, продуктивності та раціональному використанню ресурсів, забезпеченню повної зайнятості (Угода між Урядом України та Урядом Республіки Вірменія про вільну торгівлю [276]) та маючи на меті забезпечення стабільного економічного росту, покращення рівнів життя своїх громадян, ефективне застосування їх природних та людських ресурсів (Угода про економічне та технічне співробітництво між Урядом України та Урядом Держави Кувейт [292]).

Сюди можемо віднести і гарантії договірних держав у торговельних угодах щодо налагодження контактів між резидентами (фізичними і юридичним особами) договірних держав, зокрема шляхом обміну делегаціями та підприємцями, організацією обміну інформацією, заохочення відкриття представництв

зовнішньоторговельних організацій, компаній, фірм, банків та інших комерційних установ на територіях країн одна одної відповідно до національного законодавства своїх держав. Також сторони заохочують взаємне інвестиційне та технічне співробітництво, зокрема, шляхом створення спільних підприємств на власних територіях держав як для своїх внутрішніх ринків, так і для ринків третіх країн.

Застосування Положення торговельної Угоди після припинення її дії відносно контрактів між підприємствами та організаціями обох країн, укладених, але не виконаних в період її дії (Угода між Урядом України та Урядом Демократичної Соціалістичної Республіки Шрі-Ланка про торговельно-економічне та технічне співробітництво [269], Торговельно-економічна угода між Урядом України і Урядом Республіки Перу [247], Угода між Урядом України та Урядом Республіки Гамбія про торговельно-економічне співробітництво [278] та інші.) Тобто, правовий інститут чинності угод навіть після сплину строку дії для зовнішньо-економічних контрактів відносимо також до економічних гарантій.

Отже, економічні гарантії забезпечення виконання зобов'язань держав у сфері договорів міжнародної торгівлі становлять, передусім, систему відносин сталої економічної взаємодії такого рівня, який дозволяє забезпечити належне (очікуване) виконання положень міжнародних угод.

Окрему групу гарантій забезпечення виконання зобов'язань держав у сфері договорів міжнародної торгівлі представляють організаційно-правові гарантії торговельно-економічних відносин.

Організаційно-правові гарантії забезпечення виконання зобов'язань держав у сфері договорів міжнародної торгівлі так чи інакше об'єктивовані в текстах цих договорів, прийнятих відповідно до вимог міжнародного і національного права, які становлять міждержавні механізми за участі уповноважених суб'єктів договірних сторін, що полягає в їх правозастосовній діяльності, спрямованій на отримання економічно очікуваного результату за фактом провадження торговельних зносин.

До системи організаційно-правових гарантій забезпечення виконання зобов'язань держав у сфері договорів міжнародної торгівлі, що виражені у текстах торговельних угод, зокрема належать і такі як: сприяння участі громадян кожної із

Сторін, в індивідуальній формі або через організації, у виставках, міжнародних ярмарках та інших заходах комерційного характеру, які відбуваються на території іншої Сторони (преамбула та частина 2 статті 11 Угоди про торговельно-економічне співробітництво між Урядом України та Урядом Республіки Чилі [299]), в тому числі й заохочення та полегшення контактів між фізичними та юридичними особами своїх країн шляхом обміну візитами делегацій і бізнесменів, організації ярмарок, виставок, обміну інформацією (абзац 1 статті 4 Угоди між Урядом України і Урядом Ліванської Республіки про торгівлю та економічне співробітництво [258], частина 2 статті 7 Угоди між Урядом України і Урядом Аргентинської Республіки про торговельно-економічне співробітництво [355], стаття 9 Угоди про розвиток торговельно-економічного співробітництва між Урядом України і Урядом Республіки Грузія [295], стаття 12 Угоди між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про торгівлю та економічне співробітництво [289], стаття 5 Угоди між Урядом України та Урядом Об'єднаних Арабських Еміратів про економічне, торговельне і технічне співробітництво [274]).

Отже, організаційно-правові гарантії забезпечення виконання зобов'язань за торговельними угодами визначаються зазвичай цими угодами.

Наступним, тобто четвертим різновидом гарантій забезпечення виконання зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі, є політичні гарантії. Політичні гарантії – це законодавчо допустимі політичні умови та способи забезпечення реалізації в повному обсязі певних прав [320, с. 155], а також можливостей та уповноважень суб'єктів правовідносин.

Професор О.О. Мережко наголошує, що «дотримання та імплементація міжнародних договорів забезпечується завдяки тісній взаємодії міжнародного та внутрішньодержавного права, які є юридичними гарантіями ефективної реалізації договірних норм. Водночас добросовісне дотримання міжнародних договірних норм залежить і від певних політичних гарантій». [143, с. 12]

Прикладом політичних гарантій є те, що договірні сторони визнають чинне законодавство обох країн (стаття 1 Угоди між Урядом України та Урядом Королівства Данія про розвиток економічного, промислового та науково-

технічного співробітництва [273], стаття 3 Угоди між Урядом України та Урядом Корейської Народно-Демократичної Республіки про торговельно-економічне співробітництво [272], стаття 3 Угоди між Урядом України і Урядом Китайської Народної Республіки про торговельно-економічне співробітництво [257], стаття 2 Торговельної угоди між урядом України та урядом Королівства Таїланд [242]). Зазначена гарантія є базовою по відношенню до всіх інших політичних гарантій у сфері договорів міжнародної торгівлі.

На нашу думку, у 2022 році світова спільнота продемонструвала, що конфлікт між країнами й умисні дії однієї з них задля провокування порушень зобов'язань іншою, переводять міжнародні торговельні домовленості з двосторонньої площини у сферу міжнародного публічного права. Яскравим прикладом документу, що є вираженням політико-економічних гарантій забезпечення правових зобов'язань у сфері міжнародної торгівлі можуть слугувати, так звані «Зернові угоди» (Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів (Initiative on the Safe Transportation of Grain and Foodstuffs from Ukrainian Ports), далі – Ініціатива), укладені за посередництвом президента Туреччини та Генерального секретаря ООН, сприяли безпечному експорту морем в треті країни різних товарів. [161; 356] Даний багатосторонній договір передбачає гарантії постачання зерна і продуктів харчування Україною в умовах війни.

Особливу політичну роль у гарантуванні забезпечення продовольчої безпеки в світі відігравав Спільний координаційний центр Чорноморської зернової ініціативи (Joint Coordination Centre for the Black Sea Grain Initiative [351]), який діяв з 27 липня 2022 року по 17 липня 2023 року. Специфікою даного координаційного центру є те, що він виступив гарантом забезпечення політичних інтересів України, ООН, Туреччини і російської держави-агресора. Під час його роботи понад 32 мільйони метричних тон зерна та продуктів харчування було перевезено до 45 країн за майже 2000 кругових рейсів, що допомогло знизити світові ціни на продовольство та стабілізувати ринки. Завдяки Ініціативі Всесвітня продовольча програма відправила понад 725 000 метричних тон пшениці з України для прямої

підтримки своїх гуманітарних операцій в Афганістані, на Африканському Розі та в Ємені. [211]

Отже, слід говорити про особливі форми забезпечення виконання зобов'язань за угодами у сфері торгівлі. В наведеному прикладі залучена не лише третя держава (Туреччина) як гарант, а й міжнародна організація (ООН), за пропозицією Генерального секретаря якої було укладено Ініціативу. Де остання забезпечує гуманітарні операції ООН. [161]

Наявність щойно згаданого багатостороннього договору впливає з ролі України у сфері торгівлі зерном і продуктами харчування. Внесок України у світове продовольство в довоєнному 2021 році був еквівалентним забезпеченню продовольством приблизно 400 мільйонів людей. Як відзначено у заяві України від 20.06.2023 року під час 70-ої сесії Ради з торгівлі та розвитку (Конференція ООН з торгівлі та розвитку): коли ми обговорюємо проблему глобальної продовольчої безпеки, слід зазначити таке до вторгнення Росії Україна була гарантом продовольчої безпеки багатьох країн за рахунок традиційно потужного експорту продовольства. [347] Саме згаданий торговельний потенціал створив для України відповідний політичний імідж.

У ході дослідження ми дійшли висновку, що Україна є вагомим гравцем у міжнародній торгівлі. Наша держава стала учасником нетипового забезпечення виконання міжнародних угод, де переплітаються інтереси держав та міжнародної організації. Очевидною є проблема торгівлі з державою-агресором, яка порушує Статут ООН та безліч міжнародних торговельних домовленостей. На перший план наразі вийшли прогалини міжнародного права щодо торгівлі з державою-агресором, і постає питання врегулювання на рівні міжнародного публічного права обмеження торговельної співпраці. Врегулювання потребують питання перегляду зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі в частині можливості подальшої співпраці з гуманітарних питань.

Також варто згадати санкції країн демократії щодо російської держави, частина з яких структурована та відображена у Додатках 2 і 3. З 2022 року обсяг експортно-імпортних Європейського Союзу з країною-агресором на сході України

значно знизився. Цікаво, що пік торговельних співпраці припав на кінець 2021 року та початок 2022 року [324].

З урахуванням наведених прикладів важливою політичною гарантією є добра репутація держави, як учасника міжнародних відносин та практика виконання нею взятих на себе торговельних зобов'язань. Слід підтримати позицію Ж. Панченка, що «репутація – один з найпопулярніших сучасних нефінансових індикаторів діяльності приватних, суспільних та державних організацій, а також цілих країн і окремих міст». Дослідник влучно підкреслив, що «бренд країни впливає на її національну ідентичність, інвестиційну привабливість, туризм, культурну дипломатію, розвиток локальних компаній, що залежать від іміджу країни походження». [167] Репутація держави також впливає на бажання інших країн укладати з нею міжнародні торговельні домовленості та підтримувати діючі торговельні стосунки. Історія знає ряд прикладів, коли держава нехтуючи міжнародними домовленостями, порушуючи основоположні принципи міжнародного права та загрожуючи гарантіям миру і безпеки, втрачала власну торговельну репутацію. Серед них: Південна Корея, російська держава, Білорусь, Іран, Сирія, Венесуела. Отже, репутація – один з основних елементів у підтримці торговельних відносин між державами. Саме вона є однією з гарантій забезпечення виконання зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, значення якої за останні роки зростає.

Резюмуючи, зазначимо, що сумлінне дотримання державою, взятих на себе правових зобов'язань у сфері торгівлі, є гарантією виконання нею схожих домовленостей і в майбутньому, що безумовно підвищує її міжнародну репутацію. Так, у 2022 році рейтинг Global Soft Power Index України значно зріс [304], і наша держава потрапила на 19 сходинку найвпливовіших країн світу, незважаючи на те, що Україна стала жертвою військової агресії та перебуває з 2014 року в становищі, що змушує дбати про безпеку громадян.

І все ж, дипломати та політики змогли вибудувати міжнародні відносини таким чином, що міжнародні договори, як це передбачено Конституцією України, досі якісно виконуються.

Отже, під гарантіями забезпечення виконання правових зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі слід розуміти об'єктивовані в міжнародних правових актах, звичаях, правилах, традиціях механізми та засоби впливу на сторони торговельних угод, що зобов'язують державу вчиняти певні юридично значимі дії, спрямовані на належне забезпечення виконання міжнародних домовленостей у цій сфері правовідносин, що випливають із загальних засад міжнародного і національного права та конкретизуються крізь формат добровільно взятих на себе державою зобов'язань, запевнень, завірянь тощо вчиняти певні дії або утримуватися від них задля отримання очікуваного результату укладення такого договору.

І все ж, об'єктивізація гарантій у нормативних актах не є абсолютною гарантією належного виконання правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, тому вкрай важливо враховувати міжнародно-політичний імідж держави як учасника торговельних відносин. Проте глобальною метою гарантій торговельних угод є досягнення належної міждержавної співпраці та міжнародної економічної безпеки.

Узагальнюючи зауважимо, що гарантії забезпечення виконання правових зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі доцільно класифікувати:

1. За формою вираження гарантій забезпечення виконання зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі на:

а) юридичні – закріпленні в нормативних актах національного і міжнародного права;

б) неюридичні – не закріплені нормативно, проте відображаються у політиці держави, у звичаях, правилах, традиціях, що застосовуються договірними сторонами;

2. За змістом гарантій забезпечення виконання зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі на: (1) інституційні; (2) організаційно-правові; (3) економічні; (4) політичні.

Специфіка гарантій забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі полягає в наступному:

1) основні інституційні гарантії поступально водночас унормовані в міжнародних актах, національному законодавстві і в торговельних угодах договірних сторін;

2) наявність загальних і спеціальних інститутів гарантування забезпечення виконання зобов'язань України у сфері міжнародної торгівлі. Цим опікується велика кількість міжнародних та національних інституцій (загальні: Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України тощо; спеціальні: відповідні міжурядові комісії/комітети);

Ключовими інституційними гарантіями виступають міжурядові комісії/комітети.

Недоліки спеціальних національних інституційно-правових гарантій забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі (міжурядових комісій/комітетів) полягають у такому:

1) відсутність законодавчого регулювання питань організації та діяльності міжурядових комісій з питань торговельно-економічного співробітництва;

2) голови спільних міжурядових комісій, створених для торговельно-економічного співробітництва, не обов'язково є міністрами міністерств, що наділені повноваженнями у сфері зовнішньо-економічної, торговельної діяльності;

3) проблематика, яку обговорюють в межах зустрічей за торговельними угодами, є значно ширшою за предмет, визначений такими угодами;

4) відсутність системної злагодженої єдиної політики України в питанні торговельного співробітництва з іншими державами, що проявляється в безсистемності розвитку зазначеної співпраці;

5) недосконалість механізмів міжурядової співпраці, що виражається у невідповідності повноважень, передбачених угодою і національними підзаконними актами.

3.2. Відповідальність держави як спосіб забезпечення виконання її правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі

Відповідальність є найдієвішим способом забезпечення виконання правових зобов'язань у сфері міжнародної торгівлі.

Звернімося до такої категорії, як міжнародна правосуб'єктність (право-, діє- та деліктоздатність) [146, с. 25] у сфері договорів міжнародної торгівлі, що є основною характеристикою статусу договірної сторони у торговельних угодах. Правосуб'єктність виражається у наявності прав і обов'язків (повноваженнях), установлених звичаями, нормами міжнародного права, а також угодами у сфері міжнародної торгівлі. Міжнародна правосуб'єктність включає ряд складових, що характеризують суб'єкта міжнародного публічного права. У сфері торговельних відносин ці складові можна охарактеризувати наступним чином:

- право виступати на міжнародній арені від свого імені як самостійного суб'єкта укладення торговельних відносин (укладаючи торговельні правочини держава нестиме відповідальність за належне їх виконання);
- право вступати у торговельно-економічні відносини з іншими суб'єктами міжнародного права,
- визнання договірною стороною як повноправного суб'єкта міжнародного права іншими суб'єктами міжнародного права;
- право брати участь у створенні норм міжнародного права, шляхом укладення торговельних договорів;
- можливість діяти відповідно укладеним торговельним домовленостям;
- участь у міжнародних організаціях, що прямо або опосередковано чинять вплив на міжнародну торгівлю;
- право змінювати умови співпраці за укладеними договорами у сфері торгівлі (зокрема шляхом внесення змін через двостороннє узгодження);
- право повністю або частково припинити торговельну співпрацю з країнами та міжнародними організаціями;

- здатність нести відповідальність за порушення при виконанні торговельних зобов'язань тощо.

Отже, правосуб'єктність держави як суб'єкта торговельних угод в цілому передбачає триєдність: дієздатності, правоздатності та деліктоздатності. Їх відсутність ставить під сумнів здатність держави бути суб'єктом торговельних відносин. Натомість порушення правоздатності іншої сторони/сторін повинно мати наслідком застосування заходів відповідальності.

Відповідно, ми зобов'язані звернутися до такого поняття, як «деліктоздатність суб'єктів міжнародного права», під яким одеська школа міжнародного права розуміє «здатність останніх нести міжнародно-правову відповідальність» [146, с. 26]. Натомість харківська школа міжнародного права схиляється до думки, що «деліктоздатність суб'єктів міжнародного права» означає їх здатність нести юридичну відповідальність за скоєні правопорушення. [8, с. 109-110] Так, науковці по-різному визначають деліктоздатність. Одні вказують, що це виключно здатність нести міжнародно-правову відповідальність, тобто асоціюють деліктоздатність з ознакою правосуб'єктності, інші – не роблять акцент на міжнародному характері відповідальності, проте наголошують на факті скоєння правопорушення.

Відповідно держави, вибудовуючи та встановлюючи норми міжнародного права, тривалий час намагалися унормувати власну відповідальність, зокрема й у сфері міжнародної торгівлі.

На першій та другій Гаазьких мирних конференціях 1899 року та 1907 років було укладено та відкориговано (шляхом викладення у новій редакції) Конвенцію про мирне врегулювання міжнародних спорів [114]. Даний документ заклав підвалини принципу мирного врегулювання спорів, що надзвичайно популярний у сфері договорів міжнародної торгівлі. Я.Ю. Миколаєнко за результатами дослідження зазначеного міжнародного акту виділив п'ять основних способів мирного вирішення міжнародних спорів, як-от: переговори, добрі послуги (сприяння країнами, що не приймають участі у конфлікті, умов для початку переговорів конфліктуючими державами), посередництво (участь у переговорах

третьої сторони на її умовах), створення слідчої комісії (створюється на основі договору між конфліктуєчими), арбітраж (в тому числі третейські суди). [144, с. 179-181]

Держави, бажаючи покращити відносини у сфері торгівлі виразили власні домовленості у Генеральній угоді з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947) [34], яка має сприяти укладенню взаємних та взаємовигідних домовленостей, спрямованих на значне зниження тарифів та інших бар'єрів у торгівлі і на усунення дискримінаційного режиму в міжнародній торгівлі. ГАТТ обрала цікавий і логічний підхід до окреслення митної території держави, остання вважалася такою за умови, що країна за неї несе міжнародну відповідальність. (частина 5 статті XXVI). Конкретних заходів притягнення до такої відповідальності домовленість не передбачала, проте неодноразово зазначається зобов'язання держав уникати завдання шкоди. [34]

Наприкінці 50-х років ХХ століття Комісією ООН з міжнародного права були розпочаті роботи з кодифікації звичаєвих норм міжнародно-правової відповідальності. [8, с. 162] У 1956 році почалася робота над кодифікацією норм відповідальності держав. Далі у 1963 році робота продовжилась, більше увагу зосередили на відповідальності за агресію. Надалі, у 1975 році вирішили розділити проект статей про відповідальність держав на частини (походження міжнародної відповідальності (попередньо прийнята у 1980 році); зміст, форма і ступінь міжнародної відповідальності; вирішення конфліктів та імплементація міжнародної відповідальності). [4, с. 134] І важливо відмітити 2001 рік, коли було сформовано остаточний текст статей на 53 сесії Генеральною Асамблеєю ООН, відображених у доповіді Комісії з міжнародного права (23 квітня – 1 червня та 2 червня – 10 серпня 2001 року) (далі – Статі про відповідальність держав). [361] Даний документ має вагомим значення для досліджуваної нами тематики, оскільки саме він містить у собі результати більше 50 років роботи експертів у галузі права. На наш погляд, він є повним та обґрунтованим, містить значну кількість аспектів та особливостей, які дають уявлення про розуміння специфіки публічної відповідальності держави. Саме Статті про відповідальність держави сьогодні є

найбільш вагомим та повним джерелом положень, що регламентує зазначену сферу. Водночас, особливості відповідальності за невиконання чи порушення торговельних угод не деталізовано, хоча нормотворець і не ставив перед собою такої мети.

Напрацювання Гаазьких мирних конференцій досі є актуальні та дістали подальшого нормативного розвитку. Наприклад, Конвенція ООН про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами 1965 року [116] була розроблена та досі діє, яким засновується Міжнародний центр по врегулюванню інвестиційних спорів. Варто звернути увагу, що суб'єктами звернення за Конвенцією є держави та/або особи цих держав, а предметом розгляду виключно питання, пов'язані з інвестиціями. Тобто даний акт є документом міжнародного права в широкому розумінні (передбачає публічно та приватно правову сфери відповідальності).

Знаковою подією в сфері договорів міжнародної торгівлі стало прийняття Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року. Даний міжнародний документ став одним з базових при укладенні торговельних угод. Попри це положення зазначеної Конвенції не вирішують завчасно жодного з питань з міжнародної відповідальності держави (стаття 73) [22]. Це, нажаль, лише поглибило потребу в кодифікації питань відповідальності, притягнення держав до відповідальності та відшкодування завданої порушеннями шкоди.

Безумовно важливим документом була Хартія економічних прав і обов'язків держави 1974 року. У статті 6 Хартії зазначено, що держави зобов'язані сприяти розвитку міжнародної торгівлі товарами, зокрема шляхом домовленостей та укладення довгострокових багатосторонніх товарних угод, а всі держави несуть відповідальність за сприяння регулярному потоку й доступу до всіх комерційних товарів, чим сприяють розвитку світової економіки, враховуючи при цьому інтереси країн, що розвиваються. Актуальними також є норми статті 7, де вказано, що кожна держава несе основну відповідальність за сприяння економічному, соціальному та культурному розвитку свого народу, за вибір цілей і засобів такого розвитку, а всі держави зобов'язані співпрацювати з метою усунення перешкод в

мобілізації та використанні своїх ресурсів. Проте надзвичайно актуально в контексті виконання Україною міжнародних договорів у сфері торгівлі є стаття 16 Хартії, у якій заявлено право та обов'язок всіх держав індивідуально та колективно ліквідувати усі форми агресії ззовні, окупації та держави, а також спричинені цим економічні та соціальні наслідки як необхідну умову для розвитку. Держави, що проводять таку політику примусу несуть економічну відповідальність перед країнами, територіями і народами за відшкодування та повну компенсацію скорочення природних та інших ресурсів цих країн, а також спричиненої цим ресурсам шкоди. Жодна держава не має права сприяти та заохочувати капіталовкладення, котрі можуть стати на заваді звільнення території, окупованої силою. [311] Цей міжнародний документ досі актуальний та має велике значення відносно нинішньої реальності України та притягнення країни-агресора до відповідальності, а тому числі за правопорушення, що шкодять економічним інтересам нашої держави та перешкоджають виконанню договорів у сфері торгівлі повною мірою.

Наступним кроком було прийняття у квітні 1980 року Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, яка розроблена з урахуванням цілей резолюції прийнятих шостою спеціальною сесією Генеральної Асамблеї ООН, про встановлення нового міжнародного економічного порядку, необхідна для сумлінності міжнародної торгівлі. [112] Преамбула конвенції встановлює, що розвиток міжнародної торгівлі на основі рівності і взаємної вигоди є важливим елементом у справі сприяння розвитку дружніх відносин між державами. І такі засади, як зазначалося, надалі активно прописувалися у двосторонніх торговельних домовленостях України. Цей міжнародний документ не застосовується за шкоду завдану особі (стаття 5). Натомість він врегульовує аспекти процедури купівлі-продажу товарів між резидентами різних країн, а питання, неврегульовані ним, підлягають вирішенню відповідно до норм міжнародного приватного права (стаття 7). Проте актуальність конвенції в контексті теми роботи прописана у преамбулі: прийняття однакових норм, які регулюють договори міжнародної купівлі-продажу товарів та враховують різні суспільні, економічні й правові системи, сприятимуть

усуненню правових бар'єрів у міжнародній торгівлі та розвитку міжнародної торгівлі. Наприклад, у двосторонніх торговельних угодах України зазначено, що держави не несуть відповідальності за дії фізичних та юридичних осіб. Так, саме Конвенцією зазначено обставини притягнення до відповідальності та звільнення від неї для осіб (резидентів договірних держав), що здійснюють торговельні відносини.

Не менш важливим для торговельних відносин документом можна назвати Конвенцію ООН з морського права 1982 року [110]. Відповідно до статті 31 держава прапора відповідає за будь-яку шкоду або збитки, заподіяні прибережній державі в результаті недотримання яким-небудь військовим кораблем або іншим державним судном, експлуатованим у некомерційних цілях, законів і правил прибережної держави, що стосуються проходу через територіальне море, або положень Конвенції, або інших норм міжнародного права. [8, с. 109-110]. Не менш цікавою, є стаття 139, частина 1 якої закріплює за державами обов'язок забезпечувати діяльність держав, державних підприємств, фізичних і юридичних осіб-резидентів відповідно до вимог цієї Конвенції. Натомість невиконання зазначених обов'язків державою тягне за собою її відповідальність. [110] Очевидним є розвиток міжнародних норм щодо регулювання відповідальності. Більш пізніми актами переглядалися суб'єкти розгляду спорів та суб'єкти міжнародно-правової відповідальності.

Разом з тим, зважаючи на розуміння країнами важливості торговельних відносин і розширення напрямів торговельної співпраці (торгівля послугами, питання пов'язані з інтелектуальною власністю тощо), у результаті майже п'ятдесяти років переговорів та поступок у 1994 році було створено Світову організацію торгівлі. Найважливішим принципом СОТ є принцип недискримінації, що проголошує однакові сприятливі умови членів СОТ. Угода про СОТ та додатки до неї уже містять норми про відповідальність та обов'язок відшкодувати шкоду. [293] Як зазначає Ю.В. Тищенко, «нормативна база СОТ є обов'язковою для кожної держави-члена, і невиконання чи порушення умов цих домовленостей руйнує

торговельний правопорядок, що існує в рамках СОТ та може призвести до санкцій та негативних наслідків для держави-порушника.»

Так, Н.А. Мазаракі та Ю.А. Гончарова посилаються на пункт 111 Звіту Апеляційного органу № WT/DS165/AB/R від 11 грудня 2000 року, де вказано: «Домовленість [Домовленість про правила та процедури вирішення спорів [59]] покладає на держави-члени зобов'язання добиватися відшкодування порушень прав, іншого анулювання або заподіювання шкоди перевагам за охопленими угодами винятково шляхом звернення до правил і процедур цієї Домовленості та дотримуватися їх. Пункти частини 2 статті 23 Домовленості висвітлюють специфічні й чітко окреслені форми заборонених односторонніх дій, які порушують положення частини 1 статті 23 Домовленості. Існує тісний взаємозв'язок між обов'язками, передбаченими частинами 1, 2 статті 23. Усі вони стосуються обов'язку членів СОТ не вдаватися до односторонніх дій». Дослідниці відмічають: що «крайня міра, до якої можна вдатися згідно з Домовленістю, передбачена підпунктом 3.7 пункту 3: «Можливість тимчасового припинення дії поступок або інших зобов'язань за охопленими угодами на недискримінаційній основі стосовно іншого члена СОТ за відповідного дозволу DSB» (англ. Dispute Settlement Body – Орган вирішення спорів)». [135]

Отже, СОТ наполягає на неприпустимості односторонніх дій у випадку виявлення порушень та слідування процедурам, визначеним Домовленістю про правила та процедури вирішення спорів. Це положення є важливим у разі погіршення ситуації, провокування подальших порушень уже обома сторонами та збільшення загальної шкоди. Все це свідчить про попередження ймовірних ризиків порушення принципу співробітництва держав. Разом з тим, очевидний розвиток інститутів врегулювання спорів, який дозволяє врахувати позиції сторін, як суверенних рівних держав.

Міжнародно-правова регламентація відповідальності держав за порушення взятих на себе зобов'язань в межах договорів міжнародної торгівлі – значний крок до реформування всієї системи міжнародного права. Розвиток права міжнародної відповідальності, безперечно, має стратегічне значення, від якого залежить

ефективність функціонування міжнародного права в цілому. Норми, котрі спрямовані на регулювання міжнародно-правової відповідальності держав, вже давно вийшли за межі окремого інституту міжнародного права. Міжнародне право перебуває на новому витку свого розвитку – це формування особливої галузі, а саме: права міжнародної відповідальності, де відповідальність держави як засіб її правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі займає не останнє місце.

Паралельно з розвитком норм права міжнародної відповідальності з першої половини ХХ століття, і в наукових колах жвавішає і наукова дискусія з цих питань. Норми міжнародного права, які регулюють походження, зміст і реалізацію міжнародно-правової відповідальності, формують окремий інститут, що є переважно звичаєвим, зазначає одеська школа права. [146, с. 53]

Однак на думку американського вченого К. Іглтона, в міжнародному праві панує повний хаос відносно тлумачення даного терміна. Для визначення поняття та особливостей міжнародно-правової відповідальності необхідно звернутися до її сучасних трактувань. Американський дослідник термін «відповідальність» розумів, як «принцип, який встановлює обов'язок усунути (відшкодувати) будь-яке порушення міжнародного права, яке завдає шкоду та вчинено державою-порушником» [340, с. 352]. Тобто, він підкреслює зв'язок між завданою шкодою та суб'єктом її вчинення.

Інститут міжнародної відповідальності є сукупністю правових норм, що регулюють певні правовідносини, які здебільшого виникають між державами-сторонами — правопорушником та постраждалою державою. Тривалий час визнавалася можливість таких правовідносин лише між двома сторонами. Так, А. Фердросс писав, що міжнародно-правова відповідальність виникає лише щодо тих держав, які є безпосередньо потерпілими від міжнародно-протиправних дій. Проте часто дії порушника можуть завдавати шкоду не лише безпосередньо, а й опосередковано. Тобто негативних наслідків може зазнати як потерпіла країна, так і третя сторона, а іноді й світовий правопорядок. Наприклад, ряд міжнародних злочинів (як-от: агресія, що є злочином проти міжнародного миру) прямо не

пов'язаних з торговельною діяльністю призводять до спотворення не лише міжнародної безпеки, а й торговельно-економічних відносин у світі. Крім того, санкції, що застосовуються у відповідь на дії агресора, передбачають обмеження торговельної діяльності країн, що не мають безпосереднього відношення до акту агресії. І така шкода не відшкодовується, що матиме вплив на обсяг застосування та дієвість колективних санкцій у сфері досліджував тему міжнародної торгівлі. І.І. Лукашук, говорив про формування права міжнародної відповідальності як окремої галузі. Дослідник відмічав, що цей процес проходить непросто. [325] Причиною тому є різні політичні інтереси країн, що стримує розвиток норм відповідальності держав за зобов'язаннями у сфері договорів міжнародної торгівлі.

Енциклопедія з міжнародного права містить таке визначення: «Відповідальність держав» — обов'язок держави компенсувати шкоду, завдану іншій державі в результаті здійснення нею міжнародно-протиправного діяння, що може бути як незаконною дією, так і протиправним упущенням з боку цієї держави або її офіційних осіб, або за певних обставин її громадян. [63, с. 457] Слід повторно підкреслити, що стаття 4 Статей про відповідальність держав зазначає, що дії будь-якого держоргану розцінюються як дії держави. [360] Разом з тим, двосторонніми угодами про торговельно-економічне співробітництво передбачені норми про невідповідальність держав за втрати та ушкодження, що зазнають фізичні та юридичні особи при виконанні таких комерційних контрактів (частина 2 статті 5 Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Гайана про торговельно-економічне співробітництво [277]). Отже, наведена позиція не відповідає чинним нормам міжнародного права. Тобто перед іншою державою в міжнародно-публічному аспекті відповідатиме саме держава.

Юридичною основою відповідальності в сфері договорів міжнародної торгівлі є порушені міжнародно-правові зобов'язання суб'єктів укладення міжнародних торговельних домовленостей, які виникли в результаті укладених торговельних угод. А відповідальність повинна слугувати засобом забезпечення виконання цих зобов'язань. Так, відповідно до укладених торговельних домовленостей України жодна з договірних сторін не нестиме відповідальність за

зобов'язаннями фізичних чи юридичних осіб, що впливатиме з їх контрактів (стаття 5 Угоди між Урядом України і Урядом Перехідної Ісламської Держави Афганістан про торговельно-економічне співробітництво [260], стаття 4 Торговельно-економічної угоди між Урядом України і Урядом Республіки Перу [247] тощо). Що, по-перше, є нормою прямої дії, а по-друге, корелюється з загальним правилом ієрархічності відповідальності, яке полягає в тому, що суб'єкти укладення договорів у сфері міжнародної торгівлі в міжнародному праві відповідають в межах власної компетенції та в площині укладеної домовленості, яка регулюється відповідно: міжнародним публічним, міжнародним приватним чи національним правом.

«Міжнародно-правова відповідальність» — це юридичний обов'язок суб'єкта-правопорушника ліквідувати наслідки шкоди, заподіяної іншому суб'єкту міжнародного права невиконанням або неналежним виконанням приписів міжнародного права. [8, с. 140] З позиції науковців, в практичній діяльності питання відповідальності (responsibility) часто взаємопов'язані з питаннями їх матеріальної відповідальності (liability) у міжнародному праві. [308, с. 70-71] Х.Н. Бехруз доповнює доктринальне розуміння цих видів/рівнів відповідальності, зазначаючи, що ряд авторів переконані, що в першому випадку йдеться про позитивну відповідальність, в другому – про негативну. Натомість, в англомовній доктрині відсутня однозначна позиція щодо сутності зазначених понять. [146, с. 221] Збитки можуть бути частково результатом правомірних дій, а частково в результаті порушення зобов'язань за укладеними домовленостями. В.В. Яремчук пише, що «міжнародні зобов'язання, які і є об'єктом притягнення до відповідальності за міжнародним правом, найчастіше фіксуються саме у формі міжнародних договорів» [325, с. 100-101]

Очевидно, юристи-міжнародники вбачають, що порушення міжнародних договорів, зокрема торговельних, тягне за собою збитки для договірних сторін та їх резидентів. Чинні домовленості, наприклад, Угода між Урядом України та Урядом Сінгапуру про сприяння та взаємний захист інвестицій [282] статтею 10 передбачає, що спірні питання між інвесторами однієї держави та іншою державою

щодо інвестицій на території останньої повинні за можливості вирішуватися шляхом міждержавних переговорів.

Правознавець Т.А. Грабович відзначає наявність у юридичній літературі різних точок зору щодо визначення правовідносин, які виникають у результаті міжнародно-протиправного діяння. Можна виділити три основні позиції із цього питання. [41] Перша з них, прибічником якої був італійський професор Д. Анцилотті, передбачає, що наслідки міжнародно-протиправного діяння характеризуються зобов'язальною силою двосторонніх відносин, де держава-порушниця повинна забезпечити відшкодування, а потерпіла держава наділяється суб'єктивним правом вимагати відшкодування. Натомість австрійський юрист Г. Кельзен схилився до іншого погляду: наявність дозволу у потерпілої держави в примусовому порядку застосовувати санкції проти держави-порушниці правопорядку, що безпосередньо витікає із протиправного діяння. Згідно із третім підходом, наслідки міжнародно-протиправних діянь не можуть обмежуватися відшкодуванням або «санкціями». [338, с. 33]. Підсумовуючи дослідниця відмічає, що міжнародно-правова відповідальність держави настає тоді, коли порушене міжнародно-правове зобов'язання має юридичну силу для держави в момент вчинення нею міжнародно-протиправного діяння. [42] На нашу думку, слід погодитися з вимогою чинності зобов'язання на момент вчинення міжнародно-правового правопорушення.

Натомість М.М. Антонович в іншому контексті розглядає міжнародно-правову відповідальність. Дослідниця переконана, що така відповідальність можлива у випадку, коли одна держава чинить незаконно дії проти іншої держави, групи держав чи світового співтовариства в цілому. [4, с. 135] У даному випадку незаконність визначається не нормами національного права, а міжнародними угодами, принципами та нормами міжнародного характеру. На інкримінацію діяння міжнародно-протиправним не впливає кваліфікація діяння з точки зору національного права або правил міжнародних організацій. Так, стаття 32 Статей про відповідальність держав визначає, що держава не може посилатися на положення свого національного права як підставу виправдання для невиконання

своїх зобов'язань.[361] Ідентична позиція відображена в рішенні у справі про поведження з польськими громадянами на території м. Данцига 1932 року. Постійна палата міжнародного правосуддя визначила: «... Відповідно до загальноприйнятих принципів одна держава у її взаєминах з іншою державою може посилатися лише на норми міжнародного права...» Держава «не може посилатися на свою власну конституцію, щоб ухилитися від виконання зобов'язань, покладених на неї згідно з міжнародним правом...» [328; 365, с. 65]. Натомість у 2021 році Конституційний Суд Польщі вказав на пріоритетність Конституції над актами Європейського Союзу [157].

Даний факт свідчить про розвиток міжнародних відносин та про плинність позицій держав. Разом з тим, зазначене може ілюструвати як порушення норм міжнародного права, так і наявність проблеми, яка потребує додаткового врегулювання з боку держав.

Варто підкреслити ще один важливий аспект, який відзначають Коверзнев М. С. і Коверзнева Г. П., а саме: «Одним із керівних у сучасному міжнародному праві є принцип суверенної рівності». Дослідники вказують, що він не є ознакою взаємозалежності чи відсутності співпраці держав, жодна країна не може існувати й розвиватись відособлено. Саме принцип рівності й дає підстави говорити про рівність прав держав, оскільки міжнародне право є правом рівних. На думку авторів, «згаданий принцип дає змогу державі здійснювати будь-які дії, що не суперечать встановленим принципам і нормам міжнародного права.» [103, с. 50] Відповідно невиконання зобов'язань чи їх порушення країною тягне за собою міжнародно-правову відповідальність. Дійсно, відповідальність у сфері договорів міжнародної торгівлі важлива саме для держав як гарантія забезпечення виконання правових зобов'язань договірних сторін.

Отже, у найзагальніших рисах більшість авторів зводять міжнародну відповідальність до правовідносин, що виникають у результаті настання юридичного факту (порушення норми міжнародного права, заподіяння шкоди тощо). Результатом його настання у цих правовідносинах є покладання на винну сторону обов'язку нести негативні наслідки.

Інститут юридичної відповідальності держави за невиконання чи неналежне виконання нею своїх договірних зобов'язань у сфері міжнародної торгівлі має не лише ретроспективну мету (наприклад, справа DS 464, яка розглядалася в СОТ: Сполучені Штати/Корея з приводу антидемпінгових та компенсаційних заходів щодо великих побутових пральних машин із Кореї, яке США в 2016 році, поважаючи свої зобов'язання перед СОТ, планувала виконати [215]), а й проспективну (позитивну). Ретроспективна відповідальність розглядається як невідворотний наслідок вчинення міжнародного шкідливого діяння. [340, с. 352]. Проспективні цілі відповідальності держави, як способу забезпечення виконання її правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, є такими: попередження потенційного правопорушення через належне дотримання міжнародних договорів у сфері торгівлі (превентивна), через дружне ставлення до міжнародного права, поваги до інститутів у сфері торгівлі (зокрема СОТ) тощо. Така поведінка сприяє розширенню торговельно-економічній співпраці. Так, інститут юридичної відповідальності дисциплінує держави щодо виконання ними своїх юридичних міжнародно-правових зобов'язань.

В результаті наукового пошуку визначено три групи підстав притягнення держави до міжнародної відповідальності у сфері торгівлі, серед них: (1) нормативні (юридичні); (2) фактичні; (3) процесуальні.

Нормативна підстава означає, що в міжнародному законодавстві (або в договірному акті) передбачені вид і міра юридичної відповідальності держави за порушення нею тієї чи іншої норми міжнародного (чи договірного) права. Юридичні підстави відповідальності можуть міститися в будь-яких джерелах міжнародного права й інших актах, які фіксують обов'язковий для держави формат дій (діяльності), зокрема:

– міжнародний договір (як двосторонні торговельні угоди, так і конвенцій). Заходи визначаючі на економічну складову міждержавних відносин. Так, угода між Україною та Лівією про сприяння та взаємний захист інвестицій передбачає компенсацію втрат інвесторів. Компенсація, що виникає, буде справедливою та адекватною і переводитиметься у вільно конвертованій валюті без затримки. [266]

Відповідно на цій підставі у зазначеному договорі у сфері торгівлі будуть засовуватися заходи відповідальності для суб'єктів інвестиційної діяльності. Разом з тим, стаття 4 згаданої угоди [5], на наш погляд, може слугувати підставою лівійським інвесторам отримати репарації з країни, яка чинить військову агресію на території України;

– міжнародний звичай - правовим називають звичай, застосування якого санкціоноване нормами права, тому за порушення звичаєвих правил поведінки може наставати юридична відповідальність. [36, с. 119] Ряд міжнародних договорів у сфері торгівлі серед джерел містить національне законодавство та правила, які, на нашу думку, можна розцінювати в розумінні торговельних звичаїв (стаття 1 Торговельної угоди між Урядом України та Урядом Малайзії [243], стаття 1 Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Індія про торговельно-економічне співробітництво [261]).

– рішення міжнародних судів і арбітражів. Наприклад, справа Коста-Ріки проти Нікарагуа, розгляд якої тривав близько 20 років, у якій попри розгляд значної кількості аспектів вказано, що спірна територія слугувала «каналом торгівлі», що також ілюструє тісний взаємозв'язок суверенітету, територіальної цілісності та торговельної спроможності країни, а порушення зазначених базисів повинно тягнути за собою відповідальність у вигляді адекватного відшкодування [129, с. 167];

– резолюції міжнародних організацій. Наприклад, статті 24 і 25 Статуту ООН встановлюють юридичну відповідальність для всіх держав-членів ООН рішень Ради Безпеки ООН;

– односторонні міжнародно-правові зобов'язання держав, що встановлюють юридично обов'язкові правила поведінки тільки для держави, яка взяла такі зобов'язання (у формі нот, заяв, декларацій тощо.).

Отже, нормативна підстава є висхідною основою міжнародно-правової відповідальності держави у сфері договорів міжнародної торгівлі.

5 Коли інвестиції інвесторів будь-якої Договірної Сторони зазнають втрати через війну, збройний конфлікт, національний надзвичайний стан, переворот, повстання, заколот або інші подібні події на території іншої Договірної Сторони, їм надаватиметься останньою Договірною Стороною режим, по відношенню до реституцій, відшкодування, компенсації або іншого вирішення, не менш сприятливий, ніж той, який остання Договірна Сторона надає своїм власним інвесторам або інвесторам будь-якої третьої Держави.

2) Фактичною підставою міжнародно-правової відповідальності у сфері договорів міжнародної торгівлі є факт вчинення державою міжнародного правопорушення у сфері договорів міжнародної торгівлі.

Міжнародне правопорушення означає діяння (дія або бездіяльність) суб'єкта міжнародного права, які порушують міжнародно-правові зобов'язання, взяті на себе торговельними угодами. Іншими словами, фактичні підстави міжнародно-правової відповідальності – це ті порушення у сфері договорів міжнародної торгівлі, за вчинення яких передбачена, встановлена відповідальність. Тобто це певний юридичний факт, а саме: міжнародне правопорушення.

3) Під процесуальними підставами міжнародної відповідальності у сфері договорів міжнародної торгівлі розуміють процедуру розгляду справ про порушення торговельних домовленостей і порядок притягнення винних суб'єктів до відповідальності. В одних випадках такий процесуальний порядок детально регламентований і закріплений у міжнародно-правових актах, в інших – його вибір залишений на розсуд органу, що застосовує заходи відповідальності.

Отже, єдність нормативної підстави і факт вчинення міжнародно-правового правопорушення у сфері договорів міжнародної торгівлі не є достатніми підставами для настання відповідальності, суб'єктом якої є держава. У цьому разі необхідна політична воля іншої (потерпілої) держави як сторони міжнародного договору, при цьому, позивання до держави-правопорушника є її правом, а не обов'язком.

Юристи-міжнародники київської школи права вирізняють наступні методи вирішення торговельних спорів, що передбачені угодами ЄС про вільну торгівлю: консультації (особливості яких, вимоги до поведінки договірних сторін, строки, як правило, встановлюються текстами угод); арбітражні процедури (угодою визначаються особливості роботи таких арбітрів, оголошення попереднього звіту та фінального рішення); медіацію (даний вид передбачений в Угоді між Японією та ЄС про економічне партнерство [338], у Правилах процедури медіації, які є додатком 29-С до Всеосяжної економічної та торговельної угоди між ЄС та Канадою [342]); примирення, зокрема у випадку термінових спорів, пов'язаних з

енергоносіями (стаття 309 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [287], де строк роботи посередника обмежується 15 днями, інакше буде рекомендована інша процедура); взаємопогоджене рішення щодо спору (стаття 317 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [293]). [136, с.8]

Приписи Статей про відповідальність держав (стаття 28) визначають, що міжнародна відповідальність держави, яку спричинює міжнародне протиправне діяння, породжує юридичні наслідки [361]. Відповідно варто звернутися до інститутів вирішення спорів у сфері договорів міжнародної торгівлі, на які покладається вирішення спорів між державами. Як неодноразово зазначалось, у міждержавних торговельних відносинах пріоритетним залишається мирне врегулювання спорів. Проте, не завжди суперечку можна вирішити саме шляхом переговорів. Відповідно наявний ряд інституцій, які можуть допомогти державам забезпечити належне виконання зобов'язань та/або відшкодування шкоди договірною стороною, шляхом притягнення останньої до відповідальності.

До таких інститутів ми відносимо: орган вирішення спорів СОТ, міжнародний суд ООН, Європейський Суд Справедливості, міжнародні арбітражі тощо.

Аналіз шляхів притягнення до міжнародної відповідальності у сфері договорів міжнародної торгівлі становить інтерес у контексті даного дослідження. В першу чергу, варто звернутися до права Світової організації торгівлі (СОТ). Зазначений інститут здійснює припинення порушення положень угод у сфері торгівлі, часто не встановлюючи необхідності відшкодування заподіяної неналежним виконанням двосторонньої чи багатосторонньої угоди шкоди. Ймовірно логіка «м'якого права» СОТ у преамбулі Угоди про СОТ, яка передбачає виключно створення умов та укладення взаємовигідних домовленостей, та у статті 3, де зазначається, що функцією є забезпечення форуму для проведення переговорів. [293] Відповідно організація не ставить перед собою завдання домагатися примусу виконання зобов'язань за торговельними угодами, накладати санкції чи визначати форми відшкодування.

Також, Н.А. Мазаракі та Ю.А. Гончарова вказують на ряд питань, які

критикуються у зазначеному механізмі вирішення спорів у рамках СОТ: (1) тривалість вирішення спорів, (2) низька ефективність передбачених заходів, (3) теоретичний, а не конструктивний зміст заходів, (4) перспективний, а не ретроспективний характер заходів, (5) обмежені можливості застосування такого заходу як компенсація. [136] Відповідно, дослідниці також звертають увагу на деяку «кризу» органу вирішення спорів СОТ, що можливо і допомагає у вирішенні суперечок, проте не забезпечує виконання рішень в результаті розгляду справ. Зазначене, безумовно, є актуальним, зважаючи на те що сьогодні, за статистикою СОТ, Україна взяла участь у торговельних спорах в рамках СОТ: 11 разів позивачем, 4 рази — відповідачем, 56 разів — третьою стороною. [376]

Також не слід залишати поза увагою загальний судовий інститут. Однозначно важливим органом вирішення міждержавних суперечок, зокрема й у сфері торгівлі, є міжнародний суд ООН. Його роль полягає у вирішенні правових спорів, поданих державами згідно з нормами міжнародного права та надання консультативних висновків з правових питань, переданих уповноваженими органами ООН та спеціалізованими установами.

Тематика справ, що належать до юрисдикції цієї інституції, різноманітна, проте обов'язковою є спільна згоди країн на такий розгляд. Хоча прямо зі статуту суду не випливає компетенція щодо розгляду торговельних спорів, проте рішення суду свідчать про значну увагу суду до міжнародних торговельних відносин. Наприклад, прикордонний спір (Буркіна-Фасо/Нігер) (рішення суду ООН від 16 квітня 2013 року), який стосувався демаркації спільного кордону. В аргументах сторін та в окремій думці судді Кансаду Триндади було виражено занепокоєність щодо вільного переміщення людей та товарів, торгівлі митниці, яка була виражена в 1960 році у спільному комюніке сторін розгляду. [129, с. 8-22] І даний приклад не єдиний, у спорі щодо суверенітету над Педра-Бранка/ Пулау-Бату-Путех, Мидл-Рокс и Саут-Ледж (Малайзия Сингапур) (рішення від 23 травня 2008 року) під час розгляду в суді ООН піднімають питання торгівлі, як порушене право. [128, с. 2] Відповідно і міжнародна судова практика вбачає взаємозв'язок безпеки та

торговельних відносин, що відповідає позиціям та висновкам щодо розкривалися у попередніх підрозділах даної дисертації.

Також варто відзначити, що і розгляд спорів в судді ООН має ряд недоліків, наприклад: (1) наявність обов'язкової згоди обох сторін на такий розгляд, (2) тривалість розгляду, (3) сума компенсації може бути результатом нового розгляду (наприклад, справа Коста Ріки проти Нікарагуа [129, с. 171]), що також потребуватиме згоди сторін та часу на провадження.

Враховуючи інтенсивність євроінтеграційних процесів в контексті досліджуваної проблематики, варто звернути увагу на Суд ЄС і Суд Справедливості ЄС. Як зазначає Т.В. Комарова, Суд ЄС «розробив принципи, які стали тими самим «моторами» інтеграційних процесів, а виносячи рішення по справах, він відстоював ідеї інтеграції, незважаючи на окремі опозиційні інтереси держав-членів чи інститутів» [109, с. 43]. Особливістю Суду Справедливості ЄС є те, що він зазвичай обґрунтовує подальші рішення на основі своїх попередніх рішень, хоча і без вказівки на це та прямого посилання на них. Проте були випадки мотивованого відходу від усталеної практики. Наприклад, у рішенні, у так званій справі HAG II [343], яке змінювало попередню позицію Суду справедливості (рішення у справі HAG I [349]). «Справа стосувалася можливості власників торговельних марок у одній державі-члені стримувати імпорту продукції, що легально використовувала їхню торговельну марку в іншій державі-члені». [108] Розуміння особливостей судових інституцій ЄС є важливим з обраного нашою державою європейського вектору розвитку.

Варто також відмітити Міжнародний центр по врегулюванню інвестиційних спорів (далі – МЦВІС), який має ознаки як публічного, так і комерційного арбітражу. Даний інститут заснований Конвенцією про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами [116]. У справі *Quiborax S. A., Non Metallic Minerals S. A. and Allan Fosk Kaplún v. Plurinational State of Bolivia* (2015) Міжнародний арбітраж (за Конвенцією МЦВІС) зазначив, що закріплений у статті 1 принцип, згідно з яким держава несе відповідальність за свої

міжнародно-протиправні діяння, є «одним із базових принципів міжнародного права» (пункт 327). [364].

Україна ініціювала 11 інвестиційних спорів (переважно проти російської держави у зв'язку з експропріацією активів у Криму), проте оскільки остання не ратифікувала Вашингтонську конвенцію [116, ⁶], то всі спори проти неї розглядаються *ad hoc*. За даними МЗС України, під час анексії Криму російська держава націоналізувала більше 400 українських підприємств і 18 родовищ. Рішення про задоволення позову у таких судових спорів, як *Oschadbank v. Russia* та *Everest and others v. Russia*, слугує прецедентом, який став поштовхом до збільшення кількості інвестиційних спорів у зв'язку з анексією Криму. [207] Разом з тим, варто відзначити, що в Україні для виконання рішень МЦВІС відсутня спеціальна процедура, тому вони виконуються згідно з положеннями Нью-Йоркської Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року. [113]

Саме інститути вирішення спорів можуть забезпечити встановлення факту правопорушення. Стаття 12 Статей про відповідальність держав встановлює, що «порушення державою міжнародно-правового зобов'язання має місце, коли діяння цієї держави не відповідає тому, чого вимагає від нього дана обставина, незалежно від її походження чи характеру. Разом з тим, стаття 13, що має назву «Міжнародно-правове зобов'язання, що знаходиться в силі для держави» закріплює правило: жодне діяння держави не є порушенням міжнародно-правового зобов'язання, якщо це зобов'язання не чинне для даної держави під час вчинення діяння. Отже, однією з основних гарантій забезпечення виконання приписів міжнародних торговельних угод є унормована за це відповідальність.

На наш погляд, важливо розуміти закономірність: держава, стаючи стороною міжнародного договору у сфері торгівлі, набуває юридичних обов'язків за даними угодами, що впливає на діяльність органів публічної влади, резидентів у межах території дії договору, що зазвичай визначається територією суверенних

⁶ У ст. 54 (3) Вашингтонської конвенції передбачено, що виконання рішення арбітражу здійснюватиметься відповідно до законодавства про виконання судових рішень, які набрали чинності на території держави, де рішення підлягає виконанню. Тобто, кожна договірна держава визнає рішення арбітражу, винесене відповідно Вашингтонської конвенції як зобов'язуюче та забезпечує виконання грошових зобов'язань, покладених рішенням арбітражу, в межах своєї території таким же чином, якби це було остаточне рішення судового органу цієї держави

договірних держав. Не слід нехтувати і наявністю «екстериторіальної юрисдикції». Професор Т. Л. Сироїд визначає її як «застосування права однієї держави поза межами її території на території інших держав на тій підставі, що поведінка сторони викликає певні наслідки на території іншої держави». [172, с. 82] Відповідно держави на міжнародному рівні визначають умови торговельної співпраці, в тому числі й з елементами екстериторіальної юрисдикції, тому саме держава нестиме міжнародно-правову відповідальність за належне виконання торговельних угод.

Склад правопорушення у сфері договорів міжнародної торгівлі є сукупністю суб'єктивних і об'єктивних ознак, на підставі яких держава притягується до відповідальності.

Будь-які протиправні діяння як держави, так і її посадових осіб чи резидентів (фізичних або юридичних осіб), які торкаються сфери договорів міжнародної торгівлі, повинні мати наслідком відповідальність держави у рамках міжнародного права, скільки саме це дасть можливість гарантувати виконання зобов'язань держави і слугуватиме способом забезпечення домовленостей країни, унеможливить посилення на третю сторону як підстави невиконання. [83] Очевидно, що саме держава є основним суб'єктом відповідальності у міжнародному праві загалом та у сфері договорів міжнародної торгівлі зокрема. Спеціальний доповідач комісії Генеральної Асамблеї ООН Дж. Кроуфорд стверджує, що відповідальність держави перед суб'єктами, іншими ніж держави, також вписується в рамки відповідальності держави». [367]

Не можна знехтувати існуючими позиціями щодо розширення кола суб'єкта міжнародно-правової відповідальності. Дана дискусія беззаперечно існує в науковій сфері, проте і міжнародна судова практика свідчить про розширення кола суб'єктів. Так у під час розгляду справи Джадхава (Індія проти Пакистана) суддя Кансаду Тріндаді називає міждержавний характер відповідальності «застарівшою догмою минулого». [129, с. 332] Ймовірно, що коло суб'єктів відповідальності у сфері договорів міжнародної торгівлі може бути ширше, проте основним суб'єктом залишається держава.

Підтримуємо позицію, що важко встановити ступінь вини держави [103], як визначальної складової суб'єктивної сторони правопорушення за аналогією з національним правом. Більш того, цей аспект не було включено до Статей про відповідальність держави. Проте доцільно говорити про мету і цілі невиконання чи неналежного виконання договорів у сфері міжнародної торгівлі.

Натомість, об'єктом такого виду відповідальності є блага матеріального і нематеріального характеру, яким завдається шкода в результаті скоєного правопорушення (наприклад, певний міжнародний правопорядок у сфері міжнародної торгівлі, дотримання якого є обов'язковим для всіх суб'єктів цих правовідносин; система взаємовідносин, що склалася, та інші) [172, с.93]. Тому порушення норм у сфері торгівлі часто призводить до порушення міжнародного правопорядку, отже, доцільно розглядати весь спектр міжнародних правопорушень в аспекті відповідальності держави у сфері договорів міжнародної торгівлі. Формат недотримання такого правопорядку дістає вияв у правопорушеннях, які можна класифікувати на такі як:

- міжнародні злочини – зазвичай не характерні для міжнародного торговельного права, проте безпосередньо впливають на ведення торгівлі, характер відшкодування шкоди (зокрема, злочин агресії). При порушенні основ безпеки держави, торговельні домовленості останньої можуть виконуватися неналежним чином;

- злочини міжнародного характеру – передбачені міжнародними угодами суспільно небезпечні діяння, які посягають на нормальні відносини між державами і спричиняють шкоду мирному співробітництву в різних галузях [172, с. 303]. Варто повторно згадати, що нормами міжнародного права обмежується торгівля певними групами товарів і незаконна торгівля дозволеними товарами. Україна, як суб'єкт зобов'язань забезпечення безпеки торгівлі, співпрацює з міжнародними інституціями щодо запобігання міжнародній організованій злочинності (наприклад, Інтерпол) у сфері торгівлі незаконними товарами, а також незаконній торгівлі, що здійснюється з порушенням встановлених норм міжнародної торгівлі. Держави зобов'язані боротися з організованою злочинністю

у сфері торгівлі, що забезпечить належний правопорядок та створення умов для належного виконання зобов'язань у сфері торгівлі, боротьбу з контрабандою;

- міжнародні делікти – невиконання зобов'язань за договорами у сфері міжнародної торгівлі, міжнародних звичаїв, принципів міжнародного права, невиконання рішень суду.

Слід розрізняти відповідальність за договорами у сфері торгівлі і за виконанням державою норм міжнародного права у сфері запобігання незаконній міжнародній торгівлі. Відповідно, сфера міжнародної торгівлі не зводиться до виконання виключно зобов'язань за укладеними торговельними угодами, зокрема Україною, а також полягає в забезпеченні належних торговельних умов для міжнародної торгівлі в цілому, що визначено нормами і принципами міжнародного права.

Об'єктивна сторона міжнародного правопорушення в сфері договорів міжнародної торгівлі визначається у вигляді діянь з боку держави, яка порушує міжнародно-правові зобов'язання, передбачені такими договорами, що обумовлюють настання міжнародно-правової відповідальності. Тобто, якщо держава порушує позитивні чи негативні зобов'язання, передбачені торговельними угодами, то такі діяння мають передбачати негативні наслідки відповідальності для держави-порушниці.

Отже, держава є основним суб'єктом відповідальності у сфері договорів міжнародної торгівлі. Відповідальність за вчинене протиправне діяння настає через порушення, окреслені підставами притягнення держави до міжнародної відповідальності, а об'єктом є те, чому завдано шкоди.

Варто розрізняти міжнародну відповідальність держави-порушниці, яка впливає на міжнародні торговельні процеси, що спричиняє порушення торговельних зобов'язань, та відповідальність в межах конкретної двосторонньої угоди у сфері торгівлі. В останньому випадку для зупинення правопорушення може бути достатнім розірвати торговельну угоду.

Наступний аспект, який потребує висвітлення в контексті дослідження тематики означеного підрозділу, є різновиди міжнародної публічної

відповідальності держави у сфері міжнародної торгівлі. Такі різновиди міжнародної публічної відповідальності держави, на нашу думку, доцільно розрізняти залежно від:

- напрямку реалізації: внутрішня і зовнішня;
- кола суб'єктів відповідальності: індивідуальна і колективна;
- наявності виду завданої шкоди: матеріальна (абсолютна повна і обмежена), нематеріальна (політична), змішана.

Професор В. Моренець відповідальність поділяв на зовнішню і внутрішню. [151] І хоча він говорив про людину, дану тезу можна застосувати і в контексті держав. Уся юридична сфера – це зовнішня відповідальність, що являє собою зовнішній бік прагнень країни та наділена компонентом свободи волевиявлення. Оскільки реалізація зовнішніх і внутрішніх функцій держави вимагає вжиття відповідних заходів, зокрема у сфері торгівлі держава укладає угоди і забезпечує їх виконання в межах власної території і за колом осіб, це, в свою чергу, свідчить про внутрішню і зовнішню відповідальність за зобов'язаннями у сфері торгівлі. Так чи інакше негативні наслідки зовнішньої відповідальності держави вплинуть на економіку країни-порушниці. Отже, в міжнародно-правовому аспекті в межах дослідження нас цікавить саме зовнішня відповідальність, ймовірно не варто ігнорувати відповідальність суб'єктів, долучених до виконання торговельних угод, що регулюється національним правом.

Міжнародна відповідальність виступає гарантією забезпечення виконання зобов'язань у сфері виконання зобов'язань у сфері торгівлі. Зацікавленість держави у виконанні зобов'язань забезпечує сталість торговельних відносин для резидентів та економічну безпеку держав загалом, тому що «саме інститут міжнародної відповідальності виступає своєрідним індикатором успішного функціонування міжнародного права». [46]

Наступний критерій виокремлення видів відповідальності в досліджуваних правовідносинах залежить від кола суб'єктів відповідальності у сфері міжнародної торгівлі. Тут йтиметься про колективну та індивідуальну. Доктрина вирізняє кілька підходів у цьому питанні, так М. М. Антонович визначає індивідуальну

відповідальність як відповідальність індивіда, тобто таку, що не характерна міжнародному праву. [2] Д. Б. Левін охарактеризував міжнародну відповідальність як політичну, оскільки відповідальність держави представлялася як «колективна відповідальність політичних організмів за протиправну поведінку її органів, посадових осіб і навіть приватних осіб, що знаходяться під їх владою». Радянські дослідники також характеризували міжнародну відповідальність як політичну, оскільки вона є колективною. Відповідальність несуть не лише органи державної влади, а й політичні інститути в цілому. Натомість сучасна доктрина міжнародного торговельного права та договірна практика у цій сфері свідчать, що за дії фізичних і юридичних осіб, які здійснюють торговельні відносини, держава не несе відповідальність.

На наш погляд, доцільно розрізняти відповідальність залежно від кола осіб (індивідуальну та колективну) в контексті того, чи вчиняється правопорушення відносно однієї держави, чи порушуються права та законні інтереси групи країн.

Доцільно також вирізняти матеріальну та нематеріальну відповідальність, а також змішану, як їх поєднання. Так, перша передбачає наявність шкоди для держави, сторони торговельної угоди. Покликана накласти на державу обов'язок відшкодувати/компенсувати такий збиток. Компенсаційні заходи за даним видом відповідальності можуть бути у формі: репарації, реституції і субституції.

Матеріальна відповідальність держави у сфері договорів міжнародної торгівлі також може бути абсолютною (об'єктивною) й обмеженою. На думку Р. Пісілло-Мазенчі, зміст абсолютної міжнародно-правової відповідальності розкривається через обов'язок держави, яка завдала шкоду в наслідок своєї правомірної діяльності, відшкодувати таку шкоду. Тобто «причинно-наслідковий зв'язок між діяльністю і шкодою свідчить про зобов'язання з виплати компенсації, навіть якщо пошкодження спричинено законною діяльністю» [355, с. 16-17]. Абсолютна відповідальність не вимагає доказів того, що шкода завдана на підставі вини суб'єкта або це відповідальність за вчинення правомірних дій. Встановлення факту завдання шкоди та причинного зв'язку з діями, що потягли шкоду, є достатнім доказом для виникнення відповідальності й обов'язку сплатити

компенсацію. Така відповідальність ще має назву об'єктивної відповідальності та застосовується, як правило, до власників джерел підвищеної небезпеки, які завдають шкоду під час правомірної діяльності. [93]

Обмежена відповідальність за правопорушення, пов'язані із зобов'язаннями у сфері договорів міжнародної торгівлі, виникає в разі доведення того факту, що шкода завдана в результаті протиправних дій, тому цей вид відповідальності називають ще «винною» відповідальністю. [227] Відшкодування за даним видом відповідальності відбувається шляхом часткової компенсації нанесеної шкоди. Натомість повна відповідальність передбачає повне відшкодування матеріальних збитків держави, її громадян та резидентів.

І все ж, проблема полягає в тому, що матеріальну відповідальність не так вже й легко та швидко можна застосувати на практиці, хоча існують відповідні механізми вирішення таких спорів. Тут йдеться про рішення компетентних органів, зокрема міжнародних судів, трибуналів тощо.

Наступний вид відповідальності – нематеріальна, до неї відносять таку відповідальність, яка не передбачає відшкодування матеріальної шкоди. Вона виражається у формах ресторації, сатисфакції, обмеженні суверенітету, декларативних рішеннях, міжнародних санкціях тощо

На думку радянського вченого Д.Б. Левіна, сама природа міжнародно-правової відповідальності має політичний характер, а її наслідком може бути в тому числі й «політичне задоволення». [15, с. 13] Потрібно зазначити, що за торговельні порушення державою своїх зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, як правило, відповідальність буде нематеріальною та у переважній більшості випадків компенсації у вигляді репарацій не буде.

Ряд дослідників виокремлює моральну відповідальність, наділяючи державу такими характеристиками як честь та гідність, які притаманні людині (наприклад, здійснення певних церемоніальних дій, що відновлюють честь і гідність держави) [65, с.227]. На нашу думку, така позиція є не зовсім вдалою, оскільки характеристику держави шляхом присвоєння їй рис та прав індивідуальності особи є недоречним. Так, вибачення офіційних осіб держави-порушниці є можливо

можна розцінювати, як вияв моральності, проте застосовується таке вибачення як політична відповідальність.

Зважаючи на засади вирішення спорів міжнародними інститутами, держава не можуть власною волею притягнути іншу державу до відповідальності та стягнути завдану шкоду. Домовленість про правила та процедури вирішення спорів забороняють державам-членам СОТ вдаватися до односторонніх дій щодо держави-порушника зобов'язань. Тлумачення такої позиції дотримується ряд експертів (зокрема, в підпункті 7.43 пункту 7 звіту експертів № WT/DS58/R від 15 травня 1998 року, № WT/DS222/R від 22 січня 2002 року). [135]

Отже, розуміння окреслених різновидів вказує на мету та функції відповідальності, способи її застосування, вирішення її заходів (форм). Зобов'язання компенсації шкоди виникає автоматично у зв'язку з фактом правопорушення, а поняття «шкода» охоплює будь-які негативні наслідки. Відповідно важливість зазначених класифікацій очевидна, її помітив ще В.А. Василенко. Дослідник вказав, що «правильне уявлення щодо елементів системи міжнародно-правових санкцій і закономірностях її будови можна отримати за допомогою класифікації, зробленої на основі належно обраних критеріїв. [15, с.77] Збиток держав від порушення у сфері договорів міжнародної торгівлі може бути матеріальним та/або нематеріальним. Перший передбачає шкоду нанесену майну та іншим інтересам держави, виражений у грошовому значенні. Другий – включає завдання шкоди репутації (престиж держави, ділова репутація резидентів), правомірним інтересам та очікуванням держави.

Шкода нанесена протиправним діянням договірній стороні відшкодовується шляхом компенсацій, реституції та сатисфакції, застосовуватися вони можуть як разом, так і окремо [361]. Так, компенсувати належить увесь фінансовий збиток, який можливо компенсувати.

У судових вимогах, літературі та пресі поширеним є термін «репарації». Зазначимо, що проводиться вона у вигляді грошової або іншої матеріальної компенсації. Даний термін використовується для окреслення відшкодування шкоди фінансовими та іншими засобами внаслідок скоєння правопорушення.

Відповідно в межах цього дослідження, зважаючи на особливості виконання торговельних домовленостей нашою країною та іншими державами протягом останніх п'яти років очевидно, що порушення зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі також може тягнути за собою наслідки матеріального та нематеріального характеру. Проте первинною формою відшкодування є реституція, тобто можливе відновлення попереднього стану, що існував до правопорушення. Її підвидом є юридична реституція, наприклад розірвання торговельної угоди можна вважати прикладом такого виду відшкодування.

У випадку неможливості застосувати реституцію, використовують компенсацію, відшкодування, обраховане в фінансовому виразі. Так, у спорі, що розглядався судом ООН за позовом Ірану проти США, було встановлено порушення Америкою зобов'язань за Договором сторін про дружбу, економічні відносини і консульські права 1955 року та вирішено призначити виплату Ірану компенсації. [60, с.31] Зазначене ілюструє як тісний зв'язок політичних відносин держав з економічними, так і обов'язок порушниць таких відносин компенсувати шкоду, завдану внаслідок неналежного виконання домовленостей.

Третьою, але не менш важливою формою відшкодування, є сатисфакція, тобто компенсація шкоди, фінансова оцінка якої неможлива. Часто при збитках нематеріального характеру мова йде про нанесення шкоди репутації держави. Виразитися сатисфакція може у визнанні факту порушення, офіційних вибаченнях, запевненнях або у вигляді іншої відповідної модальності [339], проте вона все одно повинна бути співрозмірна нанесеній шкоді, аби не зловживати та не порушувати принципу рівності між державами.

Зважаючи на стан війни, в якому перебуває Україна, Генеральною асамблеєю ООН було ухвалено резолюцію, яка закликає притягнути РФ до фінансової відповідальності за збройне вторгнення в Україну. Її підтримали 93 країни. [130] Даний реєстр стане підставою компенсації шкоди державі, її громадянам і резидентам, в тому числі й від збитків у сфері торговельної діяльності та неможливості в повній мірі скористатися умовами торговельних угод України. Відповідно лише в майбутньому ми зможемо зрозуміти, як саме буде відшкодована

шкода за порушення торговельних угод України в результаті того, що вона стала жертвою військової агресії.

Згадаємо рішення Постійної палати міжнародного правосуддя у справі Хожувського заводу (Chorzów Factory) 1927 року, в якому зазначена інституція кваліфікувала принцип відповідальності, як один з принципів міжнародного права та загального розуміння права. [222] Воно стало одним з найважливіших у питанні міжнародно-правової відповідальності держав [97], його досі активно цитують не лише в доктрині, а й у багатьох рішеннях міжнародних та навіть національних судів. [212] Було також постановлено: «виправлення порушення повинне, по можливості, усунути усі наслідки незаконної дії та відновити стан, який найімовірніше існував би, якби не було вчинено цю незаконну дію». [216] Відповідно, до держави порушниці застосовуються контрзаходи та санкції, які і засобом забезпечення реалізації правовідносин відповідальності, зокрема і в сфері договорів міжнародної торгівлі. [320, с. 101-126] Проте, перш за все, винна держава повинна зупинити міжнародне протиправне діяння, що важливо для міжнародного правопорядку. Контрзаходами у сфері договорів міжнародної торгівлі можуть бути, для прикладу, відкликання голів міжурядових комісій в сфері торговельно-економічного співробітництва у відповідь на скасування такої комісії договірною стороною.

Існує, так звана концепція «самодопомоги держави». Історично суть її полягала в тому, що держави могли захищати власні права та інтереси тими засобами, якими вважали за потрібне. Самодопомога та контрзаходи є різними за своєю природою. [326, с.101] Статті про відповідальність держав встановлюють, що протиправність діяння держави, тобто невідповідність міжнародному зобов'язанню цієї держави по відношенню до іншої держави виключається, якщо такий захід є контрзаходом (стаття 22). [361] Ідентична позиція легалізована і статтею 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, а саме: ґрунтовне правопорушення двостороннього правочину договірною стороною дає право іншій стороні припинити чи зупинити договір, в тому числі і торговельний, посилаючись на це порушення. [22] Проте, сьогодні така концепція повинна

враховувати наявні принципи та норми міжнародного права, тому насильство та агресія не можуть бути способом впливу.

Поділяємо позицію вчених про те, що «самодопомога є поняттям збірного характеру, яке поєднує реторсії та репресалії, які, будучи окремими видами самодопомоги, не вичерпують всього змісту цього інституту» [131]. Проте сьогодні у доктрині міжнародного права активно вживається саме термін санкції, а не самодопомога. На наш погляд, на поняття «санкції» (лат. - *sanctio* – примусова міра) є більш сучасним та актуальним, тому у його вживанні пропонуємо дотримуватися обґрунтувань українського правознавця-міжнародника В.А. Василенка [15]. Саме цієї позиції дотримано в межах нашого дослідження. Хоча варто врахувати й певне протиріччя: цей термін не відповідає координаційному характеру міжнародного права. Рівний над рівним влади не має (*par in parem imperium non habet*) і, отже, застосування санкцій неможливе, проте, зважаючи на наявність порушень за торговельними угодами, потрібні механізми впливу на держав-порушниць.

Доцільно визначати санкції як політико-юридичну мову відповідальності. Їх ціллю є: припинення правопорушення, відновлення порушених прав та/або забезпечення відповідальності правопорушника. Санкції бувають індивідуальні, колективні та змішані. Перші встановлюються безпосередньо державою, яка вважає, що її права та/чи інтереси порушено. Прикладом може бути практика, пов'язана з Конвенцією про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення 1973 року. Так, М.О. Медведева зазначає про успішне поширення практики прийняття державами односторонніх актів у формі обмежень торгівлі з державами, які підривають ефективність цього договору. [140] Натомість колективні санкції встановлює світова спільнота в особі держав та/або міжнародних організацій, які прагнуть поставити порушника в «незручне становище» з виправною або превентивною метою щодо майбутніх порушень. Як приклад, не дотримання Україною статті 17 Кіотського протоколу (міжурядова торгівля викидами) [303] позбавило нашу державу можливості здійснювати торгівлю викидами до 2012 року. [140] Іншим прикладом може бути реалізація

колективних торговельних санкцій щодо ОАЕ, Італії за порушення Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори. [140]

Необхідність застосування колективних санкцій до держави-порушниці ставить у незручне становище не лише її, а й державу, якою такі санкції накладено. Але право на звернення до суду має лише безпосередньо потерпіла держава. Відкритим залишається питання відшкодування шкоди завданої державам при накладенні ними колективних санкцій. Так, країни накладають торговельні обмеження, розривають торговельні угоди, встановлюють торговельні санкції (Додаток 2, Додаток 3) [332, 345, 362, 363], проте такі обмеження можуть мати негативний наслідок і для економіки цих країн. Але держави свідомо йдуть на це, розуміючи важливість відновлення правопорядку.

При кваліфікації поведінки держави слід враховувати обставини, наявність яких виключає протиправність дії (бездіяльності) держави у сфері торговельних домовленостей, і звільняє державу від міжнародно-правової відповідальності. Такі обставини знайшли відображення у Статтях про відповідальність держав: згода (стаття 20), самооборона (стаття 21), контрзаходи у зв'язку з міжнародно-протиправним діянням (стаття 22), форс-мажор (стаття 23) [84], лихо (стаття 24), стан необхідності (стаття 25). [361] Слід також зазначити, що міжнародне право не допускає посилань на обставини, що звільняють від відповідальності, коли порушуються норми *jus cogens* (стаття 26), комплексу імперативних норм, які держава не може порушувати навіть за взаємною згодою. [68]

Професор М. О. Баймуратов доводить, що науково-технічний прогрес впливає на міжнародне право і на міжнародну систему через взаємність і контрзаходи. Перше полягає у взаємному і суворому дотриманні норм міжнародного права, друге — у створенні ефективного механізму відповідальності для держав-порушниць міжнародного права. [8, с. 20] Більш того, науковець переконаний, що «особливістю сучасного міжнародного права є те, що за невиконання його розпоряджень суб'єктами міжнародного права для них настає відповідальність». [8, с. 160-161] З чим ми погодитися не можемо. На наш погляд, світове співтовариство лише починає рух у цьому напрямку, і в торговельних

відносинах між державами досі вибудовується практика притягнення до відповідальності. Отже, порушення норм торговельних договорів не завжди має наслідком міжнародно-правову відповідальність, оскільки самі торговельні угоди не завжди передбачають цих заходів.

Узагальнюючи викладене вище дослідження щодо відповідальності держави у сфері міжнародних торговельних відносин, доходимо, що міжнародна відповідальність держав проходить тривалий шлях становлення та кодифікації. І цей шлях, навіть з урахуванням досягнень доктрини, прийняттям конвенцій та судової практики, на сьогодні не завершено. Разом з тим, і відповідальність держав у сфері договорів міжнародної торгівлі, яку здавалося би попередити та унормувати значно простіше (наприклад, внесенням відповідної статті у торговельну угоду) досі не майже застосовується.

Не менш актуальним є питання вирішення спорів, які прямо чи опосередковано впливають на зобов'язання держави за договорами у сфері міжнародної торгівлі. Так, є ряд міжнародних інституцій, до компетенції яких належить вирішення спорів пов'язаних з невиконанням чи неналежним виконанням договорів у сфері міжнародної торгівлі. Але процеси вирішення торговельних суперечок переважно тривалі та не гарантують відповідних репарацій постраждалій країні. На наш погляд, варто здійснити перегляд цілісної концепції «права рівних» і місії санкцій та відповідальності в ній. Відкритим залишається питання відшкодування шкоди завданої державам при накладенні ними колективних санкцій.

Висновки до розділу 3

Дослідження гарантій та інших способів забезпечення виконання правових зобов'язань України у сфері міжнародної торгівлі сформовано ряд предметних узагальнень, висновків та положень.

1. Гарантії забезпечення виконання зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі змістовно і системно висновуються з Конституції України, Закону України «Про міжнародні договори України», Статуту ООН, Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, безпосередньо з торговельних угод та інших міжнародних та національних актів, що прямо чи опосередковано унормовують міжнародні торговельні правовідносини та процедури.

2. Традиційно етимологія слова «гарантія» складає висхідну основу розуміння сутності будь-яких гарантій у сфері права, проте нам імпонує науковий підхід професора Р. С. Уільямса в аспекті того, що двостороннє зобов'язання виконати умови міжнародного договору водночас є гарантією його забезпечення. [374]

3. Встановлено, що доброзичливі партнерські відносини між державами у сфері торгівлі є гарантією не тільки успішної торговельної взаємовигідної співпраці, а й важливою запорукою міжнародного миру і безпеки. І все ж, важливо, щоб «торговельні» гарантії дістали не тільки фактичну об'єктивізацію в міжнародних договорах, а й змушували державу діяти відповідно до «букви» і «духу» такого договору.

4. Забезпечення виконання міжнародних торговельних угод здійснюється, в тому числі, через інститут міжнародного контролю, який дозволяє за необхідності корелювати поведінку сторін, та органи нагляду.

5. Поняття «гарантії забезпечення виконання правових зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі» слід розуміти як об'єктивовані в міжнародних правових актах, звичаях, правилах, традиціях механізми та засоби впливу на сторони торговельних угод, що зобов'язують державу вчиняти певні

юридично значимі дії, спрямовані на належне забезпечення виконання міжнародних домовленостей у цій сфері правовідносин, що впливають із загальних засад міжнародного і національного права та конкретизуються крізь формат добровільно взятих на себе державою зобов'язань, запевнень, завір'янь тощо вчиняти певні дії або утримуватися від них задля отримання очікуваного результату укладення такого договору.

6. У доктрині права, у міжнародному і національному законодавстві наразі відсутня усталена модель класифікації гарантій забезпечення виконання зобов'язань державою у сфері договорів міжнародної торгівлі. Вважаємо, що найоптимальнішим буде поділ означених гарантій за такими критеріями: (1) за формою вираження: юридичні (об'єктивовані в актах національного та міжнародного права) та неюридичні (відображаються у політиці держави, у звичаях, правилах, традиціях, що застосовуються договірними сторонами); (2) за змістом: (i) інституційні; (ii) організаційно-правові; (iii) економічні; (iv) політичні.

7. Інституційні гарантії міжнародного права формуються із такого суб'єктного складу як: Світова організація торгівлі, Організація економічного співробітництва та розвитку, Комісія ООН з права міжнародної торгівлі, Конференція ООН з торгівлі і розвитку, Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку. Інституційні гарантії національного права є такими: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Міністерство закордонних справ України, національні судові органи, спільні міжурядові комісії з питань торговельно-економічного співробітництва.

8. Вважаємо, що на законодавчому рівні необхідно визначити форми взаємодії уряду та відповідних міжурядових комісій з метою розмежування та предметного окреслення їхньої компетенції в аспекті правовідносин, пов'язаних з міжнародною торгівлею (до прикладу, організація/здійснення контролю/нагляду за виконанням міжнародних торговельних договорів).

9. Недоліками спеціальних національних інституційно-правових гарантій забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі (міжурядових комісій/комітетів) є: відсутність законодавчого

регулювання питань організації та діяльності міжурядових комісій з питань торговельно-економічного співробітництва; голови спільних міжурядових комісій, створених для торговельно-економічного співробітництва, не обов'язково є міністрами міністерств, котрі наділені повноваженнями у сфері зовнішньо-економічної торговельної діяльності; проблематика, яку обговорюють в межах зустрічей за торговельними угодами, є значно ширшою за предмет, визначений такими угодами; відсутність системної злагодженої єдиної політики України в питанні торговельного співробітництва з іншими державами, що проявляється в безсистемності розвитку зазначеної співпраці; недосконалість механізмів міжурядової співпраці, що виражається у невідповідності повноважень, передбачених угодою і національними підзаконними актами.

10. Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів є особливою формою забезпечення виконання зобов'язань за угодами у сфері торгівлі. При укладенні багатосторонньої угоди залучена не лише третя держава (Туреччина) як гарант, а й міжнародна організація (ООН), за пропозицією Генерального секретаря якої було укладено Ініціативу, де остання забезпечує гуманітарні операції ООН.

11. Важливою політичною гарантією є добра репутація держави, як учасника міжнародних відносин, та практика виконання нею взятих на себе торговельних зобов'язань.

12. Правосуб'єктність держави як суб'єкта торговельних угод завжди передбачає триєдність дієздатності, правоздатності та деліктоздатності. Відсутність хоча б одного з цих елементів ставить під сумнів здатність держави бути суб'єктом торговельних відносин. Натомість порушення правоздатності іншої сторони/сторін повинно мати наслідком застосування заходів відповідальності.

13. Важливими міжнародними нормативними актами, що допомагають розкрити становлення інституту відповідальності держав у сфері договорів міжнародної торгівлі вважаємо такі: Конвенція про мирне врегулювання міжнародних спорів 1907 року, Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1947 року, Конвенція ООН про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та

іноземними особами 1965 року, Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року, Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року, Конвенція ООН з морського права 1982 року, Угода про заснування світової організації торгівлі 1994 року, Статі про відповідальність держав 2001 року. Зазначений перелік не є вичерпним, проте ілюструє розвиток відповідальності держав за зобов'язаннями, зокрема в частині торговельних відносин.

14. Доктринальні дослідження та судова практика розвивалися фактично паралельно з нормативним становленням інституту відповідальності держави як гарантією забезпечення виконання нею своїх правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, що засвідчує не тільки необхідність існування такого інституту у міжнародному правовому полі, а й його змістовне наповнення задля практичного застосування.

15. Визначено три групи підстав притягнення держави до міжнародної відповідальності у сфері торгівлі, серед них: (1) нормативні (міжнародний договір, міжнародний звичай, рішення міжнародних судів і арбітражів, резолюції міжнародних організацій, односторонні міжнародно-правові зобов'язання); (2) фактичні (факт вчинення державою міжнародного правопорушення у сфері договорів міжнародної торгівлі); (3) процесуальні (процедура розгляду справ про порушення торговельних домовленостей і порядок притягнення винних суб'єктів до відповідальності).

16. До інститутів забезпечення належного виконання зобов'язань та/або відшкодування шкоди договірною стороною, шляхом притягнення останньої до відповідальності ми відносимо: орган вирішення спорів СОТ, міжнародний суд ООН, Європейський Суд Справедливості, міжнародні арбітражі тощо.

17. Держава є основним суб'єктом відповідальності у міжнародному праві, зокрема у сфері договорів міжнародної торгівлі. Доцільно говорити про мету і цілі невиконання чи неналежного виконання договорів у сфері міжнародної торгівлі як суб'єктивну сторону таких правопорушень. Об'єктом, своєю чергою, є блага матеріального і нематеріального характеру, яким завдається шкода в результаті

скоєного правопорушення. Об'єктивна сторона міжнародного правопорушення в сфері договорів міжнародної торгівлі визначається у формі діянь з боку держави-порушниці.

18. Різновиди міжнародної публічної відповідальності держави, доцільно розрізняти залежно від:

18.1. напрямку реалізації: внутрішня і зовнішня, де внутрішня – в межах окремої країни і зовнішня – міжнародно правова публічна відповідальність держави;

18.2. кола суб'єктів відповідальності: індивідуальна і колективна, тобто чи вчиняється правопорушення відносно однієї держави, чи порушуються права та законні інтереси групи країн;

18.3. наявності виду завданої шкоди:

матеріальна (абсолютна – не вимагає доказів того, що шкода завдана на підставі вини суб'єкта або це відповідальність за вчинення правомірних дій; повна і обмежена – виникає в разі доведення того факту, що шкода завдана в результаті протиправних дій і відшкодовується відповідно в розмірі нанесеної шкоди, або її частину);

нематеріальна (політична) – не передбачає відшкодування матеріальної шкоди, саме вона характерна при торговельних порушеннях державою своїх зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі; змішана.

19. Зобов'язання компенсації шкоди виникає автоматично у зв'язку з фактом правопорушення, а власне поняття «шкода» охоплює будь-які негативні наслідки, тому і збиток держав від порушення у сфері договорів міжнародної торгівлі може бути матеріальним та/або нематеріальним: перший передбачає шкоду нанесену майну та іншим інтересам держави, виражений у грошовому значенні, другий – включає завдання шкоди репутації (престиж держави, ділова репутація резидентів), правомірним інтересам та очікуванням держави.

20. Шкода нанесена протиправним діянням договірній стороні відшкодовується шляхом компенсацій, реституції та сатисфакції, застосовуватися вони можуть як разом, так і окремо.

21. Доцільно визначати санкції як політико-юридичний аспект відповідальності держави. Їх ціллю є: припинення правопорушення, відновлення порушених прав та/або забезпечення відповідальності правопорушника. Санкції поділяються на: індивідуальні (встановлюються безпосередньо державою, яка вважає, що її права та/чи інтереси порушено) та колективні (встановлює світова спільнота в особі держав та/або міжнародних організацій, які прагнуть поставити порушника в «незручне становище» з виправною або превентивною метою щодо майбутніх порушень).

22. Необхідність застосування колективних санкцій у сфері торгівлі до держави-порушниці ставить у незручне становище не лише її, а й державу, якою такі санкції накладено, проте право на звернення до суду має лише безпосередньо потерпіла держава. Відповідно, відкритим залишається питання щодо відшкодування шкоди завданої державам при накладенні ними колективних санкцій.

23. Безумовно, під час кваліфікації дій/діяльності держави слід враховувати обставин, наявність яких виключає протиправність дії (бездіяльності) держави у сфері торговельних домовленостей, а, отже, і звільняє державу від міжнародно-правової відповідальності.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено результати дослідження, які засвідчують вирішення наукової проблеми щодо правових зобов'язань України в сфері договорів міжнародної торгівлі. За результатами пропонованого дослідження сформовано такі висновки, положення та рекомендації.

1. Становлення та генеза України як суб'єкта договорів у сфері міжнародної торгівлі триває понад тисячу років: від письмових угод часів Київської Русі (IX ст.) і до сьогодення. Виокремлено три основні періоди становлення та генези України як суб'єкта зазначених правовідносин, які складаються з ряду етапів.

Перший період з IX століття і до незалежності України (1991 рік), який започаткував: унормування гарантій забезпечення виконання міжнародних зобов'язань держави, інститут експортно-імпортних відносин, умови для торгівлі з зарубіжними країнами (Договір між Київською Руссю та Візантією 911 р.); зародження інституту ратифікації на базі діючих на той момент інститутів влади та звичаїв (торговельна угода князя Ігоря 944 р.); прообраз сучасних міжурядових комісій з питань-торговельно-економічного співробітництва, інститут розрахунків (Люблінська унія 1569 р.); заклав основи розробки та укладення міжнародних договорів, структура та реквізити міжнародного договору та інші (документи уряду Гетьманщини канцелярії Б. Хмельницького); інститут спільних підприємств, відновлення й активізація практики переговорів і укладення міждержавних торговельних угод (1918-1923 роки); ряд важливих актів міжнародних організацій, в розробці текстів яких Україна брала активну участь (зокрема Статут ООН та Віденські конвенції 1969 і 1986 років).

Другий період становлення і генези України як суб'єкта торговельних відносин розпочався від незалежності України і триває донині. Даний період включає три послідовні етапами, які виокремлено на підставі значимих подій, що істотно вплинули на практику укладення договорів у сфері торгівлі. Ці етапи ознаменовані наступними подіями: з проголошення незалежності України до членства України в Світовій організації торгівлі (з 24.08.1991 до 04.02.2008); з часу

вступу України в СОТ і до підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (з 05.02.2008 до 20.03.2014); після підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони утверджено європейський вектор подальшого розвитку торговельного співробітництва України та встановлено пріоритет «європеїзації», що прослідковується в текстах сучасних торговельних угод. Надалі Українучекає перегляд її діючих правових зобов'язань у сфері торговельних відносин, денонсація угод про вільну торгівлю та інші процеси відповідно до переговорного процесу вступу до ЄС.

Третій період розпочнеться з набуттям Україною статусу держави-члена ЄС.

2. Поняття «засади правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі» найбільш вичерпно розкривається крізь призму «живого права», і відображає висхідні ідеї, керівні постулати в діяльності України, регламентовані нормами національного і міжнародного права, в тому числі договорами у сфері міжнародної торгівлі, та окреслює основні міжнародні зобов'язання у зазначеній площині з метою впорядкування суспільних відносин у цій сфері. Ними є: (1) свобода міжнародного договору; (2) суверенна рівність; (3) добровільність угод між суб'єктами; (4) добросовісне виконання міжнародно-правових зобов'язань; (5) мирне розв'язання міжнародних спорів; (6) взаємна вигода; (7) лібералізація торговельного режиму; (8) належність підписантів. Перелік не є вичерпним.

3. «Міжнародні зобов'язання держави у сфері торгівлі» – це добровільне, під свою відповідальність взяте державою завдання виконати умови міжнародного договору, що узгоджуються з імперативними вимогами міжнародного права, торговельних угод та її внутрішнього національного законодавства з метою забезпечення, передусім, власних торговельних інтересів.

Специфіка зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі полягає у такому: вони визначаються переважно текстами договорів у сфері

торгівлі; підґрунтям створення зобов'язань є внутрішньо-державні стратегії, концепції та інші політичні документи; їх подальше виконання направлене на забезпечення торговельних інтересів держави; зобов'язання договорів такого типу є узгодження воль сторін договору щодо політичних інтересів кожної держави у сфері торгівлі; строк дії зобов'язань у межах договорів міжнародної торгівлі безстрокові та умовно безстрокові; перебуваючи у складних економічних та геополітичних умовах України підлаштовуватися під торговельні умови інших країн; застереження в торговельних відносинах держав щодо політики СОТ не застосовуються.

Виокремлено такі види правових зобов'язань держави у договорах міжнародної торгівлі: (1) універсальні зобов'язання, які характерні для всіх міжнародних угод, які ґрунтуються на засадничих основах; (2) загально-торговельні зобов'язання, які характерні укладеним Україною торговельним домовленостям; (3) особливі договірні зобов'язання, тобто ті, що визначаються домовленістю сторін і не характерні для більшості договорів даного виду.

Віднесення торговельного зобов'язання держави до позитивного чи негативного визначаються конкретною угодою. При цьому, одне й те саме зобов'язання може бути позитивним за одним договором і негативним – за іншим. Більш того, інколи певні положення договорів у сфері торгівлі є більше гарантіями, ніж зобов'язаннями, що пов'язано з практикою укладення і виконання даної групи договорів.

Виокремлено групи зобов'язань держави залежно від кількості сторін міжнародного торговельного правочину (односторонні, двосторонні чи багатосторонні (регіональні, міжрегіональні)), усвідомлення зобов'язань за даним критерієм дозволяє визначити систему взаємодії нашої держави з окремими державами світу та державами певного регіонального згрупування (азійськими, скандинавськими, африканськими та інші) і побудувати власну стратегію зовнішньо-економічної діяльності

«Правове регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі» – це впорядкування суспільних відносин за допомогою норм

національного і міжнародного права, в тому числі й договорів у сфері міжнародної торгівлі, що формалізують, стабілізують основні міждержавні зобов'язання у цій сфері правовідносин.

Дефініція «правове регулювання зобов'язань України у сфері міжнародної торгівлі» є ширшою за попереднє поняття, оскільки охоплює також політичну складову, яка є висхідною основою, що уможливорює практичну реалізацію наміру держави укласти торговельний договір, яка реалізуються через конкретні дії держави.

4. Під організаційно-інституційною моделлю укладення державою договорів у сфері міжнародної торгівлі доцільно розуміти систему сталих відносин, які охоплюють ряд типових послідовних стадій, що виникають у процесі укладення державою договорів у сфері міжнародної торгівлі, визначаються нормами національного і міжнародного права (в тому числі з особливостями участі національної держави у міжнародних організаціях), передбачають залучення уповноважених офіційних осіб з метою ініціювання укладення, ведення переговорів, розробки тексту такого договору, встановлення його автентичності, ратифікації та набрання ним чинності.

В результаті аналізу існуючих підходів до виокремлення стадій укладення міжнародних договорів, на підставі чинної національної практики в сфері торговельних договірних відносин нами виокремлено п'ять стадій укладення Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі.

Норми національного права містять неоднакове застосування понять «повноваження» та «уповноваження», які не є синонімами. Перше означає «правообов'язки», а уповноваження – процес наділення ними. Документ, яким уповноважують на представлення інтересів країни з метою укладення міжнародного договору, зокрема і в торговельній сфері, доцільно називати «документ про повноту повноважень», а не «повноваження».

«Організаційно-інституційна модель виконання Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі» – це система адаптивних торговельних відносин, механізмів та вимог, що формуються на основі міжнародних і національних норм права –

«договори повинні належно виконуватися», що зобов'язує державу належно виконувати добровільно взяті на себе міжнародні торговельні зобов'язання в часі та просторі.

Особливості організаційно-інституційної моделі виконання Україною міжнародних договорів у сфері торгівлі є такими: норми національного права визначають інститути самоконтролю і моніторингу за реалізацією прав та виконанням зобов'язань, що впливають із торговельних угод України; діє національний механізм реагування на неналежне виконання торговельних угод; відмова (відповідно до вимог норм міжнародного та національного права) від правочинів у сфері торговельних відносин з державою-агресором та державами-спонсорами тероризму; розширення торговельно-економічної співпраці шляхом взаємодії з новими стратегічними партнерами тощо.

Необхідно запровадити попередній конституційний контроль для міжнародних торговельних угод, задля уникнення негативних наслідків неконституційності, невиконання зобов'язань за договорами у сфері торгівлі. Це позитивно вплине на забезпечення належного виконання міжнародних договорів у національній правовій системі, що не в останню чергу зумовлено авторитетом судових рішень органу конституційної юрисдикції.

5. Виокремлено «універсальну» (загальноприйняту і характерну для всіх країн) та «національну» моделі виконання та укладення міжнародних договорів. «Універсальна» модель укладення і виконання міжнародних договорів, зокрема й у сфері торгівлі, висновується з міжнародних стандартів, що визначають систему усталених відносин, які охоплюють ряд послідовних і змістовно пов'язаних стадій (дій) під час укладення міжнародних договорів та систему правовідносин щодо виконання державами своїх правових зобов'язань за цими договорами. Проте наявність деяких елементів диспозитивності в межах «універсальної» моделі дає можливість виокремити «національну» модель укладення і виконання міжнародних договорів, яка базується на універсальних засадах і водночас враховує норми національного законодавства, конкретні обставини, цілі взаємовідносин за чинними міжнародними договорами та контрагента.

Під поняттям модифікації моделі укладення та виконання договорів державами у сфері торгівлі доцільно розуміти специфічні правові організаційно-інституційні правила та умови підготовки та реалізації національними державами міжнародних домовленостей в межах взаємної торговельної співпраці та співпраці з іншими суб'єктами міжнародного права, що визначені міжнародним і національним законодавством з урахуванням усталених традицій, цілей, завдань таких взаємовідносин, що забезпечує належне виконання ними своїх правових зобов'язань за цими договорами.

Ключові риси моделей укладення і виконання міжнародних договорів у сфері торгівлі розкриваються через критерії. Що дало змогу виокремити такі організаційно-інституційні моделі укладення та виконання договорів зарубіжними державами у сфері міжнародної торгівлі, зокрема, залежно від: (1) надання згоди на обов'язковість міжнародного договору у сфері торгівлі: ті, в яких згода на обов'язковість надається тільки шляхом ратифікації та інші, які передбачають інші способи надання такої згоди; (2) суб'єктів надання згоди на обов'язковість міжнародного торговельного договору: монархічна (Саудівська Аравія, Оман), президентська (Сирія), парламентська (Велика Британія, Німеччина) і змішані (Україна); (3) примату національного чи міжнародного права: дуалістична і моністична; (4) наявності економічного плюралізму: економічно-плюралістичних і економічно-неплюралістичних моделей укладення та виконання міжнародних договорів у сфері торгівлі. За традиційними особливостями доцільно виокремлювати групу арабських країн оскільки їх традиції передбачають консультації, як складову слідування ісламським традиціям. В контексті модифікації вважаємо за доцільне виділяти повністю-, частково інтегровані та неінтегровані модифікації національних організаційно-інституційних моделей укладення та виконання договорів у сфері міжнародної торгівлі.

6. Поняття «гарантії забезпечення виконання правових зобов'язань держави у сфері договорів міжнародної торгівлі» слід розуміти як об'єктивовані в міжнародних правових актах, звичаях, правилах, традиціях механізми та засоби впливу на сторони торговельних угод, що зобов'язують державу вчиняти певні

юридично значимі дії, спрямовані на належне забезпечення виконання міжнародних домовленостей у цій сфері правовідносин, що впливають із загальних засад міжнародного і національного права та конкретизуються крізь формат добровільно взятих на себе державою зобов'язань, запевнень, завірянь тощо вчиняти певні дії або утримуватися від них задля отримання очікуваного результату укладення такого договору. Різновидами таких гарантій є: (1) за формою вираження: юридичні (об'єктивовані в актах національного та міжнародного права) та неюридичні (відображаються у політиці держави, у звичаях, правилах, традиціях, що застосовуються договірними сторонами); (2) за змістом: (i) інституційні; (ii) організаційно-правові; (iii) економічні; (iv) політичні.

Необхідно на законодавчому рівні визначити форми взаємодії уряду та міжурядових комісій, як інституту гарантування досліджуваних правовідносин, що створюються з метою забезпечення належного виконання міжнародних договорів у сфері торгівлі, задля розмежування та предметного окреслення їхньої компетенції (організація/здійснення контролю/нагляду за виконанням міжнародних торговельних договорів) тощо. Недоліками спеціальних національних інституційно-правових гарантій забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі (міжурядових комісій/комітетів) є: відсутність законодавчого регулювання питань організації та діяльності міжурядових комісій з питань торговельно-економічного співробітництва; голови спільних міжурядових комісій, створених для торговельно-економічного співробітництва, не обов'язково є міністрами міністерств, котрі наділені повноваженнями у сфері зовнішньо-економічної торговельної діяльності; проблематика, яку обговорюють в межах зустрічей за торговельними угодами, є значно ширшою за предмет, визначений такими угодами; відсутність системної злагодженої єдиної політики України в питанні торговельного співробітництва з іншими державами, що проявляється в безсистемності розвитку зазначеної співпраці; недосконалість механізмів міжурядової співпраці, що виражається у невідповідності повноважень, передбачених угодою і національними підзаконними актами.

Особливою формою забезпечення виконання зобов'язань за угодами у сфері міжнародної торгівлі, що дістала дієву активність і важливу практичну значущість під час російсько-української війни, є Ініціатива третьої держави щодо гарантування безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів. При укладенні багатосторонньої угоди залучена не лише третя держава (Туреччина) як гарант, а й міжнародна організація (ООН), за пропозицією Генерального секретаря якої було укладено Ініціативу.

7. Значна кількість спорів між державами так чи інакше тягне за собою і порушення торговельних домовленостей між ними або торговельних інтересів держав світу. До інститутів, які прямо чи опосередковано розглядають торговельні спори, слід віднести загальні (розглядають широке коло питань, наприклад: Суд ООН, в рішеннях якого відображено аргументи сторін та позиції суддей опираючись на порушення торговельних угод стороною, Європейський Суд Справедливості) та спеціальні (спеціалізуються на сфері торговельних відносин, як орган вирішення спорів СОТ, або на вужчій спеціалізації, як-от механізми міжнародних інвестиційних арбітражів тощо).

Об'єктивне уявлення щодо елементів системи міжнародно-правової відповідальності у сфері договорів міжнародної торгівлі можливе за наявності належної класифікації: а) залежно від напрямку реалізації відповідальності слід виокремлювати внутрішню і зовнішню відповідальність; б) за колом суб'єктів – індивідуальна та колективна; в) за видом завданої шкоди: матеріальна (абсолютна, повна і обмежена) і нематеріальна (політична), змішана тощо. До прикладу, збиток держав від порушення норм у сфері договорів міжнародної торгівлі може бути як матеріальним (передбачає шкоду нанесену майну та іншим інтересам держави, виражений у грошовому значенні), так і нематеріальним (завдання шкоди діловій репутації резидентів, престижу або правомірним інтересам та очікуванням держави), або ж поєднувати обидві складові. Шкода нанесена протиправним діянням договірній стороні відшкодовується шляхом компенсацій, реституції та сатисфакції, застосовуватися вони можуть одночасно.

Держава є основним суб'єктом відповідальності у міжнародному праві загалом та у сфері договорів міжнародної торгівлі зокрема. Необхідність застосування колективних санкцій до держави-порушниці здебільшого ставить у невідгідне становище і державу, якою такі санкції накладено. Проте право на звернення до органу вирішення спорів має лише безпосередньо потерпіла держава. Відповідно, наразі залишається відкритим питання про відшкодування шкоди, завданої державам при накладенні ними колективних санкцій.

Механізми притягнення до міжнародної відповідальності держав за порушення ними своїх зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, які наразі можуть бути застосовними відповідно до норм міжнародного права (санкції та ін.) здебільшого є недієвими, тому що не завжди забезпечують належне виконання зобов'язань та усунення відповідних порушень. З огляду на це, має бути посилена дієвість міжнародних інститутів (ООН, СОТ, ЄС тощо), принаймні їх діяльність має співпадати з метою їх створення та функціонування. Крім того, необхідно здійснити перегляд цілісної концепції «права рівних» і «місії» міжнародної відповідальності та достатньої цілісності санкцій в ній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдалказим М. А. Міжнародні зобов'язання держави та їх роль у взаємовідносинах національного права держави з міжнародним правом. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2013. № 5. С. 169–173. URL: https://visnyk-pravo.at.ua/uk/visnik_mdu_2013_vipusk_5.pdf (дата звернення: 08.02.2022).
2. Антонович М. М. Індивідуальна та колективна відповідальність за злочини проти людства згідно з міжнародним правом. *Наукові записки*. 1999. Т. 9. Спеціальний випуск. С. 233–244. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a4081723-83d3-47c1-8816-255ff18756d3/content> (дата звернення: 31.10.2023).
3. Антонович М. М. Міжнародне право : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 384 с.
4. Антонович М. М. Міжнародне публічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 516 с.
5. Бадида А. Ю., Гартман М. Т. Позитивні зобов'язання держави через призму судової практики ЄСПЛ. С. 69–73. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-14> (дата звернення: 26.11.2023).
6. Баймуратоа М., Кофман Б. Міжнародні виборчі стандарти: правова природа, змістовна та системна характеристика, актуальні питання імплементації в законодавство України : монографія. Одеса : Фенікс, 2012. 230 с.
7. Баймуратов М. О. Міжнародне право : підручник. Суми ; Одеса : Університетська книга, 2006. 423 с.
8. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право : підручник. Харків : Одіссей, 2009. 704 с.
9. Батлер У., Дмитрієв А. Історія міжнародного права. 2-ге вид. Одеса : Фенікс, 2013. 574 с.
10. Бігняк О. В. Теорія міжнародного права : навчально-методичний посібник. Херсон : Гельветика, 2020. 224 с. URL:

https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/Bihnyak-O.V-Teoriya-mizhnarodnoho-prava.pdf (дата звернення: 03.07.2023).

11. Богатчук Д. Щодо правової природи принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 8. С. 214–217. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/8/41.pdf> (дата звернення: 22.07.2023).

12. Буроменський М. В. Про міжнародні договори в міжнародному публічному праві. Деякі думки, які можливо, відповідають дійсності. *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0229HTNLztkPuq8MboW3bBGnPm53zjJb1W5VSLoYrHF1PJAPMo1mDD8bU69hRbFP1ol&id=100079586524693 (дата звернення: 16.01.2024).

13. Буткевич О. Історія міжнародного права : підручник. Київ : Ліра-К, 2013. 416 с.

14. Ваньчук І. Поняття й сутнісні ознаки правового регулювання суспільних відносин: сучасний погляд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Т. 1, № 32. С. 7–10. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4572/1/ПОНЯТТЯ%20Й%20СУТНІСНІ%20ОЗНАКИ%20ПРАВОВОГО%20РЕГУЛЮВАННЯ.pdf> (дата звернення: 04.06.2021).

15. Василенко В. А. Международно-правовые санкции : монографія. Київ : Вища школа, 1982. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/09f89289-8b22-48a7-88ce-c536f4aff811/content> (дата звернення: 28.09.2023).

16. Василенко В. А. Основы теории международного права. Київ : Вища школа, 1988. 287 с.

17. Васильєв А. С. Теорія права і держави : підручник. Київ : КНТ, 2010. 464 с. URL: <https://lawbook.online/prava-gosudarstva-teoriya-ukraine/teoriya-prava-derjavi-pidruchnik-zagalnoyu.html> (дата звернення: 14.09.2023).

18. Відбулось 12-те засідання спільної міжурядової українсько-азербайджанської Комісії з питань економічного співробітництва. *Міністерство*

інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/news/31550.html> (дата звернення: 20.09.2023).

19. Відбулось 20-те засідання Міжурядової українсько-литовської Комісії з питань торгово-економічного та науково-технічного співробітництва. *Міністерство інфраструктури України.* URL: <https://mtu.gov.ua/news/32241.html> (дата звернення: 20.09.2023).

20. Відбулося сьоме засідання підкомісії з питань торговельно-економічного співробітництва Комісії зі співробітництва між Урядом України та Урядом КНР. | АІРТ. *АІРТ.* URL: <https://www.agro-id.gov.ua/відбулося-сьоме-засідання-підкомісії/> (дата звернення: 20.09.2023).

21. Віденська конвенція про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями : Конвенція Організація Об'єднаних Націй від 21.03.1986 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU86326> (дата звернення: 08.03.2024).

22. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Конвенція Організація Об'єднаних Націй від 23.05.1969 р. : станом на 13 черв. 1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 08.03.2024).

23. Відомості про припинення дії міжнародних договорів : Повідомлення Міністерства юстиції України від 25.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002323-23#Text> (дата звернення: 08.03.2024).

24. Волошин Ю. О. Принцип. *Юридична енциклопедія: в 6 томах.* Київ, 2003. Т. 5. С. 110–111.

25. В Туреччині завершилось 11-е засідання українсько-турецької комісії з торговельно-економічного співробітництва. *Львівська обласна державна адміністрація.* URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=35433> (дата звернення: 21.09.2023).

26. Габер Є., Корсунський С., Шелест Г. Концепція зовнішньої політики України. *Фонд ім. Фрідріха Еберта Представництво в Україні.* URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/Концепція_zovnishnoji_politiki_Ukraini_05.10_1.pdf (дата звернення: 09.05.2023).

27. Гавердовський А. С. Імплементация норм міжнародного права. Київ : Вища школа, 1980. 317 с.
28. Гавриленко О. А. Античне міжнародне право в контексті міждержавних відносин у Північному Причорномор'ї (кінець VII ст. до н. е. – VI ст. н. е.). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2014. № 1144. С. 6–9. URL: https://www.google.com/url?sa=i&url=https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/4374/3943&psig=A0vVaw3ZkJTdMWqeJTsax5c5KSKO&ust=1710529005103000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CAkQr5oMahcKEwiQwZeft_SEAxUAAAAAHQAAAAAQBA (дата звернення: 14.02.2023).
29. Гаврилюк О. В., Остафі І. Ю. Особливості розвитку зовнішньої торгівлі України. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 49. С. 9–15. URL: <https://doi.org/10.32843/bses.49-1> (дата звернення: 08.05.2023).
30. Галецька Н. Б. *Форми імплементації міжнародних договорів у Європі: теорія і практика* : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2016. 232 с. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/2178/Haletska_monogr_A5_29_12_2016+Obkl-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 10.03.2023).
31. Гандзюра А. В. Міжнародно-правове регулювання відносин України та Китаю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2021. 183 с. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/?_token=xYasT0rAItNwCkATonPLRKec4Gxf9FvCvr1HnMWm&typeSearch2=okd&typeCategory=&authorSearch=&specialnistSearch=12.00.11&temaSearch2=&textSearch=&dateFromSearch=&dateToSearch=®istrationNumberSearch=&sortOrder=registration_date&sortDir=desc&tab=big (дата звернення: 14.01.2024).
32. Гарантії конституційні. *Юридична енциклопедія: в 6 томах* / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 1998. Т. 1 : А-Г. С. 554–555.
33. Гарантія – Великий тлумачний словник сучасної мови. *Slovnyk.me*. URL: <https://slovnyk.me/dict/vts/гарантія> (дата звернення: 19.04.2021).

34. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947): Угода Королівство Бельгія від 30.10.1947 р. : станом на 15 квіт. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264#Text (дата звернення: 09.03.2024).
35. Генеральна угода між Україною та Демократичною Республікою Конго про торговельно-економічне, науково-технічне та соціально-культурне співробітництво: Угода Україна від 11.10.2000 р. : станом на 13 січ. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180_003#Text (дата звернення: 08.03.2024).
36. Голубєва В. О. Міжнародне торговельне право : навчальний посібник. Київ : ВЦ Академії адвокатури України APress, 2015. 381 с.
37. Голубєва Н. Правова природа загальних засад цивільного законодавства України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С. 18–22. URL: <http://www.apdp.in.ua/v38/04.pdf> (дата звернення: 16.01.2023).
38. Голубєва Н. Ю. Значення загальної теорії (вчення) про зобов'язання для подальшого вдосконалення цивільного законодавства. *Часопис цивілістики*. 2014. № 17. С. 23–29. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1bef0507-0381-4023-abbd-0b5a1e70ad7c/content> (дата звернення: 09.12.2021).
39. Горпинюк О. Типи позитивних зобов'язань держав щодо гарантування права на повагу до приватного й сімейного життя в практиці Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 395–399. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2416> (дата звернення: 18.02.2023).
40. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV : станом на 8 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 08.03.2024).
41. Грабович Т. А. Сутність міжнародно-правової відповідальності держави як політико-правової цінності. *Публічне право*. 2020. Т. 38, № 2. С. 73–79. URL: <https://doi.org/10.32782/2020-38-08> (дата звернення: 31.03.2023).
42. Грабович Т. Порухення міжнародно-правового зобов'язання держави (крізь призму принципу інтертемпорального права). *Evropský politický a právní diskurz*. 2020. Т. 7, № 6. С. 51–56. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2020/2020-7-6/7.pdf> (дата звернення: 20.06.2021).

43. Гришко Л. Державний лад монархій Арабського Сходу в умовах модернізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2013. 240 с.
44. Гришко Л. М. Особливості арабської мови як державної в монархіях Арабського Сходу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 52–55. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/8> (дата звернення: 16.02.2024).
45. Грін О. Словник міжнародно-правових термінів. Ужгород : ПП Данило С.І., 2010. 500 с.
46. Громовенко К. В., Тицька Я. О. Міжнародно-правова відповідальність держав як засіб забезпечення дотримання норм міжнародного права: від теорії до практики. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 306–313. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.45> (дата звернення: 16.12.2023).
47. Гусар О. Право міжнародного співробітництва в системі міжнародного права. *Věda a perspektivy*. 2022. № 9(16). URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-9\(16\)-315-328](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-9(16)-315-328) (дата звернення: 11.03.2024).
48. Гуть Н. Ю. До питання щодо співвідношення змісту понять «засади» та «принципи» в законодавчих актах України. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні* : Міжнародна науково-практична, м. Ужгород, 15 лют. 2019 р. Ужгородський національний університет, 2019. С. 40–43.
49. Дараганова Н. Головні критерії розмежування права на приватне та публічне. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 10–14. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.1> (дата звернення: 22.07.2022).
50. Декларація про державний суверенітет України : Декларація Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 08.03.2024).
51. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй : Декларація Організація Об'єднаних Націй від 24.10.1970 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml (дата звернення: 21.12.2022).

52. Декларація про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин : Декларація Республіка Польща від 13.10.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_176#Text (дата звернення: 08.03.2024).

53. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні : підручник / І. І. Бодрова та ін. ; ред. С. Г. Серьогіна. 2-ге вид. Харків : Право, 2011. 360 с. URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/Держбуд2011.pdf> (дата звернення: 10.06.2023).

54. Діяльність в рамках ООН. *Постійне представництво України при ООН*. URL: <https://ukraineun.org/ukraine-and-un/> (дата звернення: 23.11.2023).

55. Дмитро Кулеба провів онлайн-зустріч з Міністром закордонних справ Республіки Гватемала Маріо Букаро. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dmytro-kuleba-proviv-onlain-zustrich-z-ministrom-zakordonnykh-sprav-respubliky-hvatemala-mario-bukaro> (дата звернення: 28.12.2023).

56. Дмитро Кулеба розповів про стратегію нових горизонтів щодо Африки, Азії та Латинської Америки. *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-rozproviv-pro-strategiyu-novih-gorizontiv-shchodo-afriki-aziyi-ta-latinskoji-ameriki> (дата звернення: 16.10.2023).

57. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) : Договір Європейського економічного співтовариства від 25.03.1957 р. : станом на 1 січ. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 08.03.2024).

58. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року : Договір Організація Об'єднаних Націй від 01.07.1968 р. : станом на 16 листоп. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text (дата звернення: 09.03.2024).

59. Домовленість про правила та процедури вирішення спорів : Домовленість Світової організації торгівлі від 15.04.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_019#Text (дата звернення: 09.03.2024).

60. Доповідь міжнародного суду ООН (01.08.2022-31.07.23). *International Court of Justice*. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/2023-10/2022-2023-ru.pdf> (дата звернення: 05.01.2024).

61. Дугінець Г., Мазаракі Н. Преференційні торговельні угоди як складові нового світового порядку. *Економічний простір*. 2019. № 152. С. 17–28. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/152-2> (дата звернення: 22.12.2022).

62. Енциклопедія історії України / ред. В. А. Смолій. Київ : Наукова думка, 2005. Т. 3. 672 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=ЕЕК> (дата звернення: 16.02.2023).

63. Енциклопедія міжнародного права : у 3 томах / ред.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов. Київ : Академперіодика.

64. Європейський парламент. Угода про асоціацію між ЄС, Євратомом та Україною: тимчасові заходи з лібералізації торгівлі, що доповнюють торговельні поступки, які застосовуються до українських товарів (P9_TA(2023)0125). URL: [https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/272230/P9_TA\(2023\)0125.pdf](https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/272230/P9_TA(2023)0125.pdf) (дата звернення: 29.12.2023).

65. Ємельянов В. П. Терористичний акт: загальне поняття, відмежування від суміжних злочинів та шляхи вдосконалення складу злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 233–244. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8df52576-dd3f-4ca4-9e91-4cb49ff46390/content> (дата звернення: 30.09.2023).

66. Загальна теорія права : підручник / ред. М. І. Козюбра. Київ : Ваіте, 2015. 392 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/f/283756.pdf> (дата звернення: 28.01.2022).

67. Задорожна С. Гарантії застосування принципів докласичного періоду міжнародного права. *Український часопис міжнародного права*. 2020. Т. 4. С. 37–44. URL: <https://doi.org/10.36952/uail.2020.4.37-44> (дата звернення: 31.07.2023).

68. Задорожна С. М. Принципи *jus cogens* в міжнародному праві. *ARCher*. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5040/Юс%20когенс%20Хмельницький%202021%20Спецвипуск%20МП.docx?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 22.07.2023).
69. Задорожний Б. Ю. Конституційні обов'язки держави із забезпечення свободи підприємницької діяльності в Україні : дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081. Київ, 2023. 261 с.
70. Задорожний В. Є. Товарне виробництво і торгівля на західноукраїнських землях. Львів, 1989. 152 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk537105.pdf> (дата звернення: 26.02.2023).
71. Задорожний О. В. Нормативний зміст принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань у сучасному міжнародному праві. *Право і суспільство*. 2015. Т. 4, № 4. С. 13–21.
72. Задорожний О. Міжнародно-правова діяльність князів Київської Русі періоду «відносної централізації»: від Аскольда до Святослава (IX-X ст.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право*. 2014. Т. 3, № 27. С. 171–175. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7355/1/МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА%20ДІЯЛЬНІСТЬ%20КНЯЗІВ%20КИЇВСЬКОЇ%20РУСИ.pdf> (дата звернення: 01.12.2022).
73. Задорожній О. В., Буткевич В. Г., Мицик В. В. Конспект лекцій з основ теорії міжнародного права. 2001. URL: <https://iir-mp.narod.ru/books/ipl/konspekt.pdf> (дата звернення: 15.12.2021).
74. Задорожня Г., Зверєва К. Становлення України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері міжнародної торгівлі. *Альманах міжнародного права*. 2023. № 30. С. 14–21. URL: <https://doi.org/10.32841/ila.2023.30.02> (дата звернення: 03.01.2024).
75. Задорожня Г. Міжнародні договори: захист національних інтересів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія. Юридичні науки*. 2019. № 5 (106). С. 5–16.

76. Закон за международните договори на Република България : Закон від 31.10.2001 р. URL: <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135213056> (дата звернення: 30.04.2023).

77. Закон зарубіжної країни в області МПРП. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/MPP/22.htm> (дата звернення: 20.12.2021).

78. Закони про тимчасовий державний устрій України : Історичний документ Державних утворень на території України (1917-1920) від 29.04.1918 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-18#Text> (дата звернення: 08.03.2024).

79. Зануда А. Як найбільше багатство України може перешкодити її вступу до ЄС - BBC News Україна. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/crg1zr7pddlo> (дата звернення: 23.11.2023).

80. Застереження щодо відвідання окупованої території північної частини Кіпру. *Посольство України в Республіці Кіпр*. URL: <https://cyprus.mfa.gov.ua/konsulski-pitannya/poradi-podorozhuyuchim/zasterezhennya-shchodo-vidvidannya-okupovanoyi-teritoriyi-pivnichnoyi-chastini-kipru> (дата звернення: 27.12.2022).

81. Заява МЗС України у зв'язку з ратифікацією т.зв. договору «Про союзництво та інтеграцію» між РФ та самопроголошеною республікою Південна Осетія (Цхінвальський регіон, Грузія). *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/news/3705-zajava-mzs-ukrajini-u-zvjazku-z-ratifikacijeju-tzv-dogovoru-pro-sojuznictvo-ta-integraciju-mizh-rf-ta-samoprogoloshenoju-respublikoju-pivden-na-osetija-skhinvalysukij-region-gruzija> (дата звернення: 16.11.2023).

82. Зверєва К. Актуальні питання участі держави у зовнішньоекономічних відносинах в сучасних умовах. *Альманах науки*. 2021. № 1(46). С. 36–39. URL: [http://almanah.ltd.ua/save/2021/1%20\(46\)/9.pdf](http://almanah.ltd.ua/save/2021/1%20(46)/9.pdf) (дата звернення: 02.03.2023).

83. Зверєва К. Відповідальність України як спосіб забезпечення виконання її правових зобов'язань у сфері торгівлі. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 8(14). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8\(14\)-439-449](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-439-449) (дата звернення: 13.03.2024).

84. Зверева К. С. Інститут форс-мажорних обставин у міжнародному публічному та приватному праві: практичні аспекти. *Slovak international scientific journal*. 2021. № 49. С. 35–44. URL: <https://sis-journal.com/wp-content/uploads/2021/02/Slovak-international-scientific-journal-№49-2021-Vol.3.pdf> (дата звернення: 26.05.2021).

85. Зверева К. С. Міжнародні договори в сфері торгівлі: проблеми перекладу. *Юридична техніка у правотворчості та правозастосуванні*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 10 груд. 2021 р. Івано-Франківськ, 2021. С. 51–57. URL: <https://drive.google.com/file/d/1qk4f3NUqSUyXaSh6LDpys-0zaY1GfgeP/view> (дата звернення: 10.02.2022).

86. Зверева К. С. Поняття вільноконвертованих та конвертованих валют у міжнародних торговельних угодах. *Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах*: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 20 квіт. 2023 р. Дніпро, 2023. С. 122–124. URL: <http://umsf.dp.ua/component/content/article/2-uncategorised/1839-shanovni-naukovtsi-dear-scientists?Itemid=101> (дата звернення: 02.07.2023).

87. Зверева К. С. Принципи правових зобов'язань України при укладенні міжнародних торговельних договорів. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2023. № 13(147). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2023-13-9053> (дата звернення: 13.03.2024).

88. Зверев Є. О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2015. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/5929> (дата звернення: 10.03.2023).

89. Звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС). URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit_UA.pdf?fbclid=IwAR09zmF3a3YXOmW5chXx6jiBJBtRuHsmewihaMrWo0xAnJtylVdcnTTns9c (дата звернення: 21.01.2024).

90. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2015-2020. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/zviti-pro-vikonannya/aa-implementation-report-2015-2020-ukr-final.pdf> (дата звернення: 29.11.2023).

91. Зернову угоду продовжили: що вже дає Україні аграрний експорт - BBC News Україна. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63573031#:~:text=Навіть%20попри%20блокаду%20портів%20у,торговий%20представник%20України%20Тарас%20Качка>. (дата звернення: 27.10.2023).

92. Зулгарін В. Г. Особливості міжнародних договорів у галузі регулювання міжнародних торгових відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2021. 199 с. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/?_token=bI7yha0eYatOIB5VRUf6HG0huXjrDpor2QdRL61C&typeSearch2=1&typeCategory=&authorSearch=%D0%97%D1%83%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%BD&specialnistSearch=1&temaSearch2=&textSearch=&dateFromSearch=&dateToSearch=®istrationNumberSearch=&sortOrder=registration_date&sortDir=desc&tab=big (дата звернення: 14.01.2024).

93. Іващенко В. В. Відповідальність у міжнародному праві: абсолютна відповідальність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 406–409. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2018/115.pdf (дата звернення: 22.08.2023).

94. Ірина Верещук провела нараду за результатами роботи Міжурядової українсько-молдовської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва – Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України*. URL: <https://minre.gov.ua/2023/10/19/iryna-vereshhuk-provela-naradu-za-rezultatamy-roboty-mizhuryadovoyi-ukrayinsko-moldovskoyi-komisiyi-z-pytan-torgovelnno-ekonomichnogo-spivrobitnucztva/> (дата звернення: 27.10.2023).

95. Історична правда. 1992: останній президент УНР передає Кравчуку клейноди. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/videos/2012/01/22/69657/> (дата звернення: 09.03.2024).

96. Калюжний Р. А., Ящуринський Ю. В. Основи римського приватного права : курс лекцій. Київ : Видавничий дім «Персонал», 2011. 184 с. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/rimskoe_pravo_yash.pdf (дата звернення: 13.02.2022).
97. Камишанский М. М. Вплив справи про фабрику в Хожуві (1928 р.) на становлення принципу міжнародно-правової відповідальності. *Форум права*. 2015. № 2. С. 83–89. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta∓C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2015_2_15 (дата звернення: 18.10.2023).
98. Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права : підручник. Тернопіль : ТОВ Терно-Граф, 2018. 804 с.
99. Киценко Д. М. Міжнародне публічне право : підручник. Київ : НАУ, 2007. 534 с.
100. Ківалова Т. С. Поняття та система зобов'язань у цивільному праві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. № 38. С. 22–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2008_38_7 (дата звернення: 09.02.2022).
101. Кінах М. Торговельні преференції ЄС для України: час нових можливостей для експорту в умовах війни. *Юридична газета online*. 2022. 13 серп. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/torgovelni-preferenciyyi-es-dlya-ukrayini-chas-novih-mozhливостей-dlya-eksportu-v-umovah-viyni.html> (дата звернення: 30.01.2024).
102. Коваль І. М., Ратушна О. М. Гегель. *Знання європейського права*. 2021. № 1. С. 8–11. URL: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.161> (дата звернення: 14.03.2024).
103. Коверзнев М. С., Коверзнева Г. П. Відповідальність держав у міжнародному праві. *Альманах міжнародного права*. 2016. № 13. С. 49–56. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v13/8.pdf> (дата звернення: 09.08.2023).
104. Ковтун В. І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти : монографія. Харків : Фактор, 2004. 216 с.

105. Козак Ю. Г., Логвінова Н. С., Барановська М. І. Міжнародна торгівля : підручник. 4-те вид. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 512 с.
106. Козюбра М. І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем. *Наукові записки Національного університету "Києво-Могилянська академія"*. 2016. Т. 181. С. 3–11. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4d256e96-6379-4220-b65d-eb8fd6b55c39/content> (дата звернення: 22.03.2023).
107. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : дис. ... д-ра юрид. наук : 01.12.00. Київ, 1998. 391 с.
108. Комарова Т. В. Правова сила Рішень Суду Справедливості Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Т. 2, № 47. С. 193–196. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34873/1/ПРАВОВА%20СИЛА%20%20РІШЕНЬ%20СУДУ.pdf> (дата звернення: 13.09.2023).
109. Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу : монографія. Харків : Право, 2010. 360 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFII_2011/Komarova_2010.pdf (дата звернення: 13.09.2023).
110. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права : Конвенція Організація Об'єднаних Націй від 10.12.1982 р. : станом на 3 черв. 1999 р. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf (дата звернення: 13.03.2024).
111. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : Конвенція Організація Об'єднаних Націй від 20.12.1988 р. : станом на 25 квіт. 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text (дата звернення: 09.03.2024).
112. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року (укр/рос) : Конвенція Організація Об'єднаних Націй від 11.04.1980 р. : станом на 1 лют. 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text (дата звернення: 08.03.2024).

113. Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень : Конвенція Організація Об'єднаних Націй від 10.06.1958 р. : станом на 7 лип. 2006 р. URL:

https://ips.ligazakon.net/document/view/MU58K01R?an=2&ed=1958_06_10 (дата звернення: 09.03.2024).

114. Конвенція про мирне розв'язання міжнародних зіткнень (І Гаазька конвенція) : Конвенція від 18.10.1907 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/141189__547605 (дата звернення: 09.03.2024).

115. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (укр/рос) : Конвенція Організація Об'єднаних Націй від 03.03.1973 р. : станом на 14 трав. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_129#Text (дата звернення: 09.03.2024).

116. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами : Конвенція Організація Об'єднаних Націй від 18.05.1965 р. : станом на 16 берез. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text (дата звернення: 09.03.2024).

117. Конвенція про спрощення формальностей у торгівлі товарами : Конвенція Європейського економічного співтовариства від 20.05.1987 р. : станом на 30 серп. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_012#Text (дата звернення: 08.03.2024).

118. Конвенція про угоди про вибір суду (Витяг із Заключного Акта Двадцятої Сесії, підписаного 30 червня 2005 року) : Конвенція Гаазької конференції з міжнародного приватного права від 30.06.2005 р. : станом на 15 черв. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_004#Text (дата звернення: 09.03.2024).

119. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми : Конвенція Ради Європи від 16.05.2005 р. : станом на 21 верес. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text (дата звернення: 09.03.2024).

120. Конституційне право України в схемах і дефініціях : навчальний посібник / ред.: О. Г. Кушніренко, Т. М. Слінько, Р. В. Веніславський. Харків : Торнадо, 2003. 327 с.

121. Конституційне право України / ред.: Ю. М. Тодика, В. С. Журавський. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2002. 544 с.

122. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України : Конституційний договір Верховної Ради України від 08.06.1995 р. № 1к/95-ВР : станом на 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр#Text> (дата звернення: 08.03.2024).

123. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік : від 07.10.1977 р. : станом на 7 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77#Text> (дата звернення: 08.03.2024).

124. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки : від 30.01.1937 р. : станом на 7 трав. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001#Text (дата звернення: 08.03.2024).

125. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 08.03.2024).

126. Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД). *Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві*. URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2608-unctd> (дата звернення: 14.09.2023).

127. Корецький В. М. Обрані праці. Київ : Наук. думка, 1989. Т. 2. 416 с.

128. Короткий зміст рішень, консультативних висновків і постанов Міжнародного Суду 2008-2012 роки. *International Court of Justice*. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/summaries/summaries-2008-2012-ru.pdf> (дата звернення: 15.09.2023).

129. Короткий зміст рішень, консультативних висновків і постанов Міжнародного Суду 2013-2017 роки. *International Court of Justice*. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/summaries/summaries-2013-2017-ru.pdf> (дата звернення: 16.09.2023).

130. Крицька І. Мін'юст у 2023 році планує фіналізувати договір про репарації та створити міжнародний реєстр збитків (оновлено) – Forbes.ua. *Forbes.ua | Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії*. URL: <https://forbes.ua/money/minyust-u-2023-rotsi-mae-finalizuvati-mizhnarodniy-dogovir-shchodo-reparatsiy-ta-stvoriti-reestr-zbitkiv-16112022-9822> (дата звернення: 31.03.2023).

131. Курис М. О. Міжнародні правопорушення і відповідальність держави. Вільнюс : Мінтіс, 1973. 279 с.

132. Кучик О. С., Заяць О. А. Зовнішня політика України : навчальний посібник. Київ : Знання, 2010. 573 с. URL: <https://textbook.com.ua/politologiya/1473451993> (дата звернення: 01.02.2023).

133. Логвиненко І., Логвиненко Є. Українсько-російські відносини в 1917-1918 рр.: Уроки історії. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. Т. 89, № 2. С. 26–35. URL: <https://doi.org/10.32631/v.2020.2.02> (дата звернення: 04.12.2021).

134. Лукашук І. І. Механізм міжнародно-правового регулювання. Київ : Вища школа, 1980. 168 с.

135. Мазаракі Н. А., Гончарова Ю. А. Діяльність органу вирішення спорів СОТ: подолання невідповідностей. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. Т. 108, № 1. С. 5–13. URL: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(108\)01](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(108)01) (дата звернення: 17.05.2023).

136. Мазаракі Н. А., Погарченко Т. В. Механізми вирішення спорів в угодах ЄС про вільну торгівлю. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. Т. 110, № 3. С. 5–14. URL: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(110\)01](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(110)01) (дата звернення: 10.10.2023).

137. Мазуренко А. “З Україною ЄС буде міцнішим”: Зеленський у Європарламенті. Йому аплодують стоячи. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/1/7327119/> (дата звернення: 30.11.2022).

138. Мамонтов І. О. 30 років незалежності України: міжнародно-правові аспекти правонаступництва держави. *Нове українське право*. 2021. № 4. С. 77–83. URL: <https://doi.org/10.51989/nul.2021.4.12> (дата звернення: 10.03.2024).

139. Мацько О. М. Дипломатичний підстиль української мови. *Наука і сучасність*. 1998. Т. 2, № 4. С. 194–199.

140. Медведєва М. О. Застосування контрзаходів і санкцій у міжнародному праві навколишнього середовища. *Держава і право*. 2012. № 57. С. 475–481. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/58765/22-Medvedyeva.pdf?sequence=1> (дата звернення: 03.11.2023).

141. Медведєва М. О. Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища : монографія. Київ : Фенікс, 2012. 484 с.

142. Медвідь Н. Дипломатичні документи гетьманщини. *Південний архів (філологічні науки)*. 2018. № 73. С. 26–30. URL: <https://pa.journal.kspu.edu/index.php/pa/article/view/417/412> (дата звернення: 02.12.2022).

143. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Таксон, 2002. 344 с.

144. Миколаєнко Я. Ю. Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. про мирне вирішення міжнародних суперечок. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Т. 3, № 32. С. 179–181. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/4741> (дата звернення: 12.02.2023).

145. Мирошниченко В. О. Міжнародне торгове право у схемах, таблицях і визначеннях: навчальний посібник. Харків: Центр учбової літератури, 2020. 142 с.

146. Міжнародне публічне право: основи теорії : навчально-методичний посібник / Х. Бехруз та ін. Одеса : Юридика, 2023. 252 с.

URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/c3f4d30d-23a1-4e5b-ada7-c6a4c79ed201> (дата звернення: 01.02.2024).

147. Міжнародне публічне право: підручник / В. Ф. Антипенко та ін. Київ: Видавництво Національного авіаційного університету "НАУ-друк", 2010. Т. 1. 422 с. URL: https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/22/antipenko_mizhnarodne_publiczne_pravo.pdf (дата звернення: 20.12.2022).

148. Міжнародні договори України про уникнення подвійного оподаткування. *Міністерство Фінансів України*. URL: https://mof.gov.ua/uk/international_agreements_of_ukraine_on_avoidance_double_taxation-543 (дата звернення: 23.11.2023).

149. Міжпарламентський союз. *Верховна Рада України офіційний портал*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/organizations.mpo_info?o_id=73 (дата звернення: 12.09.2023).

150. Мовчан В. Потенціал укладання угоди про зону вільної торгівлі з Індонезією. *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій*. URL: http://www.ier.com.ua/ua/fta_ukraine/Indonesia (дата звернення: 30.11.2023).

151. Моренець В. Відповідальність як феномен. *Києво-Могилянська Бізнес Школа (KMBS)*. URL: <https://kmbs.ua/ua/article/vidpovidalnist-yak-fenomen#:~:text=Також%20маймо%20на%20увазі,%20що,%20язків,%20норм,%20цінностей> (дата звернення: 09.11.2022).

152. Моца А. Інтеграція як особлива форма міжнародного співробітництва держав. *Юридична Україна*. 2012. № 12 (120). С. 117–122. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/urykr_2012_12_22.pdf (дата звернення: 24.06.2023).

153. Музика І. Конституційний суд Польщі підтвердив пріоритет Конституції над законами ЄС. *LB.ua*. URL:

https://lb.ua/world/2021/10/07/495777_konstitutsiyinyi_sud_polshchi.html (дата звернення: 29.11.2023).

154. Музика-Стефанчук О. А., Якимчук Н. Я. Міжнародні валютні правовідносини та міжнародні економічні відносини: взаємозв'язок і взаємовплив. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 648–653. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.114> (дата звернення: 04.01.2024).

155. Наливайко Л. Р. Гарантії державного ладу України: проблеми визначення поняття. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2005. № 4 (24). С. 153–159.

156. На третину менше агропідприємств стало в Україні за 2022 рік. *BIZAGRO*. URL: <https://bizagro.com.ua/na-tretinu-menshe-agropidpriyemstv-stalov-ukrayini-za-2022-rik/> (дата звернення: 02.12.2023).

157. Нікольченко Ю. М., Кочина Ю. М. Документне забезпечення зовнішньополітичної діяльності українського козацтва під час Національно-визвольної війни 1648–1658 років. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філософія, культурологія, соціологія*. 2014. № 7. С. 100–110. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vmdu_fks_2014_7_16 (дата звернення: 04.01.2023).

158. Нольде Б. Автономія України з історичного погляду / пер. М. Залізник. Львів : Видавнича спілка "Діла", 1912. 53 с.

159. Нуруллаєв І. С. о. Основні та загальні принципи міжнародного публічного права як джерела правового регулювання міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю. *Держава та регіони*. 2019. № 4 (66). С. 2018–2023.

URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2019/38.pdf (дата звернення: 30.10.2022).

160. Овсій І. О. Зовнішня політика України (від давніх часів до 1944 року). Київ : Либідь, 2002. 147 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004170 (дата звернення: 25.01.2022).

161. Оприлюднено текст угоди про розблокування українських портів. *UA.NEWS*. URL: <https://ua.news/ua/ukraine/obnarodovan-tekst-soglashenyua-o-razblokovanyu-ukraynskyyh-portov> (дата звернення: 16.03.2023).

162. Оприлюднено щорічний Звіт про виконання Угоди про асоціацію Україна-ЄС. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/opryliudneno-shchorichnyi-zvit-pro-vykonannia-uhody-pro-asotsiatsiiu-ukraina-ies> (дата звернення: 10.07.2023).

163. Опришко В. Ф. Міжнародне економічне право : Підручник. Київ : Либідь, 1995. 192 с.

164. Організація економічного співробітництва та розвитку. *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-ekonomichnogo-spivrobitnictva-ta-rozvitku#:~:text=ОЕСР%20%20міжнародна%20організація,%20членами%20якої,з%20МВФ%20та%20Світовим%20банком.> (дата звернення: 16.09.2023).

165. Організація об'єднаних націй. Інструкція з міжнародних договорів. Нью-Йорк, 2002. 80 с. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/treaty_handbook.pdf (дата звернення: 14.06.2023).

166. Пальчик М. Л. Міжурядові комісії – елемент міжнародного інституційного механізму реалізації двосторонніх торговельних договорів України. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 363–366. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/71/2-2014-pdf> (дата звернення: 20.09.2023).

167. Панченко Ж. Концепт репутації у сучасних міжнародних відносинах: особливості становлення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2014. Вип. 1 (42). С. 27–32. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VKNU_mv_2014_1_7 (дата звернення: 23.01.2023).

168. Перевезенцев О. Ю. Міжнародно-правове регулювання інституту правонаступництва держав щодо міжнародних договорів : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 220 с.

169. Перелік діючих Угод України про вільну торгівлю. *Укрлегпром*. URL: <https://ukrlegprom.org/ua/news/perelik-diyuchyh-ugod-ukrayiny-pro-vilnu-torgivlyu/> (дата звернення: 31.01.2022).

170. Перелік чинних угод, договорів, меморандумів. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/yevrointegraciya/perelik-chinnih-ugod-dogovoriv-memorandumiv> (дата звернення: 10.04.2021).

171. Перепьолкін С. М., Паршутін Є. Г. Міжнародне співробітництво у сфері правоохоронної діяльності : навчальний посібник. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017. 112 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1696/1/МСПД%20перепелкин.pdf> (дата звернення: 10.01.2022).

172. Перепьолкін С. М., Сироїд Т. Л., Філянїна Л. А. Міжнародне право : словник-довідник / ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Юрайт, 2014. 408 с.

173. Петришин О. В. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах. Харків : Право, 2017. Т. 3. 952 с.

174. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підручник. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 528 с. URL: <https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/29/pidoprigora.pdf> (дата звернення: 21.03.2023).

175. Подцерковний О. П. Універсалізація поняття зобов'язання як фактор розвитку галузей права. *Наукові праці Одеської юридичної академії*. 2009. С. 192–201. URL: <http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom8/23.pdf> (дата звернення: 10.06.2023).

176. Позиція Мінінфраструктури щодо заяви росії про вихід із «Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів». *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/poziciya-ministerstva-infrastrukturi-shchodo-zayavi-rosiyi-pro-vihid-iz-iniciativi-shchodo-bezpechnogo-transportuvannya-zerna-ta-produktiv-harchuvannya-z-ukrayinskih-portiv> (дата звернення: 08.03.2023).

177. Положення про спільну Міждержавну українсько-казахстанську Комісію з економічного співробітництва : Положення Республіка Казахстан від 09.07.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398_066#Text (дата звернення: 09.03.2024).

178. Попов Ю. Поняття забезпечення виконання зобов'язання. *Право України*. 2008. № 6. С. 119–124. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2999035 (дата звернення: 11.03.2021).

179. Попов Ю. Суддівське правотворення на прикладі регулювання відносин щодо неукладених угод. *Юридичний радник*. 2005. С. 34–38. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2963551 (дата звернення: 10.04.2023).

180. Постанова Верховного Суду від 19.04.2022 р. у справі № 816/687/16. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/palata_19_04_01_2022_816_687_16 (дата звернення: 24.05.2023).

181. Правова природа та структура Угоди про асоціацію. *EdEra – студія онлайн-освіти*. URL: <https://ed-era.com/projects/eu-agreement/b1/p2> (дата звернення: 24.11.2020).

182. Правове регулювання. *Навчально-методичні матеріали кафедри теорії і філософії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.*

183. Про голів Української частини спільних міжурядових комісій з питань співробітництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2020 р. № 503 : станом на 7 лют. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503-2020-п#Text> (дата звернення: 09.03.2024).

184. Про делегацію Уряду України для участі у переговорах з метою підготовки текстів міжнародних договорів щодо співробітництва під час здійснення контролю осіб, транспортних засобів і товарів, які перетинають спільний державний кордон України з державами - членами ЄС : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2023 р. № 386-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2023-р#Text> (дата звернення: 28.07.2023).

185. Про денонсацію Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та попередження ухилень від сплати податків : Закон України від 22.05.2022 р. № 2277-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2277-20#Text> (дата звернення: 09.03.2024).

186. ПРОЕКТ “РАДА ЗА ЄВРОПУ“. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: зміст та імплементація. Київ, 2015. 34 с. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/1.pdf> (дата звернення: 26.03.2021).

187. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 08.03.2024).

188. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text> (дата звернення: 08.03.2024).

189. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2016 р. № 281 : станом

на 15 листоп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-п#Text> (дата звернення: 08.03.2024).

190. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228 : станом на 9 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

191. Про затвердження Положення про порядок укладення, виконання та денонсації міжнародних договорів України міжвідомчого характеру : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.1994 р. № 422 : станом на 11 трав. 2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-94-п#Text> (дата звернення: 09.03.2024).

192. Про затвердження Положення про Українську частину Спільної міжурядової комісії з питань співробітництва : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2000 р. № 943 : станом на 4 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-2000-п#Text> (дата звернення: 09.03.2024).

193. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV : станом на 23 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 09.03.2024).

194. Про міжнародні договори України : Закон України від 22.12.1993 р. № 3767-XII : станом на 3 серп. 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3767-12#Text> (дата звернення: 09.03.2024).

195. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV : станом на 15 берез. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 08.03.2024).

196. Про повноваження Прем'єр-міністра України на переговори з найвищими посадовими особами Російської Федерації : Розпорядження

Президента України від 25.02.1993 р. № 22/93-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22/93-рп#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

197. Про правонаступництво України : Закон України від 12.09.1991 р. № 1543-XII : станом на 5 жовт. 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text> (дата звернення: 08.03.2024).

198. Про припинення дії Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про уникнення подвійного оподаткування та запобігання ухиленню від сплати податків стосовно податків на доходи і майно : Закон України від 16.11.2022 р. № № 2743-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2743-IX#Text> (дата звернення: 05.09.2023).

199. Про припинення дії Угоди між Урядом України та Урядом Кореїської Народно-Демократичної Республіки про створення міждержавної комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 р. № 1484. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1484-2022-п#Text> (дата звернення: 09.03.2024).

200. Про ратифікацію Угоди між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Бразилія про торговельно-економічне співробітництво: Закон України від 01.11.1996 р. № 468/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/468/96-вр#Text> (дата звернення: 09.03.2024).

201. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI : станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 09.03.2024).

202. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року "Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України" : Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 448/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text> (дата звернення: 07.03.2024).

203. Протокол між Урядом України та Урядом Республіки Хорватія про утворення Міждержавної українсько-хорватської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва : Протокол Республіка Хорватія від 05.06.1997 р. :

станом на 27 берез. 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191_027#Text (дата звернення: 09.03.2024).

204. Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі : Протокол Світової організації торгівлі від 05.02.2008 р. : станом на 16 трав. 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_049#Text (дата звернення: 09.03.2024).

205. Публічна дискусія «Потенціал укладання угоди про вільну торгівлю з Індонез... *ДІЯ Бізнес. Експортний напрям*. URL: https://export.gov.ua/news/4537-publichna_diskusiia_potentsial_ukladannia_ugodi_pro_vilnu_torgivliu_z_indoneziieiu (дата звернення: 28.05.2023).

206. Радзівська О. Порядок розгляду справ Міжнародним центром з врегулювання інвестиційних спорів. *Державний торговельно-економічний університет*. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/714f9c315b1b054a196ce75ef1dfbe46.pdf> (дата звернення: 02.06.2021).

207. Резнічук М. С. Міжнародно-правовий механізм функціонування зони вільної торгівлі в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС : дис. ... д-ра філософії в галузі права : 293. Київ, 2020. 221 с.

208. Резолюції 36-ї сесії (1981–1982 роки). *ООН*. URL: <https://www.un.org/ru/ga/36/docs/36res.shtml> (дата звернення: 12.07.2023).

209. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН (69 сесія). URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ares69d313_ru.pdf (дата звернення: 06.09.2023).

210. Рибчак О. І. Стадії укладення міжнародних договорів. Порядок здійснення ратифікації. *Калуська районна державна адміністрація*. URL: https://kalushrda.gov.ua/n/viddil_nadzvyhajnyh_sytuacij/2013/11/27/2922/view (дата звернення: 14.12.2020).

211. Рік чорноморської зернової ініціативи: основні факти і цифри. *Новини ООН*. URL: <https://news.un.org/ru/story/2023/07/1442732> (дата звернення: 21.09.2023).

212. Рішення Господарського суду міста КИЄВА від 06.09.2023 р. у справі № 916/64/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113589416> (дата звернення: 09.10.2023).

213. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпунктів 3.5, 3.6 пункту 3 статті 3 "Прикінцеві положення" Закону України "Про Митний тариф України", абзацу восьмою частини другої статті 9 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" (справа про тимчасову надбавку до діючих ставок ввізної : Рішення Конституційного Суду України від 23.06.2009 р. № 15-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-09#Text> (дата звернення: 09.03.2024).

214. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р." (справа про ратифікацію Хартії про мови, 1992 р.) : Рішення Конституційного Суду України від 12.07.2000 р. № 9-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-00#Text> (дата звернення: 08.03.2024).

215. Рішення Dispute Settlement Body від 08.02.2019 р. у справі № DS464. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds464_e.htm (дата звернення: 01.11.2023).

216. Рішення INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE у справі Завод у Хожуві (Німеччина проти Польщі), 1928 P.C.I.J. (ser. A) № 17 (верес. 13).

217. Сагайдак О., Сардачук П. Дипломатичне представництво. Організація і форми роботи : навчальний посібник. 2-ге вид. Київ : Знання, 2008. 296 с.

218. Сардачук П. Д., Кулик О. П. Дипломатичне представництво: організація і форми роботи : навчальний посібник. Київ : Україна, 2001. 174 с.

219. Свириденко Ю. Україна подала до СОТ позови проти Польщі, Словаччини та Угорщини, які заборонили імпорту української агропродукції - Юлія Свириденко | Міністерство економіки України. *Міністерство економіки України.*

URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=5dd33495-7f48-4103-ab35-15de42967fbf&title=UkrainaPodalaDoSot> (дата звернення: 11.01.2024).

220. Серьогін В. О. Конституційне право України : навчальний посібник. Харків : ХНУВС, 2010. 368 с.

URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/nav4_lit/19.pdf (дата звернення: 28.10.2023).

221. Скакун О. Ф., Бондаренко Д. А. Юридичний науково-практичний словник-довідник. Харків : Еспада, 2007. 488 с.

222. Словник української мови в 11 томах. : Словник / ред. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1971. Т. 2. URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 19.04.2021).

223. Співробітництво України з Світовою організацією торгівлі. *Державна підтримка українського експорту.* URL: <http://ukrexport.gov.ua/ukr/wto/ukr/981.html> (дата звернення: 25.09.2023).

224. Стайнов П. Теорія за административния договор и социалистическою право. Софія : Годишник на Софийския университет, Юридический факултет, 1965.

225. Статут Міжнародної Організації Праці : Статут Міжнародної організації праці від 28.06.1919 р. : станом на 19 черв. 1997 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU19K01U> (дата звернення: 09.03.2024).

226. Статут Організації Об'єднаних Націй : Статут Організація Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. : станом на 16 верес. 2005 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 08.03.2024).

227. Степаненко К. В. Міжнародне публічне право: конспект лекцій. Дніпро, 2019. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/kzpd/112.5.pdf> (дата звернення: 21.12.2020).

228. Стрибко Т. І. Нормативно-правовий договір та договірний процес у суверенній Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 081. Одеса, 2016. URL: <http://hdl.handle.net/11300/4994> (дата звернення: 10.03.2024).

229. Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М.В. Буроменського : монографія / ред.: В. М. Репецький, В. В. Гутник. Львів – Одеса : Фенікс, 2017. 564 с. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/M_V_монографія.pdf (дата звернення: 27.01.2022).

230. Теліпка В., Овчаренко А. Міжнародне публічне право : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 608 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/26_2-Mizhнародне_publichne_pravo-Telipko2010.pdf (дата звернення: 18.11.2022).

231. Теорія права і держави : підручник. Харків : Одіссей, 2007. 256 с.

232. Термін «Зобов'язання» // Термінологія законодавства / Законодавство України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/37925> (дата звернення: 22.09.2023).

233. Тимченко Л. Д. Міжнародне право : навчальний посібник для дистанційного навчання. Київ : Університет «Україна», 2007. 224 с. URL: https://vo.uu.edu.ua/pluginfile.php/45056/mod_resource/content/1/Л.Д.%20Тимченко%20%20Міжнародне%20право.pdf (дата звернення: 28.12.2022).

234. Типовий закон ЮНСІТРАЛ щодо міжнародного торговельного арбітражу : Типовий закон Організація Об'єднаних Націй від 21.06.1985 р. : станом на 25 трав. 2007 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU97397> (дата звернення: 09.03.2024).

235. Тищенко Ю. В. Зовнішньоекономічний договір і контракт: термінологічні аспекти. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 1. С. 43–53. URL: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(108\)05](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(108)05) (дата звернення: 25.02.2023).

236. Тищенко Ю. В. Міжнародний договір у регулюванні відносин колізійного права. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2023. № 4. С. 62–72. URL: [https://doi.org/10.31617/3.2023\(129\)06](https://doi.org/10.31617/3.2023(129)06) (дата звернення: 02.02.2024).

237. Торговельна угода між Україною та Боснією і Герцеговиною : Угода Україна від 13.03.2002 р. : станом на 18 листоп. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/070_002#Text (дата звернення: 08.03.2024).

238. Торговельна угода між Урядом України і Урядом Арабської Республіки Єгипет : Угода Арабська Республіка Єгипет від 22.12.1992 р. : станом на 17 груд. 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/818_003#Text (дата звернення: 08.03.2024).

239. Торговельна Угода між Урядом України і Урядом Королівства Марокко : Угода Кабінету Міністрів України від 24.12.2001 р. : станом на 11 лип. 2002р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504_002#Text (дата звернення: 08.03.2024).

240. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Алжірської Народно-Демократичної Республіки : Угода Кабінету Міністрів України від 01.07.1993 р. : станом на 19 верес. 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/012_505#Text (дата звернення: 09.03.2024).

241. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Держави Кувейт : Угода Держава Кувейт від 27.05.2001 р. : станом на 16 груд. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/414_008#Text (дата звернення: 09.03.2024).

242. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Королівства Таїланд : Угода Кабінету Міністрів України від 05.06.2017 р.: станом на 6 верес. 2018р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764_003-17#Text (дата звернення: 08.03.2024).

243. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Малайзії : Угода Україна від 19.08.2002 р. : станом на 5 черв. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/458_004#Text (дата звернення: 08.03.2024).

244. Торговельна Угода між Урядом України та Урядом Південно-Африканської Республіки : Угода Кабінету Міністрів України від 23.11.1998 р. : станом на 23 берез. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710_001#Text (дата звернення: 09.03.2024).

245. Торговельна угода між Урядом України та Урядом Республіки Індонезія : Угода Кабінету Міністрів України від 11.04.1996 р. : станом на 11 квіт. 1997р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360_728#Text (дата звернення: 08.03.2024).

246. Торговельні угоди. *ДІЯ Бізнес. Експортний напрям.* URL: https://export.gov.ua/50-torgovelni_ugodi (дата звернення: 01.02.2023).

247. Торговельно-економічна угода між Урядом України і Урядом Республіки Перу: Угода Кабінету Міністрів України від 16.07.2004 р. : станом на 5 жовт. 2005р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604_007#Text (дата звернення: 09.03.2024).

248. Требіна О. Змістовна складова контрольного механізму забезпечення виконання міжнародних договорів. *Юридичний вісник.* 2022. № 1. С. 101–108. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2308> (дата звернення: 09.03.2024).

249. Требіна О. М. Інституційна складова частина контрольного механізму забезпечення виконання міжнародних договорів. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2021. № 6. С. 193–198. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.6.33> (дата звернення: 09.03.2024).

250. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Таджикистан про вільну торгівлю : Угода Кабінету Міністрів України від 06.07.2001 р. : станом на 11 лип. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/762_008#Text (дата звернення: 09.03.2024).

251. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Куба про торгово-економічне співробітництво : Угода Кабінету Міністрів України від 20.06.1998 р. : станом на 11 серп. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192_006#Text (дата звернення: 09.03.2024).

252. Угода між Україною і Австрійською Республікою про двосторонні торговельно-економічні зв'язки : Угода Республіка Австрія від 31.08.1993 р. : станом на 1 листоп. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/040_499#Text (дата звернення: 08.03.2024).

253. Угода між Урядами Української Радянської Соціалістичної Республіки і Естонської Республіки про економічне і культурне співробітництво на 1991 - 1995 роки : Угода Україна від 29.11.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233_333#Text (дата звернення: 08.03.2024).

254. Угода між Урядом України й Урядом Республіки Узбекистан про вільну торгівлю (укр/рос) : Угода Кабінету Міністрів України від 29.12.1994 р. : станом на 25 черв. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/860_003#Text (дата звернення: 08.03.2024).

255. Угода між Урядом України і Урядом Аргентинської Республіки про торговельно-економічне співробітництво : Угода Аргентинська Республіка від 27.10.1995 р. : станом на 30 груд. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/032_695#Text (дата звернення: 09.03.2024).

256. Угода між Урядом України і Урядом Грецької Республіки про економічне, промислове і науково-технічне співробітництво : Угода Україна від 25.07.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300_004#Text (дата звернення: 08.03.2024).

257. Угода між Урядом України і Урядом Китайської Народної Республіки про торговельно-економічне співробітництво : Угода Україна від 08.08.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_008#Text (дата звернення: 09.03.2024).

258. Угода між Урядом України і Урядом Ліванської Республіки про торгівлю та економічне співробітництво : Угода Кабінету Міністрів України від 25.03.1996 р. : станом на 26 лют. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422_705#Text (дата звернення: 09.03.2024).

259. Угода між Урядом України і Урядом Македонії про торгівлю та економічне співробітництво : Угода Кабінету Міністрів України від 03.06.1997 р. : станом на 16 січ. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807_001#Text (дата звернення: 08.03.2024).

260. Угода між Урядом України і Урядом Перехідної Ісламської Держави Афганістан про торговельно-економічне співробітництво : Угода Кабінету

Міністрів України від 04.04.2004 р. : станом на 22 верес. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/004_005#Text (дата звернення: 09.03.2024).

261. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Індія про торговельно-економічне співробітництво : Угода Республіка Індія від 27.03.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356_001#Text (дата звернення: 09.03.2024).

262. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польщі про торгівлю та економічне співробітництво : Угода Кабінету Міністрів України від 04.10.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_019#Text (дата звернення: 08.03.2024).

263. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про торговельно-економічне співробітництво : Угода Республіка Туреччина від 04.05.1992 р. : станом на 7 берез. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_007#Text (дата звернення: 08.03.2024).

264. Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Бразилія про торговельно-економічне співробітництво : Угода Федеративна Республіка Бразилія від 25.10.1995 р. : станом на 1 листоп. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/076_686#Text (дата звернення: 08.03.2024).

265. Угода між Урядом України і Урядом Фінляндської Республіки про торгівлю і економічне співробітництво : Угода Республіка Фінляндія від 14.05.1992 р. : станом на 1 берез. 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246_002#Text (дата звернення: 08.03.2024).

266. Угода між Урядом України та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамагірією про сприяння та взаємний захист інвестицій : Угода Україна від 23.01.2001 р. : станом на 26 верес. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/434_004#Text (дата звернення: 08.03.2024).

267. Угода між Урядом України та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамахірією про торговельно-економічне співробітництво : Угода Кабінету Міністрів України від 18.01.1995 р. : станом на 20 жовт. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/434_620#Text (дата звернення: 09.03.2024).

268. Угода між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки про вільну торгівлю : Угода Україна від 28.07.1995 р. : станом на 26 груд. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/031_518#Text (дата звернення: 08.03.2024).

269. Угода між Урядом України та Урядом Демократичної Соціалістичної Республіки Шрі-Ланка про торговельно-економічне та технічне співробітництво : Угода Кабінету Міністрів України від 10.08.1999 р. : станом на 8 черв. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144_002#Text (дата звернення: 09.03.2024).

270. Угода між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Пакистан про торговельно-економічне співробітництво : Угода Ісламська Республіка Пакистан від 09.10.2009 р. : станом на 5 жовт. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586_007#Text (дата звернення: 08.03.2024).

271. Угода між Урядом України та Урядом Киргизької Республіки про вільну торгівлю : Угода Кабінету Міністрів України від 26.05.1995 р. : станом на 31 груд. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417_003#Text (дата звернення: 09.03.2024).

272. Угода між Урядом України та Урядом Кореїської Народно-Демократичної Республіки про торговельно-економічне співробітництво : Угода Україна від 15.06.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408_008#Text (дата звернення: 09.03.2024).

273. Угода між Урядом України та Урядом Королівства Данія про розвиток економічного, промислового та науково-технічного співробітництва : Угода Україна від 23.10.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208_511#Text (дата звернення: 08.03.2024).

274. Угода між Урядом України та Урядом Об'єднаних Арабських Еміратів про економічне, торговельне і технічне співробітництво : Угода Об'єднані Арабські Емірати від 20.03.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784_004#Text (дата звернення: 09.03.2024).

275. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про торговельно-економічне співробітництво : Угода Україна від 23.12.1993 р. : станом

на 12 квіт. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_002#Text (дата звернення: 08.03.2024).

276. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Вірменія про вільну торгівлю: Угода Республіка Вірменія від 07.10.1994 р. : станом на 5 трав. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/051_001#Text (дата звернення: 08.03.2024).

277. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Гайана про торговельно-економічне співробітництво : Угода Кабінету Міністрів України від 22.12.2004 р. : станом на 22 верес. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/328_002#Text (дата звернення: 09.03.2024).

278. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Гамбія про торговельно-економічне співробітництво : Угода Кабінету Міністрів України від 12.07.2001 р. : станом на 19 жовт. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270_002#Text (дата звернення: 09.03.2024).

279. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Грузія про вільну торгівлю : Угода Кабінету Міністрів України від 09.01.1995 р. : станом на 21 трав. 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268_600#Text (дата звернення: 08.03.2024).

280. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про вільну торгівлю : Угода Україна від 17.09.1994 р. : станом на 19 жовт. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398_008#Text (дата звернення: 08.03.2024).

281. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Кіпр про економічне, наукове, технічне та промислове співробітництво : Угода Республіка Кіпр від 04.07.2011 р. : станом на 9 груд. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/196_013#Text (дата звернення: 08.03.2024).

282. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Сінгапур про сприяння та взаємний захист інвестицій : Угода Республіка Сінгапур від 18.09.2006 р. : станом на 19 квіт. 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/702_002#Text (дата звернення: 08.03.2024).

283. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Словенія про торговельно-економічне співробітництво : Угода Кабінету Міністрів України від

28.08.1996 р. : станом на 12 трав. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/705_724#Text (дата звернення: 09.03.2024).

284. Угода між Урядом України та Урядом Туркменістану про вільну торгівлю: Угода Республіка Туркменістан від 05.11.1994 р. : станом на 4 листоп. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795_523#Text (дата звернення: 08.03.2024).

285. Угода між Урядом України та Урядом Угорської Республіки про економічне співробітництво : Угода Республіка Угорщина від 10.02.2005 р. : станом на 10 січ. 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_058#Text (дата звернення: 09.03.2024).

286. Угода між Урядом України та Урядом Хашимітського Королівства Йорданія про торговельно-економічне співробітництво : Угода Україна від 23.04.2002 р. : станом на 6 лют. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400_003#Text (дата звернення: 08.03.2024).

287. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 р. : станом на 30 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 08.03.2024).

288. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-ta-yes> (дата звернення: 19.02.2022).

289. Угода про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль : Угода Кабінету Міністрів України від 21.01.2019 р. : станом на 11 лип. 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376_001-19#Text (дата звернення: 08.03.2024).

290. Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою : Угода Україна від 11.07.2016 р. : станом на 9 берез. 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_052-16#Text (дата звернення: 08.03.2024).

291. Угода про економічне та промислове співробітництво між Королівством Іспанія та Україною : Угода Королівство Іспанія від 07.10.1996 р. : станом на 10 лют. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724_007#Text (дата звернення: 08.03.2024).

292. Угода про економічне та технічне співробітництво між Урядом України та Урядом Держави Кувейт : Угода Кабінету Міністрів України від 24.05.2000 р. : станом на 5 лип. 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/414_003#Text (дата звернення: 09.03.2024).

293. Угода про заснування Світової організації торгівлі : Угода Світової організації торгівлі від 15.04.1994 р. : станом на 27 листоп. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_342#Text (дата звернення: 08.03.2024).

294. Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії : Угода Україна від 08.10.2020 р. : станом на 18 серп. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_001-20#Text (дата звернення: 08.03.2024).

295. Угода про розвиток торговельно-економічного співробітництва між Урядом України і Урядом Республіки Грузія : Угода Україна від 06.08.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268_011#Text (дата звернення: 08.03.2024).

296. Угода про сприяння та взаємний захист інвестицій між Урядом України та Урядом Держави Катар : Угода Кабінету Міністрів України від 20.03.2018 р. : станом на 28 лют. 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634_004-18#Text (дата звернення: 08.03.2024).

297. Угода про створення зони вільної торгівлі між державами-учасницями ГУУАМ : Угода Азербайджанська Республіка від 20.07.2002 р. : станом на 28 листоп. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_142#Text (дата звернення: 08.03.2024).

298. Угода про торговельно-економічне співробітництво між Урядом України та Урядом Мексиканських Сполучених Штатів : Угода Україна від

27.05.2003 р. : станом на 20 жовт. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/484_007#Text (дата звернення: 09.03.2024).

299. Угода про торговельно-економічне співробітництво між Урядом України та Урядом Республіки Чилі : Угода Кабінету Міністрів України від 03.05.1999 р. : станом на 2 берез. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152_002#Text (дата звернення: 09.03.2024).

300. Угода про торговельно-економічні відносини між Урядом України і Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам : Угода Кабінету Міністрів України від 23.01.1992 р. : станом на 18 жовт. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704_006#Text (дата звернення: 08.03.2024).

301. У Києві за участю представників України та Північної Македонії відбулося третє засідання Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва | Міністерство економіки України. *Міністерство економіки України*. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=9339e6c7-e510-427f-9e8c-665a6949ca8f&title=UKiviZaUchastiuPredstavnikovUkrainiTaPivnichnoiMakedoniiVidbulosiaTretZasidanniaMizhuriadovoiKomisiiZPitanTorgovelnoekonomichnogoSpivrobitnitstva&showMenuTree=true> (дата звернення: 20.09.2023).

302. Україна ініціює переговори щодо укладення преференційної торговельної угоди з Єгиптом. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-iniciyuue-peregovori-shchodo-ukladennya-preferencijnoyi-torgovelnoyi-ugodi-z-yegiptom> (дата звернення: 16.02.2022).

303. Україна не відповідає вимогам Кіотського протоколу. *Екологічний клуб "Зелена хвиля"*. URL: <https://ecoclubua.com/zmina-klimatu/ukrajina-ne-vidpovidaje-vumoham-kiotskoho-protokolu/> (дата звернення: 30.09.2023).

304. Україна потрапила до 20 найвпливовіших країн у рейтингу Global Soft Power Index 2023. *Visit Ukraine - RULES OF SAFE VISIT TO UKRAINE*. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/1554/ukraina-potrapila-do-20-naivplivovisix-krajin-u-reitingu-global-soft-power-index-2023> (дата звернення: 30.06.2023).

305. Україна та Індія обговорили можливості торгівлі в агросфері. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*. URL: <https://minagro.gov.ua/news/ukrayina-ta-indiya-obgovorili-mozhlivosti-torgivli-v-agrosferi> (дата звернення: 14.03.2023).

306. Україна та ОАЕ розпочинають переговори про укладення угоди про всеохоплююче економічне партнерство. *Урядовий портал*. URL: <https://mfa.gov.ua/news/ukrayina-ta-oae-rozpochinayut-peregovori-pro-ukladennya-ugodi-pro-vseohoplyuyuche-ekonomichne-partnerstvo> (дата звернення: 26.12.2023).

307. Україна цьогоріч планує підписати чотири угоди про вільну торгівлю. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/01/12/681349/> (дата звернення: 17.01.2022).

308. Фіщенко К. Ю., Ярмакі В. Х., Гопич М. К. Міжнародне право : навчально-методичний посібник. Одеса : ОДУВС, 2015. 286 с. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1ba40324-89d0-4239-b4b7-baf0e4ec23cd/content> (дата звернення: 05.09.2023).

309. Фліссак К. Форми та методи економічної дипломатії у сфері торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва. *Економічний аналіз*. 2013. № 12 (1). С. 306–310. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ecan_2013_12\(1\)_65](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ecan_2013_12(1)_65) (дата звернення: 05.07.2023).

310. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : Підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 536 с.

311. Хартія економічних прав та обов'язків держав : Хартія ООН від 12.12.1974 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169637__169637 (дата звернення: 08.03.2024).

312. Хрестоматія з історії України для здобувачів першого освітнього рівня «бакалавр» : Хрестоматія. Одеса : ОНУ, 2020. 164 с. URL:

<http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29804/1/reader.pdf> (дата звернення: 06.08.2022).

313. Христова Г. Впровадження доктрини позитивних зобов'язань держави щодо прав людини в національний правопорядок. С. 426–437. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/764bca4a-2652-49a0-b779-4ea6de1ac557/content> (дата звернення: 01.11.2023).

314. Христова Г. Типи та особливості зобов'язань держави у сфері прав людини. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. С. 22–28. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/4/part_2/5.pdf (дата звернення: 08.12.2022).

315. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 8 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 08.03.2024).

316. Червак Б. Чи є сучасна Україна правонаступницею УНР?. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2013/08/22/134942/> (дата звернення: 31.03.2021).

317. Черкас Б., Новицька Н. Суперництво України та РФ за міжнародну підтримку держав Перської затоки. *Journal of International Relations of KNU*. 2022. № 2. С. 29–31.

318. Чернова Ю. АКТ ЛЮБЛІНСЬКОЇ УНІЇ (уривки з тексту унії). *www.bulbapp.com*. URL: <https://www.bulbapp.com/u/акт-люблінської-унії-уривки-з-тексту-унії> (дата звернення: 14.09.2023).

319. Шаповал В. М. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ : Москаленко О.М., 2018. 82 с. URL: http://pol-translit.com/upload/konstitutsiya-polshchi-na-01_2018-v_-shapoval.pdf (дата звернення: 15.10.2021).

320. Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України : навчальний посібник. Запоріжжя : Дике Поле, 2012. 479 с.

321. Щодо припинення дії міжнародних договорів : Лист Міністерства закордонних справ України від 01.06.2023 р. № № 72/14-612/1-63209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6320321-23#n5> (дата звернення: 05.09.2023).

322. Щодо припинення дії міжнародного договору : Лист Міністерства закордонних справ України від 19.10.2022 р. № 72/14-612/1-83671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8367321-22#Text> (дата звернення: 05.09.2023).

323. Щодо припинення, зупинення дії та застосування деяких міжнародних договорів України : Лист Міністерства закордонних справ України від 13.07.2022 р. № 72/14-612/1-50375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5037321-22#Text> (дата звернення: 05.09.2023).

324. Як Європейський Союз торгує з росією під час війни в Україні. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/30/infografika/ekonomika/yak-uevropеjskyj-soyuz-torhуe-rosiyeyu-vijny-ukrayini> (дата звернення: 16.02.2024).

325. Яремчук В. В. Міжнародно-правові погляди І. І. Лукашука та їх вплив на вітчизняну доктрину міжнародного права : дис. ... д-ра філософії в галузі права : 293. Київ, 2023. 218 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8965/dissertation_Vitalii_Yaremchuk.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 31.01.2024).

326. About APEC | APEC. *APEC*. URL: <https://www.apec.org/About-Us/About-APEC> (date of access: 28.01.2024).

327. Advisory Opinion PCIJ (Permanent Court of International Justice) від 23.05.1931 р. у справі № 44. URL: <https://jusmundi.com/en/document/decision/en-treatment-of-polish-nationals-and-other-persons-of-polish-origin-or-speech-in-the-danzig-territory-advisory-opinion-thursday-4th-february-1932> (дата звернення: 20.12.2023).

328. Agreement Between The United Nations And The United States Of America Regarding The Headquarters Of The United Nations : Agreement від 26.07.1947 р. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2011/volume-11-I-147-English.pdf> (дата звернення: 09.03.2023).

329. Alexander W. Case C-10/89 *SA CNL-Sucal NV v. HAG GF AG*, Judgment of the Court of 17 October 1990. *Common Market Law Review*. 1991. Т. 28, Issue 3. С. 681–697. URL: <https://doi.org/10.54648/cola1991038> (дата звернення: 13.03.2024).

330. Anand R. *International Law and the Developing Countries*. N. Delhi, 1986. 413 p.
331. Applicability of the Obligation to Arbitrate under Section 21 of the United Nations Headquarters Agreement of. *Cour internationale de Justice - International Court of Justice*. URL: <https://www.icj-cij.org/case/77> (дата звернення: 13.04.2023).
332. BBC News. What are the sanctions on Russia and have they affected its economy?. *BBC Home - Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-60125659> (дата звернення: 12.08.2023).
333. Bishop W. W. *International Law : Cases and Materials*. Boston/Toronto : Little, Brown and Company, 1971. 1122 p.
334. Brownlie I. *International Law and the Use of Force by States Revisited. Australian Year Book of International Law*. 2000. Т. 21. URL: <https://doi.org/10.22145/aybil.21.2> (дата звернення: 13.03.2024).
335. Constitution Kindom of Bahrain : Конституція від 14.02.2002 р. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/text/563879> (дата звернення: 30.01.2022).
336. Constitution of the Republic of Bulgaria. *Parliament.bg*. URL: <https://www.parliament.bg/en/const> (дата звернення: 20.06.2023).
337. Constitution of the United Arab Emirates : Конституція від 02.12.1971 р. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/17030> (дата звернення: 30.01.2022).
338. Decision №1/2019 of 10 April 2019 of the Joint Committee of EU-Japan EPA [2019/1035]. *An official website of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2019/1035/oj> (дата звернення: 07.11.2023).
339. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. *Yearbook of the International Law Commission*. 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (дата звернення: 30.11.2023).
340. Eagleton C. *International Organization and the Law of Responsibility (Volume 76). Collected Courses of the Hague Academy of International Law*. 1950.

C. 319–426. URL: https://doi.org/10.1163/1875-8096_pplrdc_A9789028611320_04 (дата звернення: 21.12.2021).

341. Etzioni A. *Political Unification: a Comparative Study of Leaders and Forces*. New-York : Holt, Rinehart and Winston, 1965. 346 с.

342. EU-Canada Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA). *An official website of the European Union*. URL: <https://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/ceta-chapter-by-chapter> (дата звернення: 27.12.2023).

343. European Court. № Case 10/89. URL: <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?docid=96580&doclang=en> (дата звернення: 29.11.2023).

344. European Court. № Case 192/73. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-192/73> (дата звернення: 29.11.2023).

345. EU trade sanctions in response to situation in Ukraine. *Department of Enterprise, Trade and Employment - DETE*. URL: <https://enterprise.gov.ie/en/publications/eu-trade-sanctions-in-response-to-situation-in-ukraine-.html> (дата звернення: 12.08.2023).

346. Fakty i liczby, kraje UE | Unia Europejska. *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/key-facts-and-figures/structure_pl (дата звернення: 25.11.2023).

347. Filipenko Y. Statement by Permanent Representative of Ukraine, Ambassador. United Nations Conference on Trade and Development. 2 с. URL: https://unctad.org/system/files/non-official-document/TDB70_stat_Ukraine03_en.pdf (дата звернення: 30.11.2023).

348. Forteau M. *Les Accords Internationaux Juridiquement Non-Contraignants*. URL: <https://legal.un.org/ilc/reports/2022/french/annex1.pdf> (дата звернення: 06.12.2023).

349. Initiative on the Safe Transportation of Grain and Foodstuffs from Ukrainian Ports. Istanbul, 2022. URL:

https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/black_sea_grain_initiative_full_text.pdf (дата звернення: 26.10.2023).

350. Instruments of international law binding on Poland. *ZUS*. URL: <https://lang.zus.pl/legal-frameworks/international-legal-frameworks-binding-on-poland> (дата звернення: 03.08.2023).

351. Jackson W. D. Verification in Arms Control: Beyond NTM. *Journal of Peace Research*. 1982. Т. 19, № 4. С. 345–353. URL: <https://www.jstor.org/stable/424348> (дата звернення: 13.12.2021).

352. Joint Coordination Centre for the Black Sea Grain Initiative. *United Nations*. URL: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/background> (дата звернення: 05.01.2024).

353. Jordan's Constitution of 1952 with Amendments through 2016. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/jor128635e.pdf> (дата звернення: 16.08.2023).

354. Kalyn H. Problémy při překladu jmen osob-subjektů v úředních dokumentech České republiky a Ukrajiny : Magisterská diplomová práce. Брно, 2019. 78 с. URL: <https://is.muni.cz/th/qi250/DP.pdf> (дата звернення: 08.04.2023).

355. Mazzeschi R. P. Forms of International Responsibility for Environmental Harm. London : Graham & Trotman, 1991.

356. Mohiuddin M. G., Islam M. M. Decision Making Style in Islam: A Study of Superiority of Shura (Participative Management) and Examples from Early Era of Islam. *European Journal of Business and Management*. 2016. № 4. С. 79–88. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/234627077.pdf> (дата звернення: 23.04.2023).

357. Note to correspondents on today's agreements. *United Nations*. URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2022-07-22/note-correspondents-today's-agreements> (дата звернення: 31.10.2023).

358. Origin, Mandate and Composition of UNCITRAL. *United Nations Commission on International Trade Law*. URL: https://uncitral.un.org/en/about/faq/mandate_composition (дата звернення: 15.09.2023).

359. Pieragostini K. Arms Control Verification: Cooperating to Reduce Uncertainty. *Journal of Conflict Resolution*. 1986. Т. 30, № 3. С. 420–444.

360. Regional trade agreements. *WTO*. URL: <https://rtais.wto.org/UI/publicPreDefRepByCountry.aspx> (дата звернення: 08.11.2023).

361. Responsibility of States for Internationally Wrong Acts : Titles and texts of the draft articlec від 26.07.2001 р. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 02.10.2023).

362. Russia Sanctions Database. *Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/econographics/russia-sanctions-database/> (дата звернення: 11.08.2023).

363. Sanctions Weekly Update - Ukraine/Russia Conflict - August 14, 2023 | Insights | Mayer Brown. *Mayer Brown*. URL: <https://www.mayerbrown.com/en/insights/publications/2023/08/sanctions-weekly-update-ukraine-russia-conflict-august-14-2023> (дата звернення: 14.08.2023).

364. Settlement Agreement ICSID. Quiborax S.A., Non Metallic Minerals S.A. and Allan Fosk Kaplún v. Plurinational State of Bolivia від 07.07.2018 р. у справі № Case No. ARB/06/2. URL: <https://www.italaw.com/cases/885> (дата звернення: 24.10.2023).

365. Socialist Constitution of the Democratic People's Republic of Korea : Конституція від 27.12.1972 р. : станом на 29 серп. 2019 р. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/21231> (дата звернення: 30.01.2022).

366. Steel Committee. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/industry/steel-committee.htm> (дата звернення: 18.09.2023).

367. Summary record of the 2616th meeting. 2000. URL: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/summary_records/a_cn4_sr2616.pdf (дата звернення: 31.07.2023).

368. Ukraine Trade Indicators 2021 | WITS Data. *World Integrated Trade Solution (WITS) | Data on Export, Import, Tariff, NTM*. URL:

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/UKR/Year/2021> (дата звернення: 07.05.2023).

369. UNIDO | United Nations Industrial Development Organization. URL: <https://www.unido.org/> (дата звернення: 06.07.2023).

370. United Nations Commission On International Trade Law. URL: <https://uncitral.un.org/en/content/homepage> (дата звернення: 15.09.2023).

371. Vienna Convention on the Law of Treaties : Конвенція від 23.05.1969 р. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (дата звернення: 16.08.2023).

372. Webster M. Collegiate Dictionary. Merriam-Webster, Inc., 2008.

373. Whalley J. Why do countries seek Regional Trade Agreements?. *The Regionalization of the World Economy* / ред. J. A. Frankel. 1998. С. 63–90. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c7820/c7820.pdf> (дата звернення: 27.05.2023).

374. Williams R. C. The “Guarantee” Clause. *Harvard Law Review*. 2018. С. 602–688. URL: https://harvardlawreview.org/wp-content/uploads/2018/12/602-688_Online.pdf (дата звернення: 03.05.2023).

375. Working Group IV: Electronic Commerce | United Nations Commission On International Trade Law. *United Nations Commission On International Trade Law* |. URL: https://uncitral.un.org/en/working_groups/4/electronic_commerce (дата звернення: 31.01.2024).

376. WTO | dispute settlement - disputes by country/territory. *World Trade Organization - Home page - Global trade*. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_by_country_e.htm#top (дата звернення: 01.02.2024).

377. WTO Members and Observers. *World Trade Organization - Home page - Global trade*. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (дата звернення: 10.08.2023).

ДОДАТКИ

Додаток 1

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
до проєкту Закону України «Про приведення у відповідність понять «повноваження»
і «уповноваження»
Закону України «Про міжнародні договори України»

Зміст положення (норми) чинного акта законодавства	Зміст відповідного положення (норми) проєкту акта
Закону України «Про міжнародні договори України»	
<p>Стаття 2. Визначення термінів</p> <p>У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:</p> <p>...</p> <p>повноваження- документ, яким одній або декільком особам у встановленому цим Законом порядку доручено представляти Україну з метою підготовки тексту міжнародного договору, його прийняття, встановлення його автентичності, підписання міжнародного договору та, у випадках, передбачених міжнародним договором, надання згоди на його обов'язковість для України;</p>	<p>Стаття 2. Визначення термінів</p> <p>У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:</p> <p>документ про повноту повноважень - документ, яким одній або декільком особам у встановленому цим Законом порядку доручено представляти Україну з метою підготовки тексту міжнародного договору, його прийняття, встановлення його автентичності, підписання міжнародного договору та, у випадках, передбачених міжнародним договором, надання згоди на його обов'язковість для України;</p>
<p>Стаття 6. Повноваження на укладення міжнародного договору України</p> <p>...</p>	<p>Стаття 6. Документ про повноту повноважень на укладення міжнародного договору України</p> <p>...</p>
<p>Стаття 7. Делегація чи представник України для укладення міжнародного договору України</p> <p>1. Делегація чи представник України, наділені повноваженнями відповідно до частин першої та четвертої статті 6 цього Закону, зобов'язані вести переговори та здійснювати інші дії згідно з наданими їм повноваженнями та директивами.</p> <p>...</p>	<p>Стаття 7. Делегація чи представник України для укладення міжнародного договору України</p> <p>1. Делегація чи представник України, уповноважені відповідно до частин першої та четвертої статті 6 цього Закону, зобов'язані вести переговори та здійснювати інші дії згідно з наданими їм повноваженнями та директивами.</p> <p>...</p>

**Структура торговельних санкцій країн ЄС, США та Великої Британії
застосованих проти росії з лютого 2022 року по липень 2023 року**

Вид санкцій	Великобританія	ЄС	США
Обмеження на експорт	Для літальних апаратів та технологічної продукції та більш всеосяжні обмеження на товари подвійного призначення, а також вугілля, нафту та золото, товари, які можуть приносити значний дохід Росія.	Для літаків, продукції, пов'язаної з нафтопереробкою, та технологічної продукції, більш всеосяжні обмеження на товари подвійного призначення та золото, а також дуже широкий спектр товарів, які можна використовувати у промислових цілях не більше Росії.	8 березня 2022 року президент Байден підписав указ № 14066, який забороняє ввезення до Сполучених Штатів наступних товарів «походження з Російської Федерації»: сирової нафти; нафту; нафтові палива, олії та продукти їх перегонки; зріджений природний газ; вугілля; та вугільної продукції.
Обмеження імпорту	Щодо заліза і сталі, вугілля, нафти, нафтопродуктів, товарів, які приносять прибуток, і золота	Щодо широкого кола товарів, які вважаються прибутковими, починаючи від сталі та вугілля російського походження та закінчуючи різними іншими поширеними експортними товарами.	Щодо заліза і сталі, вугілля, нафти, нафтопродуктів та золота
Торгові обмеження для непідконтрольних уряду територій України	Великобританія запровадила обмеження на імпорт та інвестиції, а також обмеження на експорт товарів, пов'язаних з інфраструктурою, та надання певних послуг у регіонах України, які не контролюються урядом України.	ЄС запровадили обмеження на імпорт та інвестиції, а також обмеження на експорт транспортних, телекомунікаційних та енергетичних товарів та надання певних послуг у Донецькій, Луганській, Запорізькій та Херсонській областях України, які не контролюються урядом України.	Всеосяжні санкції щодо Донецької та Луганської областей України.
Обмеження цін на нафту	Заборона на морське транспортування нафти та нафтопродуктів російського походження до третіх країн, якщо вони не підпадають під певну межу цін, встановлену ЄС, Великобританією та США.	Заборона морського транспортування нафти та нафтопродуктів російського походження до третіх країн, за винятком випадків, коли вони підпадають під певну межу цін, встановлену ЄС, Великобританією та США.	Заборона на морське транспортування нафти та нафтопродуктів російського походження до третіх країн, якщо вони не підпадають під певну межу цін, встановлену ЄС, Великобританією та США.
Транспортні обмеження	Включають авіаційні обмеження та обмеження для російських суден, що входять до портів Великої Британії.	російські авіаперевізники відрізані від польотів з ЄС.	Заборона на захід суден, пов'язаних з Росією, до портів США 22 квітня 2022 року президент Байден видав Постанову № 10371, яка забороняє судам, пов'язаним з Росією, заходити до портів США.

Продовження Додатку 2

Обмеження на використання Інтернет-послуг, послуг медіа	Включають нові зобов'язання для постачальників соціальних мереж, доступу до Інтернету та магазинів додатків	Заборона на трансляцію або внесок у трансляцію низки ключових російських станцій.	Управління з контролю за іноземними активами винесло кілька ухвал відповідно до указу 14071, що забороняє експорт, реекспорт, продаж або постачання, прямо чи опосередковано, зі Сполучених Штатів або особою США певних послуг будь-якій особі, яка перебуває в Росії.
Санкції щодо професійних послуг	Обмеження на надання британцями широкого спектру професійних послуг особам, що базуються в Росії, та російським компаніям	Забороняється особам з ЄС надавати низку послуг, від бухгалтерських та юридичних послуг до інженерних та консультаційних послуг у галузі ІТ.	
Обмеження на трастові послуги		Заборона надання послуг трастам із російськими бенефіціарами	
Заборона інвестиції			Заборона здійснення нових інвестицій у Росії, включаючи купівлю боргових чи пайових цінних паперів, випущених будь-яким юридичною особою Російській Федерації.
Експортний контроль			Обмеження на доступ Росії та Білорусі до деяких американських товарів, програмного забезпечення та технологій.

Джерело [332, 345, 363]

Перелік галузевих санкцій проти Росії країнами світу за період 2022-2023рр

США, заборона на:	Об'єднане Королівство, заборона на:	ЄС, заборона на:	Швейцарія, заборона на:	Канада, заборона на:	Австралія, заборона на:	Японія, заборона на:
Імпорт російської нафти та обмеження цін на нафту	Імпорт російської нафти та обмеження цін на нафту	Імпорт російської нафти та обмеження цін на нафту	Імпорт російської нафти та обмеження цін на нафту	Імпорт російської нафти та обмеження цін на нафту	Імпорт російської нафти та обмеження цін на нафту	Імпорт російської нафти та обмеження цін на нафту
Морські послуги для експорту російської нафти	Морські послуги для експорту російської нафти	Морські послуги для експорту російської нафти	Морські послуги для експорту російської нафти	Морські послуги для експорту російської нафти	Морські послуги для експорту російської нафти	Морські послуги для експорту російської нафти
Імпорт російського газу	Імпорт російського газу	Імпорт російського вугілля	Російський імпорт золота	Російський імпорт золота	Імпорт російського газу	Імпорт російського вугілля
Імпорт російського вугілля	Імпорт російського вугілля	Російський імпорт золота	Імпорт металів з Росії (наприклад, заліза та сталі)	Експорт предметів розкоші до Росії	Російський імпорт золота	Російський імпорт золота
Імпорт російського золота	Російський імпорт золота	Імпорт металів з Росії (наприклад, заліза та сталі)	Експорт предметів розкоші до Росії	Імпорт предметів розкоші з Росії	Експорт металів до Росії	Експорт предметів розкоші до Росії
Експорт предметів розкоші до Росії	Імпорт металів з Росії (наприклад, заліза та сталі)	Експорт предметів розкоші до Росії	Експорт професійних послуг до Росії	Експорт технологій до Росії	Експорт технологій до Росії	Експорт технологій до Росії
Імпорт предметів розкоші з Росії	Експорт предметів розкоші до Росії	Імпорт предметів розкоші з Росії	Обмеження щодо суверенного боргу	Трансляції російських державних ЗМІ	Трансляції російських державних ЗМІ	Експорт професійних послуг до Росії
Експорт технологій до Росії	Імпорт предметів розкоші з Росії	Експорт технологій до Росії	Доступ російських банків до SWIFT	Експорт професійних послуг до Росії	Обмеження щодо суверенного боргу	Доступ Росії до фондів МВФ та Світового банку
Трансляції російських державних ЗМІ	Експорт технологій до Росії	Трансляції російських державних ЗМІ		Російський доступ до фондів МВФ та Світового банку	Анулювання статусу статус найбільш сприятливої нації	Обмеження щодо суверенного боргу

Продовження додатку 3

Експорт професійних послуг до Росії	Трансляції російських державних ЗМІ	Експорт професійних послуг до Росії		Обмеження щодо суверенного боргу		Доступ російських банків до SWIFT
Російський доступ до фондів МВФ та Світового банку	Експорт професійних послуг до Росії	Російський доступ до фондів МВФ та Світового банку		Доступ російських банків до SWIFT		Анулювання статусу статус найбільш сприятливої нації
Обмеження щодо суверенного боргу	Російський доступ до фондів МВФ та Світового банку	Обмеження щодо суверенного боргу		Анулювання статусу статус найбільш сприятливої нації		
Кореспондентські рахунки російських банків	Обмеження щодо суверенного боргу	Доступ російських банків до SWIFT				
Доступ російських банків до SWIFT	Кореспондентські рахунки російських банків	Анулювання статусу статус найбільш сприятливої нації				
Анулювання статусу статус найбільш сприятливої нації	Доступ російських банків до SWIFT					
	Анулювання статусу статус найбільш сприятливої нації					

Джерело [362]

**Список публікацій здобувачки
за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації**

1. Зверева К. С. Актуальні питання участі держави у зовнішньоекономічних відносинах в сучасних умовах. *Альманах науки*. 2021. № 1. С. 36–39.
2. Зверева К. С. Інститут форс-мажорних обставин у міжнародному публічному та приватному праві: практичні аспекти. *Slovak international scientific journal*. 2021. Т. 3, № 49. С. 35–44.
3. Зверева К. Відповідальність України як спосіб забезпечення виконання її правових зобов'язань у сфері торгівлі. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 8(14). С. 440-449.
4. Зверева К. С. Принципи правових зобов'язань України при укладенні міжнародних торговельних договорів. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2023. № 13(147). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2023-13-9053>
5. Задорожня Г. В., Зверева К. С. Становлення України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері міжнародної торгівлі. *Альманах міжнародного права*. 2023. № 30. С. 14–21 (0,499 а.а; дисертанту належить 0,25 а.а., особистий внесок автора – аналіз результатів запровадження зони вільної торгівлі «Україна-ЄС»).
6. Зверева К. С. Зобов'язання держави у сфері торгівлі. *Правова політика України: історія та сучасність* : Матеріали I Всеукр. науково-практ. семінару, м. Житомир, 8 жовт. 2020 р. Житомир, 2020. С. 38–41. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/pravova-polityka.pdf>
7. Зверева К. С. Відображення обставин непереборної сили у торговельних угодах України. *Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів та права в Україні та світі* : Зб. тез доп. Міжнар. науково-практ. конф., м. Полтава, 18 листоп. 2020 р. Полтава, 2020. С. 84–85.
8. Зверева К. С. Міжнародна торгівля – «невидима рука» міжнародного права. *Глобалізаційні виклики розвитку національних економік* : Тези доп. II Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 19 жовт. 2021 р. / ред. А. А. Мазаракі. Київ, 2021. С. 100–105. URL: <https://doi.org/10.31617/k.knute.2021-10-19>.

9. Kateryna Z. What Domestic Policies Facilitate Fruitful Participation of Countries in GVCs?. *Шістдесяті економіко-правові дискусії*: онлайн-конференція, 27 жовт. 2021 р. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3822/>.
10. Зверєва К. С. Міжнародні договори в сфері торгівлі: проблеми перекладу. *Юридична техніка у правотворчості та правозастосуванні*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 10 груд. 2021 р. Івано-Франківськ, 2021. С. 51–57. URL: <https://drive.google.com/file/d/1qk4f3NUqSUyXaSh6LDpys-0zaY1GfgeP/view>.
11. Зверєва К. С. Економічні санкції стосовно держави-агресора у XXI ст. *Деокупація. Юридичний фронт*: матеріали Міжнар. експерт. круглого столу, м. Київ, 18 берез. 2022 р. Київ, 2022. С. 69–70. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIxBw==/27cc38a6612c0cbea72be02ece330fa5.pdf>.
12. Сударенко О., Зверєва К. С. Актуальні питання захисту прав держави як суб'єкта міжнародного права (на прикладі України). *Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики*: матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 12 трав. 2022 р. / ред.: О. П. Орлюк, Г. З. Остапенко, А. В. Айдинян. Київ, 2022. С. 59–60 (0,135 а.а; дисертанту належить 0,068 а.а., особистий внесок автора – дослідження реакції міжнародної спільноти, зокрема міжнародних економічних інститутів на порушення міжнародних прав України).
13. Зверєва К. С. Сучасні технології, як можливості міжнародного публічного права. *Актуальні проблеми міжнародного права*: Всеукр. науково-практ. конф., м. Харків, 10 берез. 2023 р. / ред.: Т. Л. Сироїд, О. А. Гавриленко, В. М. Шамраєва. Харків, 2023. С. 143–144.
14. Зверєва К. С. Поняття вільноконвертованих та конвертованих валют у міжнародних торговельних угодах. *Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах*: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 20 квіт. 2023 р. Дніпро, 2023. С. 122–124. URL: <http://umsf.dp.ua/component/content/article/2-uncategorised/1839-shanovni-naukovtsi-dear-scientists?Itemid=101>.

№231/29/12-05 від 29.12.2023 року

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Зверевої Катерини Сергіївни на тему: «ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ
УКРАЇНИ У СФЕРІ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ»

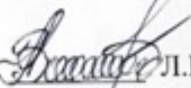
Комісія в складі: народного депутата України Вацака Г.А., помічників-консультантів народного депутата Зотової Л.М. та Фоменко Т.А. склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Зверевої Катерини Сергіївни на тему: «ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ У СФЕРІ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 – міжнародне право.

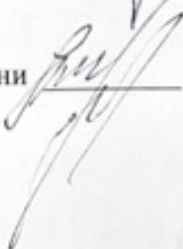
Висновки та рекомендації Зверевої К.С. були висловлені та враховані при обговоренні проектів законів: «Про припинення дії Угоди між Урядом України та Урядом Сирійської Арабської Республіки про сприяння та взаємний захист інвестицій» (№ 0228 від 26.09.2023), «Про припинення дії Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про сприяння та взаємний захист інвестицій» (№0238 від 18.12.2023), «Про припинення дії Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про вільну торгівлю, Протоколу між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про вилучення з режиму вільної торгівлі до Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про вільну торгівлю від 17 грудня 1992 року та Протоколу між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь про внесення змін до Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про вільну торгівлю від 17 грудня 1992 року» (№0240 від 25.12.2023), «Про ратифікацію Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою» (№ 0242 від 29.12.2023). Зазначене обговорення відбулося 29 грудня 2023 року у м. Київ за

участі членів комісії та Зверевої К.С.. Останньою було висвітлено специфіку торговельних угод України та особливості виконання правових зобов'язань України у сфері торгівлі в умовах війни. Дослідниця вносила конкретні пропозиції, детально пояснила особливості чинних торговельних угод та важливість коректного їх виконання. Нами в подальшому за результатами дослідження Катерини Сергіївни планується розробка законодавчих ініціатив, пов'язаних з належним регулюванням міждержавних комісій у сфері торговельно-економічної співпраці.

Комісія вважає, що представлені результати дослідження носять практичне значення для вивчення специфіки укладення міжнародних договорів у сфері торгівлі та належного виконання міжнародних зобов'язань державою, зокрема при прийнятті законопроектів з питань торговельно-економічних відносин та під час ратифікації торговельних угод, де стороною є Україна. Висновки та пропозиції К. Зверевої будуть враховані в подальшій законопроектній роботі Вацака Г.А. при голосуванні з питань торговельно-економічної діяльності та у подальших законодавчих ініціативах.

Народний депутат України Г.А.Вацак

Помічник-консультант
народного депутата України Л.П.Зотова

Помічник-консультант
народного депутата України Т.А.Фоменко

01.03.24 № 308-05/31

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Зверєвої Катерини Сергіївни на тему: «ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ В СФЕРІ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ»

Комісія в складі: народного депутата України Довгого Олега Станіславовича, помічника – консультанта народного депутата України Довгого О.С. Ярмолюк А.М. та помічника – консультанта народного депутата України Довгого О.С. Семенюк Ю.О. склала цей акт з приводу того, що комісія ознайомена з результатами дисертаційного дослідження Зверєвої Катерини Сергіївни на тему: «Правові зобов'язання України в сфері договорів міжнародної торгівлі», (за спеціальністю 293 – міжнародне право).

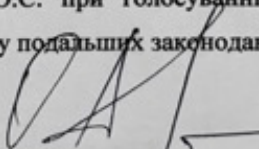
Зверєва К.С. надала аналіз сучасного стану укладення та виконання зобов'язань України у сфері торгівлі, висвітлила специфіку відповідальності держави за порушення торговельних зобов'язань, зокрема якщо такі порушення спричинені агресією іншої держави. Катерина вносила конкретні пропозиції законодавчих ініціатив щодо врегулювання діяльності міжурядових комісій з питань торговельно-економічного співробітництва. Висновки та пропозиції Зверєвої К.С. будуть враховані при обговоренні проектів законів про ратифікацію міжнародних договорів України у сфері торгівлі.

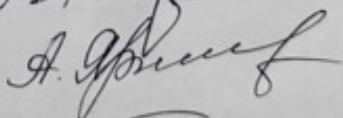
Комісія вважає, що представлені результати дослідження носять практичне значення для вивчення специфіки правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі. Висновки та пропозиції К.С. Зверєвої будуть враховані в подальшій діяльності народного депутата України Довгого О.С. при голосуванні з питань торговельно-економічного співробітництва України та у подальших законодавчих ініціативах.

Народний депутат України

Помічник – консультант
народного депутата України

Помічник – консультант
народного депутата України

 О.С. Довгий

 А.М. Ярмолюк

 Ю.О. Семенюк

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА

04119, м. Київ, вул. Юрія Іллєнка, 36/1
Тел: (044) 481-44-37
Факс: (044) 481-45-55
E-mail: office@iir.kiev.ua

EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC
INSTITUTE OF
INTERNATIONAL RELATIONS
TARAS SHEVCHENKO NATIONAL
UNIVERSITY OF KYIV

36/1, Yurii Illenka St., Kyiv 04119 Ukraine
Phone: (044) 481-44-37
Fax: (044) 481-45-55
E-mail: office@iir.kiev.ua

22.03.2024 № 048-089

на _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Зверєвої Катерини Сергіївни
на тему «**Правові зобов'язання України в сфері договорів міжнародної
торгівлі**» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
293 «Міжнародне право»

Результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Державного торговельно-економічного університету *Зверєвої Катерини Сергіївни* на тему «Правові зобов'язання України в сфері договорів міжнародної торгівлі» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «міжнародне право» будуть впроваджені в освітній процес.

Зокрема, теоретичні напрацювання щодо правових зобов'язань України в сфері договорів міжнародної торгівлі, особливостей становлення їх інститутів, національної специфіки укладення та виконання торговельних угод Україною будуть використані для вдосконалення навчальних дисциплін ОП «Міжнародне право» ОКР «магістр» «Міжнародне економічне право», «Теорія і практика застосування міжнародних договорів».

Директор

Валерій Копійка

**Вінницька обласна організація роботодавців
у галузі транспорту**

21016, Вінницька обл., місто Вінниця, Хмельницьке шосе.2
Ідентифікаційний код 26545381, e-mail: sod59@ukr.net

Від 30.01.2024 р. № 8

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Зверевої Катерини Сергіївни на тему: «ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ
В СФЕРІ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ»

Комісія Вінницької обласної організації роботодавців у галузі транспорту в складі:

Соколовського Олексія Дмитровича – голови організації;

Слободянюка Олександра Андрійовича – члена правління організації;

Демчика Леоніда Михайловича – члена організації

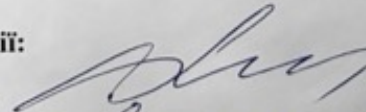
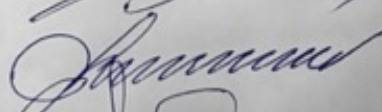
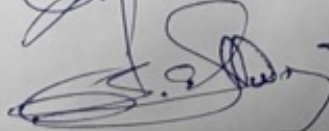
надають дану довідку з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження аспірантки Державного торгово-економічного університету Зверевої Катерини Сергіївни на тему: «ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ В СФЕРІ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 – міжнародне право.

Дослідниця на зустрічі 30 січня 2024 року пояснила важливість здійснення торговельних відносин між нашими державами, було детально роз'яснено зміст угод про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Молдова та договору про зону вільної торгівлі. Спільно розглянуто питання ролі та перспектив розвитку автомобільних перевезень в ході їх реалізації.

Разом з тим, Зверева К.С. вказала на відсутність системної роботи міжурядових комісій з питань торговельно-економічного співробітництва, проблематику предметів зустрічі членів таких комісій, яка виходить за межі повноважень, передбачених торговельними угодами.

Результати наукового доробку Зверевої К.С. носять практичне значення. Ми були детально ознайомлені з торговельними угодами між нашими державами. Нами прийнято до уваги глибоке дослідження роботи та повноважень міжурядових комісій з питань торговельно-економічного співробітництва та меж їх повноважень.

Члени комісії:

 Олексій СОКОЛОВСЬКИЙ
 Олександр СЛОБОДЯНЮК
 Леонід ДЕМЧИК

Асоціація
МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ
ПЕРЕВІЗНИКІВ УКРАЇНИ

ASSOCIATION
of INTERNATIONAL ROAD
CARRIERS of UKRAINE

вул. Євгена Коновальця, 11, м. Київ, 03150, Україна +11, Yevhena Konovaltsa str., Kyiv, 03150, Ukraine
Phone (044) 201-54-01 • Fax (044) 201-02-30 • E-mail: aircu@asmap.org.ua

Вих. № 2/14-2/43-ч
від 22 03 2024р.

Довідка

від 05.02.2024

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Зверевої Катерини Сергіївни

в роботі Асоціації міжнародних автомобільних перевізників України
(АсМАП України)

Комісія у складі:

- Баліна Володимира Анатолійовича, Віце-президента АсМАП України;
- Мальчевської Валентини Мартинівни, директора Департаменту транспортної політики АсМАП України,
- Заїченко Інесси, начальника відділу Європейської інтеграції,

склала цей акт про те, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження аспірантки Державного торгово-економічного університету Зверевої Катерини Сергіївни на тему: «ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ В СФЕРІ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 – міжнародне право.

Міжнародна торгівля є важливим предметом міжнародно-правового регулювання.

0609125

Спектр міжнародних договорів, зокрема й у сфері торгівлі, стороною в яких є Україна, залишається достатньо розбалансованим, тому що окремі з них є чинними, проте недіючими, що має негативний вплив на діяльність у тому числі учасників асоціації.

АсМАП України у сфері торговельно-економічних міжнародних відносин активно співпрацює з компаніями абсолютної більшості держав світу і продовжує активне розширення такої співпраці.

Нажаль, наразі фактично відсутні комплексні дослідження безпосередньо текстів міжнародних торговельних правочинів, укладених Україною як стороною договору.

Отже, актуальність теми, що досліджена здобувачем, підтверджується сучасною необхідністю «ревізії» міжнародно-правових договорів, зокрема й торговельних, стороною яких є Україна, особливо враховуючи потребу їх взаємоузгодження, запобігання правових колізій та суперечностей.

Дослідження здобувача у сфері міжнародної торгівлі переважно зосереджені на приватно-правовому аспекті, що є особливо корисним для АсМАП України для застосування результатів дослідження в своїй діяльності.

В дисертаційному дослідженні, зокрема, надані розгорнуті тлумачення гарантій забезпечення державами виконання зобов'язань у сфері торгівлі та проведено дослідження так званих «зернових угод», що має суттєве значення для сучасної практичної діяльності.

Для АсМАП України практичний аспект цієї роботи значущий для формування грамотних правових відносин з міжнародними партнерами в питаннях, що стосуються гарантій ведення зовнішньо-економічного бізнесу, як запоруки ефективної діяльності організації та виконання її статутних завдань.

Так, результати дослідження використано у роботі АсМАП України з надання учасникам асоціації довідково-методичних консультацій щодо нових

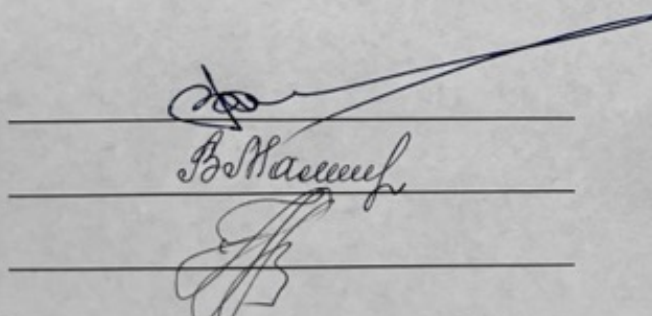
форм гарантування виконання зобов'язань за міжнародними торговельними договорами, які стосуються перевезень вантажів між країнами.

Також результати дослідження в частині публічно-правової відповідальності держав за порушення торговельних домовленостей і способів вирішення суперечок за такими міжнародними договорами було впроваджено при обговоренні ситуації на польському кордоні.

Для можливості поглиблення зовнішньо-торговельних зав'язків з підприємствами-іноземними партнерами асоціації планує користуватися результатами дослідження і далі при участі у відповідних ярмарках та виставках.

Погоджуємось, що науковий підхід щодо формування концепту міжнародно-правових зобов'язань України у сфері відносин міжнародної торгівлі корисний при проведенні та укладанні міжнародних договорів України з іншими державами у сфері торгівлі; для використання у практичній діяльності органів державної влади, функціонал яких пов'язаний з правовим регулюванням відносин або/чи застосуванням норм міжнародних договорів у сфері торгівлі України з іншими суб'єктами міжнародного права, а також при підготовці фахівців відповідних напрямків.

Переконані, що використання результатів дисертаційного дослідження сприяє відбудові плідних партнерських відносин та підвищенню обізнаності учасників нашої Асоціації в питаннях виконання торговельно-економічних домовленостей між іноземними країнами та Україною. Відповідно, результати дослідження К.С. Зеревої вважаються впровадженими у діяльність Асоціації міжнародних автомобільних перевізників України.

Володимир БАЛІН

Валентина МАЛЬЧЕВСЬКА

Інеса ЗАІЧЕНКО

Депутатська група "ДОВІРА"

вул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

ЗВЕРЄВОЇ КАТЕРИНИ СЕРГІЇВНИ

за темою:

«Правові зобов'язання України у сфері договорів міжнародної торгівлі»

Комісія в складі Олега Івановича Кулініча, народного депутата України, голови депутатської групи «ДОВІРА», члена Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики; Олени Валеріївни Київцев, доктора юридичних наук, професора; Соломії Стефанівни Шевчук, головного консультанта секретаріату депутатської групи «ДОВІРА» та Юрія Миколайовича Ігнатенка, помічника-консультанта народного депутата України О.І. Кулініча, розглянула результати дисертаційного дослідження Катерини Сергіївни Зверєвої, аспірантки кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Державного торговельно-економічного університету на тему: «Правові зобов'язання України в сфері договорів міжнародної торгівлі», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 – «міжнародне право».

Висновки та рекомендації К.С. Зверєвої щодо особливостей правових зобов'язань України в сфері договорів міжнародної торгівлі, національної організаційно-інституційної моделі укладення і виконання зазначених договорів, а також гарантії забезпечення виконання таких угод можуть бути використані у практичній діяльності при підготовці проектів законів, в тому числі ратифікаційних, з питань торговельно-економічних відносин.

Зокрема, під час розроблення проектів законів може бути врахована пропозиція щодо необхідності визначити на законодавчому рівні форми

взаємодії уряду та міжурядових комісій щодо забезпечення належного виконання міжнародних договорів у сфері торгівлі.

Під час ухвалення Верховною Радою України рішень про денонсацію міжнародних договорів, стороною яких є держава-агресор, можуть бути взяті до відома висновки дисертаційного дослідження щодо особливостей одностороннього виходу з договорів у сфері торговельних відносин.

Народний депутат України,
голова депутатської групи «ДОВІРА»,
член Комітету Верховної Ради України
з питань фінансів, податкової та
митної політики

О.І. Кулініч

Доктор юридичних наук, професор

О.В. Київець

Головний консультант секретаріату
депутатської групи «ДОВІРА»

С.С. Шевчук

Помічник-консультант народного
депутата України Кулініча О.І.

Ю.М. Ігнатенко

Підпис *Кулініч О.І.*
підтверджую *Київець О.В.*
Шевчук С.С.
Ігнатенко Ю.М.
Управління кадрів
Апарату Верховної Ради України
« 28 » *березня* 20 24 р.

